

Հարգելի՛ ընթերցող.

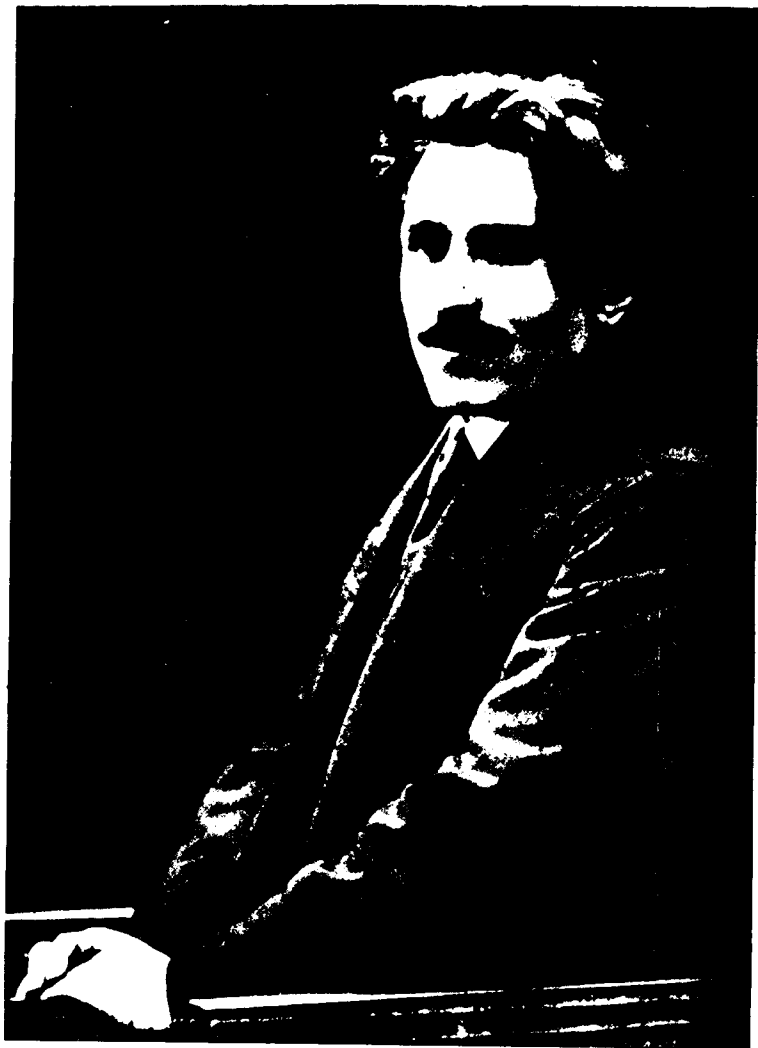
ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

ՎԱՆԱՆ ՏԵՐՅԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ

Խմբագրությամբ
Էդ. ԶՐԲԱՇՅԱՆԻ

«ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԳՐՈՂ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ,
ԵՐԵՎԱՆ - 1985

Տերյան Վ.

Տ 470 Բանաստեղծություններ. լիակատար ժողովածու /կազմ., խմբ., առաջաբանը և ծանոթագր. գրեց էլ. Զրբաշյանը.— Եր.: Սովետ. գրող, 1985.— 512 էջ:

Ներկա ժողովածուն ամփոփում է Վահան Տերյանի բանաստեղծական ողջ ժառանգությունը, որը հասել է մեզ: Բանաստեղծությունները դասավորված են ըստ հեղինակի կազմած շարքերի և գրքերի, իսկ շարքերի մեջ ըմտած գործերը հավաքված են «Այլ բանաստեղծություններ» և «Անագրություններ» բաժիններում: Տերյանի գրական ժառանգության մյուս մասերը (թարգմանություններ, հոդվածներ, նամակներ) այս հրատարակության մեջ չեն մտել:

4702080200

Տ 705 (01) 85

ԳՄԴ 84 Հ 1

© «Սովետական գրող» հրատարակչություն, կազմելու, խմբագրելու, առաջաբանի, ծանոթագր. և ձեռագրման համար, 1985

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՊՈՆԶԻԱՆ

1985 թվականին լրանում է Վահան Տերյանի ծննդյան 100-ամյակը և նրա մահվան 65 տարին: Ժամանակային մեծ տարածություն մատնանշող տարեթվեր, որոնք ավելի քան բավական են որևէ բանաստեղծի ժառանգության պատմական քննության արդյունքներն ամփոփելու համար: Ճիշդագույն է ապացուցել, որ Տերյանի պոեզիան լիովին դիմացել է այդ քննությանը և այսօր հեշտ է նույնքան թարմ ու անմիջական ուժով, որքան և իր երևան գալու ժամանակ: Ավելին. այդ պոեզիան այնքան մոտ ու սիրելի է մեզ, այնքան անփոփոխելի ու հարազատ, որ մի տեսակ նույնիսկ դժվար է այն պատկերացնել պատմական հեռավորության մեջ:

Ցավալիորեն կարճատև եղան Վահան Տերյանի կյանքի և գործի սահմանները: Նա ապրեց ընդամենը 35 տարի, իսկ նրա գրական գործունեությունը հազիվ մեկուկես տասնամյակ տևեց: Բայց ինչպիսի՜ պատմական վիթխարի նշանակությամբ հազեցած տարիներ էին դրանք: Դժվար է համաշխարհային նորագույն պատմության մեջ ցույց տալ մի ուրիշ ժամանակաշրջան, որն այնպես հարուստ լիներ մեծագույն իրադարձություններով ու բեկումներով, ինչպես Տերյանի գիտակից կյանքի տարիները: Մեր դարի սկզբից ապրելով գերազանցապես Մոսկվայում և Պետերբուրգում, Տերյանը մտիկից ականատես եղավ ռուսական առաջին հեղափոխության շրջանում սկսված հասարակական վերելքին ու նրան հաջորդած դեպքերին, առաջին համաշխարհային պատերազմին, որն իր շափերով ու հետևանքներով գերահամաշխարհային պատերազմին, որն իր ռազմական ընդհարումները, 1917 թ. զանցեց մինչ այդ տեղի ունեցած բոլոր ռազմական ընդհարումները, XX փետրվարյան բուրժուադեմոկրատական հեղափոխությունը և, վերջապես, XX դարի մեծագույն պատմական իրադարձությանը՝ Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխությանն ու քաղաքացիական կոիվներին: Այս ամենը ժամանակագրական իմաստով համընկավ հենց այն տարիներին, երբ սկսվեց ու ծավալվեց հայ բանաստեղծի գրական գործունեությունը (1905—1920 թթ.): Եթե սրան ավելացնենք հայ ազգային կյանքի ողբերգական իրադարձությունը նույն այդ շրջանում, հատկապես արևմտահայության զանգվածային շարժերն

ու Եղեզիանոսի մասին թուրքական բռնապետության կողմից, սպա սպարդ ինչ-եի, թե ինչպիսի մեծ պատմության մեջ անջնջելի հետք թողած դարաշրջանում է ստեղծագործել Վահան Տերյանը: Հիրավի, նրան վիճակված էր, Ֆ. Ի. Տյուտչեի խոսքերով ասած, «այցելել այս աշխարհը նրա ճակատագրական լուսկներին», լինել մեծ գեպրերի անմիջական մասնակիցը և բանաստեղծություն արձագանքել նրանց:

Գևու նախքան Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը Տերյանը լավ էր գիտակցում իր ապրած ժամանակի բեկումնային նշանակությունը երկրի և ժողովրդի ճակատագրում, ինչպես նաև գեղարվեստական մշակույթի զարգացման մեջ: Այսպես, 1914 թ. գարնանը կարդացած հայտնի գեկուցման մեջ («Հայ գրականության գալիք օրը») նա խոսում էր «1905 թ. մակընթացության ու գրան հետևող տարիների ավերիչ ու հոգեպան սեղատվություն» մասին, որոնք ամենախոր հետք են թողել նաև գրական կյանքի վրա: Բանաստեղծն իր ապրած ժամանակը համարում էր հասարակական կյանքի խոր ճգնաժամի և մեծ սպասումների շրջան: «Մեր կյանքն էլ նույն հեղաշրջման, նույն կրիզիսի մեջ է», գրել է նա, բնական օրինաչափություն տեսնելով այն իրողության մեջ, որ «մարդիկ կարիք են զգում վերագնահատության ենթարկելու կյանքի երևույթները», սպասում են, որ «արդեն կատարված և կատարվելիք տնտեսական-քաղաքական և կուլտուրական հեղաշրջումը» լինելու է «նախընթացները» շատ ավելի մեծ և արմատական հեղաշրջման:

Մեծ բանաստեղծի երևան գալը գրեթե միշտ նման է հայտնության, որն սկզբում թվում է անակնկալ, անսովոր և զարմանալի, բայց հետո ներկայանում է իբրև խորապես իմաստալից, օրինաչափ և անհրաժեշտ մի երևույթ: Պատկերավոր ասած՝ դա ազգային գրականության «աստեղային ժամերից» մեկն է, որը խոսացնում է իր մեջ գեղարվեստական մշակույթի նախընթաց փորձը, բայց և ըստ ամենայնի թարմացնում է այն, էպպես նպաստում բանաստեղծական արվեստի հետագա զարգացմանը:

Հայ բազմադարյան պոեզիայի պատմության մեջ այդպիսի «աստեղային ժամ» էր Վահան Տերյանի գրական մուտքը՝ նրա անդրանիկ «Մթնշաղի անուրջներ» գրքի հրատարակությունը 1908 թվականին: Հայտնի է, որ այդ ժամանակ հայ նոր գրականությունը և հատկապես պոեզիան արդեն անցել էր զարգացման շուրջ հարյուրամյա ճանապարհ, հասել էր գեղարվեստական հասունության բարձր մակարդակի: Հանրագումարի էին բերվում նախընթաց ճանապարհի արդյունքները, փնտրվում էին բանաստեղծական խոսքի նոր ուղիներ: Վահան Տերյանը եղավ այդ պատմականորեն հասունացած պահանջն ամենից խոր ըմբռնող և իրագործող բանաստեղծը: Նա սկիզբ դրեց հայ պոեզիայի զարգացման նոր շրջանի, որը շատ կողմերով պայմանավորեց մեր բանաստեղծական արվեստի հետագա ողջ ընթացքը:

Այդ գրական-պատմական իրողության իմաստն ու արժեքը լրիվ պատկերացնելու համար հատկապես կարևոր են նախընթաց շրջանի արևելահայ պոեզիայի երկու ամենամեծ դեմքերի՝ Հովհ. Թումանյանի և Ավ. Իսահակյանի տված գնահատականները: Երբ Վ. Տերյանը մուտք գործեց գրականության մեջ, Թումանյանն ու Իսահակյանը արդեն հիմնականում մշակել էին իրենց գեղարվեստական համակարգը, բանաստեղծական աշխարհընկալման և ոճի իրենց ինքնատիպ և անկրկնելի գծերը: Շատ բարձր գնահատելով այդ բա-

նաստեղծների վաստակի համազգային և գեղարվեստական արժեքը, Տերյանը միաժամանակ լավ էր գիտակցում նրանց որևէ կերպ կրկնելու գայթակղություն անհեռակար լինելը («Ձեզնից հետո, — ասել է նա՝ նկատի ունենալով Թումանյանին և Իսահակյանին, — կամ նոր, բոլորովին նոր երգ պիտի ասել, կամ պիտի լռել»): Ահա թե ինչու, կրկնում ենք, Թումանյանի և Իսահակյանի կարծիքները Վահան Տերյանի գրական մուտքի մասին հատկապես կարևոր են: 1917 թվականին՝ «Մթնշաղի անուրջների» տպագրությունից մտտաբար տարի անց, Թումանյանը տվել է այդ գրքի գրական-պատմական նշանակության սեղմ, բայց շատ դիպուկ և խոր գնահատականը: Այդ գրքով, ասում է Թումանյանը, սկսվեց արևելահայ բանաստեղծության «երրորդ, նորագույն շրջանը» (նախորդ երկու շրջանների սկիզբը նա կապում էր Թ. Պատկանյանի՝ 1857 թ. հրատարակած «Ազգային երգարանի» և Հովհ. Հովհաննիսյանի՝ 1887 թ. տպագրված «Բանաստեղծություններ» ժողովածուի հետ): Հետագայում նույն հարցի մասին բաղմիցս արտահայտվել է նաև Ավ. Իսահակյանը: Այսպես, 1934 թ. մի նամակում նա գրել է, որ «Տերյանը իր հայտնությունը գլխավորեց մեր լիրիկան», և որ այդ բնագավառում նա մշտապես մնում է «կատար, լեռ-բարձունք»: Իսկ ավելի քան երկու տասնամյակ անց (1955) Իսահակյանն իր մեծ հեղինակությամբ նորից հաստատեց, որ Տերյանը «մի նոր գույնով, մի նոր ձայնով երգեց և՛ սերը, և՛ հայրենիքը, և՛ բնությունը: Նա թարմացրեց հայ պոեզիայի և՛ նյութը, և՛ լեզուն»:

Իրոք, Վ. Տերյանը իսկական նորարար բանաստեղծ էր, թեև այդ նորարարությունը երբեք ընդհունեց աղմկոտ և հավակնոտ ձևեր, չվերածվեց նախորդ շրջանի գեղարվեստական արժեքների անվերապահ ժխտման: Իր մեծ տաղանդի շնորհիվ նա սկզբից և՛ ի կարողացավ բնականորեն զուգակցել նորն ու ավանդականը, ազգայինն ու միջազգայինը:

* * *

Ինչքան էլ կարճատև եղավ Վահան Տերյանի ստեղծագործական ուղին, այն ունեցավ իր զարգացման ներքին փուլերը: Ծիշտ է, այդ փուլերն արտաբնական այնպես ցայտուն չեն երևում, ինչպես, ասենք, Չարենցի կամ Վարուժանի ստեղծագործության մեջ: Տերյանի գրական նկարագիրը թվում է շատ ավելի միասնական ու միաձուլ, և համախառն խիստ զվար է թեմատիկ կամ ոճական տարբերություններ նկատել տարբեր շրջաններում գրած նրա բանաստեղծությունների միջև: Եվ, այնուամենայնիվ, գրական աշխատանքի տասնհինգ տարիների ընթացքում Տերյանն անցել է զարգացման մի քանի աստիճան, որոնք պայմանավորված էին ինչպես հասարակական կյանքի շարժմամբ, այնպես էլ բանաստեղծի անզարգում գեղարվեստական որոնումներով:

Տերյանի ստեղծագործական ուղու փուլերն իրենց արտահայտությունը գտան տարբեր տարիների բանաստեղծական շարքերի (ցիկլերի) մեջ: Իր նկարագրով լինելով «մաքուր քնարերգու» բանաստեղծ, Տերյանը մեծ մասամբ իր գործերը համախմբում էր որոշակի շարքերի մեջ: Նա փաստորեն առաջին արևելահայ բանաստեղծն էր, որը դասական կատարելությամբ կիրա-

ոնց այդ սկզբունքը, հիմք դնելով մի կարևոր ստեղծագործական ավանդույթի: Կարելի է ասել, որ Տերյանը մտածում և ստեղծագործում է ոչ միայն առանձին բանաստեղծությունների, այլև որոշակի շարքերի միջոցով, և դա նրա գեղարվեստական նորարարության ամենավառ արտահայտություններից մեկն է: Նրա բանաստեղծական շարքերը ոչ թե ոտանավորների սովորական հավաքածուներ են, այլ որոշակի տրամաբանական հաջորդականության մեջ դիտված քնարական մոտիվների ու տրամադրությունների համախմբման և զարգացման ստեղծագործական եղանակ:

Թեև պատանի Տերյանն էլ, բոլոր սկսնակների նման, ունեցել է իր ուսումնասիրության շրջանը, մասնավորապես գրել է բանաստեղծություններ Քումանյանի և Իսահակյանի որոշակի հետևողությամբ, բայց որանցից միայն մի երկու օրինակ է պահպանվել: Մեզ չի հասել նաև «Արիւն» («Նիրա») վերնագրված բանաստեղծությունների այն տետրը, որի մասին պատմել է Ավ. Իսահակյանը իր հուշերում՝ համարելով այն տակավին ինքնուրույնությունից զուրկ պատանի գրական փորձեր: «Իսկական Տերյանն» սկսվում է գրանից անմիջապես Տևոտ՝ հատկապես 1905 և հաջորդ տարիներին գրած բանաստեղծություններով, որոնց մեջ նա արդեն գտավ և՛ իր քնարական հիմնական թեմաների շրջանակը, և՛ նրանց պատկերավոր մարմնավորման սկզբունքները:

Սկզբից եւթ Տերյանի պոեզիան պարունակում էր առաջին հայացքից խիստ հակադիր և անհամատեղելի ապրումներից հյուսված բանաստեղծություններ: Մի կողմից՝ իրականությունից, մարդկանցից հեռանալու, մեկուսանալու, միայնության մեջ իր սերը, Երազներն ու հուսախաբությունները երգելու մոտիվներ: Մյուս կողմից՝ հասարակական կյանքին ու պայքարին ակտիվորեն մասնակցելու ձգտում, հանուն բարձր իդեալի մարտնչելու և նույնիսկ ինքնազոհության դիմելու պատրաստակամություն: Երկու էլ, 1908 թ. տպագրված «Մթնշաղի անուրջներ» գրքում տեղ գտան գրեթե բացառապես առաջին խմբի բանաստեղծություններ: Դա պայմանավորված էր ինչպես ռեակցիայի շրջանում գոյացած հասարակական պայմաններով, այնպես էլ տվյալ շարքի գեղարվեստական միասնությունը պահպանելու ցանկությամբ: Սակայն Տերյանի ստեղծագործական զարգացումը և դարասկզբի հայ պոեզիայի պատկերը ճիշտ ըմբռնելու համար շատ կարևոր է այն փաստը, որ նույն այդ շրջանում՝ 1906—1908 թթ. երիտասարդ բանաստեղծը գրում էր նաև «Փշե պակ» բանաստեղծաշարը (հեղինակի կենդանության ժամանակ անտիպ մնացած): Շարքի առանցքային մոտիվը ազատագրական պայքարի և նրա հերոսների բանաստեղծական փառաբանումն է: Այդ պայքարի մեջ տեսնելով մարդկության լուսավոր իդեալների իրականացման ուղին, բանաստեղծը երազում էր լինել նրա լիարժեք մասնակից և նույնիսկ նահատակ:

Ո՛վ գերագույն փառք,
Վերջին հիացմունք,
Առյուծի սիրտը քո համբույրներում:
Քափվե՛ք, իմ երգեր, արցունք առ արցունք
Այնտեղ, ուր մարդկանց տանջաճճ է լուսւմ...

Արդեն այդ շրջանում բանաստեղծն ուներ «սոցիալական հեղաշրջման անհրաժեշտության» գիտակցությունը, թեև, ինչպես խոստովանել է նա 1907 թ.

մի նամակում, այդ բանն ավելի ընկալում էր «զգացմունքով», քան թե ամբողջացած աշխարհայացքի լույսի տակ: Հետաքրքիր է նաև, որ նույն նամակում նա սոցիալիզմի գաղափարը կապում էր ամենից առաջ բարոյական հասկացությունների, հասարակության անդամների հոգևոր միավորման մեծ հեռանկարի հետ: «Մենակությունը մարդուս ամենաանտանելի վիշտն է.— գրում էր Տերյանը:— Սոցիալիզմը կոչնչացնի մենակությունը: Մենակությունը կպստալիստական ինդիվիդուալիստական տնտեսության արգասիքն է: Սոցիալիզմը դա մտերմություն, եղբայրության ամենաբարձր ձևն է...»:

Տերյանին, իբրև մարդու և բանաստեղծի, վիճակված էր ամենից ավելի ապրել ու երգել այդ «ամենաանտանելի վիշտը»՝ մենակությունը: Սակայն դա նրա համար ոչ թե ցանկալի, այլ կենսական հանգամանքներով պարտադրված իրավիճակ է, որը և դառնում է հոգեկան անսպառ տառապանքի, բայց նաև լուսավոր անուրջների և սպասումների հորդառատ աղբյուր:

«Մթնշաղի անուրջներում» արդեն հանդես եկան Տերյանի քնարական հերոսի հոգեբանական նկարագրի հիմնական գծերը, որոնք պիտի զարգանային ու խորանային հաջորդ բանաստեղծական շարքերում: Այդ քնարական կերպարի տրամադրություններում մենք ամենից առաջ տեսնում ենք, իհարկե, հենց իր՝ հեղինակի դրամատիկ ապրումների և ողբերգական դեպքումների, վառ երազների ու ծանր հուսախաբությունների արտացոլումը: Բավական է համեմատել Տերյանի բանաստեղծությունները նրա նամակների, հատկապես Անթառամ Միսկարյանին գրածների հետ, որպեսզի համոզվենք, թե ինչպիսի՞ ուղղակի կապ կա քնարերգության և առօրյա կենսական ապրումների միջև: Պոեզիան Տերյանի համար մի յուրօրինակ քնարական օրագիր է, ուր ամենայն անկեղծությամբ արտահայտվել են նրա կենսական տպավորությունները, նրա անմիջական արձագանքը իրականության երևույթներին: Սակայն, ինչպես ամեն մի լիարժեք գեղարվեստական կերպար, Տերյանի քնարական հերոսը ևս դուրս է գալիս իր անմիջական նախատիպի շրջանակներից, ձևոք է բերում ընդհանրացնող մեծ ուժ: Նրա բանաստեղծություններում հանդես եկող քնարական բնավորությունը իր խորապես ինքնակենսագրական, սուրյնկտիվ նկարագրով ունի միաժամանակ օրյնկտիվ մեծ բովանդակություն և ճանաչողական արժեք: Այդ կերպարի մեջ մարմնավորվել են դարասկզբի ծայրաստիճան բարդ և հակասական իրադրության պայմաններում ապրող և տառապող առաջավոր անհատի հոգեկան աշխարհի շատ էական գծեր:

Հայ պոեզիայի պատմության մեջ Տերյանն առաջին անգամ քնարական միջոցներով հանդես բերեց հատկապես քաղաքարնակ անհատին, ժամանակակից մեծ քաղաքի փողոցներում դեգերող կամ իր սենյակի անձուկ տարածության մեջ փակված և միշտ հոգեկան տվյալտանքների հանձնված մարդուն: Տերյանի գեղարվեստական նորարարության կարևոր կողմերից մեկն այն էր, որ նա հանդես եկավ իբրև քաղաքերգակ (ուրբանիստ) քնարերգու՝ ի տարբերություն իր նախորդ և ժամանակակից շատ հայ բանաստեղծների, որոնք իրենց ապրումների բացահայտման համար կամ նախընտրում էին գյուղական միջավայրն ու բնակարարը և կամ առհասարակ անտարբեր էին քնարական հերոսին շրջապատող առարկայական աշխարհի նկատմամբ: Քաղաքային տեսարանները Տերյանի երգերում ունեն երկակի իմաստ. մերթ

էջանք ներկայանում են իրրև իրենց «սրամաշուկ ծանրութիւնք» անհատին անշող և հասարակող զանգվածներ, մերթ իրրև մի վայր, ուր «զարմնում են այն մարդիկ, որ մեռան», կոսովում են պատմական մեծ «հատուցման» սոցիալական հեղաշրջման ուժերը: Այդ երկու կողմերը հաճախ կարող են զուգակցվել միևնույն բանաստեղծութիւն մէջ: Երկու դեպքում էլ ուրբանիզմն իր խոր կնիքն է դնում քնարական հերոսի ապրումների բնութիւթի, նրա մտածողութիւն բուն կատուցվածքի վրա:

«Մթնշաղի անուրջները» շատ բանաստեղծութիւններում գծադրվում են քնարական հերոսի նվիրական իղձերն ու երազները՝ կապված սիրո, երջանիկ հանդիպման, մի ուրիշ՝ լիարժեք կյանքի հետ: Ետո հաճախ այդ շքեղ անուրջները ծավալվում են «նրբակերտ մթնշաղի»՝ լուսի և մութի այն խորհրդավոր միասնական ժամանակ, երբ «ամեն ինչ երազում է հոգու հետ», երբ թվում է, «որ ողջ կյանքը է մի անսահման քաղցր նինջ»: Բազում հոգեկան փորձութիւնների միջով է անցնում քնարական հերոսը, որին կյանքը հաճախ թվում է մի «տխուր հովիտ հավիտյան լալու»: Եվ նա ստիպված է մերթ ապավինել բացարձակ մենակութիւնն ու մոռացութիւն, երբ կարելի է չլզգալ, «որ կա սեր և ցնորք և լա՛ց», երբ իր գերեզմանի շուրջը կիովի չլուսիլուն, լուսիլուն, լուսիլուն անսահման»: Նրա հոգուն հարազատ են հատկապես իրիկունն իր անտեսանելի գոզանքներով, երբ կարելի է «սուտ կյանքին խառնել երազները սուտ», աշունն իր մոռլլ և զուհատ պատկերներով, անձրեի ու քամու «պաղ, միապաղաղ» նվազներով: Եվ, այնուամենայնիվ, այս և նման տրամադրութիւնները բանաստեղծին շին հանգեցնում սառն, անտարբեր վերաբերմունքի դեպի աշխարհն ու մարդը: Նրա բոլոր մտորումների և ապրումների վրա իշխում է մի լուսավոր մարդասիրական հայացք, լիարժեք կյանքի ու սիրո կարոտ, որոնք ինչքան հեռու են և անհասանելի, այնքան ցանկալի են անդիմադրելիութիւն աստիճան: Դա, կարելի է ասել, Տերյանի պոեզիայի անսպառ հմայքի հիմքերի հիմքն է:

Տերյանի առաջին գիրքը ուղենշեց նրա հետագա ընթացքը նաև բանաստեղծական պատկերավորութիւն և ոճի ձևերի ու եղանակների առումով: Նրա անմիջական նախորդների՝ Հովհաննիսյանի և Մատուրյանի, Թումանյանի և Իսահակյանի համեմատութիւնք Տերյանի բանաստեղծական պատկերներում՝ ավելի քիչ են իրական կյանքի շոշափելի գծերն ու գույները: Նրանց փոխարեն զգալիորեն մեծանում է անըջային-անիրական, առարկայական կոնկրետ հատկանիշներից զուրկ պատկերների գերն ու կշիռը: Քնարական պատկերը, կարծեք թե թոթափելով երկրային, շոշափելի բնութագրումների բեռը, հաճախ դառնում է զրբի առաջին իսկ բանաստեղծութիւն (սխրութիւն)՝ առաջին տողի խոսքերով ասած, «աննշմար, որպես քնքուշ մութի թև»: Ինչպես բնութիւն և առարկայական աշխարհի տեսարանները, այնպես էլ, մանավանդ, բանաստեղծի երազների ու ռոմանտիկ մղումների աղբյուր դարձած կինը՝ «հրաշք-աղբիկը», կարծես ոչ այնքան իրական երևութիւններ են, որքան յուրօրինակ խորհրդանիշներ՝ կերտված կենսական տպավորութիւնների, երևակայութիւն և անըջների բարդ միահլուսման ճանապարհով: Դրա շնորհիվ էլ տերյանական պատկերները հասնում են բացառիկ նրբութիւն ու գեղեցկութիւն, դառնում են կարծեք լուսի շողի պես թափանցիկ ու շլացուցիչ, բայց և բազմանշանակ, անորսալի: Տերյանի բանաստեղծական մտածողութիւն այդ

և նման գծերը խտացված կերպով հանդես են եկել, օրինակ, հետևյալ ստեղծութի մէջ.

Արդո՛ւ Եորից երազնե՛րն են քափառում,
Սիրո անուշ նվազնե՛րն են ինձ կանչում.
— Դալուկ աշնան տխուր շողերն են մաքում,
Սարից իջնող աղբյուրներն են կարկառում:

Ես լսում եմ նիպտունքի մի շուկ,
Արդո՛ւ դո՛ւ ես Եորից հոգիս մեղում հուզում.
— Այն գիշերն է, այն հուշերն են տրամաշում,
Այն աստղերն են ցուրտ երկնում երազում:

Ես ընկած եմ անձայր դաշտում միայնակ,
Երազնե՛րս, երազնե՛րս, որ անցան.
Արդո՛ւ դո՛ւ ես գիշերի պես ներառձակ,
Գիշերի պես խորհրդավոր դյուրական.
— Դալուկ աշնան մերկ անտառն է շառաշում,
Լույս հուշերի վտակներն են կարկառում...

Այս բանաստեղծութիւնը, ինչպես տեսնում ենք, զարգանում է երկու զուգահեռ գծով. մի կողմից՝ քնարական հերոսի սիրո երազները և մյուս կողմից՝ աշնանային բնութիւն ձայներն ու գույները: Բայց այդ երկու գծերը ոչ միայն զուգարկում են, այլև ըստ էութիւն միաձուլվում. չէ՛ որ սիրո առարկան նույնքան անորսալի է և խոսափուկ, որքան աշնան շողերն ու աղբյուրների կարկառ, երկնքում երազող աստղերն ու լուսավոր հուշերի վտակները... Այսպես, բնութիւն երևութիւնները դառնում են քնարական հերոսի սիրո երազները բնութագրելու միջոց, բայց և ինքը՝ բնութիւնն էլ մարդկայնանում է, տոգորվում այդ երազային մեծ սիրով:

* * *

1911 թ. վերջին Տերյանը կազմեց և հաջորդ տարվա սկզբին Մոսկվայում հրատարակեց իր բանաստեղծութիւնների առաջին հատորը, որի մէջ, բացի «Մթնշաղի անուրջներից» (զգալի շափով վերամշակված և մասամբ լրացված) մտան նաև երկու նոր շարքեր՝ «Գիշեր և հուշեր», «Ոսկի հեքիաթ»: Իբրև գրբի յուրօրինակ վերջաբան, առանձին շարքի «խրավոնքով», գետեղված է երկու մասից բաղկացած «Վերադարձ» բանաստեղծութիւնը: Հատորի կառուցվածքը ցույց է տալիս, որ հեղինակին մտահոգել են ոչ միայն բանաստեղծական շարքերն իրենց կազմով ու դասավորութիւնք, այլև ժողովածուն իբրև ամբողջական գեղարվեստական միավոր, որն ունի իր ներքին թեմաների զուգակցման ու զարգացման որոշակի տրամաբանութիւնը:

«Գիշեր և հուշեր», «Ոսկի հեքիաթ» շարքերում առերևութ շարունակվում են «Մթնշաղի անուրջները» հիմնական թեմատիկ գծերը՝ սիրո անուրջներ և հուսաստարութիւն, բնութիւն տեսարաններ՝ իմաստավորված սուրբեկտիվ ապրումների լուսի տակ, մենութիւն տառապանքներ, գեղեցիկ, բայց անորոշ իրեալի բուն մղում: Սակայն չի կարելի անտեսել նաև այդ մտով-

Ներքին ներքին պարզացումը Ընդհանուր առամբ կարելի է ասել, որ նոր շար-
քերում, մի կողմից, զգալիորեն խտանում են գույները, ավելի ուղիղապական
երանգներ են ստանում քնարական հերոսի մտորումները կյանքի և մահվան
մասին (բավական է հիշատակել «Ոսկի հեքիաթ» շարքը բացող «Հատված»
ծավալուն բանաստեղծությունը): Բայց մյուս կողմից էլ համառ փորձեր են
արվում դուրս գալու անձուկ մենությունից դեպի իրական կյանքի բազմա-
դեմ, իր պարզության մեջ շլացուցիչ «հեքիաթային առօրյան»: Այսպես, առա-
ջին շարքի միջնադրամի մեղմ ու նուրբ պատկերներին այժմ ավելի ու ավելի
հաճախ փոխարինելու են գալիս գիշերային մռայլ ու անթափանց խավարի
պահերը, երբ քնարական հերոսն իրեն զգում է «անվերջ գիշերի անամոքա-
կան մենության մեջ», երբ նրան շրջապատում են «սև գիշեր», և հուշեր, և
խոհեր ու անհամար: Այդպիսի պահերին նա չի կարող այլևս օրորել իրեն
քաղցր անուրջներով, զգալ նրանց սփոփիչ հմայքը, որովհետև նա զգում է,
որ իրեն դավաճանում են նույնիսկ մի ժամանակ այնքան լուսեղեն հուշերն
ու երգները:

Գիշերն է փոռ իր բներ մուր,
Գիշերն է գերել իմ սիրտը ցավով.—
Որտե՞ղ որոնեմ երջանկուրյա՞ն
Նվ ինչպե՞ս գտնեմ վերադարձի լաց:

Հողմն է նեկեկում անունը վիճե՞րում,
Օ, անճուն գիշեր, քեզ ո՞վ է փռել.
Ինչո՞ւ է շուրջս աշխարհը լոռով,
Ո՞վ է իմ հոգու յույսերը մառել...

Գիշերվա մեջ մերթ երկդեմ Մեղուզայի տեսքով բանաստեղծին այցելում
են մռայլ պատկերներ, մերթ սիրած կնոջ փոխարեն երևում է նրա ուրվա-
կանը («Ու քեզ հետ նստած, գիտեմ,— դու շևս այն, Ըստվերդ է միայն,
ըստվերդ է միայն»): Լինում են պահեր, երբ նա ինքն էլ իրեն զգում է իբրև
մի ուրվական՝ ազատագրված առօրյա կյանքի ունայն հոգսերից («Ուրվա-
կան ենք մենք երկու՝ Միշտ իրար հետ, միշտ մենակ...»), կամ էլ մեռած
հարսնացուի ուրվականի հետ ապրում է «թովշական երազներով» և նոր ար-
շալույսի սպասումով («Նորհրդավոր սեր»): Ավելացնենք, որ նոր շարքերում
ավելի օրջակի են հանդես գալիս կյանքի տառապանքներից փրկվելու հա-
մար մահվանը փառելու մռայլ մտորումները («Մահ», «Մահ-ցնորք»):

Սակայն, մյուս կողմից, նկատելիորեն ուժեղանում են աշխարհն իր գե-
ղեցկության և ներդաշնակության մեջ տեսնելու, իրերին հաշտ ու անշար հա-
յացքով նայելու, դժոխքի և սիրտ, հեզության և հնազանդության մոտիվները:
Նրանց խտացված արտահայտություններից մեկը կարող են համարվել
հետևյալ տողերը.

Նվ աշխարհը պայծառ է նորից,
Նրկիրը հաբազառ է դարձյալ.
Օրորում են անուշ մի քախիծ,
Նվ գալի՛՛ք, և ներկա՛, և անցյալ՛...

Այս կապակցությամբ պետք է տեղադրենք տեղյակական թախծի
լնությունը ընդհանրապես, թախիծ, որն իրոք լայնորեն սփռված է նրա երգե-
լուում: Անցյալում այն հաճախ ներկայացվել է իբրև անհույս հոռետեսություն:
աշխարհի նկատմամբ մռայլ հայացքի արտահայտություն: Կարծեք կանխա-
զգալով նման մեկնարանությունների հնարավորությունը, Տերյանն իր նա-
մակներում բազմիցս վերադարձել է այդ խնդրին, բնութագրել իր թախծի
լնությունը: Իր աննավորության և իր երգերի համար ամենից բնորոշ հոգե-
բանական վիճակներից մեկը նա, դիմելով առերևույթ պարադոքսային բնու-
թագրման, անվանել է «ուրախագին թախիծ» կամ «թախածալի ուրախություն»,
այդ միասնության իմաստը բացատրելով այսպես. «Այդ ուրախալի թախիծը
կամ թախածալի բերկրանքը ամբողջովին համակել է իմ հոգին: Լավ են այդ-
պիսի բույսերը: Դրանք իմաստուն բույսեր են: Այդ բույսերին մարդ իրեն
չի զգում աշխարհից կտրված, լքված ու միայնակ, ընդհակառակը, նա միա-
ձուլվում է տիեզերական ներդաշնակության հետ»: Այս տողերը գրվել են
1908 թ. վերջին, Ա. Միսկարյանին հասցեագրած մի նամակում: Մի քանի
տարի անց, նույն հասցեով գրած այլ նամակներում, Տերյանը, մասնավոր
առիթուններից ելնելով, տալիս է իր հոգին համակած տխրության այսպիսի ընդ-
հանրացված բնութագրումներ. «Թախում եմ, ճիշտ է, բայց այնպե՞ս լու-
սավոր, հնազանդ ու մեղմ է իմ թախիծը, այնպե՞ս լուսավոր» (1913 թ.
մարտի 15-ի նամակից): Նվ ապա. «Նվ այնպես պարզ է հոգումս, և ախրու-
թյունս այնպե՞ս թեթև» (1915 թ. հուլիսի 1-ի նամակից):

Անշուշտ, Տերյանի քնարագության մեջ կարելի է գտնել տխրության
բազմազան, այդ թվում և մռայլ երանգներ, բայց ամենից բնորոշը նրա հա-
մար հենց այդ լուսավոր և իմաստուն թախիծն է: Տերյանական շատ երգե-
րի բնարան կարող էին լինել Պուշկինի հայտնի խոսքերը. «Мне грустно
и легко, печаль моя светла...» Այդ, նույնիսկ հուսահատական գունավո-
րում ունեցող երգերի մեջ միշտ, այսպես կամ այնպես, սովա են այդ լուսա-
վոր թախծի երանգները, որոնք ի վերջու վերացնում են մռայլ տպավորու-
թյունը և մեզ տողորում են կյանքի ու մարդու սիրով, լավատեսական հե-
ռանկարով: «Ընդունում եմ սիրով կյանք ու մահ, Ու սիրտըս պարզում եմ
աշխարհին»,— «Ձմռան գիշեր» բանաստեղծության այս տողերը արտահայ-
տում են տերյանական կենսափիլիսոփայության էական կողմերից մեկը: Տեր-
յանի պոեզիան մեր սրտում և հոգում կատարում է այն, ինչ հին հույներն
անվանում էին կատարսիս-մաքրում. անցկացնելով թախծի ու տառապանքի
միջով, այն ի վերջու մաքրում է մեզ այդ ծանր ապրումներից, տողորում է
մի ավելի բարձր, իմաստուն հայացքով կյանքի և աշխարհի նկատմամբ:

Նրբ Տերյանն իր բանաստեղծական շարքերից մեկը կոչում էր «Ոսկի
հեքիաթ», նա նկատի ուներ ոչ թե կյանքից կտրված անիրական մի աշ-
խարհ, այլ հենց առօրյա կյանքում ամեն քայլափոխի ծնվող այն վսեմ հե-
քիաթը, որ հարուստ է ամեն մի երևակայությունից: Այդ հայացքն իր տար-
բեր կողմերով մարմնավորվել է շատ բանաստեղծություններում, բայց մի
բանիսն այդ իմաստով հատկապես նշանակալից են: Ահա «Գարնան քաղա-
քում» բացառիկ առույգ և կենսասեր երգը. այստեղ բանաստեղծը հասել է
մի պայծառ հոգեվիճակի, երբ նրա համար կյանքի սովորական իրերն ու
չեճքերը՝ փողոցի աղմուկն ու շարժումը, վտիտ ծառերն ու զվարթ մանուկ-

ները, ժպտուն աղչիկներն ու շքեղ հագնված տիկիները,— բոլորը սիրելի են, «ամեն ինչ անուշ խորհուրդով է լինում»։ Նրա «անշար ու հեզ» հոգուն իջել է մի «անուշ տխրություն», և նա լիասիրտ օրհնանք է կարդում ոչ միայն երազին ու սիրուն, անուշ և անհուն կյանքին, այլև տանջանքի գիշերվան, երկունքին ու մահին։ Այս խմբին պետք է դասվեն նաև հեզանկան-թախձոտ, բայց և կյանքի հավերժական շարժման իմաստուն գիտակցությունը տողորված «կատրուսելը» և, մանավանդ, «Առավոտը»։ Վերջինս ամբողջովին ողողված է «անհուն աշխարհում բացսիրտ և ազատ» լինելու, ամեն մի կենդանի գոյություն մի «անհուն սիրով սիրելու և գթալու» տրամադրությամբ, նրանից ծնված հոգեկան բարձր երանությունը։ Այդ գիտակցությունն էլ ի վերջո հաշտեցնում է բանաստեղծին նաև մահվան հետ, օգնում է նրան զգալու, որ «ողջ հեքիաթ է միայն, ցնորք է անվերջ, երազ է անուշ»։

Նոր շարքերում բազմազան ձևերով շարունակվեց նաև սիրային քնարերգությունը։ Սիրո առարկան այստեղ ևս մեծ մասամբ հանդես է գալիս իբրև «լուսերես, անմարմին, անանուն» մի էակ, որի պատկերը հակադրվում է «կյանքի շար երազին», որը շրջում է «անտես ու հուշիկ», տողորում է ամեն ինչ մի «պայծառ տրամություն»։ Սակայն այս բաժնում իսկական զագույն պիտի համարել «Դու կըզաս ու կրկին հեքիաթով կըզյուրես...» տողով սկսվող «բանաստեղծությունը»՝ Տերյանի ամենալուսավոր և իմաստուն գործերից մեկը։ Սիրո հրաշագործ ուժը փառաբանող հիմն է դա, սեր, որ ոչ թե առանձնացնում է մարդուն աշխարհից, այլ ավելի ամուր է կապում նրա հետ, վանում է «սև թախիձն» ու «մութ խոհերը», ջրում է «ստվերները մառլը» և կորով է տալիս աշխարհի առջև կանգնելու իմաստնացած հոգով, հռչակելու իր բարձր մարդասիրական սկզբունքը։

Մթազին գիշերում, աշխարհում մքամած, խավարում,
Կրվառեմ շրմեռնող, շրմառող կրակը մեռ հոգու,
Մեռ ողջույնը սիրով կրնեսեմք և մարդկանց, և երկրին, և հեռուն
Ես ու դու։

Ահա այս և նման մոտիվների բնական զարգացումն էր, որ բանաստեղծին իրավունք տվեց «Ասկի հեքիաթ» շարքն ավարտելու մաժոր տրամադրությամբ՝ հասարակական հեռանկարի հղոր լույսով ու լավատեսությամբ տողորված «Արևածագ» բանաստեղծությամբ, իսկ ամբողջ հատորը եղրափակելու «Վերադարձով», որը և՛ գրքի ամփոփումն է, և՛ հետագա ստեղծագործական աշխատանքի ուղենիշ։ «Արևածագն» ու մանավանդ «Վերադարձը» Տերյանի քաղաքական քնարերգություն ամենաբարձր ու կատարյալ էջերն են։ Դրանք հասարակական-քաղաքական մեծ հարցադրումները անթերի գեղարվեստականության հետ միաձուլելու հոյակապ և շքեղանքով օրինակներ են։ Այդ բանաստեղծությունները որոշ իմաստով միավորվում են և շարունակում են իրար։ «Արևածագի» մեջ «վալրի ժալդի կատարին» կանգնած և կյանքի մոտալուտ զարթոնքին, նրա կենդանի «աղմուկին ու շառախն» սպասող բանաստեղծը «Վերադարձի» մեջ արդեն մտնում է իրական աշխարհի մեծ շրջապտույտը։ Նա ընդառաջ է գնում ժամանակակից քաղաքի՝ «աղմուկից ու սուղից», անկանգ շարժումից հյուսված «կախարդված շրջանին», միաձուլվում է տառապող և մարտնչող գանգվածների հետ։ Ուրբանիստական հզոր շնչով գծադրված այս պատկերներն ունեն, անշուշտ, երկակի

իմաստ։ Անձնական առումով նրանք ակնարկում են անհատապաշտության հաղթահարման այն ուղին, որ անցել է բանաստեղծը՝ դուրս գալով «մեռությունից» և ընդառաջ գնալով «հաղթական մարտի ցնծությունը»՝ ժողովրդական գանգվածների ազատագրական պայքարին։ Իսկ հասարակական իմաստով՝ 10-ական թթ. սկզբին գրած այս բանաստեղծությունների մեջ արտահայտվել է առաջավոր դեմոկրատական մտավորականության հավատն ու սպասումը նոր հեղափոխական վերելքի նկատմամբ։ Վահան Տերյանը այդ հավատի ամենացայտուն կրողներից մեկն էր։ Դա էլ նրան ուժ և իրավունք էր տալիս հանդես գալու մարտիչի, մարտիկ և հերոս բանաստեղծի դերում, հռչակելու իր քաղաքացիական մեծ հավատամբը։

Ուզում եմ, վաղվա ցնծույթյան գուշակ,
Կարոտըս հետած լուսեղեն հեռուն,
Վառել երգերըս, որպես դրոշակ,
Ու մեռնել, որպես հերոսն է մեռնում...

Զարքե՛՛ք, երգե իմ, ժամ է հեշելու,
Զինելու նորից գեղերը ցրվի,
Մեռած սրտերը կյանքի կոչելու
Եվ բորբոքելու զայրույթ ու կոփվում...

Իր երկերի առաջին հատորն ավարտելով այս հպարտ բանաստեղծական հրովարտակով, Տերյանը հռչակում էր իր անխզելի կապը համառոտական ազատագրական շարժման և հեղափոխական պոեզիայի լավագույն ավանդույթների հետ։

Այսպես, իր ամբողջության մեջ ներքուստ հակասական, բայց և վերջին հաշվով զարմանալիորեն միասնական է Տերյանի պոեզիան։ Այն ներառում է, ինչպես տեսանք, և՛ կյանքից ու մարդկանցից հեռանալու, առանձնության մեջ իր հոգու մեծ տառապանքը վերապրելու, և՛ կենսական պայքարի ալիքների մեջ նետվելու, հանուն բարձր իդեալի կռվելու և նույնիսկ նահատակվելու մոտիվներ։ Ե՛վ հիասթափություն ու հակակրանք իրականության նկատմամբ, և՛ անդիմադրելի ձգտում դեպի կենդանի կյանքը, և՛ հուսահատ, և՛ առույգ նվազներ։ Վահան Տերյանի, իբրև անձնավորության և բանաստեղծի, մտածողությունը, նրա «Տեղեբանական կոմպլեքսը» հյուսված են այդ հակադիր ապրումներից, և շպտեք է զարմանալ, որ նա հավասար ուժով ու անկեղծությամբ երգել է և՛ մեկը, և՛ մյուսը։ Զի կարելի այդ կողմերից որևէ մեկը օտարել կամ համարել բանաստեղծի համար պակաս բնորոշ, ինչպես երբեմն արվել է քննադատության մեջ։ Տերյանին կարելի է ճիշտ հասկանալ միայն այդ հակադիր կողմերի բնական միասնությամբ, որի մեջ երևում է ոչ միայն բանաստեղծի յուրահատկությունը, այլև նրա դարաշրջանի բարդությունը։

Բազմակողմանի և շրջահայաց վերաբերմունք է մյահանում նաև այնպիսի մի կարևոր ու դժվարին խնդիր, որպիսին Տերյանի գեղարվեստական մեթոդի, ավելի կոնկրետ՝ դեպի սիմվոլիզմը նրա վերաբերմունքի հարցն է։ Այս խնդրում հավասարապես անընդունելի պետք է համարել երկու կարգի

ծայրահեղութիւն, որ արտահայտուել են մեր գրականագիտութեան մեջ: Մերք փորձեր են արվել Տերյանին գիտելու և գնահատելու միայն սիմվոլիզմի շերտը անակնկալում, նրան համարելու ուղղափառ ու հետևողական սիմվոլիստ, մերք էլ շանքեր են թափվել նրան այդ հոսանքից լրիվ կտրելու և հեռացնելու համար: Այնինչ Տերյանի պոեզիան, նրա վերաբերմունքը սիմվոլիզմին շատ ավելի բարդ են, քան հարցի որևէ ուղղագիծ լուծում:

Դարասկզբի գրական-հասարակական իրադրությունը, բանաստեղծի գեղարվեստական մտածողության յուրահատկությունը պայմանավորեցին Վ. Տերյանի բազմազան կապերը այն ժամանակի ամենալայն և ազդեցիկ գեղարվեստական հոսանքներից մեկի՝ սիմվոլիզմի հետ: Զգտելով նոր խոսք ասել հայ բանաստեղծության մեջ, նա շէր կարող անցնել սիմվոլիզմի գեղարվեստական հայտնաբերումների կողքով, որոնք շատ բանով հարստացրին գրականության, հատկապես պոեզիայի զինանոցը: Եվ սիմվոլիզմի ուժեղ կնիքն անշուշտ երևում է ոչ միայն «Մթնշաղի անուրջներին», այլև հետագա տերյանական շարքերի ընդհանուր ոգու, տրամադրության, ողջ գեղարվեստական համակարգի մեջ: Տերյանի կերտած բանաստեղծական պատկերները հաճախ իրոք վերածվում են խորհրդանիշի. արտաքուստ տեսանելի բովանդակության ետևում հանդես է գալիս մի ներքին ավելի խոր, «թաքուն» իմաստ, որը և հիմնականն է բանաստեղծության համար: Սիմվոլիզմը շատ բան տվեց Տերյանին բանաստեղծական ձևերի բազմազանության, լեզվի երաժշտականության և ներուժի հասնելու համար:

Սակայն ամենայն որոշակիությամբ պետք է ասել, որ սիմվոլիզմն իբրև փիլիսոփայություն և գեղագիտություն Տերյանի համար երբեք ամբողջական դավանանք չդարձավ, ոչ էլ համարվեց արվեստի «հավերժական կատեգորիա»: Նա լավ գիտեր, որ դարասկզբին ոուս և արևմտահայրդական նշանավոր արվեստագետներից շատերն արդեն ձգտում էին հաղթահարել սիմվոլիզմը, որ սիմվոլիստ գրողներից ոմանք ժամանակակից ընթերցողին արդեն թվում են «ձանձրալի» կամ «չոր ու գիտուն», ինչպես բնութագրել է Տերյանը իր «Հայ գրականության գալիք օրը» զեկուցման մեջ: Հայ բանաստեղծի համար ևս սիմվոլիզմի շրջանակները նեղ էին, նա իր գեղագիտական իզդալը որոնում էր ոնալիստական լայնահուն և բազմակողմանի արվեստում, ինչպես երևում է նույն զեկուցման մեջ շարադրված ստեղծագործական ծրագրից: Հատկանշական է, որ հայ գրականության ամենարժր նվաճումները, նրա կերտած ազգային և համամարդկային մեծ արժեքները Տերյանը տեսնում էր ամենից առաջ ոնալիստական ուղղության՝ Սունդուկյանի, Շիրվանզադեի և մանավանդ Թումանյանի ստեղծագործության մեջ:

Վերջապես, պետք է նշել մի շատ կարևոր հանգամանք. սկզբից ևնք Տերյանին խորք էին սիմվոլիզմի տեսության հակահումանիստական գծերը, և այդ հակադրությունը գնալով այնքան ավելի խորացավ, ինչքան որ բանաստեղծն ավելի էր հեռանում իր «մեկության բանտից», ինչքան ուժեղանում էր նրա երգերի մարդասիրական պայծառ շունչը:

1913 թ. աշնանը Տերյանը Մոսկվայից տեղափոխվեց Պետերբուրգ, ուր համալսարանում պետք է խորանար արևելյան լեզուների և գրականության ուսումնասիրության մեջ: Պետերբուրգյան շրջանում (1913—1917) գրած նոր բանաստեղծություններն էլ, հիմնականում, պետք է կազմեին Տերյանի երկերի երկրորդ հատորը, որի վրա նա իր աշխատանքը ավարտել չկարողացավ: Այդ հատորի բովանդակության մասին մենք միայն մոտավոր պատկերացում ունենք՝ բանաստեղծի մաքրագրած և ընդամենը 35 ոտանավոր պարունակող երկու տետրերի հիման վրա, որոնց մեջ մտնում է նաև «Երկիր նաիրի» հայրենասիրական շարքը: Անշուշտ, այդ հատորի մեջ պետք է մտնեին նաև այն մի քանի տասնյակ բանաստեղծությունները, որ հետագայում Տերյանի մտերիմ ընկեր և առաջին հրատարակիչ Պ. Մակինցյանը հավաքեց «Ոսկե շղթա» պայմանական վերնագրի տակ:

Սակայն, անկախ բանաստեղծությունների երկրորդ հատորի կոնկրետ բովանդակությունից, Տերյանի ստեղծագործական աշխատանքն այդ տարիներին աչք է ընկնում մեծ բազմազանությանը: Շարունակվում են նախորդ տարիների հիմնական թեմատիկ մոտիվները, բայց «բանաստեղծը եռանդագին որոնում է նաև գեղարվեստական նոր նյութ ու նոր ձևեր, լեզվի և տաղաչափության նոր միջոցներ: Բանաստեղծի գրչի տակից նորից ու նորից դուրս են գալիս նրա ստեղծագործության հիշյալ երկու հակադիր թևերը՝ խորհրդանշող բազմաթիվ գործեր՝ ողջոված մերթ մոսյլ, մերթ լուսավոր խոհերով: Այսպես, գրեթե միաժամանակ նա կարող է բացականչել՝ «Անծայաձի՛ր է, սիրտ, քո խավարը», բայց և խոստովանել, որ ինքը չի հոգնել «սիրելուց և երգերից և ցավից» ու իր սիրտն առաջատու նման բացել է «նոր խնդրության, նոր թախծի» առջև: Տերյանը բանաստեղծորեն արտահայտում է աշխարհի նկատմամբ մի այնպիսի պայծառ մարդասիրական հայացք, որն իր լայնախոհությամբ կարող է համեմատվել Թումանյանի «Վայրէջքի», «Իմ երգի» և քույրակների հետ:

Սիրտ իմ, բաց ես աշխարհի և շարի դեմ, սիրտ իմ՝ բա՛ց,
Աշխարհն արև, աշխարհն ամպ, սիրտ, աղբյուր ես դու զուլալ:
Սիրտ իմ, հազար ցեղերով, հազար երգով ես արքած,
Վիճակված է քեզ հեջի — երգով խնդալ, երգով լալ:

Նույն լայնախոհ մարդասիրական հայացքն է իշխում նաև անզուգական «Հրածեղտի գազելում»: Իր բովանդակությամբ ամենից ողբերգական՝ կյանքին շուտով հրածեղտ տալու զգաստ գիտակցությամբ համակված այդ բանաստեղծությունը միաժամանակ ամենից առողջ լավատեսական էջերից մեկն է Տերյանի և ամբողջ հայ պոեզիայի մեջ: Մոտալուստ մահվան միտքը շարունակում է Տերյանի և ամբողջ հայ պոեզիայի մեջ: Մոտալուստ մահվան միտքը շարունակում էր նրան ավելի իմաստուն, սիրառատ ու բարի: Ինչքան մեծ կարոտ կա այստեղ գեպի համածավալ բնությունը՝ կյանքի աղբյուր արեգակից մինչև դեռ չբացված ծաղիկներն ու ոսկե արտում համերգող արտույտները, զեպի մարդիկ՝ ընկերներից ու նույնիսկ ոստիներից մինչև թոթովախոս մանուկները: Բա-

նաստեղծը հրածեշտ է տալիս բուրբին խոր ցավով ու ափսոսանքով, որ ցրնցում է նաև մեր էությունը: Բայց նա թողնում է մարդկանց միայն և միայն սիրո ու բարության պատվիրաններ, հեռանում է աշխարհից այն ամբողջ գիտակցութիւնով, որ շարունակվելու է կյանքի մեծ և իմաստուն ընթացքը:

Ինքնատիպ մտահայացման արդյունք է «Կատվի դրախտ» փոքրիկ բանաստեղծաշարը: Այստեղ մենք տեսնում ենք Տերյանի համար այնքան բնորոշ սիրո թեմայի մի նոր շրջադարձ, երբ կինն ասեք ինչու է հրազային բարձունքից, դառնում է իրական և շոշափելի: Սակայն և՛ սիրո առարկայի, և՛ մանավանդ սեփական զգացման մասին բանաստեղծն այստեղ խոսում է նուրբ հեզնանքով և զրվատական հումորով, սկզբից մինչև վերջ մնալով հիացմունքի և ինքնաձգողական ապրումների միջև: Քնարական հերոսի սիրո բուն ձգտումն ու կախարհանքը միաձուլվում են այն ըմբռնման հետ, որ ինչ-որ անհաղթահարելի պատվար կա իրենց միջև (այստեղից էլ մի փոքր ստոր պաշտոնական բառերը՝ Դուք, Տիկին): Դրանից է ծնվում հակադիր ապրումների այն հոսքը, որով այնքան հարուստ են «Կատվի դրախտի» բանաստեղծությունները:

Սակայն պետերբուրգյան շրջանի ամենանշանավոր ստեղծագործությունը «Երկիր Նաիրի» շարքն է: Նրա մտահայացումը, հավանաբար, ծագել է դեռ համաշխարհային պատերազմի նախօրյակին: Այդ ժամանակ էր, որ Հին Արեւելքի պատմության և բանահյուսության ուսումնասիրման տպավորության տակ Տերյանը որոշեց կենդանացնել և բանաստեղծացնել հին Հայաստանի անվանումներից մեկը՝ Նաիրին, իբրև նրա ալեհեր անցյալի խորհրդանիշ: Հայտնի է, որ բանաստեղծի այդ «լեզվական պատվաստը» փայլուն հաջողություն ունեցավ: Տերյանից հետո Նաիրի անվանումը լայնորեն մտավ ոչ միայն հայ բանաստեղծության, այլև մեր լեզվի և առօրյա կյանքի մեջ:

Սակայն բանաստեղծի համար ելակետը ոչ թե հայրենիքի անցյալն էր, այլ նրա ներկան և ապագան, մանավանդ, որ շուտով սկսված համաշխարհային պատերազմը և հայության զանգվածային կոտորածները ավելի ևս ողբերգական զունավորում տվեցին նրա հայրենասիրական մտորումներին: Իրոք, «Երկիր Նաիրի» շարքի ոտանավորները, որոնք տպագրվեցին հիմնականում պատերազմի ժամանակ, մեծ մասամբ բանաստեղծորեն անդրադարձնում էին հայ ժողովրդի կյանքում առաջացած ողբերգական իրադրությունը, արժարժում նրա ապագա գոյության ցավագին խնդրը: Հովհ. Թումանյանի «Հայրենիքիս հետ» ժողովածուի (1916) հետ միասին, Տերյանի «Երկիր Նաիրին» ելավ այն ամենաբարձր և կատարյալ խոսքը, որով հայ բանաստեղծությունն ամփոփարակ արձագանքում էր հարազատ ժողովրդի ազգային մեծ ողբերգությունը: Սակայն, ինչպես գեղարվեստական բոլոր մեծ երկերը, «Երկիր Նաիրին» նույնպես դուրս է եկել իրեն ծնած պատմական կոնկրետ ժամանակի և շարժառիթի սահմաններից: Այսօր էլ այն մեզ ներկայանում է իբրև ազնիվ և իմաստուն հայրենասիրության բանաստեղծական մարմնավորման հուշակալ օրինակ, ժամանակի ընթացքում ավելի է ընդգծվում նրա հմայքն ու կատարելությունը:

Տերյանը լավ գիտեր, որ հայ բանաստեղծի համար հայրենիքի թեմային դիմելը կապված է հատուկ դժվարության և պատասխանատվության հետ: Չէ՛ որ, բանաստեղծի խոսքերով ասած, «հայ գրականության մեջ իշխող

գաղափարը, նրա հիմնական առաջնիշխ ուժը ազգային գոյության, ազգային անկախության գաղափարն է... Այդ գաղափարը կարմիր թելի նման անցնում է մեր գրականության միջով սկզբից մինչև մեր օրերը, դարձել է մի անբաժանելի հատկանիշ, գունավորել է մեր ինտելիգենցիայի միտքն ու երևակայությունը դարեր շարունակ...»: Այս բուրբին հետո նոր խոսք ասել այդ բնագավառում, բնականաբար, շատ դժվար էր: Եվ Վահան Տերյանն այդ խոսքը շնորհիվ այն բանի, որ նա կարողացավ ոչ միայն խոսասաց այդ նոր խոսքը շնորհիվ այն բանի, որ նա կարողացավ ոչ միայն խոսասաց յուրացնել հայ գրականության հայրենասիրական մեծ ավանդույթը, այլև, որոշ իմաստով հաղթահարել այն:

Տերյանի բանաստեղծություններում հայրենիքը ոչ թե փառարանման կամ եվիրվածության երգումների առարկա է,— մի բան, որը հաճախ է հանդես եկել մեր ազգային հայրենասիրական քնարերգության մեջ,— այլ ասեք թե մի մտերիմ էակ, որին բանաստեղծը դիմում է առանց որևէ կեցվածքի, իբրև հարազատի: Պատահական չէ, որ իր հայրենասիրական շարքը նա բացում է մի բանաստեղծությամբ («Որպես կանթի ողբին, որպես...»), որը պատմում է դեպի հայրենիք քնարական հերոսի «հոգևոր վերադարձի» մասին, անցնելով «ծովեր ու ցամաքներ», բայց մնալով «ամեն տեղ օտար ու անխնդում», նա վերադառնում է հայրենի երկիր, որի «քարերը ազնիվ ու հին» և «խրճիթները հանդ նիրհող», որպես օրոր հնչող «մեղմ երգերը» շատ ավելի սիրական հմայք ունեն, քան օտար ափերի բուրբ գայլակղիչ նվազները:

Ու կարոտակեզ անա կրկին
Վերադառնում եմ, որ ասնավես
Ունկեդիր լինեմ քո հին երգին
Եվ լամ, լամ աճուշ քո երգի հետ...

Պատահական չէ նաև, որ Տերյանի հայրենասիրական շարքի մեջ մտնում են նաև մի քանի բանաստեղծություններ, որոնք ներշնչված են մանկական հուշերով ու մայրական հիշատակներով («Կարծես թե դարձել եմ ես տուն...», «Այստեղ է լացել իմ մայրը...», «Հիշում եմ ինչպես այն ուշ...») կամ հեռավոր հյուսիսում հանդիպած հայուհու պատկերով («Բարակիրան նակրուհին ինձ ծպտաց...»): Հայրենի գյուղը, հարազատ մայրը կամ փողոցում պատահաբար հանդիպած «բարակիրան նակրուհին» բանաստեղծի համար հայրենիքի թանկագին մասնիկներ են: Եվ նշված ոտանավորներն իրենց առերևույթ «լուկա» կամ անձնական նյութով ներդաշնակում են շարքի ընդհանուր հայրենասիրական ոգուն, օգնում են ստեղծելու մտերմության հարազատ մթնոլորտ, որն իշխում է շարքի մեջ:

Տերյանը իր առջև դնում և լուծում է դժվարագույն մի խնդիր՝ գեղարվեստորեն բացահայտել հարազատ ժողովրդի հոգևոր աշխարհը, նրա ազգային բնավորության էությունը, պատմական տոկոսնության գաղտնիքը: Նա այն ճշմարիտ համոզումն ունի, որ իսկական հայրենասիրություն սկսվում է հայրենիքի հոգևոր արժեքները, նրա լեզուն, պատմությունը և մշակույթը ճանաչելուց և հարգելուց: Այդ մասին նա մեծ կրքով խոսել է 1914 թ. վերջին տպագրված «Հոգևոր Հայաստան» հոդվածաշարում: «Երկիր Նաիրին» շարքի կողմերով կարող է համարվել այդ նույն գաղափարների մարմնավորումը բա-

լիստական հեղափոխության բուն սրտում՝ Պետրոգրադում, հիվանդ բանաստեղծը, շինարարի իր ուժերն ու կյանքը, նետվեց մեծ դեպքերի շրջապատյալի մեջ։ Նա դարձավ բոլշևիկյան կուսակցության անդամ, ընտրվեց Համառուսական կենտրոնական գործադիր կոմիտեի կազմում։ Ընդամենը երկու տարի ապրեց Տերյանը Հոկտեմբերից հետո, և զարմանալ կարելի է, թե ինչքան շատ բան է նա արել այդ կարճ ժամանակամիջոցում։ Անկախորդ աշխատանք Արևելյան կողմից ժողովրդատի հայկական կոմիտեում, մասնակցությունը Բրեստ-Լիտվսկի հաշտության բանակցություններին, հանդիպումներ Վ. Բ. Լենինի հետ, որին նա իր նամակներում անվանել է «շատ պայծառ ու զարմանալի», «մեծապայծառ ու վեհափառ», Լենինյան աշխատությունների («Պետություն և հեղափոխություն», «Կարո Մարքս») թարգմանություն, հրատարակախոսական հոդվածներ, — ա՜հ բանաստեղծի հասարակական-քաղաքական գործունեության ոչ իրվիլ թվարկումը։ Նոր հասարակարգի ստեղծման տեղագրին երկունքի մեջ նա սպառում էր իր վերջին ուժերը, բայց իրեն «լուսավոր ու ջինջ» էր զգում և մի նամակում բացականչում էր. «Օրհնյալ լինես, Հոկտեմբեր, որ այսքան ոգևորություն ես ներշնչում անգամ ինձ նման անգամալույծներին...»: Մարտիկ-բանաստեղծի քաղաքական լարված գործունեության մեջ ասեք իրականանում էր այն, ինչ նա գեղարվեստորեն արտահայտել է իր վերջին բանաստեղծություններից մեկում. «Դու մարգարե պիտի լինես — խաչակիր ու մարտիրոս, Խարույկ ու խաչ պիտի ելնես — ոչ իբր ստրուկ՝ այլ հերոս»:

1918—1919 թթ. շարունակվում է նաև Տերյանի բանաստեղծական աշխատանքը, թեև, հասկանալի պատճառներով, ոչ այն ծավալով ու թափով, ինչպես նախորդ տարիներին։ Այդ շրջանում գրված մի երկու տասնյակ բանաստեղծություններում հաճախ շարունակվում են նախկին թեմաներն ու տրամադրությունները, բայց և ծագում են նոր հեղափոխական իրականությունից ներշնչված մտքովներ։ «Կարմիր, արյունաբորբ զգատության դրոշին» ձևով և «մահանքման քնից» արթնացած իր հոգու «հարյավն» ազդարարող երգերը, քաղաքացիական կռիվի դեպքերին արձագանքող շափածո հատվածները թեև մեծ մասամբ մնացել են անավարտ, վերջնական մշակման չեն ենթարկվել, բայց նշանակալից են շատ կողմերով։ Դրանք ոչ միայն ցույց են տալիս հեղինակի վերջին ստեղծագործական որոնումների ուղղությունը, այլև սովետահայ պոեզիայի առաջին ծիծեռնակներն են, հեղափոխական դարաշրջանի բանաստեղծական առաջին արձագանքները։

Բայց այստեղ էլ ընդհատվում է մեծ բանաստեղծի երկրային կյանքը. նա վախճանվեց 1920 թ. հունվարի 7-ին, թողնելով «հեռավոր, մոռացված և մենակ» մի շիրիմ, ինչպես մարգարեացել էր իր մի ջանաստեղծության մեջ...

Վահան Տերյանի կյանքը, նրա պոեզիան նման են խոսքի և մեղեդու կենսունակությանը մի հոյակապ երգի, որի արձագանքը, սակայն, ընդմիջտ մնում է ունկնդիրների հոգում, Խոշոր բանաստեղծներով այնքան հարուստ մեր գրականության մեջ Տերյանը սոսկ մի նոր մեծ անուն չէր։ Նա ստեղծեց ազգային պոեզիայի այնպիսի բարձր մի որակ, հատկապես բանաստեղծական խոսքի անաղարտ մաքրության և հարստության, գեղեցկության և էերդաշնակության այնպիսի մի շողողուն բարձունք, որը շատ կողմերով

մնացել է և կմնա շարունակված։ Հոգու նրբագույն ծալքերը բացահայտելու, բանաստեղծական արվեստի անթերի կատարելության իմաստով Տերյանի պոեզիան անցած տասնամյակներում մազալափ չի խամրել և այսօր էլ, Այլ. Իսահակյանի խոսքերով ասած, «մնում է իր առաջին օրվա գեղեցկության մեջ, միշտ անփոխարինելի, միշտ անմրցելի»:

Բանաստեղծի մեծությունն ու նշանակությունը շափվում են նաև նրա թուշած գրական ազդեցության շառավիղներով։ Դժվար է ցույց տալ մի ուրիշ հայ բանաստեղծի, որն այնքան խոր ու երկարատև ներգործած լինի XX դարի մեր պոեզիայի զարգացման ողջ ընթացքի վրա, ինչպես Վահան Տերյանը։ Մեր նորագույն բանաստեղծության բոլոր աչքի ընկնող դեմքերը, սկսած մեծ Չարենցից, այսպես կամ այնպես, եղել են «Տերյանի դպրոցի» սաներ, և դա ոչ թե սոսկ գրական նախասիրության, այլ պատմական երկաթյա անհրաժեշտության արդյունք էր. ով Տերյանից հետո մուտք է գործում հայ պոեզիայի մեջ, չի կարող անցնել նրա թողած վիթխարի բանաստեղծական կուլտուրայի կողքով, չի կարող շուտով չի նրանից։

Վահան Տերյանը մեծապես նպաստեց դուրս բերելու հայ բանաստեղծությունը զարգացման միջազգային մայրուղի, «ղեպի իսկական արվեստի անծայրածիր լայնությունը»։ Սա վերաբերում է ոչ միայն բանաստեղծական պատկերավորության ու տեխնիկայի հարցերին, այլև պոեզիայի բուն բովանդակությանը, նրա առաջադրած իդեալներին։ Կինելով խորապես ազգային իբրև արվեստագետ և մտածող, նա միաժամանակ ապրում էր համամարդկային մեծ խոհերով։ Եվ նա իրավունք ունի, հանրագումարի բերելով իր ստեղծագործական ուղին, բնութագրել իր «անձեռակերտ հուշարձանը» այսպես.

Հոգին իմ պայծառ մի տեղում
Պարզված էր, անհուն աշխարհին էր,
Հավատքս այնպես միշտ խորի էր,
Այնպես անաղոտ ու խնդուն։

Տերյանի պոեզիան միշտ մեզ հետ է և մեր մեջ։ Պատանեկան սրտի նման թրթռուն և մեծ կենսափորձով հարուստ այրի նման իմաստուն, այդ պոեզիան ուղեկցում է մեզ ամբողջ կյանքում, լավագույն ձևով արտահայտում է մեր անձնական և հասարակական ապրումները։ Այն դաստիարակում է զգացմունքների մաքրություն, նրբություն և գեղեցկություն, ողջախոհ վերաբերմունք դեպի բարոյական արժեքները, հարգանք ու սեր ազգային պատմության և մշակույթի նկատմամբ։

Դեռ 1920 թվականին, Տերյանի մահվան թարմ տպավորության տակ, Եղիշե Չարենցը գրեց այսպիսի ներշնչված, մարգարեական տողեր, որոնք մենք կարող ենք կրկնել և այսօր.

Երբ իչնի գիշերը ու անցած հուշերը,
Անցածի փշերը դառնորեն խոցեն —
Ո՛րք, մենակ կգաս դու և կեբգես քո սերը,
Որ վերջին մեր սերն էր աշխարհում գոցե։

Որք, մենակ կգաս դու, և ճորից քա երգը
Կվառն արտում մեր կարոտանք ու սեր,
Յնառն արտում մեր կվառն քա երգը
Ծաղկներ անմար ու ցնորներ լուսն:

Եվ ճորից կզգանք մենք, որ ստիճ մեր մո՞տ ես,
Մարմաբող հրի տես մեր հիվանդ արյան,
Որ լուսն երգին քա մեր հոգին կարոտ է,
Օ, հեռու ընկեր իմ, օ, վահան Տերյան...

Այո՞, այսօր էլ մեր հոգին կարոտ է Վահան Տերյանի լուսնոտի երգին:
Այն անհրաժեշտ է մեր բարդ և տաղնապալի դարաշրջանի մարդուն՝ նրա
էության լավագույն կողմերը պահպանելու և զարգացնելու համար: Եվ այժմ
էլ նա մշտապես այցելում է մեզ՝ շուայտրեն պարզեցնելով կարոտանք ու սեր,
անմար երազներ ու ցնորքներ: Սա է բանաստեղծի իսկական անմահությունը:

Է. ԶՐԲԱՇՅԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

<ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆԸ>

Այս գրքում ժողովված բանաստեղծությունները մասամբ տպագրված են եղել զանազան ժամանակ այլ և այլ պարբերականներում, մասամբ լույս են տեսնում առաջին անգամ:

Ներկա հատորը էազմելիս ավելորդ չհամարեցի «Մինչաղի անուրջներ» վերնագրի տակ հրատարակված գրքույկը մտցնել այստեղ՝ աչքի առաջ ունենալով այն հանգամանքը, որ այդ գիրքը արդեն սպառված է և, որ գլխավորն է, այն ներքին սերտ կապակցությունը, որով միացած են «Մինչաղի անուրջները» այս գրքում ամփոփված հետագա գրվածների հետ, — մի հանգամանք, որ անշուշտ չի վրիպելու ուշագիւր ընթերցողի աչքից:

Սակայն՝ արտատպելով «Մինչաղի անուրջները» ևս հնարավոր չհամարեցի զետեղելու այստեղ այդ գրքի մի քանի էջերը, որոնք ոչ մի կերպ չեն կարող բոհացնել իմ պահանջները և գեղարվեստական ըմբռնումը և միևնույն ժամանակ սերտ կապ չունեն մյուս գրվածների հետ, այնպես որ կարող էին դուրս հանվել գրքից առանց խախտելու նրա ամբողջական հյուսվածքը:

Գուցե ավելորդ չէ հիշատակել և այն, որ գրքիս առաջին մասում զետեղված բանաստեղծությունների այս հրատարակության մեջ մտցրել եմ մի քանի ան-

նշան ուղղումներ և ավելացրել եմ մի շարք նոր էջեր, որ այլ և այլ պատճառներով չէին մտել նախկին հրատարակության մեջ: Պետք է, սակայն, նկատել, որ վերը հիշած ուղղումները ոչ մի էական փոփոխության չեն ենթարկել մի անգամ տպագրված բանաստեղծությունները՝ լոկ ազատելով դոցա մի քանի ոչ էական, բայց անախորժ ու անհարազատ կտորներից:

Հարկավ՝ այժմ էլ կան գրքիս թե այդ առաջին և թե այլ մասերում անհաջող և թույլ էջեր, սակայն ես հնարավոր համարեցի պահել այդ էջերը մասամբ անձնական նկատումներով, մասամբ գրքի ընդհանուր հյուսվածքը պահպանելու ցանկությամբ:

Վ. Տ.

1911 թ. նոյեմբեր
Մոսկվա

1

ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սահուն քայլերով, աննշմար, որպես քնքուշ մութի թև,
Մի ըստվեր անցավ ծաղիկ ու կանաչ մեղմիվ շոյելով.
Իրիկնաժամին, թփերն օրորող հովի պես թեթև
Մի ուրու անցավ, մի գունատ աղջիկ ճերմակ շորերով...

Արձակ դաշտերի ամայության մեջ նա մեղմ շնչաց,
Կարծես թե սիրո քնքուշ խոսք ասաց նիրհող դաշտերին.—
Մաղիկներին մեջ այդ անուրջ կույսի շշուկը մնաց,
Եվ ծաղիկները այդ սուրբ շշուկով իմ սիրտը լցրին...

Երբ կը հոգնես, կը զգազգես աշխարհից՝
 Դարձի՛ր իմ մոտ, վերադարձի՛ր դու նորից.—
 Ցաված սիրտըս միայն քեզնով է շնչել՝
 Ձի կամենալ նա վերստին քեզ տանջել:

Եթե բախտն ու վայելքները քեզ ժպտան,
 Օտար մարդիկ քեզ սիրաբար ողջունն տան,
 Գուցե ես լամ բախտիդ համար, իմ անգին,
 Սակայն դարձի՛ր, վերադարձի՛ր դու կրկին:

Եթե հեռվում ճակատագիրն անհոգի
 Սիրտըդ մատնե անկարեկից տանջանքի,
 Օ, գիտեցիր, իմ հոգին էլ կը ցավի
 Անմխիթար մորմոքումից քո ցավի...

Դալուկ դաշտեր, մերկ անտառ...
 — Մահացողի տխուր կյանք.
 Անձրև, քամի, սև կամար...
 — Սրտախտուր հեկեկանք:

Միգում շողաց մի ցուրտ լույս.
 — Օ, արդյոք կա՞ վերադարձ.—
 Մահացողի անզոր հույս,
 Վհատ սրտի տխուր հարց...

Անուժ ցավի ցուրտ կապար...
 Մահացողի տխուր կյանք.
 — Անմխիթա՛ր, անսպա՛ռ
 Վհատության հեկեկանք...

Աստղերն են ժպտում լուսեղեն նազով,
 Խաղաղ դաշտերը մութն է համբուրում.
 — Ես կախարդված եմ միշտ նույն երազով,
 Միշտ նույն ցնորքն է իմ սիրտը այրում:

Մոտեցած երկնից աստղերը պայծառ
 ժպտում են խաղաղ քո աչքերի պես.—
 — Իմ լքված սրտի կարոտը անծայր
 Ամեն ինչի մեջ որոնում է քեզ...

Սարի հետևում շողերը մեռան.
 Անուշ դաշտերը պատեց կապույտ մեզ.
 Տխուր երեկոն զարկել է վրան.
 — Սիրտըս կարոտով կանչում է քեզ՝ ե՛կ:

Խորհրդավոր է երկինքն երազուն.
 Վարսաթափ ուռի, դողդոջո՞ւն եղեգ.
 Արծաթ խոսքերով աղբյուրն է խոսում.
 — Սիրտըս կարոտով կանչում է քեզ՝ ե՛կ:

Ծաղիկներն ահա քնքուշ փակվեցին,
 Բացվեցին երկնի ծաղիկներն անհաս.
 Ան տազնապները իմ սիրտը լցրին.
 — Արդյոք ո՞ւր ես դու, իմ անուշ երազ:

Սիրտ իմ, այդ ո՞ւմ ես դու իզուր կանչում,
 Տես՝ գիշերն անցավ, աստղերը մեռան,
 Մենավոր իմ սիրտ, մոլորված թռչուն,
 Կարոտիդ կանչը չի հասնի նրան...

6

Եվ մոռացված և անմոռաց հեքիաթներ,
լույս հնչյուններ, որ դողում են աշխարհում,
Քնքուշ աստղեր, որ վառվում են ու մարում.
— Կյանքս, նա էլ մի լուսեղեն հեքիաթ էր...

Ճառագայթներ, որ շողացին ու շրկան,
Մթնշաղի ուրվագծեր նրբահյուս.
Կյանքս, հեռվում անհայտ կորած մի հեզ լույս,
Որ չի վառում ոչ անցյալը, ոչ ներկան:

Հեռածավալ անհայտներում պահվտած
Գալիք օրերն անհուն, անտես խավարում.
— Կյանքս հավետ քեզ անծանոթ տաճարում
Կանթեղի պես առկայծում է քո դիմաց...

Գանձա գյուղի այն տունը, որտեղ ծնվել է վահան Տերյանը:

Մուխաս Տեր-Գրիգորյանի ընտանիքը (աջից առաջինը մանուկ Վահանն է):

Վահան Տերյան (Թիֆլիս, 1908):

Պ. Արամ Գրաբեցի
Խորհրդային

Վ. Ա. ՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ ԻՅ ԳՕՑ Ը Ը
Տրաքուր.

ՄԹՆՇԱՂԻ ≡
ԱՆՈՒՐՋՆԵՐ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԳ.

«Մրհշաղի անուշներ» գրքի շապիկը (1908):

7

FATUM

Կախարդական մի շղթա կա երկնքում՝
Աներևույթ, որպես ցավը խոր հոգու.
Իջնում է նա հուշիկ, որպես իրիկուն,
Օղակելով լույս աստղերը մեկ-մեկու:

Մեղմ գիշերի գեղազանգուր երազում՝
Այն աստղերը, որպես մոմեր սրբազան,
Առկայծում են կարոտագին երազում՝
Հավերժաբար իրար կապված և բաժան:

Ես ու դու էլ շղթայված ենք իրարու,
Կարոտավառ երազում ենք միշտ իրար,
Միշտ իրար հետ, բայց միշտ բաժան և հեռու,
Աստղերի պես և հարազատ և օտար...

Մեռնում է օրը: Իջավ թափանցիկ
 Մութի մանվածը դաշտերի վրա.
 Խաղաղ-անշար է, պայծառ գեղեցիկ
 Անտրտունջ նինջը մահացող օրվա...

Պարզ ջրի վրա եղեգը հանդարտ
 Անդողոց կանգնած էլ չի շշնջում.
 Լոին խոկում են երկինք, գետ ու արտ,
 Եվ ոչ մի շարժում, ու ոչ մի հնչյուն...

Ես կանգնած եմ լուռ, անշար է հոգիս,
 Թախիծս խաղաղ անուրջի նրման,
 Էլ չեմ անիծում ցավերը կյանքիս,
 Էլ չեմ տրտնջում վիճակիցս ունայն...

Ցրտահա՛ր, հողմավա՛ր,
 Դողացին մեղմաբար
 Տերևները դեղին,
 Պատեցին իմ ուղին...

Շաճանչները թռչնան...
 Կանաչներըս աշնան —
 Իմ խոհերը մոլար՝
 Ցրտահա՛ր, հողմավա՛ր...

Կրակներըս անցան,
 Յուրտ ու մեզ է միայն...
 Անուրջներս երկնածին
 Գնացի՛ն, փնայի՛ն...

Սիրտըս ցավում է անցած գնացած

Օրերիս համար.

— Մեկը շշուկով պատմում է կամաց,

Մեկը իմ հոգին տանջում է համառ:

Այդ հուշերի մեջ կա մի քաղցր ցավ,

Մի թովիչ երազ.

— Մեկը իմ սիրտը փշրելով անցավ

Ու հեզնությունով նայում է վրաս:

Սակայն շեմ կարող ես նրան ատել —

Սիրում եմ նրան.

— Իմ կյանքը մի նուրբ մշուշ է պատել,

Գուրգուրում է ինձ մի լույս-հանգրվան...

Մեկը իմ սիրտը փշրելով անցավ.

Օ, քաղցր արբանք:

— Օրհնված եք դուք, սեր, ցնորք ու ցավ,

Օրհնված եք դուք, երկիր, երգ ու կյանք...

Լույսն էր մեռնում, օրը մթնում.

Մութը տնից տուն էր մտնում.

Ես տեսա քեզ իմ ճամփի մոտ,

Իմ մտերի՛մ, իմ անծանոթ:

Աղբյուրն անուշ հեքիաթի պես

Իր լույս երգով ժպտում էր մեզ.

Գու՛ մոտեցար մեղմ, համրաքայլ,

Որպես քնքուշ իրիկվա փայլ:

Անակնկալ բախտի նըման,

Հայտնվեցիր պայծառ-անձայն.

Անշատվեցինք համր ու հանդարտ.

Կյանքի ճամփին մի ականթա՛րթ...

Աշուն է, անձրև... Ստվերներն անձև
Դողում են դանդաղ... Պաղ, միապաղաղ
Անձրև՝ ու անձրև՝...

Սիրտըս տանջում է ինչ որ անուրախ
Անհանգստություն...

Սպասիր, լսիր. ես շեմ կամենում
Անցած լույսերից, անցած հույզերից
Տառապել կրկին.

Նայիր, ախ, նայիր՝ ցավում է նորից
Իմ հիվանդ հոգին...

Անձրև է, աշուն... Ինչո՞ւ ես հիշում,
Հեռացած ընկեր, մոռացած ընկեր,
Ինչո՞ւ ես հիշում.

Դու այնտեղ էիր, այն աղմկահեր
Կյանքի մշուշում...

Դու կյա՛նքն ես տեսել, դու կյա՛նքն ես հիշում —
Ոսկե տեսիլնե՛ր, անուրջների լո՛ւյս...
Ես ցուրտ մշուշում.

Իմ հոգու համար շրկա արշալույս —
Անձրև՝ է, աշո՛ւն...

Ինձ թաղեք, երբ կարմիր վերջալույսն է մարում,
Երբ տխուր գգվանքով արեղակը մեռնող
Սարերի արծաթե կատարներն է վառում,
Երբ մթնում կորչում են ծով ու հող...:

Ինձ թաղեք, երբ տխուր մթնշաղն է իջնում,
Երբ լուռ են օրվա աղմուկները զվարթ,
Երբ շողերն են մեռնում, ծաղիկները — ննջում,
Երբ մթնում կորչում են լեռ ու արտ:

Իմ շիրմին դալկացող ծաղիկներ ցանեցեք,
Որ խաղաղ ու հանդարտ մահանան.
Ինձ անլաց թաղեցեք, ինձ անխոս թաղեցեք.
Լուռթյո՛ւն, լուռթյո՛ւն, լուռթյո՛ւն անսահման...

Բլուր մարդոց մեջ,
Պաղ մարդոց մեջ,
Որպես տրտում
Անապատում —
Մենակութիւն,
Մենակութիւն...

Ա՛խ, այս տրտում,
Երկրի ցրտում
Անլուր ընկան,
Անխոս հանգան
Երկնքի հուշ
Երգերս անուշ:

Եվ իմ հոգում,
Ցուրտ ու միգում,
Խինդը մեռավ,
Բախտը մարավ
Անվերադա՛րձ,
Անվերադա՛րձ...

Օճրկիէ

Նորից կըթողնեմ քաղաքն աղմկոտ
Ու ճամփա կընկնեմ հավետ միայնակ.
Անխոս կըմարի երեկոն աղոտ,
Կըպառկեմ դաշտում կանաչ ծառի տակ:

Կըմոռնամ հեռվի աղմուկը ահեղ,
Կըզգամ համբույրը ուրիշ օրերի,
Լույս երազների գիշերը շքեղ
Սրտիս անծանոթ վայելք կըբերի...

Հեռավոր մարդոց ցավերը կըզգամ,
Կարկաշող ջրի լացը կըլսեմ.
Հողը կըգրկեմ, ջերմ կըհեկեկամ,
Վառ աստղերի հետ անուշ կերազեմ:

Անտուն անցորդից կըխնդրեմ ես հաց,
Պայծառ աղբյուրի ջուրը կըխմեմ,
Լայն երկնքի տակ հաշտ ու սրտաբաց
Քնքուշ ծաղկանց հետ խաղաղ կըքնեմ...

Իմ անվերջ ճամփի տանջանքից հոգնած՝
 Ես ննջել էի ոսկեղեն արտում.
 Ու ճշաց սիրտըս վայելքից անկարծ՝
 — Թվաց, որ մեկը կանչում է տրտում...

Եվ ես արթնացա ինդուսթրիան ցավից. —
 Գիշերվա հովն էր լալիս դաշտերում,
 Մութ հեռաստանն էր դժկամ նայում ինձ,
 Մենափությո՛ւնն էր քարի պես լոռում...

Հմայված լուսնի շողերովն արծաթ,
 Սրտում փայելով անսովոր մի տենչ,
 Ուրվականորեն շրջում է անվերջ
 Տարորեն լոին լուսնոտը գունատ:

Լուսնի շողերը թովիչ-խուսափող
 Ստվերիդ նման և հեռու և մոտ,
 Ես մի լուսնահա՛ր, ես մի խենթ լուսնո՛տ,
 Դու ցո՛լք, դու ցն՛ո՛րք հավիտյան խաբող:

Իմ մեջ սառել է հիվանդ մի կարոտ
 Եվ շրգտնելու տանջանքը մաշող,
 Ես մի լուսնահա՛ր, դու լուսնկա՛ շող,
 Դու հավերժաբար և հեռու և մոտ...

Դու գնում ես՝ շրգիտեմ ուր,
 Լուռ ու տխուր,
 Հեզ գունատվող աստղի նրման:

Ես գնում եմ տրտում-մենակ,
 Անժամանակ
 Մաղկից ընկած թերթի նրման:

Դու գնում ես՝ շրգիտեմ ուր,
 Սրտակտուր
 Լացող պահած իմ հայացքից:

Ես գնում եմ լուռ-անտրտում,
 Բայց իմ սրտում
 Ցա՛վ է անվերջ, մահո՛ւ կսկիծ...

Շուտով կըլուե աղմուկը դաժան,
 Ու սիրտըս կըզգա քայլերդ փափուկ.
 Դու նորից կիջնես, նուրբ իրիկնաժամ,
 Քո խաղաղ մութով գգվող-խուսափուկ:

Տխուր թևերդ անձայն կըփռես,
 Կըզրկես հողը կանացի նազով,
 Երկնքում անուրջ աստղեր կըվառես,
 Կըլցնես հոգիս անուշ երազով:

Ցուրտ ցերեկներից հավիտյան դժգոհ՝
 Սիրտս կարոտ է քո գգվանքներին.
 Դու ինձ շես խաբում, քնքուշ երեկո,
 Անուշ երեկո, մեղմ ու մտերիմ...

Կընստեմ անվերջ, կընստեմ մենակ.
 Դու կըփարվես ինձ թևերով ճկուն,
 Քնքուշ կըզգվես հույս ու հիշատակ,
 Կըպարզես մեղմիկ ցուրբդ իմ հոգուն:

Դու անհոգ նայեցիր իմ վրա
 Ու անցար քո խաղով կանացի.
 Ես քեզնից դառնացած հեռացա,
 Ես քեզնից հեռացա ու լացի...

Իմ հոգին ծովերում անծանոթ
 Մենավոր ու մոլոր մի նավակ,
 Մատնեցի փոթորկին աղմկոտ,
 Հուսաբեկ, թողած ղեկ ու թիակ...

Ինձ հեռվից լույս փարոս չի կանչում,
 Չի ժպտում ինձ խաղաղ հանգրվան.
 Միայն հողմն է տխուր շառաչում,
 Անթափանց մեզ-մշուշ է միայն...

Նա ուներ խորունկ երկնագույն աչքեր,
 Քնքուշ ու տրտում, որպես իրիկուն.
 Նա մի անծանոթ երկրի աղջիկ էր,
 Որ աղոթքի պես ապրեց իմ հոգում:

Նրա ժըպիտը մեղմ էր ու դողդոջ,
 Որպես լուսնյակի ժպիտը տխուր.
 Նա շուներ խոցող թովչանքը կնոջ. —
 Նա մոտենում էր որպես քաղցր քույր...

Իմ հուշերի մեջ ամենից պայծառ,
 Իմ լքված սրտի մաքուր հանգրվան.
 Քույր իմ, դու չըկաս, քույր իմ, դու մեռար,
 Ու քեզ հետ հոգուս լույսերը մեռան...

Թովիչ քնքշությամբ հանգչող աշխարհում
 Երեկոն վառեց լույսեր դժգունակ.
 Մութը հյուսում է տրամության ժանյակ,
 Մաղիկներն անուշ բույր են բուրվառում.
 — Իմ սիրտը տրտո՛ւմ, իմ սիրտը մենա՛կ...

Մեռած լուսնյակը, մենակ ու աղոտ
 Սփռում է շուրջը իր շողերը ցուրտ.
 Հավետ լռում է մի տխուր խորհուրդ,
 Վառվում է հավետ մի անանց կարոտ.
 — Սի՛րտ իմ ցնորող, սի՛րտ իմ անհագուրդ...

Տխուր ու մենակ լուսնյակն է վառվում,—
 Իմ սիրտն է լալիս մենակ ու ցաւոտ.
 Լուսնյակն արևի ըստվերն է աղոտ,
 Արևի ցուքն է լուսնյակը տրտում.
 — Փառքիդ ստվե՛րն է իմ կյանքը կարոտ:

Ունկնդիր եղա հողմի խենթ երգին,
 — Անամոք ցավի սրտմաշո՛ւկ նվագ.
 Կանգնած եմ մռայլ վիհի եզերքին,
 — Տրտում է հոգիս, հիվանդ ու մենակ...

Անվերջ մի ցավ է իմ սիրտը ճնշում,
 — Ես մոռացել եմ արևի ուղին.
 Անուրջ օրերի լույսը շեմ հիշում,
 — Ինձ ո՞վ է մատնել այս մառախուղին...

Ունկնդիր եղա հողմի խենթ երգին.
 — Ես էլ եմ ուզում հեկեկալ անհագ.
 Կանգնած եմ մռայլ վիհի եզերքին,
 — Տրտում է հոգիս, հիվանդ ու մենակ...

Կապույտ երկնքի ոսկեղեն աստղե՛ր,
 Ձեր հեովից դուք միշտ տեսնում եք նրան.
 Ասացե՛ք, արդյոք նա էլ թախծո՞ւմ էր,
 Արդյոք տրտո՞ւմ էր նա էլ ինձ նրման:

Խորհրդագետնե՛ր, դուք տեսնում եք միշտ.—
 Արդյոք մենա՞կ էր նա էլ ինձ նրման,
 Քե՛ն ընկեր գտած ժպտում էր անվիշտ,
 Եվ փայփայում էր, և սիրում նրան:

Խորհրդագետնե՛ր, դուք ժպտում եք լուռ,
 Դուք լուռ ժպտում եք իմ ցավի վրա.
 — Նա քեզ մոռացած՝ վաղուց ամենուր
 Մաղրում է քո խենթ խոսքերը հիմա...

Հրաշք-աղջիկ, գիշերների թագուհի,
 Ճառագայթող քո աչքերով դու եկար,
 Ոսկե բոցով լցրիր հոգին իմ տկար,
 Հրաշք-աղջիկ, ցնորքների դիցուհի...

Կախարդ լուսնի հրապուրող շողի պես
 Դու ժպտացիր գուրգուրանքով սեթևեթ,
 Ազատ սիրտըս շղթայեցիր առհավետ,
 Հրաշք-աղջիկ, դո՛ւ, միշտ հաղթող ու միշտ հեղ:

Դու մի ցավոտ հիացումի երգ գիտես,
 Քո ժպտում կա խորհուրդի մի փայլանք,
 Քո աչքերում կա մի անանց զմայլանք,
 Դու շրմեռնող մի վայելքի խոսք գիտես...

Հրաշք-աղջիկ, անհայտ երկրի մանուշակ,
 Գիշերային արեգակի ճառագայթ,—
 Դու իջնում ես՝ կարող, որպես մահու խայթ,
 Քնքուշ, որպես անդարձ բախտի հիշատակ...

Որպէս ծաղիկն է անխոս գունատում
Ցուրտ շրվաքի մեջ արևից հեռի,
Այնպէս թող սերը մեռնի իմ սրտում,
Որ քաղցր կյանքիդ տխրանք չբերի...

Ես լուռ կըթաղեմ իմ ցավը միակ,
Զվարթ կըժպտամ բախտավորի պես,—
Երբեք չեմ բանա սրտիս մութը փակ,
Երբեք չեմ հայտնի իմ տանջանքը քեզ,

Որ պայծառ ժպտաս կյանքի երեսին,
Որ ոչ մի տրտունջ սիրտըդ չհուզե,
Որ շքմտորես իմ ցավի մասին,
Որ քո թունավոր խոսքը չըկասե...

Քո աչքերի դեմ իմ աչքերը՝ կույր,
Կա քո հոգու մեջ անթափանց մի մութ,
Քո մութ հայացքում կա մի քնքուշ սուտ՝
Քեզ միշտ թաքցնող մի նուրբ վարագույր...

Փակ են քո սրտի հեռուններն իմ դեմ,
Հավետ քեզ կապված՝ քեզ օտար եմ ես.
Երբ խենթ խնդությամբ փայփայում եմ քեզ՝
Եվ սիրում եմ քեզ և քեզ չըգիտեմ:

Փակ են քո սրտի հեռուններն իմ դեմ,
Քո աչքերի դեմ իմ աչքերը՝ կույր.
Քո հոգու վրա կա մի վարագույր,—
Ո՞վ ես դու, ո՞վ ես,— բնավ չըգիտեմ...

Դու դեռ չես մեռել իմ հիվանդ սրտում,
 Դու դեռ ապրում ես երազի նրման.
 — Բայց չէ՞ որ միշտ էլ երազ էր միայն
 Պայծառ պատկերըդ այս անապատում...

Ես քեզ սիրում եմ, դու դեռ չես մեռել,
 Ես ամենուրեք քեզ եմ որոնում.
 Դո՛ւ, երազների լուսե օրրանում՝
 Անո՛ւրջ, որ գուցե բնավ չես եղել...

Քեզ իմ կարոտի կսկիծն է վառել
 Երազանքներում իմ նվիրական.
 Իմ քույր, իմ դահիճ, իմ սուրբ ջիրեկան,
 Ես քեզ սիրում եմ, դու դեռ չես մեռել...

Ես անջատված եմ հայրենի հողից,
 Հայրենի տունըս՝ իմ սրտին օտար.
 Ինձ այրում է միշտ մի անհագ թախիժ,—
 Հավիտյան դյուլթող անհայտ ճանապարհ...

Հուզվում եմ, հոսում հեղեղները մեծ,
 Մազլցում վերև և թավալվում ցած.
 Զմրուխտե ջրեր, ձեզ ո՞վ վրդովեց,
 Հայրենական տո՛ւն, հավետ մոռացված...

Միևնույն է ինձ Հյուսիս թե Հարավ,—
 Մի խենթ տագնապ կա իմ հիվանդ սրտում.
 Կա իմ հոգու մեջ մի անհագ ծարավ.
 — Հավիտյան օտար, հայրենական տո՛ւն...

Տխուր մեռուն կապուտաչյա
 Երագները երկնաշող.—
 Գազաթներից ես ցած իջա
 Անդունդները սիրտ մաշող...

էլ ոչ մի թե ինձ չի տանի
 Գեպի բարձունքն արծաթյա.
 — Խենթ անկումիս գերեզմանի
 Խավարներում ինձ գթա՛...

Ցուրտ է դարձյալ, մութ՝ իմ ուղին,
 Մրտումս մահ և աշուն.
 Մոռացել եմ ես ամենքին,
 Միայն քեզ եմ ես հիշում...

Միայն քեզ եմ ես աղոթում,
 Քո հրաշքին անպատիր.—
 Հայտնիվիր սև անապատում —
 Ամոքի՛ր ու ազատի՛ր...

Կրկին հնչում է թունավոր լեզուդ
 Եվ քո խոսքերի նիզակները սուր,
 Եվ քո համբույրը, որպես քաղցր սուտ —
 Բախտ են խոստանում իզո՛ւր և իզո՛ւր...

Իմ մեջ մարել է մի լույս արեգակ,
 Մահու գիշերն է մթնել իմ հոգում,—
 Մի՞թե դու պիտի վառես նոր փափագ,
 Մի՞թե դու պիտի հրդեհես հուզում...

Կանգնել ես, որպես անհաղթ հրապույր,
 Մոտեցար ահա կարող ու խոնարհ,
 Մթնում բորբոքվեց մի արնոտ համբույր,
 Մեղքի պես թովիչ, ցավի պես խելառ:

Օձեղեն մարմնով փարվել ես կրծքիս,—
 Եվ քո ցանկության ահեղ փոթորկում
 Անեծք է թափում անկարող հոգիս
 Եվ անհույս ճշում քո թունոտ գրկում...

Երբ պայծառ օրըդ տխուր կըմբնի,
Եվ սիրտըդ կայրե թունավոր կասկած,
Վհատ սոսկումի տանջանքով կըզգաս,
Որ որոնածըդ բնավ չես գտնի...

Բայց դու կըզնաս, օ՛, դու չես կանգնի,
Վերջին լույսերը մեղմ կըվախճանեն,
Վերջին հույսերըդ կըդավաճանեն,—
Դու որոնածըդ բնավ չես գտնի...

Եվ երբ չի մնա ոչ մի հույս գաղտնի,
Սիրտըդ կըճշա, արդյոք ո՞ւր ես, կա՞ս,
Հողը կըզրկես և կըհեկեկաս.—
Ո՛չ,— կարձագանքվի,— բնավ չես գտնի...

Քո հայացքը մոգական
Բորբոքում է քաղցր դող,—
Պարուրիք ինձ կուսական
Հուզումներով քո դյութող:

Ինձ փաթաթիր, որպես ամպ՝
Մութ աչքերդ մեղմ փակիր,
Ժպտա՛ կըքոտ բերկրությամբ,
Անցավ կյանքս խորտակիր...

Արյունոտիք շուրթերն իմ,
Սիրտըս խայթիր՝ ծիծաղիր.
Թող աչքերս հեզ մեռնին,
Կյանքս մարիք ու փախիր:

Քո հայացքը մոգական
Բորբոքում է քաղցր դող,—
Պարուրիք ինձ կուսական
Հուզումներով քո դյութող...

Կա խորհրդավոր մի հրապուրանք
 Քո շարժումների անխոս զրույցում,
 Ինչ որ օձային ինքնահիացում
 Եվ դեպի հողը ինչ որ քամահրանք:

Մի այլ երկրային երաժշտության
 Ելևէջների պշրանքն եմ հիշում,
 Քո շարժումները աղոթք են շարժում,
 Քո շարժումները և կան, և շրկան...

Երկրում են սնված, բայց ոչ երկրային
 Արբեցումներ են նոքա խոստանում,
 Մի այլ տանջանքի եղեմ են տանում,
 Մատնելով հոգիս շարքերի խաղին...

Մանկութ ընտրեցի ճամփորդական ցուպ,
 Քողի հայրենի տնակրս ավեր,—
 Ահա ես հիմա, մի մոլոր ասուպ,
 Ես կույր եմ հիմա, մոայլ ու անսեր:

Պայծառ ըղձերը ինձ զուր մաշեցին,
 Զրոզչունեց ինձ ոչ մի արշալույս,
 Ինձ լուռ մոռացան, ինձ չըհիշեցին,—
 Իմ սրտում մեռան սեր, ցնորք ու հույս:

Ես կույր եմ հիմա, անբախտ ու մենակ —
 Հավերժում կորած մի մոլոր ասուպ.
 Մահում է կյանքը հյուսելով ժանյակ,
 Անցնում եմ վիհեր, լեռներ երկնահուպ,
 Ինձ համար շրկա ժամ ու ժամանակ,—
 Ես մի մոլորված, մի տխուր ասուպ...

Անանց կարոտն է իմ սիրտը տանջում,
 — Արդյոք ո՞ւր ես դու, արդյոք ո՞ւր ես դու.
 Քո անուշ ձայնն է հնչում ու կանչում,
 — Բայց դու անհաս ես, հավիտյան հեռու...

Երևում եմ դարձյալ անվերջ ճանապարհ,
 — Կըժպտա՞ս արդյոք, լուսեղեն երազ.
 Կըցրե՞ս սրտիս թախիժը խավար,
 Կընետե՞ս անուշ ցուլքերը վրաս...

Թափառում եմ ու կարոտով կանչում,
 — Արդյոք կըգտնե՞մ աշխարհում անհուն,—
 Բոլոր խոսքերում քո ձայնն է հնչում,
 — Բայց անհայտ ես դու, դու շունեա անուն...

*Il pleure dans mon coeur
 Comme il pleut sur la ville.*

PAUL VERLAINE

Կրկին իմ հոգում
 Իջավ մշուշոտ, արցունք անձրևող
 Տրտում իրիկուն.
 Իմ սրտում անցավ
 Մահացող ծաղկանց բույրը ցավ բերող,
 Համբույրը խոնավ.
 Կրկին պաղ միգում
 Ամպոտ երկինքը մեռած լույսերի
 Թաղումն է սգում:
 Հողմը սրարշավ
 Հոգուս դալկացած ծաղիկ հույսերի
 Թերթերը տարավ...
 Անջատման ցավոտ
 Ձայներ դողացին ու հեղ դալկացան
 Հեռվում անծանոթ.
 Կըրակներն անձայն
 Լացող ամպերի միգում անսահման
 Թողնեցին, անցան...
 Անձրևն անընդհատ
 Մաղում է վհատ թաղումի կոծով,—
 Տխո՞ւր-հուսահատ...
 Իմ հոգու մեջ է՛լ
 Աշուն է իջել անամոք լացով,
 Իմ հոգու մեջ է՛լ...

Խաղաղ գիշերով դու կըզգաս ինձ մոտ,
Քնքուշ ձեռներըդ ես կըհամբուրեմ,
Կըցրեմ կյանքի հուշերը ցալոտ
Ու հեքիաթային լույսեր կըվառեմ...

Երկար մազերըդ կարձակես ազատ,
Հիվանդ գլուխըդ կըղնես կրծքիս,
Կըլինես քնքո՛ւշ, մոտի՛կ, հարազա՛տ,—
Անուշ խոսքերով կըդյուլես հոգիս...

Պայծառ աշխարհում կըլինենք մենակ,
Ցավ կյանքի մեռնող լույսերից խաբված,
Կերազենք անհուշ, անվերջ ու անհագ,—
Հեքիաթ աշխարհում առհավետ կապված...

Տերյանը կնոջ՝ Սառանա Պախյանի հետ:

Տեղափոխվեց խոսքի ցանկերը
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Ավելի քան մեկ օր
այնպես զարգացավ և արդեն
այնպես արդեն զարգացավ
և այլ զարգացում արվեց...

Այս օր արվեց, ինչ որ անհրաժեշտ էր
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Եվ ինչ որ անհրաժեշտ էր
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Միտք էր ընդհանուր
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Այսպես, ինչ որ անհրաժեշտ էր
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Զբոսն էր ընդհանուր
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Ահա, ինչ որ անհրաժեշտ էր
և փոխարինվեց օրը 2 օրացույց
և ինչ որ անհրաժեշտ էր
և այլ զարգացում արվեց...

Վահան Տերյան: Կարծ Ե. Քոչարի (1918):

39 ՀՐԱԺԵՇՏԻ ԽՈՍՔԵՐԻՑ

*Ոչ տրտո՛ւնջ, ոչ մրմո՛ւնջ սգավոր,
Հեռացի՛ր, մոռացի՛ր ինձ հավետ.
Իմ ուղին միշտ մթին, մենավոր,
Կրգնամ իմ դժկամ ցավի հետ:*

*Իմ ճամփան անվախճան մի գիշեր,
Ինձ շոյող ոչ մի շող չի ժպտա.—
Հեռացի՛ր, մոռացի՛ր, մի հիշիր,
Ինձ այդպես, քրոջ պես մի՛ գթա...*

*Հուսաբեկ մութ ու մեզ թող լինի,
Իմ վերև թող արև չըխնդա.
Լոկ երկունք, լոկ արցունք թող լինի,
Ինձ այդպես, քրոջ պես մի՛ գթա...*

Իմ գերեզմանին դուք չըմոտենաք,
 Հարկավոր չէ ինձ ոչ ծաղիկ, ոչ սուգ.
 Հանկարծ կըղարթնի ջերմ լալու փափաղ,
 Սիրտըս չի գանի ոչ մի արտասուք:

Իմ գերեզմանը թող լինի հեովում,
 Ուր մահացել են շուկ, երգ ու ձայն.
 Թող շուրջըս փովի անանց լոռեթյուն,
 Թող ինձ չըհիշեն, թող ինձ մոռանան:

Իմ գերեզմանին դուք չըմոտենաք,
 Թողեք, որ հանգչի իմ սիրտը հոգնած,
 Թողեք, որ լինեմ հեռավոր, մենակ.—
 Չըզգամ որ կա սե՛ր և ցնո՛րք և լա՛ց...

Քնքուշ երազով պաճուճիր հոգիս,
 Նստիր մահճիս մոտ ու տխուր երգիր,
 Մազերըդ փոփր հոգնատանջ կրծքիս
 Ու մեղմ փայփայիր սիրտըս տարագիր:

Օտար դաշտերի անանց մշուշում
 Տխուր լոռեթյան գիշերն է իջել.—
 Իմ սիրտը հալկտ թախիծն է մաշում,
 Մի լուսե երգ է իմ հոգում ննջել...

Քո պայծառ պահից մեղմորեն իջիր,
 Մազերըդ փոփր հոգնատանջ կրծքիս,
 Անուշ երազով սիրտըս պաճուճիր,
 Ցնորք հուշերով ամոքիր հոգիս...

Չարտասանված տխուր խոսքեր,
Որ դողում էք անպատասխան,
Ես սիրում եմ, տխուր խոսքեր,
Ձեր թրթիւր կախարդական:

Խենթ հուզումի անուշ խոսքեր,
Պաղ մարդոցից խորը պահված,
Անշատման պես տխուր խոսքեր,
Հոգուս լույսեր մթնշաղված...:

Դուք այրում եք, սիրո խոսքեր,
Կարոտիս պես սիրտըս մորմոք,
Ձեզ չի գգվի, տխուր խոսքեր,
Յուրտ աշխարհում ոչ ոք, ոչ ոք...:

Չարտասանված տխուր խոսքեր,
Դուք չե՛ք մեռել, դուք չե՛ք մեռնի,
Դուք այրում եք, սիրո խոսքեր,
Որպես խայթը սև եղեռնի...:

Ես սիրում եմ մթնշաղը նրբակերտ,
Երբ ամեն ինչ երազում է հոգու հետ,
Երբ ամեն ինչ, խորհրդավոր ու խոհուն,
Ցընտրում է կապույտ մութի աշխարհում...
Ջրկա ոչ մի սահման դնող պայծառ շող,
Աղմուկի բեռ, մարդկային դեմք սիրտ մաշող,—
Հիվանդ սիրտըդ չի տրտնջում, չի ցավում,
Որպես երազ մոռացումի անձավում.
Եվ թվում է, որ անեղբ է ամեն ինչ —
Որ ողջ կյանքդ է մի անսահման քաղցր նինջ...:

Յերեկը լուեց... Երկինքը վառեց ոսկե բորվառներ,
 Լույսերը քնքուշ գրկեցին անուշ երկինք, ծով ու հող.
 — Ա՛խ, եթե մեկը իմ հոգին այդ մեղմ լույսերին խառներ
 Եվ փայփայեր իմ հոգնատանջ սրտի թախիժը մաշող...

Լքված իմ հոգին տանջում է կրկին տանջանքը մռայլ,
 Եվ անուն չունի տանջանքը սրտիս, տենչանքը գաղտնի.
 — Ա՛խ, եթե մեկը իմ սրտին նետեր նոր հույսերի փայլ,
 Մեղմաբար ասեր, քնքուշ համոզեր, որ նա կըգտնի...

Երեկոն փռեց իր թևերը մութ,
 Անուշ նիրհեցին երկինք ու երկիր.—
 Աչքերըդ փակիր, ինձ քնքուշ գրկիր,
 Սուտ կյանքին խառնիր երազանքը սուտ:—

Լայն ըստվերները ընկան անաղմուկ,
 Անուշ նիրհեցին ծով, անտառ ու լեռ...
 Ես քեզ կըպատմեմ ոսկե հեքիաթներ,
 Իմ սիրուն մանուկ, իմ քնքուշ մանուկ...

Կրժքիս դիր դեմքը քո տխրադալուկ,
 Մոռացիր կյանքի տառապանքը մութ,
 Սուտ կյանքին խառնիր երազանքը սուտ,
 Իմ սիրուն մանուկ, իմ քնքուշ մանուկ...

Անուշ նիրհեցին ծով, անտառ ու լեռ,
 Ննջեցին անուշ երկինք ու երկիր.
 Աչքերըդ փակիր, ինձ քնքուշ գրկիր,
 Ես քեզ կըպատմեմ ոսկե հեքիաթներ...

Դու քնած ես քո տաքուկ անկողնում
 Եվ արև բախտի երազ ես տեսնում.
 Դուրսը բքաբեր քամին է ոռնում,
 Դուռ ու լուսամուտ ձյունով է լցնում...

Դու քնած ես քո տաքուկ սենյակում,
 Իսկ ես ցուրտ ձմռան բուք ու հողմի մեջ
 Խենթ հեկեկանքով դռներն եմ թակում,
 Քո փակ դռները անվերջ ու անվերջ:

Դու ինձ չես տեսնում լուսե երազում,
 Դու ինձ չես լսում ձմռան փոթորկում,
 Ես մութ գիշերում քեզ եմ երազում,
 Բուք ու հողմերում ես քեզ եմ երգում...

Արդյոք հիշո՞ւմ ես. անտառ էր, առու...
 Հեքիաթի պես էր — երազի նրման.
 Խաղաղ երեկոն խոսում էր անձայն,
 Արդյոք հիշո՞ւմ ես. — հեռո՞ւ էր, հեռո՞ւ...

Արդյոք հիշո՞ւմ ես. երկիրը պայծառ
 Ժպտում էր սիրով հավիտենական.
 Գարունն էր երգում ձայնով դյուրական,
 Արդյոք հիշո՞ւմ ես. առու էր, անտառ...

Արդյոք հիշո՞ւմ ես. գիշերն էր գալու,
 Հեքիաթի պես էր... Անտառ էր, առու...
 Արդյոք հիշո՞ւմ ես. հեռո՞ւ էր, հեռո՞ւ.
 Կյա՛նք, տխուր հովիտ հավիտյան լալու...

Ես չըզդիտեմ՝ ո՛ւր են տանում հեռավոր
 Ուղիների ժպտով երևերն անհամար,
 Ես նստում եմ ճամփի վրա ամեն օր
 Եվ աղոթում ե թախծում եմ քեզ համար:

Եվ իմ մոլոր ուղիներում, ո՛վ գիտե,
 Գուցե մի օր դու երևաս լուսերես.
 Գուցե ժպտաս քո խոսքերով արծաթե
 Եվ մութ սրտիս նոր խնդության լույս բերես:

Օձանման ոլորումով հեռախույս
 Ինձ կանչում են ուղիները բյուրավոր.
 Արդյոք ո՛ւր ես, խորհրդավոր արշալույս,
 Հանդիպումի երջանկության պայծառ օր:»

Իմ մոլոր ճամփին դու անկարծ իջար
 Քո գիշերային մեղմաշունչ մութով
 Եվ զարդարեցիր քո անուշ սուտով
 Իմ տխուր կյանքի մշուշները շար:

Սրինգե ձայնըդ հնչեց մութերում
 Աղբյուրի նրման զվարթակարկաչ.
 Գարնան խոսքերով կարմիր ու կանաչ,
 Դու ինձ կանչեցիր դեպի քո հեռուն:

Ուրիշ ասիերի թովիչ ձայնի պես,
 Քո շարժումները ուրվականային
 Ստվերապաճույճ իրիկնապահին
 Շղթայեցին ինձ օդակով անտես...

Իրար ձուլվեցին իմ մեջ մահ ու կյանք,
 Հոգիս մատնեցի քո մառախուղին,
 Ընդմիջտ օրհնեցի անհաստատ ուղին,
 Ուր փարոսում ես դո՛ւ, քաղցր պատրանք...

Սև գիշերն իջավ իր անհայտ գահից
 Եվ մութով լցրեց երկինք ու գետին,
 Խավարեց հեռվում փարոսը հետին.—
 Սասանում եմ ես ջրերի ահից:

Շողում են, դողում աղմուկով գվարթ,
 Անխոս քարանում ու նորից խաղում,
 Անդունդից երնում, դեմքիս ծիծաղում,
 Խուլ շառաշում են — լարում են թակարդ...

Նավը ճեղքում է ջրի հայելին,
 Իր ցուրտ աչքերով ծովն է նայում ինձ,
 Կտրված եմ ես երկնից ու հողից.—
 Իր թելն է մանում անխուսափելին:

Գերի է նավըս անակնկալին,
 Մութով կտրված երկնից ու հողից...

Հեռավոր, անել լեռնագագաթներ,
 Պայծառ արևի գահեր հիասքանչ,
 Սիրտըս մեռնում է, լեռնագագաթներ,
 Ներքում նիրհող դաշտերում կանաչ:
 Իմ երազները ձեր գիրկն են թռչում —
 Բա՛րձր, դեպի վե՛ր, արեգակին մոտ,
 Ուր խենթ՝ բոցերի խուրձեր դողդոջուն
 Լուռ դալկանում են երկնում անաղտո:
 Հեռո՛ւ, օ հեռո՛ւ այս ունայնաշունչ
 Տխուր դաշտերից, հանդարտ ու անկյանք.—
 Գրկի՛ր ինձ, անել գագաթների շունչ,
 Սիրտըս բորբոքիք, բարձրության բերկրանք:
 Թող իմ աչքերը լույսից կուրանան,
 Թող սիրտըս լցվի արևի բոցով.
 — Օ, երջանկություն անել բարձրության,
 — Լուսեղեն երկնի անեղրական ծո՛վ...

Քո պայծառ զանի անհաս բարձունքից
Մի մերժիւր սրտիս աղօթքը անքիծ...

ՍԱՅՈ

Ես ընկա անդունդները խավար,
— Իմ ցնորք, նորից քեզ եմ կանչում,
Մոռացա ուղիներըս պայծառ,
Իմ սրտում դառը մութն է շնչում:

Դու անմութ աշխարհում ես ապրում,
Հիշի՛ր դու խավարում տանջվողին,
Քո սրտում արևներ են վառվում,
Արևի՛ր սև կյանքիս մութ ուղին:

Հավիտյան ինձ քո սերն է այրում,
Դու լուսե՛ղ... Ինձ խավարն է ճնշում,
Ես մեռնում եմ այս մութ վիճերում...
Հեռավո՛ր, քեզնից չեմ տրտնջում...

Մռայլ թաղումի ջահերի նրման
Մեկը աստղերն է վառում տխրությամբ.
Իմ հոգու վրա իջել է մի ամպ.
Իմ սրտի պայծառ ծաղիկներն ընկա՛ն:

Հիվանդ քնքշությամբ երկինք է պարզում
Մեռնող ծաղիկը իր բույրը վերջին.
Իմ ջերմ աղոթքի խոսքերը շնչին —
Հեռավո՛ր, քեզնից սեր չեն աղերսում:

Իմ սրտում միայն սառած հեկեկանք,
Բայց արցունք չըկա իմ սև օրերում.
Մեռնում է սիրտըս անհուն խավարում,
Ծվ դու կա՞ս արդյոք, լուսե անրջանք...

Մի օր առհավետ կյանքըս կանխեմ
Ու գունատ հույսի քայլերով ատրտամ
Կրգտնեմ ուղին հեռավոր քո տան
Եվ թույլ ձեռներով դուռըդ կըծե՞ծեմ:

Տխուր կըծպտաս դու հոգնածորեն
Ու հոգնածորեն դուռը կըբռնաս.—
Արախ մռթ ցավը անխոս կիմանաս,
Եվ արցունքներըդ հանդարտ կըծորեն:

Եվ գթությունը քո քրոջական
Միտքըս կըլցնե խնդության լուսով,
Քո սուրբ ծնկները կըգրկեմ հուսով
Եվ կըհեկեկամ և կըհեկեկամ...

Ձմռան գիշերն է մեղմորեն ընկնում
Եվ մեծ քաղաքի դեմքը մշուշում.—
Ես դուրս եմ գալիս փողոց եմ գնում
Եվ երկա՛ր, երկա՛ր մայթերն եմ մաշում:

Բարձր տների պատուհաններում
Պայծառ լույսերը հանգչում են մեկ-մեկ.
Ես արդեն ոչինչ չեմ մտաբերում,
Ինձ համար չըկա այսօր ու երեկ:

Կեսգիշերն անցավ... Ես տուն չեմ գնում.
Երկար, անդադար մայթերն եմ մաշում.
Շրջում եմ անվերջ, երբեք չեմ հոգնում,
Ոչինչ չեմ հիշում, ոչինչ չեմ հիշում...

Լապտերը միգում մաղում է պաղ բոց,
Ես աննպատակ շրջում եմ անվերջ.
Ես լուռ անցնում եմ փողոցից փողոց
Ու մեղմ լալիս եմ ցուրտ մշուշի մեջ:

Մոռանա՛լ, մոռանա՛լ ամեն ինչ,
 Ամենին մոռանալ.
 Չըսիրեի, չըխորհեի, չափսոսալ —
 Հեռանա՛լ...
 Այս տանջող, այս ճնշող ցավի մեջ,
 Գիշերում այս անշող
 Արդյոք կա՞ իրիկվա մոռացման,
 Մոռացման ոսկե շող...
 Մի վայրկյան ամենից հեռանալ,
 Ամենին մոռանալ.—
 Խավարում, ցավերում քարանալ
 Մեն միայն...
 Մոռանալ, մոռանալ ամեն ինչ,
 Ամենին մոռանալ.
 Չըսիրեի, չըտենչալ, չըկանչեի,
 Հեռանա՛լ...

Օտար երկնքի կամարների տակ
 Երազիս տեսա մի շքնաղ աղջիկ.
 Ես՝ մի աղքատ մարդ մոլորաշրջիկ,
 Նա՝ երկնից թռած լուսե հրեշտակ...
 Ես ընկած էի օտար աշխարհում,
 Անարև երկնի կամարների տակ,
 Մեկը փայլում էր իմ սիրտը մենակ
 Եվ փմ մութ հոգում լույսեր էր վառում:
 Մեղմ ու սիրագին ժպտում էր նա ինձ
 Օտար կողմերում, լայն ճամփի վրա,
 Ես լսում էի խոսքերը նրա
 Եվ անուշ լալիս իմ անուրջ բախտից...

Արդյոք նորից երազներն են թափառում,
Միրո Նանուշ նվագներն են ինձ կանչում.
— Դալուկ աշնան տխուր շողերն են մարում,
Սարից իջնող աղբյուրներն են կարկաչում:

Ծա լսում եմ հիացմունքի մի շշուկ,
Արդյոք դո՞ւ ես նորից հոգիս մեղմ հուզում.
— Այն գիշերն է, այն հուշերն են տրամաշուք,
Այն աստղերն են ցուրտ երկնքում երազում:

Ծա ընկած եմ անծայր դաշտում միայնակ,
Ծրագներ՝ ըրս, երազներ՝ ըրս, որ անցան.
Արդյոք դո՞ւ ես գիշերի պես հերարձակ,
Գիշերի պես խորհրդավոր դյուրթական.
— Դալուկ աշնան մերկ անտառն է շառաչում,
Լույս հուշերի վտակներն են կարկաչում...

Սև գիշերն է գրկել ինձ, մութն է պատել իմ ուղին,
Քեզ եմ կանչում ես նորից, իմ հեռավո՞ր, իմ անգին...

Ծա մոլորված մի կրակ, ես անհաստատ մի հոսանք,
Վիհեր, վիհեր անհատակ — տրամուլթյուն ու ամպոսանք:

Օտար երկիր, օտար հող, թախիծով չի երազներ,
Անըջանքներ մեղմ մարող, անվերադարձ հիացքներ:

Քաղցր է մութը քո գրկում, լույսը սև է առանց քեզ,
Այնպես մեղմ ես դու գգվում, դու լուսեղեն ես այնպես:

Դու իջնում ես որպես հուշ, որպես ուրիշ կյանքի լույս,
Քո հայացքում կա անուշ մեղմություն ու արշալույս:

Սև գիշերն է գրկել ինձ, մութն է պատել իմ ուղին,
Քեզ եմ կանչում ես նորից, իմ հեռավո՞ր, իմ անգին...

Դժկամ նայում են ժայռերը խոժոռ,
Տխուր խաղում են ալիքները ժիր.—
Ընդունիր հոգիս մուրը, մենավոր,—
Վերջին աղոթքիս խոսքը մի՛ մերժիր:

Սողում են դանդաղ օրերը անժիր,
Կորած է մթնում մուրը իմ ուղին.—
Քնքուշ խոսքերով թախիծս ցրիր,
Անխոս ամոքիր ցաված իմ հոգին:

Մի անմեռ ցավ կա երկրում այս տխուր,
Մի ցուրտ, հոգեմաշ հուսահատություն,
Կորցրած հավետ և երազ և հուր,
Ծս վերջին անգամ քեզ եմ աղոթում:

Դժկամ նայում են ժայռերը խոժոռ,
Տխուր խաղում են ալիքները ժիր.
Փայփայիր սիրտըս հավետ մենավոր,
Վերջին աղոթքիս խոսքը մի՛ մերժիր...

Քո մազերի ցնորական փայլը պայծառ
Ժայռից իջնող ջրվեժի պես առատահոս.
Քո աչքերի խորությունը հրդեհավառ,
Ուր վառված են մութ ցանկության ջահեր անխոս.
Քո ժըպիտը՝ թունոտ ծաղկանց բույրի նրման,
Որ տիրաբար արբեցնելով մահ է բերում,
Քո խենթ մարմնի սարսուռները երջանկության
Ախտաբորբոք արևներ են բոցավառում...
Թույլ տուր սուզվեմ քո աչքերի անդունդը մութ,
Թույլ տուր ծծեմ քո մազերի բուրմունքն անուշ,
Բորբոքիր ինձ քո հույզերով քաղցր ու անգութ,
Մարիբ իմ մեջ, մարիբ իմ մեջ ցնորք ու հուշ...

Գյուլեցիին ինձ քո մազերը ալեծածան
 Եվ աչքերիդ խորությունը խորախորհուրդ.
 Եվ քո քնքուշ ժպիտների խոսքերն անձայն
 Գիշերեցին իմ հոգու մեջ մի քաղցր մութ...
 Գյուլեցիին ինձ իրենց խաղով լուսակարկաչ
 Քո խոսքերի զանգակները զվարթաձայն.
 Շուրթերըդ — վարդ բոցավառված են իմ առաջ
 Ցանկությունով արյունատենչ ու մեղսական:
 Մութ ցանկությամբ ես քո կանչող գիրկն եմ ընկնում,
 Նետում եմ ցած վեհ բարձունքից հոգիս հպարտ,
 Քո գրկում կա սիրուց անուշ մի հիացում,
 Քո խավարում — մոռացության մի ակնթարթ...

Կյանքը լոռամ է, աղմուկը մեռնում.
 Մի անծանոթ ձեռք նուրբ մթնշաղում
 Անցյալն ու ներկան իրար է խառնում,
 Իմ սրտում ոսկե անձրև է մաղում:

Մի քնքուշ լույս կա իմ հոգու համար —
 Ամեն ինչ ունի շրմեռնող մի կյանք,
 Կա խորհրդավոր դյուլթող մի խավար,
 Ուր բախտից քաղցր են տրտունջ ու ախրանք:

Մի քաղցրը վիշտ կա անդարձ անցածում,
 Վերհուշերի մեջ — մի անսուտ դրախտ,
 Մի անանց վայելք, անխաբ հիացում —
 Կյանքից գեղեցիկ ցնորական բախտ...

Գարունը այնքա՛ն ծաղիկ է վառել,
 Գարունը այնպե՛ս պայծառ է կրկին.
 — Ուզում եմ մեկին քնքշորեն սիրել,
 Ուզում եմ անուշ փայփայել մեկին:

Այնպե՛ս գգվող է երեկոն անափ,
 Ծաղիկներն այնպե՛ս նազով են փափվում.
 — Շուրջըս վառված է մի անուշ տափնայ,
 Մի նոր հուզում է սիրտըս մրրկում...

Անտես զանգերի կարկաչն եմ լսում,
 Իմ բացված սրտում հնչում է մի երգ.
 — Կարծես թե մեկը ինձ է երազում,
 Կարծես կանչում է ինձ մի քնքուշ ձեռք...

Ապրելուց քաղցր է մեռնել քեզ համար,
 Զգալ, որ դու կաս և լինել հեռու,
 Երկրպագել քեզ առանց սիրվելու,
 Երազել միշտ քեզ — լինել քեզ օտար...

Ստվերըդ փնտրել ամեն տեղ, ուր խենթ
 Հոգին կարող է թռփչքով շափել.
 Անանց կարոտում անվերջ տառապել
 Եվ լինել քեզնից բաժանված հավետ...

Ու գերեզմանում սև հողերի տակ
 Զգալ, որ անցար և քեզ չըկանչել,
 Եվ ոչ մի հուշով սիրտըդ չըտանջել,
 Ու չըխոտվել բերկրանքըդ հստակ...

Կանչում ես անվերջ
Կապույտ հեռվից,
Շշուկով անուշ
Կանչում ես ինձ:

Թփերն ես շարժում,
Շրշում անուշ
Շշուկով պայծառ
Ու փաղաքուշ...

Անհայտ է ուղին
Քաղցրը երկրիդ,
Ուր բախտ է անանց,
Անանց ժպիտ:

Ուր ծաղիկ ու երգ
Ուրիշ են, այլ,
Ուր անմահական
Փառք է ու փառ:

Այս իրիկնային՝
Կապույտ երկրում
Դու ես միշտ շրջում
Ու մեղմ երգում:

Ու կանչում ես միշտ
Անհայտ հեռվից,
Շշուկով անուշ
Կանչում ես ինձ:

Երբ վարդ ամպերի հրդեհն է դողում,
Իրիկնաժամին նստում եմ մենակ
Կանաչ առվի մոտ, ուռիների տակ,
Ու հոգնած սիրտըս էլ չի դժգոհում:

Անցած օրերի հուշերն եմ թերթում
Եվ խաղաղ սրտով անխռով-մենակ
Քնքուշ երգերից հյուսում եմ մանյակ,
Որ պճնեմ սիրով պատկերըդ տրտում:

Եվ իմ մութ կյանքի սևերում դժկամ՝
Ես գիտեմ, պիտի ժպտաս, լուսավոր,
Պիտի ողջունես ուղիս հեռավոր.
— Սրբազա՛ն երազ, կարոտալի՛ ժամ...

Արդյոք ո՞ւր ես դու... Ա՛խ: արդյոք դու որ
Ճանապարհների հեռուն ես մաշում,
Երջանի՞կ ես, թե լուռ ու մենավոր
Անդարձ օրերի գարունն ես հիշում:

Արդյոք քո սրտում ի՞նչ հույս է փայլում,
Ո՞ր հողն է գգվում քայլերդ փափուկ,
Ո՞ր ջուրն է արդյոք յուր լույս հայելում
Մեղմով փաղաքում դեմքդ խուսափուկ:

Արդյոք խաղա՞ղ է սիրտըդ փոթորկոտ,
Արդյոք անցյալի լույսերը մեռած
Չե՞ն հուզում սիրտըդ, իմ հոգու կարոտ,
Իմ քնքուշ սիրած, իմ անդա՛րձ երազ:

Դու գնում ես տուն, և դեռ քո վերջին
Խոսքի հնչյունը չի մարել օդում,
Անզոր եմ արդեն այս խենթ կարոտում,
Եվ կամքըս թույլ է, և միտքըս շնչին:

Խենթացած բեռից այս շար մենության,
Ես դուրս եմ վազում քեզ որոնելու,
Տեսնելու ցոլքդ գեթ հեռվից հեռու
Եվ հսկելու քեզ ստվերի նրման...

Այս մութ ժխորում իմ սիրտն է մաշում
Մենակությունը հալիտյան խոցող,
Անցնում եմ արագ ես ձեր փողոցով
Եվ խենթ մշուշում ոչինչ չեմ հիշում:

Չիր դուան առաջ կանգնում եմ երկար,—
Գուցե դու հանկարծ «պատահմամբ» դուրս գաս,
Կարոտըս, գուցե, դու հանկարծ զգաս
Եվ հասկանաս իմ հուզումը սկար:

Սակայն ուզում եմ, որ ինձ չըտեսնես,
Չըգիտեմ ինչո՞ւ ձեր զանգն եմ տալիս,
Փախչում եմ... փախչում... և հեռանալիս
Փառաբանում եմ, օրհնե՞րգում եմ քեզ...

Իմաստուն խոսքեր սովորեցի ես,
Որ հրապուրեմ զորությամբ մթին,
Հոգիդ կախարդեմ ու հրմայեմ քեզ,
Ինձ այրող հուրը նետեմ քո սրտին:

Բայց բոլոր խոսքերն իզուր են արդեն,
Թալիսմանները մեռած և անուժ,
Հրմայք և դյուխանք անզոր են քո դեմ...
— Արդյոք ո՞վ գիտե անունըդ անուշ...

Իմ խաղաղ երեկոն է հիմա
Մեղմալույս և տխուր և անուշ.
Քեզ երբեք սիրտըս չի մոռանա,
Իմ մաքո՛ւր, առաջին իմ անուրջ...

Տարիներ, տարիներ կըսահեն,
Կըմեռնեն երազները բոլոր —
Քո պատկերը անեղծ կըպահեմ
Օրերում անհաստատ ու մոլոր:

Եվ տանջանք, և բեկում, և թախիծ —
Սև օրեր ես դեռ շատ կըտեսնեմ.
Անունըդ թող փարոս լինի ինձ
Սուտ կյանքի և դառը մահու դեմ...

Հեռու ես, անհաս, իմ լուսե երագ,
 Բայց քեզ է սիրտըս փայփայում թաքուն,
 Փոված է լույսըդ շուրջըս և վրաս,
 Անհուն աշխարհում և իմ հեզ հոգում:

Քո հեռու երկրի ուղին չըգիտեմ.—
 Գուցե ես ինքըս ստեղծել եմ քեզ,
 Աստվածացրել եմ, որ քեզ աղոթեմ,
 Հրամայել եմ, որ վրաս իշխես:

Եվ քաղցր է լինել քո կամքի գերին,
 Քո շարությունը բարիք համարել.—
 Կրճաբաց ելնել ընդդեմ քո սրին
 Եվ այդ մահաբեր ձեռքը համբուրել...

Հեռու երկրի լուսե հովառում
 Օրերն ուրիշ երգ են հյուսում,
 Կյանքից հոգնած սիրտըս տրտում
 Այն երկիրն է միշտ երազում...
 Խաղաղությունն այն հեռանիստ,
 Ուր մի ուրիշ արևի փայլ
 Ծավալում է անանց հանգիստ
 Եվ խնդություն մի անայլայլ,
 Մի խնդություն մաքուր ու խոր,
 Եվ անեզերք և անվախճան.
 Ուր քո սիրտը որբ ու մոլոր
 Գրկում է մի ոսկե շրջան...

74 ՀԻՆ ՊԱՐՏԻԶՈՒՄ

Այսօր նորից պարտիզում
Շրջում էի և հիշում
Քեզ արթմնի երազում,
Ոսկի, ոսկի մշուշում...

Դու քո հեռու հեռավոր
Անհայտ երկրում արդյոք ինձ
Մտաբերո՞ւմ ես այսօր
Այն ոսկեղեն աշխարհից. —

Հիշո՞ւմ ես դու ակացիան
Եվ պարտեզը իրիկվա,
Հանդիպումը մայիսյան
Պատանու և աղջկա:

Եվ սենյակը ամփոփիկ
Եվ տնակը հեռավոր,
Գաղտնիքները մեր փոքրիկ,
Սակայն քաղցր, սակայն խոր:

Հիշո՞ւմ ես դու այն արագ
Փամերը, երբ ես ու դու
Նստում էինք անկրակ. —
Գլուխանք սրտի՞ և հոգո՞ւ:

Եվ խավարում, խավարում
Հիշո՞ւմ ես ջերմ շուրթերի
Հանդիպումը հրահրում, —
Հուզմունքն արբած սրտերի...

Եվ պարտիզում մեր անուշ
Տեսակցությունն այն գիշեր,
Կիսախավարը քնքուշ, —
Ցնորակա՞ն իմ հուշեր...

Դու շրջում ես ամենուրեք, դու շրկաս,
Աներևույթ դու խոսում ես աշխարհում,
Հանկարծ, անկարծ շնչում ես, որ կրգաս,
Հրմայում ես, կանչում, կանչում ու լոում...

Քնքուշարույր ծաղիկների թերթերում,
Լույս գաշտերի խաղաղ նիրհող օվկիանում
Եվ աստղազարդ, խորհրդավոր գիշերում
Եվ ջրերի արծաթաճոճ օրրանում:

Ամենուրեք մի կարոտ ես դու նետել,
Քո ստվերն ես փռել անծիր աշխարհում,
Դու ես հյուսում աստղացանցը ոսկեթել,
Գիշեր ու զօր կյանքը դու ես զարդարում:

Եվ աշխարհի ուղիներում ես մոլոր
Թափառում եմ և որոնում տխրադեմ,
Լսում եմ քո ձայնը անուշ-լուսավոր,
Կանչում եմ քեզ, բայց անունըդ չգիտեմ:

Ես կըգամ, երբ դու մենակ կըմնաս
Տրտում իրիկվա ստվերների տակ,
Երբ դու կըթաղես տենչերըդ խորտակ
Եվ վհատությամբ երբ կըհեռանաս...

Ես կըգամ, որպես մոռացված մի երգ,
Հյուսված աղոթքից, սիրուց ու ծաղկից.
Քո մեռած սրտում կըլինի թախիծ,
Ես կըկանչեմ քեզ դեպի այլ եզերք:

Ես կըգամ, երբ դու կըլինես տրտում,
Երբ երազներըդ հավետ կըմեռնեն,
Զեռքդ կըբռնեմ, ցավըդ կըմբռնեմ,
Կըվառեմ ուրիշ լույսեր քո հոգում...

Քնքշաբույր ծաղկանց հրեղին խաղով
 Ժպտում են նորից անտառ ու ձորակ,
 Եվ հեղեղները խոստուն-սառնորակ
 Ողջունում են ինձ զվարթ ծիծաղով:

Զուգել ես նորից դաշտ, անտառ ու լեռ,
 Գարուն, ամեն տեղ նոր կյանք ես վառել:
 Իմ սրտում էլ ես թևերդ փռել,
 Իմ հագում էլ ես հրդեհել նոր սեր:

Եվ ահա կրկին զվարթ ու ջահել,
 Դուրս ելա տխուր մենության բանտից.
 Պայծառ աչքերդ ողջունում են ինձ,
 Եվ ես շեմ կարող իմ ճիշը պահել:

Բացել ես իմ դեմ ոսկեղեն հեռուն,
 Մաղկել ես սարճճ, անտառճճ, արտճճ...
 Ուրիշ երգեր են հնչում իմ սրտում —
 Ողջո՛ւյն քեզ, արև, ողջո՛ւյն քեզ, գարուն...

Своей подвиг ты свершила прежде тела,
 Безумная душа!

E. БАРАТЫНСКИЙ

Կանգնած եմ նորից ահեղ անտառում
 Ճանապարհների բաժանումի մոտ.
 Հանգչում են վերջին կրակներն աղոտ,
 Ու մութն է կրկին իջնում ու փռվում...

Անցած օրերըս շարքերով դալուկ
 Շողում են ահա և անհետանում.
 Զրգիտեմ կյանքը ինձ ո՛ր է տանում.—
 Ամեն ինչ հարց է, մթին հանելուկ:

Մեծում են կուրծքըս քամիները բիրտ,
 Հազար ձայներով անտառն է խոսում.
 Ես ուղիների լաբիրինթոսում,
 Եվ ողջը օտար, ողջը խստասիրտ:

Կանգնած եմ նորից ահեղ անտառում
 Մութ ուղիների բաժանումի մոտ.
 Պարզված է սիրտըս հեռուն ու հեռուն,
 Այրում է հոգիս անհուն մի կարոտ...

Հեռու գղյակի քնքուշ թագուհին
 Մաղիկների մեջ, լուսեղեն այգում
 Շրջում է և ինձ կանչում է կրկին —
 Ցերեկը տրտում, գիշերը անքուն
 Հեռու գղյակի քնքուշ թագուհին:

Կար մի դյուրական ուրիշ ժամանակ,
 Երբ նրա կանչի հրաշքին հլու՝
 Ես թողնում էի օրերըս մենակ
 Եվ այս աշխարհից սլանում հեռու...
 Կար մի դյուրական ուրիշ ժամանակ...

Գինովցած մի այլ կյանքի խնդությամբ՝
 Թողնում էի այս վայրերը թառամ,
 Սլանում, որպես լուսեղեն մի ամպ,
 Եվ փարում նրան, փայփայում նրան,
 Գինովցած մի այլ կյանքի խնդությամբ:

Հիմա շրգիտեմ այն լուսե ուղին,
 Բայց զգում եմ դեռ, զգում եմ՝ ի՛նչպես
 Հեռու գղյակի քնքուշ թագուհին
 Կանչում է ինձ միշտ, կանչում է, բայց ես
 Արդեն շրգիտեմ այն լուսե ուղին...

Մեզ է, անձրև ու մշուշ
 Իմ այգում մերկ.
 Դառը թախիժ ու վերհուշ —
 Անվախճա՛ն երգ:

Հողմն է լալիս թփերում
 Մերկ ու վտիտ.
 Ցուրտ է, խավար է հեռուն
 Եվ անժպիտ:

Սիրտըս թախժոտ ու խոցոտ,
 Հոգիս հիվանդ —
 Ո՞վ արևոտ ու բոցոտ
 Կըվառե խանդ:

Տունըս ափեր ու խավար,
 Օրըս անլույս,
 Ո՞վ կըվառե ոսկեվառ
 Երազ ու հույս...

Պատուհանիս տակ լալիս է կրկին
 Թափառիկ երգչի երգը ցավագին,—
 Տխուր այդ երգը վաղուց եմ լսել,
 Կարծես թե ես եմ այդ երգը հյուսել,
 Կարծես թե ես եմ լալիս այդ երգում,
 Կարծես թե քեզ եմ կարոտով երգում...

Սև գիշե՛ր, և հուշե՛ր, և խոհե՛ր անհամար,
 Մոռացված երազներ՝ շուշաններ թառամած.
 Խնդություն հեռացած և անցած և անդարձ,—
 Տրտմություն մենավո՛ր, միաձա՛յն, միալա՛ր...

Մշուշներն են սահում... Սոսավում է ուռին...
 Իմ օրեր անհատնում, անխնդում և անտուն.
 Ցնորքնե՛ր լուսավառ, ընդունայն, ապարդյուն,
 Մոռացված է հավետ արևոտ ձեր ուղին...

Սև խոհեր անսպառ, անհամա՛ր, անհամա՛ր,
 Սև գիշեր, և հուշեր և հուշեր ընդունայն,
 Երազներ իմ անդարձ — ծաղիկներ իմ գարնան.
 Ի՛նչ կանչով ձեզ կանչեմ, ի՛նչպես լամ ձեզ համար:

Հնչում է անվերջ աշխարհի թախիծով
 Դառնամուրն աշխարհի, պատիժ հետևում.
 Հարազատ է ինձ այդ երգը հեծող —
 Իմ անանց ցավով մեկն էլ է ցավում:

Աշխարհի տխրահեծ անձրևի նրման,
 Անձրևի նրման լարիտ են անվերջ
 Այն հնչյունները մեղմ ու միաձայն՝
 Պատիժ հետևում և իմ հոգու մեջ...

Գիշեր է իջել. լուել են բաշտը
 Աղմուկները շար, խառնվել պատիք,
 Ջրերը մեղմիվ երգում են օրոր,
 — Սիրտ իմ, հանդարտի՛ր...

Հանգչում է վաղուց անտուն ու մտլոր
 Թափառականը մեկն աւ տարագիր,
 Աստղերը խառնվել երգում են օրոր,
 — Սիրտ իմ, հանդարտի՛ր...

Լաց վերջին լացրդ, սիրտ իմ մենավոր,
 Վերջին արցունքրդ — հեկեկա՛ թափի՛ր, —
 Երազ երգ ու սեր, օրո՛ր ու օրո՛ր,
 — Սիրտ իմ, հանդարտի՛ր...

Անվերջ գիշերի մռայլ վիհերում
 Իմ մենակ սիրտն է ցավագին ճշում.
 Ես մոլորվել եմ այս մութ աշխարհում,
 Եվ ինձ խավարից ոչ ոք չի կանչում:

Գիշերն է փռել իր թևերը մութ,
 Գիշերն է գերել իմ սիրտը ցաված.—
 Որտե՞ղ որոնեմ երջանկության սուտ
 Եվ ի՞նչպես գտնեմ վերադարձի լաց:

Հողմն է հեկեկում անոմեջ վիհերում,
 Օ, անհուն գիշեր, քեզ ո՞վ է փռել.
 Ինչո՞ւ է շուրջըս աշխարհը լոտամ,
 Ո՞վ է իմ հոգու լույսերը մարել...

Բարակ ամպերը մաղում են ոսկի,
 Ջրերը անուշ հեքիաթ են ասում.
 Կարոտ է սիրտըս մտերիմ խոսքի,
 Հոգնատանջ հոգիս բախտ է երազում...

Լոին դաշտերի հանգիստը խոսուն
 Մի հեզ տխրության լույս է ըստվերում.
 Խաղաղ ջրերի վճիտ արմասում
 Դողում է ոսկե ամպերի հեռուն:

Եվ իմ սրտի մեջ, այն խավարում էլ,
 Մի քաղցր վիշտ է մեղմաբար խոսում.
 Մեկը այնտեղ իր հեռուն է վառել,
 Որպես երկինքը ջրի արմասում:

Քո քաղցր վիշտը, սիրտ իմ մենավոր,
 Քո վիշտն է փռված անհուն աշխարհում,
 Քո սերն է վառված և պայծառ և խոր,
 Քո խենթ կարոտն է ամեն տեղ լոտամ...

Տաղտկահնչյուն ու միաձայն օրերն իրենց երգն են երգում.—
Միայնություն, դու ես անձաջն ցափրս օրրում քո օրրերգում:

Եվ անցյալի խաբեական ցընորքներն են մեղմ օրորվում,
Նոքա անդամքձ, նոքա շրկա՛ն, նոքա մեռա՛ն հեռու հեռվում:

Վհատումն է հոգիս զրկել, անհուստօթյունն անհուն փովել,—
Ի՞նչ խոսչերով, ի՞նչպես երգել և ի՞նչ սրտով հիմա սիրել:

է: ի՞նչ հուսով սիրտըս հուզեմ, ի՞նչ երազով ամոքեմ ինձ
Եվ ո՞ր կողմից բախտ սպասեմ — անվախճան երգ — վիշտ ու
թախիծ:

Անցե՛ք, հուշեր իմ ապարդյուն, դարձե՛ք շնորհիշտ մոռացված էջ,
Անհուն փովիր, սև լուսթյուն, միայնություն իմ հոգու մեջ:

Ես մի ճամփորդ եմ մթնում մոլորված,
Ու հոգնած սիրտըս դարձել է խոնարհ.—
Չեմ ուզում կանչել ցնորքըս մեռած,
Երազել զալիք օրերի համար:

Ես շար հոստնքով մղված եմ հեռուն,
Եվ անվերադարձ փակված է ուղին.
Մի որբ մանուկ է հոգիս մոլորուն,
Մատնված մութին և մառախուղին:

Մի անմայր մանուկ, հեկեկանքներից
Հոգնած ու բեկված — ննջել է ուզում.
Մի՛ վրդովեք դուք, մի՛ տանջեք նորից,
Մի՛ տանջեք նորից — հանգչել է ուզում...

Դառնութիւնն է լցված ու թախիժ
Քեզ օտար պոետի երգերում.—
Ո՞ր կողմից եկար դու, որտեղի՞ց
Նետեցիր քո նետերն իմ հեռուն:

Մթամած օրերիս տանջանքում
Արեգակ տենչացի, և ահա,
Քո խավարն է փռված իմ հոգում,
Քո գգվանքը և շար և ագահ...

Ճշում եմ՝ հեռացիր, բայց արդեն
Քմժիծաղն է ծաղկում քո դեմքին.
Ո՞վ ես դու, որ անզոր եմ քո դեմ
Եվ գերի դիվային քո կամքին...

Դառնութիւնն է լցված և թախիժ
Քեզ օտար պոետի երգերում.—
Ո՞ր կողմից դու եկար, որտեղի՞ց
Նետեցիր քո նետերն իմ հեռուն...

Զրգիտեմ՝ որտեղի՞ց է գալիս
Ջութակի հեկեկանքը տրտում
Եվ լալիս է անվերջ ու լալիս
Եվ անվերջ ծավալվում իմ սրտում:

Անհույս է այդ երգը, որպէս մութ
Գիշերըս, գիշերըս աշունքվա.—
Կարծես՝ սուգ են անում և անզու՞թ
Եվ դառը լալիս են իմ վրա...

Այնքան վիշտ կա անհույս այդ երգում,
Այնքան դառը տանջանք ու թախիժ,
Եվ անվերջ, հավիտյան է երգում
Հեկեկում այդ երգը այնտեղից...

Եվ ձուլված է արդեն իմ հոգուն,
Իմ բոլոր օրերին է ձուլված.
Տրտմութիւնն է իմ շուրջն ու բեկում,
Իմ հոգում է անվերջ սուգ ու լաց...

Ա՛խ, բոլոր կողմերում է թախիժ,
Ամե՛ն տեղ է փռված տրտմութիւնն.
Եվ արդյոք՝ որտեղի՞ց, որտեղի՞ց
Սպասեմ ավետիք ու խնդում...

Ես գիտեմ հիմա.— ամենքի նրման
Մի սովորական աղջիկ էիր դու.
Ես էի պճնել փայլով դյուրեական
Գորշ պատկերը քո կյանքի և հոգու:

Ես էի լցրել տխրությամբ սիրուն
Քո փոքրիկ սրտի դատարկը անգույն,
Լուսավառել իմ լողձերի հեռուն
Չնչին օրերիդ մանրահոգ կյանքում:

Ու գիտեմ հիմա.— մի սովորական
Աղջիկ էիր դու, նրման ամենքին.—
Ա՛խ, երանի չէ՞ր բյուր և բյուր անգամ,
Որ կույր ու անգետ լինեի կրկին:

Մարդոց ժխորը թողնեմ հեռանամ,
Լիք-լցված սրտով նստեմ միայնակ,
Գրկեմ վարդերըս դալուկ, դժգունակ,—
Մեռնող վարդերըս փայփայեմ ու լամ:

Այս ցուրտ հյուսիսի թախծալի աշնան
Անձրևոտ օդվա մութ երկնքի տակ,
Ամայի դաշտում նստեմ միայնակ,—
Մեռնող հուշերըս փայփայեմ ու լամ...

Անձիր աշխարհի դժկամ ու դաժան
Ուղիների մեջ իմ սերը կորած
էլ չըորոնեմ: Մթնում մոլորված՝
Գառը խոհերըս գրկեմ հեկեկամ,
Անվե՛րջ հեկեկամ...

Գիշեր է և լուսթյուն,
 Լուսթյուն է իմ հոգում,
 Ոչ անուրջ կա ապարդյուն,
 Ոչ սեզ ըղձանք ու խոկում...

Ցուրտ է աշխարհն ու աղոտ,
 Աշո՞ւն, անձրե՞ ու մշուշ,
 Սևավոր են ու ցավոտ
 Եվ մտածում և վերհուշ...

Դուրս եմ գալիս ես փողոց,
 Շրջում անվերջ ու տրտում.—
 Բացված է մի թունոտ խոց,
 Մի մութ շիրիմ իմ սրտում:

Մի կանչեք ինձ, հույսի նոր
 Խոսքերով ինձ մի դյուլթեք,
 Թող իմ կյանքը մենավոր
 Պատե անանց մութ ու մեզ...

Համր է երկիրն ինձ համար,
 Եվ ցուրտ և լուռ և ունայն,
 Հոգիս անհույս ու խավար,
 Սառը, որպես գերեզման...

Ոչ անուրջ կա ապարդյուն,
 Ոչ սեզ ըղձանք ու խոկում.—
 Գիշեր է և լուսթյուն,
 Լուսթյուն է իմ հոգում...

Մարիբ լույսը մշուշոտ,
 Սև հյուսերըդ արձակիր,
 Դու իմ դահիձ, դու իմ քույր,
 Դու իմ ընկեր տարագիր,
 Էլ մի՛ կրկնիր, մոռացի՛ր
 Խոսքերն անմիտ ու պատիր,—
 Լուռ տանջանքով, խավարով
 Փայփայիր ու փարատիր...
 Փարվի՛ր, փարվի՛ր ինձ ամուր,
 Մեղսոտ սիրով սիրիր ինձ,—
 Մեխիր սուրըդ կուրծքս բաց,
 Թող թույն լինի և թախիծ:
 Արդեն գիշեր, արդեն մութ,
 Անանց խավար է արդեն,—
 Եղիր հզոր և անգութ,
 Չար ժըպիտով ել իմ դեմ...
 Երգի՛ր խավար և անկում,
 Ինձ տանջի՛ր և ամոքի՛ր,—
 Այրիբ սիրտըս, թող լինի
 Այնտեղ ավեր ու մոխիր:
 Ցուրտ համբույրով համբուրի՛ր,
 Այրիբ բոցով նրա ցուրտ —
 Վերջին սիրով անպատիր,
 Անվախձան ու անհագուրդ...
 Իմ ցավագլին աղոթքին
 Ունկնդրի՛ր ու երևա՛,
 Քո հաղթուլթյան ու սիրո
 Կնիքը դիր իմ վրա...

Դանդաղ է քայլում հոգնատանջ իմ ձին,
 Եվ տաղտկալի է այս ուղին մոլոր.—
 Չբհիշե՛լ, մերժե՛լ տենչերըս բոլոր
 Եվ ցնորքներըս, որ ինձ խաբեցին:

Անհուսություն և անվերջ վհատում
 Եվ դառնություն է լցված իմ հոգում.
 Փռված է խավար և մահ և անկում.—
 Ավերված ես դու, հայրենական տուն...

Որքան էլ գիշերն անավոր իշնի,
 Եվ ուր էլ գնամ՝ գլուխ դնելու
 Հարազատ մի հող ես չեմ գտնելու
 Անճանապարհիս օրերում դժնի:

Տանջանք են ու խոց հուշերըս բոլոր,
 Մըտքերըս ամեն — անամոք ցավեր.—
 Խավար է շուրջըս և մահ և ավեր,
 Մութով է լցված իմ ուղին մոլոր...

Ու քանի գնում՝ այնքան անհատնում,
 Այնքան ցավո՛տ են խոհերըս անհույս.—
 Դու չըկաս արդեն, դարձել ես զրույց,
 Երազ ես դարձել — հայրենական տուն...

Ահ, այս ցուրտ երկրի անհայտում անհուն
 Ընկնել և կորչել և ննջել հավետ,
 Ոչնչանալ ու մոռացվել քեզ հետ,
 Ավերված երազ — հայրենական տուն...

Ինձ չես սիրում, ուրիշին,
 Ուրիշին ես սիրում դու —
 Եվ անզոր է ու չնչին
 Քո դեմ տանջանքն իմ հոգու:

Դու անցնում ես ամեն օր,
 Անցնում՝ ինձ չես նկատում —
 Եվ դարձել եմ ես սովոր
 Քամահրանքիդ անհատնում:

Քեզ խոնարհ՝ ամեն անգամ
 Գլուխ եմ տալիս խոնարհ,
 Բայց ես աղքատ եմ այնքան,
 Այնքան՝ թշվառ քեզ համար...

Ամենքինն ես, իմը չես,
 Ամենքինն ես սիրում դու.
 Ա՛խ, ոսկով են գնում քեզ,
 Անհաս ցնորք իմ հոգու...

Նուրբ ստվերները փովում են քնքուշ,
Կապույտ խավարն է երկինքը պատում.—
Անուշ վարդերից մնաց միայն փուշ
Եվ ցնորքներից վիշտ ու վհատում...

Ու մենք ուզեցինք դարձյալ հանդիպել,—
Ահա,— մեր հոգում խավար է և մահ.—
Էլ ի՞նչ երազի պատրանքով խաբվել
Եվ ի՞նչ խոսքերով զրուցել հիմա...

Քո արցունքները թափվում են ահա,
Եվ դառն է լացըդ հուսահատական.—
Քեզ ի՞նչ հավատով սփոփեմ հիմա,
Ի՞նչ արցունքներով հիմա հեկեկամ...

Մենք բաժանված ենք: Օրերի փոշին
Դեռ չի աղոտել քո դեմքը գունատ.
Բայց ես օտար եմ արդեն այն հուշին,
Ուր վեհ էր երազն, ու բախտը ժլատ:

Սառն աչքերով եմ նայում ես հեռվում
Մեռած օրերիս ցնորքին հիմա.—
Ուրիշից լսած մի երգ է թվում,
Ու թեև քաղցր է, բայց իմը չէ նա:

Մենք մնաւ բարով շասինք իրարու,—
«Ի՞նչ կարիք իզուր տանջվել ու տանջել»:
Մեզ կյանքը նետեց միմյանցից հեռու,
Եվ մենք շուգեցինք մեկ մեկու կանչել:

Տարիներն անցան, և հին օրերին
Նայում եմ ահա անտարբեր սրտով,
Եվ, որպես գերին հլու իր բեռին,
Տանում եմ կյանքի օրերն անվրդով:

Էլ ոչ մի կանչի ես ձայն չեմ տալիս,
Ու եթե հանկարծ խոսքերդ հնչեն,
Եթե տեսնեմ քեզ վերադառնալիս,—
Քեզ ի՞նչպես կանչեմ.— ես այն չե՛մ, այն չե՛մ...

Յուրտ անձրևն է միգում
 Հեկեկում,
 Տխրությունն է երգում
 Իմ հոգում:

Ապագա և անցյալ և ներկա
 Խառնըվել են իրար,
 Խավարել են օրերն արևիկա
 Եվ խելառ:

Վիճակիս լծի տակ
 Օրերում
 Ծա շրջում եմ մենակ
 Ու լռում:

Չեմ հիշում, մոռացել եմ արդեն
 Այն խոսքերը բոլոր.—
 Հիմա կույր, հիմա համր եմ քո դեմ
 Ու մոլոր...

Յուրտ անձրևն է միգում
 Հեկեկում,—
 Տխրությունն է երգում
 Իմ հոգում...

Այսօր գթանք իրարու,—
 Խեղճ լինենք ու շամաչենք,
 Բախտ չըտենչանք ու հեռու
 Տարիները շրջիչենք:

Լուենք միայն մի մեղմող
 Լուսթյունով ու հանգչենք,—
 Բանանք սրտերըս մեռնող,—
 Որք լինենք ու շամաչենք:

Սիրենք իրար ու ներենք,—
 Չընախատենք մեկ մեկու,
 Էլ չար սիրով չըսիրենք,
 Անչար լինենք ես ու դու:

Այսօր գթանք իրարու,
 Այսօր իրար չըտանչենք,
 Լինենք անչար և հլու,
 Հեկեկանք ու շամաչենք...

Իմ սիրտը միշտ
Մի անանուն
Ցավ է տանջում,

Անանց մի վիշտ
Խորը թաքուն
Եվ անհնչյուն:

Կա մի մորմոք,
Մի վիշտ անհուն,
Որ չի ննջում:

Կա անամոք
Մի տխրություն
Ամեն ինչում...

Մարել ես արդեն, մեռել ես հավետ,
Հեռավոր կյանքի երազների բոց,—
Խավարն է գրկել հոգիս ակեկոծ,
Եվ դեպի լույսը շրկա արահետ...

Անդարձ օրերի ցնորական երգ,
Դու վաղ ես լռել իմ ցաված հոգում.—
Ես ինձ եմ թաղում և չեմ հեկեկում.—
Տանջանքի գիշեր — և շրկա եզերք:

Իջել են մթին խոհերը վրաս,
Սառն է հիմա իմ գիշերը անափ.—
Էլ շրկա ոչ մի լուսեղեն տազնապ,
Եվ ոչ մի երազ և ոչ մի երազ...

Մեղքի մթին քարայրից,
Ուր հսկում ես դու անքուն,—
Մուժ ցանկությամբ գյուժիբ ինձ
Եվ փայփայիր ինձ թաքուն:

Սև գիշերով ինձ կանչիր
Ամաչի խուց ու այնտեղ
Հեզ մարմինըս շար տանջիր
Գզվանքներում քո ահեզ:

Եվ մուժ խորշում անձազի,
Ուր սարսափ է, ուր սոսկում,—
Արյունահոս թող ցավի
Իմ մարմինը քո գրկում:

Ես քեզ մերժել չեմ կարող,
Ես ամեն ինչ կրտամ քեզ.—
Սև խորհուրդը մեզ գերող
Ես գիտեմ, և դու գիտես...

Երգում է քամին, լալիս է նորից,
Անհույս ու անվերջ մղկտում է նա.—
Այս մուժ գիշերում այնքան կա թախիժ,
Այնքան տրտունջ ու զանգատ կա հիմա:

Իմ դուռն է ծեծում քամին խուլական,
Իմ պատերի տակ հեծում է անվերջ,
Մեղմիվ երգում է մեղեդին լալկան,
Ոռնում ամայի փողոցների մեջ:

Փայտում է հեռուն թոխքով անտես,
Դառնում է անկարծ ճիշով խելագար,
Ահաբեկում է և կանչում է քեզ,
Հեծկլտում է խեղճ, անզո՞ր ու տկա՞ր...

Եվ անպատմելի ցավով է լցված
Այդ երգը անանց հուսահատության.—
Մթին գիշերում իմ սիրտը խոցված,
Կացր հուսաբեկ ավերված իմ տան...

Երգում է քամին, լալիս է նորից,
Անհույս ու անվերջ մղկտում է նա.—
Այս մուժ գիշերում այնքան կա թախիժ,
Այնքան տրտունջ ու զանգատ կա հիմա...

Անվերջ գիշերիս անամոքական մենակության մեջ
 Հետ կանչեցի քեզ, անդարձ օրերի ցնորոտ երկիր,—
 Ուզեցի որ դու պայծառ ու մաքուր լույսերով անշեջ
 Եվ խորհուրդներով դյուխես վերըստին սիրտըս տարագիր:
 Եվ իմ հոգու մեջ ես խենթ կանչեցի, ճշացի վհատ,
 Երբ տեսա, ինչպես մեռած օրերի խումբը դժնդակ
 Սահեց իմ առաջ, որպես անիծված կյանքի մի հեքիաթ —
 Եվ երազածս թվաց նենգալի, շար և այլանդակ:
 Դառը մենության և անհուսության մթին վիհերում
 Ես իմ թույլ սիրտը կամեցա քաղցր հուշով ամոքել,
 Սակայն մթնել էր, դառն էր և դաժան անցյալի հեռուն.
 — Լուսեղեն հուշեր, դավաճանել եք ինձ դուք է՛լ, դուք է՛լ:

Անհուսության մեջ, խավար օրերում եկավ նա ինձ մոտ,
 նա ինձ մոտեցավ քնքուշ, փայփայող սիրո խոսքերով,—
 Շարժումների մեջ և մութ աչքերում կար մի անծանոթ
 Վայելքի խոստում՝ անանց հիացման գաղանփով գերող:

Ես հավատացի այն ժպիտներին և այն մեղսական
 Փայփայանքները բախտ համարեցի իմ մենության մեջ.—
 Շուրջըս գիշեր էր, մռայլ էր շուրջըս իմ հոգու նրման —
 Եվ նա էր շողում երագի նրման խավարում անվերջ...

Խենթ հիացումով արբեցի նրա տանջող գգվանքում,
 Եվ գիրկը նրա թվաց ինձ եղեմ, մեղքը — սրբազան...
 Օ, դառը գիշեր, տանջանք ու թախիծ.— իր արնոտ գրկում
 Փայփայում էր ինձ և հեհնում էր երկդեմ Մեղուդան:

Այնպես անլույս է այսօր
 Առավոտըս լուսացել,—
 Սիրտըս հիվանդ ու անզոր
 Անլուսությամբ է լցրել...

Մութ է հոգիս հոգնաբեկ,
 Քախիժով լի և անհույս.—
 Հրաշքով դու այսօր եկ,
 Ժպտա՛, որպես արշալույս:

Հողմ ու անձրև շարունակ
 Իմ լուսամուտն են ծեծում,—
 Մի՛ թողնիր ինձ միայնակ
 Անսահման այս կսկիծում...

Այսօր եղիր քրոջ պես —
 Անչար, մաքուր և դթոտ,—
 Գրկենք իրար ու նստենք,
 Նստենք միևչև առավոտ...

Այսօր եղիր որպես մայր —
 Բարի, քնքուշ, նրբազգաց,—
 Նստիր խաղաղ մահճիս մոտ,
 Մութ գիշերին հետըս լաց...

Ամոքիր դու իմ ցաված
 Սիրտը սիրով քո անբիծ,—
 Այն մոռացվա՛ծ, մոռացվա՛ծ
 Հեքիաթները պատմիր ինձ...

Մենակության մեջ, գիշերում անքուն,
 Հիշում եմ կրկին դաշտերը անծայր,
 Արտերի ծովը ոսկեղեն, ծփուն —
 Երեկոների հանգիստը պայծառ:
 Եվ իջնում է մի անսահման թախիծ...
 Հիշում եմ նորից օրերըս մեռած,
 Տխրություններըս անուշ ու անբիծ
 Եվ ընդմիջտ անդարձ անուրջ ու երազ:
 Հիշում եմ խոսքեր, ակնարկներ անձայն,
 Մի լուսե պատկեր — ցնորք աղջկա,
 Այն ամենը, որ երազ էր միայն,
 Այն ամենը, որ հավիտյան շրկա...

Բուքն է լալիս. հողմ ու ձյուն,
 Մառախուղ է և մշուշ.—
 Ո՞վ է անվերջ հեծեծում,
 Ո՞վ է կանչում այսպես ուշ:

Ո՞վ է շրջում անդադար,
 Ո՞ւմ է կանչում հիմա նա.
 Ես հեռու եմ, ես օտար,
 Ասացե՛ք թող հեռանա...

Ասացե՛ք թող հեռանա,
 Թող մոռանա ինձ հավետ,—
 Անդարձություն է հիմա,
 Զրկա դարձի արահետ:

Մեկը կորած շիրմիս մոտ
 Հեկեկում է և երգում.—
 Ո՞ւմ լացն է այն, ո՞ւմ ցավու:
 Երգն է ճերմակ մրրկում...

Իմ շիրմը հեռավոր,
 Եվ մոռացված և մենակ,
 Ո՞վ է հուզում մենավոր
 Իր թախիծով շարունակ:

Օտար երկրի դաշտերում,
 Ցուրտ գիշերում ձմեռվա
 Ո՞վ է անքուն դեգերում,
 Անվերջ սգում իմ վրա...

Նորից անձրև՝ մշտ՛ւշ, ա՛մպ,
 Թախի՛ծ անհուն, տխրա՛նք հեզ,
 Աշո՛ւն, քեզ ի՞նչ քնքշութ՛յամբ,
 Ի՞նչ խոսքերով երգեմ քեզ...

Քո մշուշը, քո ոսկի
 Տերեները հողմավար,
 Դյութանքը քո մեղմ խոսքի,
 Արցունքները քո գոհար...

Հարազատ են իմ հոգուն,
 Վհատութ՛յանն իմ խոնարհ
 Եվ թփերը դողդոջուն
 Եվ խոտերը գետնահար...

Եվ քո երգը թախծալի
 Իմ սրտի երգն է, կարժես,
 Աշո՛ւն, քաղցր ու բաղձալի,
 Ի՞նչ խոսքերով երգեմ քեզ...

Հեկեկում է անվերջ,
 Հեկեկում.

Մենավոր ու վհատ
 Իմ հոգուն

Հարազատ —

Անհատնում, անպատում

Կսկիծով

Հեկեկում է տրտում,

Հեկեկում...

Մշուշոտ ու ազոտ օրերում
 Գիշերները երկար ու անքուն
 Փողոցում, դաշտերում, անտառում,—
 Անամոք իմ հոգում,
 Անանուն և անտուն և անքուն
 Մղկտում է անվերջ,
 Հեկեկո՛ւմ, հեկեկո՛ւմ, հեկեկո՛ւմ...

Շրջում եմ դարձյալ պուրակում այն հին
 Աշնան թախծալի երգով օրորված,
 Հողմը փռում է տերևներ դեղին,
 Որպես հուշերըս — երա՛զ ու մեռա՛ծ:
 Մենակ եմ հիմա. և դու, ո՞վ գիտե,
 Ո՞ր կողմերում ես — ժպիտով անուշ —
 նետում ծիծաղիդ կարկաչն արծաթե,
 Վառում հայացքիդ դյուրեմանքը քնքուշ...
 Եվ գիտեմ, պիտի նորից հայտնվես,
 Հիշես խոսքերը վաղուց մոռացված,—
 Հրաշքին պիտի հավատամ և ես
 Ու կրճքիդ դնեմ գլուխս հոգնած...
 Բայց երբե՛ք, երբե՛ք էլ չի վառվելու
 Ցնորքըս մեռած,— պատկերդ հեռու...

Դու դալիս ես մութ գիշերապահին
 Եվ լինում ես լուռ.
 Ես չեմ հիշեցնում ցնորքներդ հին,
 Չեմ վրդովում քեզ խոսքերով տխուր:

Ես հասկանում եմ քո խենթ աչքերի
 Հըրեղեն լեզուն,
 Խոնարհ եմ լինում ես, որպես գերի,
 Եվ տրտմության սև խոսքեր չեմ ասում:

Վառվում է մոմը զողողջ փայլերով
 Հևու անկյունում,—
 Ելնում ես անխոս, հպարտ քայլերով,
 Մահապարտի պես այնտեղ ես գնում:

Եվ շշնջում է հագուստը թափվող
 Վարագույրի մոտ,—
 Փովում է դառը ցնծության մի դող,
 Ու ողջ աշխարհը դառնում է աղոտ...

Կանգնում ես դու մերկ, թագուհիդ՝ խոնարհ,
 Իսկ ես, քո գերին՝
 Քո թագավորն ու դահիճն եմ խավար,
 Եվ սահման չկա շար տանջանքներին...

Մարդոց երկրում անտարբեր,
Ցուրտ աշխարհում, արդյոք ո՞վ
Կընդունե ձեզ դավանքով,
Իմ երազներ, իմ երգեր...

Այս օրերում ապական,
Կյանքի անարդ խնջույքում —
Ո՞վ կըզգվե կուսական
Ջեր թախիծը իր հոյում:

Ո՞վ վշտաբեկ ու տրտում
Կարձագանքե ձեր խոսքին,—
Ջեր նվազը ցավագին
Ո՞վ կըպահե իր սրտում...

Ո՞ւմ համար եք դուք հնչում,
Մեղեդիներ սգավոր,—
Արդյոք ո՞վ կա հեռավոր,
Որ ձեր ցավով է տանջվում...

Դանդաղ սահում են օրերը դժկամ,—
Անձրև՝ ու քամի՝,— տրտո՞ւնջ ու թախի՞ծ.
Լույսերըս ոսկի ընկան ու հանգան —
Ցաված է սիրտըս,— փայփայեցե՛ք ինձ...

Լուել է հեռվում երգը ցնծության,
Եվ գուցե չըկար իմ ծնված ժամից,
Գուցե ես ինքս եմ հնարել նրան,
Որ սուտ հուշերով մխիթարեմ ինձ...

Տխուր ամպերը կամար են կապել,—
Անձրև՝ ու քամի՝,— տրտո՞ւնջ ու թախի՞ծ.—
Դուք կարող եք գեթ սուտ սիրով խաբել,—
Հիվանդ է սիրտըս,— փայփայեցե՛ք ինձ...

Ամայի փողոցում մեզ-մշուշ,
 Լուսնուն է մեռած.
 Կարոտ է իմ սիրտը քո անուշ
 Գգվանքին, իմ երա՛գ...

Հեռավոր կողմերից, հեռավոր,
 Հայտնվի՛ր լուսավառ,—
 Անհուն է գիշերըս ահավոր,
 Եվ դժնի՛ և խավա՛ր:

Իմ սերը անարատ է ու խոր,
 Իմ հոգին՝ հնազանդ,—
 Եմոքիր իմ սիրտը մենավոր,
 Իմ թախիծը հիվանդ:

Մահից շեմ վախենում, գալիքին
 Նայում եմ հավատով,—
 Կարոտ է սիրտըս քո հմայքին
 Մաքուր ու հոգեթով:

Աղոթքըս պարզ է և նրբահյուս,—
 Մեռնողի վերջին կա՛նչ.—
 Հայտնվիր, որպես լույս արշալույս,
 Իմ հոգուն մահատանջ...

Ամայի փողոցում մեզ-մշուշ,
 Լուսնուն է մեռած.—
 Հայտնվիր հրմայքով քո անուշ,
 Իմ երա՛գ, իմ երա՛գ...

Տարիներն արագ, ամպերի նրման, անցնում են անհետ,—
 Մոխիր է հիմա իմ հոգում անուշ երազների տեղ.
 Բոլոր հուշերը, բոլոր խոսքերը մարել են այնտեղ,
 Եվ այն, ինչ քաղցր էր, մաքուր էր, երազ,— ննջել է հավետ:

Երկար տարիներ իրարից բաժան, հեռու կողմերում,
 Դու ինձ մոռացած, ես քեզ հիշելով, կյանք էինք մաշում.
 Դու ցնո՛րք, երա՛գ, անհաս թագուհի,— ես երկրի փոշում,
 Ես մեռա՛ծ, կորա՛ծ, մոլորվա՛ծ հավետ հեռավոր-հեռվում...

ՈՍԿԻ ՆԵՔԻԱԹ

И новый мир увидел я!

Ф. ТЮТЧЕВ

1

ՀԱՏՎԱՍ

Հոգնատանջ սրտով նստեցի մենակ
Աշխարհում ազոտ,
Անհայտ կողմերի մութ ճանապարհին,
Ավեր շենքերի մոխիրների մոտ,
Աշնան օրերի գունատ մահացող
Մաղիկների մեջ, ցուրտ հողի վրա,
Մանր երկնքի տաղտկորեն լացող
Անձրևների տակ.—
Մոռացա բոլոր հոգսերն առօրյա,
Ցանկութուններս ապարդյուն ու սին,
Անմիտ և ունայն տենչերիս ուղին,
Սուտ վարդերն ու սուր փշերը նրա
Մերժեցի ընդմիջտ, մատնեցի մահին,
Անդարձ մոռացա...
Եվ խավարն անհուն, գիշերն անթափանց
Իր լայն թևերը փռեց իմ վրա...

Հուսեղեն և սուրբ սիրո՞ երազը
Խավարչտին կյանքում
Եվ երջանկության ցնորքներըս հին,
Եվ տառապանքի գիշերներն անքուն
Իմ սրտին ընդմիջտ օտար թվացին,
Օտար թվացին...
Եվ շրկար ոչինչ, որ սիրտըս դյուրեբ.—

Ոչ սիրո կարոտ, ոչ բախտի ծարավ,
Ոչ հարստութեան և մեծութեան բևո,
Ոչ ապարդյուն փառք և ոչ փայփայող
Ու սրբազան ցավ
Չարչարանքի և ինքնազոհության:

Եվ այնպես անգո՛ւյն, անմի՛տ, ապարդյո՛ւն,
Տաղտկալի՛ և սի՛ն
Թվաց ամեն ինչ աշխարհում անհուն,
Եվ ամենքն ընդմիջտ օտար թվացին
Եվ անդարձ հեռու...
Քար էր իմ սրտում և ծա՛նր և ցո՛ւրտ,
Եվ աշխարհն էր քար՝ սառն ու անխորհուրդ...
Երկինքն էր լալիս պաղ արցունքներով,
Լալիս էի ես մերժված ու խռով,
Եվ ցուրտ աշխարհում
Ինքըս իմ սրտին հարազատ չէի —
Ու ծաղր էր թվում հեկեկանքըս շոր...
Ես չալիս էի,
Բայց օտարի պես էի ունկնդրում
Ինքըս իմ հոգուն, ինքըս իմ լացին...
Ու մութ էր շուրջըս և խավար անհուն,—
Իմ խաբված սրտում՝ մթամած գիշեր
Եվ պաղ և ծանրը, ծանրը, որպես քար,
Եվ տաղտկութեամբ լի և անվերջ երկար,
Անծիր ու անհուն —
Ու ոչ մի հեռվում լույս չէի փնտրում...
Եվ համր էր ընդմիջտ աշխարհն ինձ համար —
Եվ օտա՛ր և մո՛ւթ.—
Ես ընկած էի անզոր ու մոլոր
Եվ հավետ մենակ և անդարձ մենակ,
Անանուն, անհայտ, անծանոթ հեռվում...

Ո՛վ ազատություն հավիտենական,
Մա՛հ, շշնջացին շուրթերըս տկար,
Եվ այդ շշուկը դառը շրթվաց.
Գրկեցի հողը մի ցուրտ ցանկութեամբ,
Եվ նա իմ առաջ բացեց իր գիրկը

Անսուտ գգվանքով.

Եվ գերեզմանի խորշը ցրտաշունչ

Անուշ թվաց ինձ,

Որպես մայրական գիրկը սրտամոռ

Պայծառ օրերում,

Որպես հեռավոր երկրում մոռացված,

Մայրական երգի սիրով օրորվող

Թովիչ օրորան...

Մա՛հ, շնչացի, և սիրտըս նրան

Ընդունեց սիրով, որպես գթառատ

Հեկեկանքը մոր նուրբ կարեկցության.

Եվ հեռացա ես ու հեռացա ես

Մի անհայտ կամքի զորությամբ անուշ

Հեռո՛ւն ու հեռո՛ւն.—

Ողջը մոռացա օտար աշխարհում,

Անդա՛րձ աշխարհում...

Ու խավարն անհուն գգվանքով թեթև

Ծավալվեց շուրջըս ու փովեց վրաս,

Եվ կյանքըս բոլոր մի երկարատև

Նինջ թվաց հոգուս, մի տխուր երազ,—

Նրբին մի համբույր հեռու օրերում,

Մանկական մի երգ, որ շունի անուն,

Որ շունի անուն...

Ինձ ահեղ թվաց խնդրությունըս նոր,

Կարծես մի վերին և նուրբ հրաշքով

Լուսացավ իմ մեջ առավոտն անհուն —

Ու թեթև թվաց կյանքըս երկրային,

Որպես առվակը սարերից իջնող,

Որպես ամպերի շարքը ոսկեղեն

Գարնան արևող երկնքում շվող...

Ու թված հանկարծ, որ շրկան, շրկան

Անցյալն, ապագան...

Թվաց, որ մի սիրտ իմ վիշտն է գգվում,

Հանգիստ է ասում բոլոր հույզերին,

Բոլոր հույսերին օրոր է ասում,

Օրոր է ասում,

Բաբախուն սիրտըս գրկել է ուզում,

Գգվել է ուզում

Անխաբ խնդրության ոսկե երազում...

Թվաց, որ մեկը իմ ցավն է երգում,

Իմ լացն է լսում,

Իմ լուռությունն է գգվում իր գրկում.—

Եվ իր մեծ հոգում,

Իր անհուն հոգում՝

Իմ սրտից խորն է թախիծըս զգում...

Ճիչ հանեցի ես սիրով լուսեղեն,

Աղաղակեցի օրհնակրգու ձայնով,

Սիրտըս նևտեցի քարին ու ջրին,

Խառնեցի հոգիս աստղերի երգին,

Պարզեցի կյանքս պարզ ու խնդագին

Հավիտենություն,

Հավիտենություն...

Քնքուշ փոված է լուսազարդ շղարշ
Անհայտ կողմերից իմ երկրի վրա,
Դյուժեւ է հոգիս հայացքը նրա,—
Եվ իմ երգերը համր են ու անվարժ...

Բացված է արդեն մի ուրիշ երկիր,
Ես այստեղ եմ, բայց ուրիշ եմ հիմա,—
Ոսկի հայացքով կախարդել է նա,
Այլ սիրով լցրել հոգիս վշտակիր...

Բաց է իմ դողդոջ սիրտը նրա դեմ,
Խոցված է ոսկի շողերով նրա,—
Նրա կնիքն է իմ հոգու վրա —
Եվ ես հավիտյան ուրիշ եմ արդեն...

Արշալուսեց իմ երկիրն ազոտ
Եվ իմ գիշերը սևավորված,—
Խորհրդավոր էր և արևոտ,
Եվ անհուն նրա հայացքը պարզ:

Շուրջըս մռայլ էր, և հեռուն մութ,—
Նա իմ սև կյանքում վառեց մի հուր,—
Ամեն ինչ թվաց հեքիաթ ու սուտ,
Զրգիտեմ՝ ե՞րբ էր, շրգիտեմ՝ ո՞ւր...

Նրա խոսքերի մեղմ օրորում
Աշխարհը թվաց ինձ անեղերք,—
Կարծես հնչում էր իմ օրերում
Աստղերի երկրում հյուսված մի երգ...

Ոսկի հայացքով ինձ պարուրեց,
Խաղաղ ժպիտը փռեց վրաս,
Մեղմիվ խոսեց և անուշ լռեց,
Ու թախժոտ կյանքըս դարձավ երազ...

Մարգերում իջավ թովիչ կիսամութ,—
Աշխարհը նորից խորունկ է և լայն.
Սահեց լուննյակի ցոլքը ծածանուտ,
Ու սև ջրերում աստղերը ելան...

Անհաս երկնքից ասեղ առ ասեղ
Ցուրտ ջրերի մեջ սուզվեցին նոքա,—
Դողացին, ընկան — արնտեղ ու այստեղ,
Հյուսեցին իրենց շրջանը ոսկյա...

Լսե՞լ ես արդյոք այս երգը քնքուշ,
Որ մեղմակարկաչ խոսում է շորս դին,
Իրար է խառնում երազ ու վերհուշ
Ու սիրտըդ պարզում քարին ու խոտին...

Լսե՞լ ես արդյոք այս երգը դյուրից,
Երբ այրում է քեզ մի անուշ թախիծ,
Երբ քարն ես գրկում, օրհնում ջուր ու հող,
Երբ հեկեկում ես անբարբառ բախտից...

Խոսքերըդ վըճիտ են ու խորունկ,—
Այնպես պա՛րզ, այնպես պա՛րզ ես ժպտում.
Եվ ահա տրտունջ ու մտորմունք
Հանգչում են մրրկված իմ սրտում...

Ընդունում ես աշխարհը բոլոր,—
Օրհնում ես, օրհնեղգում ու սիրում,
Եվ խոհերըս, խոհերըս մոլոր
Մոռացված են մեռած օրերում:

Ու թվում է, թվում, որ դու չես
Արևող ժպիտով ակնարկում,
Որ ուրիշ լուսով եմ դյուրթված ես,
Որ քեզ չեմ, ուրիշին եմ երգում...

Անհուն երկնքի կապույտ աշխարհում
Մի քնքուշ թռչուն իր նուրբ ու բարակ
 թևերն է փռում.
Եվ մեկը անտես, շարժումով արագ,
Ոսկի է մաղում, գոհար է ցրում
 Կապույտ դաշտերում...

Այրում են սիրտըս անբարբառ երգեր,
Դողում են շուրջըս անխոս դյուրթական,
 Եվ նրբին ձեռքեր
Ինձ են որոնում տենչով կուսական...
Կո՛ւտ... Սիրո համար էլ չըկան երգեր,
 էլ խոսքեր չըկան...

Այստեղ ամեն օր տխրությամբ երկար
Իմ սիրտը քեզ է երազում, և այն,
Եվ այն, որ չըկար, և այն, որ չըկար...
Ա՛խ գուցե կար, բայց արդեն հավիտյան,
Հավիտյան հեռու, հեռու է անհաս —
Եվ դարձել է սուտ, թվում է երազ...

Ոսկեցուն հայացքիդ
 Լույսն է ցում այս կյանքում,
 Քրոջական պարզ հոգիդ
 Միշտ փարված է իմ հոգուն:

Միշտ հնչում է միամիտ
 Քո խոսքերի նուրբ լեզուն,—
 Քո ժըպիտն է անժըպիտ
 Ուղիներըս փարոսում:

Քո գգվանքը, որ շրկա,
 Տրամոթյունըդ գեղեցիկ,
 Հույզըդ մաքուր աղջկա,
 Ժըպիտներդ խաբուսիկ:

Ո՞ւր ես, ո՞ւր ես՝ շրգիտեմ,
 Բայց ըզգում եմ ամենուր
 Քո ըստվերը լուսեղեն,
 Քո հայացքը ոսկեհուր...

Դու ես ամեն իրիկուն
 Խոցում սիրտըս քո սրով
 Եվ ժպտում ես իմ հոգուն
 Եվ ամոքում քո սիրով:

Ոսկեցուն հայացքիդ
 Լույսն է ցում այս կյանքում,
 Քրոջական պարզ հոգիդ
 Միշտ փարված է իմ հոգուն...

Չըզգիտեմ՝ այս տխուր աշխարհում
 Ո՞րն է լավ, ո՞րը՝ վատ.
 Ես սիրում եմ աչքերըդ խոհուն
 Եվ խոսքերըդ վհատ...

Ես սիրում եմ արտերը ոսկի
 Եվ դաշտերը պայծառ,
 Ես սիրում եմ խորհուրդն այն խոսքի,
 Որ շասիր ու անցար...

Միայնակ՝ ես սիրում եմ նստել
 Երերուն լույսերում,
 Ես սիրում եմ երազ ու ստվեր.—
 Ես իմ սերն եմ սիրում...

Սիրում եմ աչքերիդ տխրութիւնը խորին,
Անաղձով խոսքերիդ դաշնակները հիվանդ,
Կուսական ամոթխած փայփայանքդ, որ իմ
Սև օրերն է օրրում խնդութեամբ հնազանդ:

Խոսքերըդ կարկաչող, որպես նուրբ մի զգեստ,
Ստվերում են: սրտիդ գաղտնիքները սիրուն,—
Քո հոգին չի սիրում մերկութիւնն անհամեստ,—
Դու այնպես ես սիրում, կարծես թէ չես սիրում:

Հեռավոր երկրի պես հմայող է հոգիդ,
Անուշ են խոսքերըդ, ժրպիտներդ աղջկա,—
Մանկական անպաճույճ երգի պես միամիտ,
Դյութական, որպես այն, որ չըկա, որ չըկա...

Ես չեմ հիշում՝ ե՞րբ և ո՞ւր
Հանդիպեցի քեզ, ու դու
Վրդովեցիր համբ ու լուռ
Հանգստութիւնն իմ հոգու...

Գիտեմ, գիտեմ այս աղոտ
Արկրում քեզ չեմ գտնելու,—
Գու անհայտ ես, անծանոթ,
Դու հեռո՛ւ ես, դու հեռո՛ւ...

Արծաթաշող առուն առվին
 Ձայն է տալիս ու երգում,
 Անտրտունջ է լալկան ուռին,
 Ուռին առվի եզերքում...

Շուրջըդ ահա գիշեր ու երգ —
 Հանգի՛ստ, հեքիա՛թ ու երա՛զ,
 Կույս-ամպերը ճերմակ ու մերկ,
 Աստղերն անո՛ւշ, հեզանա՛զ:

Միրտ իմ հոգնած, մեղմ օրհներգիր,
 Հնազանդ ու ցնորուն,
 Երկինք ու ծով, ամպ ու երկիր,
 Այս մարդերն ու այս առուն:

Եղիր դու էլ պայծառ ու հեզ.—
 Հեքիա՛թ, հանգի՛ստ ու երա՛զ,
 Ծաղկանց ու կույս ամպերի պես,
 Աստղերի պես հեզանազ...

Արծաթաշող առուն առվին
 Ձայն է տալիս ու երգում,
 Անտրտունջ է լալկան ուռին,
 Ուռին առվի եզերքում...

Դու եկար սպիտակ շորերով,
 Երբ ձմռան երեկոն իմ սրտում
 Իր թախիծն էր փռում ու տրտում
 Ժպտում էր մշուշոտ շողերով...

Եվ այնպես անվերջ էր ու դանդաղ
 Գիշերիս տաղտկությունը մեռած,
 Երբ քնքուշ նետեցիր դու վրաս
 Մի անուշ, արբեցնող շամանդազ:

Փողոցում ձայն չըկա, և իմ տան
 Դռները ես ամուր եմ փակել:
 Միայն դու կարող ես ինձ փրկել
 Օրերից հուսաբեկ ու տարտամ:

Ցաված է իմ հոգին ու մենակ —
 Ձանձրությամբ է լցված մահացու,
 Եվ դառն է անունն իմ աստըծու,
 Եվ աղոթքըս թունոտ մի դանակ...

Հայտնվի՛ր լուսեղեն ու գերող,
 Քո փայլը ծավալիր սև կյանքում,
 Ամոթիր գիշերներըս անքուն
 Քո մաքուր, քո անուշ երգերով...

Դուրս ելա դաշտ —

Կանաչ ծով,

Կանաչ ծով էր, անափ ծով. —

Առավոտն էր ժպտում հաշտ,

Բոցավառվում նոր բոցով...

Եվ ուղիներ բլուրավոր, —

Հեռավոր,

Կանչում էին, ակնարկում —

Նոր էր սերըս, լայն ու խոր, —

Նոր էր աշխարհն իմ հոգում...

Թողի տնակն իմ ավեր,

Մութ ու հին —

Ու հեռացա խնդագին. —

Անհա՛յտ, անհո՛ւն հեռուներ,

Ձեր գիրկն առեք իմ հոգին...

Մթնշաղային ժամերին, երբ ես
Ընկնում եմ, հոգնած օրերից ունայն,
Հայտնվում ես դու նուրբ ու լուսերես
Ու հետքս նստում քնքշությամբ անձայն —
Եվ փայփայում ես, օրորում ես քո
Անխոս գգվանքով ամեն երեկո...

Ընդունում եմ քո համբույրը նրբին,
Ուրվականային փայփայանքըդ ես,
Երբ լույս է և մութ — մթնշաղ, երբ իմ
Ցնորքը հիվանդ հնազանդ է քեզ.
Ու քեզ հետ նստած, գիտեմ, — դու չես այն,
Ըստվերդ է միայն, ըստվերդ է միայն...

Մեղմիվ փովեց քնքուշ մութ —
 Խորհրդավոր, թափանցիկ,
 Երեկոնե՛ր իմ կապույտ,
 Երազնե՛ր իմ փութանցիկ...

Ժանյակները լուսազարդ
 Լայն երկնքի ծովերում
 Հյուսվածներով անավարտ
 Մոռացումս են օրորում...

Ժլպիտներով խաղացկուն
 Երգն է ձուլվել իմ կյանքին,—
 Սեր ու երգ է իմ հոգում,
 Սիրո երգ է իմ հոգին...

Իմ սիրո պես խորն ու մեծ
 Շուրջըս աշխարհն է ծփում.—
 Ոսկի հեքիա՛թ, ո՞վ պատմեց
 Քեզ կախարդված իմ հոգուն...

Մեղմիվ փովեց քնքուշ մութ,
 Խորհրդավոր, թափանցիկ,
 Երեկոնե՛ր իմ կապույտ,
 Երազնե՛ր իմ փութանցիկ...

Դու հատկացար տազնապները իմ հոգու,
 Տրտմությունս անսպառ.
 — Մենք առհավետ շղթայված ենք մեկ-մեկու:

Կյանքս մութ էր, հոգիս ցաված ու խավար,
 Եվ օրերըս — միայն ցավ.
 — Իմ սև երկրում ժպտացիր դու լուսավառ...

Եվ քո փայլով իմ աշխարհը լուսացավ,
 Չըկան վիհերն իր անել.
 Քաղցր է հիմա, լուսավառված, խինդ ու ցավ.

— Ո՞վ կարող է ինձ քեզանից բաժանել...

Գարնան լուսե ամպի նըման՝
Այս խավար կյանքում
Դու նետել ես մի թովչական
Ժըպիտ իմ հոգուն:

Մոլոր սրտիս տառապանքի
Անլույս աշխարհում
Դու վառել ես մի այլ կյանքի
Արևոտ հեռուն:

Դրոշմեկ ես բոցե կընիք
Մեռած իմ հոգում.
Դո՛ւ իմ հավատ, իմ հայրենի՛ք,
Դո՛ւ իմ փրկություն...:

Դու խոսում ես, բայց կարծես,
Դու չես, գիշերն է երգում.
Այնպես նուրբ ես և այնպես
Մեղմ ես, մեղմ ես ինձ գրկում...:

Լուսեղեն է խոսքերիդ
Իմաստը պարզ ու խորունկ,
Որպես մեղմ ու անառիթ
Գարնան անուշ մտորմունք...:

Եվ անդորր է ձայնը քո,
Հաշտ է թախծոտ իր շեշտով,
Որպես անուշ երեկո՛
Լիքը սիրով ու վշտով:

Դու չե՛ս, դու չե՛ս, — հեռավոր
Վարդենիններն են շրշում,
Ծովն է երգում լայն ու խոր
Ոսկեպայծառ մշուշում...:

Իմաստուն է և արդար
Օրերի երգն անընդհատ, —
Դառը տանջանք ու դադար,
Եվ սե՛ր, և վի՛շտ, և հերիա՛թ...:

Գիշե՛ր, գիշե՛ր, լուսի՛յո՛ւն,
Անուշ թախծի լուսե երգ.
Փովի՛ր, փովի՛ր իմ հոգում,
Խաղաղությո՛ւն անեղերք...:

Լցվում է փողոցն աղմուկ ու շարժում,
 Դալուկ դեմքերին ծաղկում է ժրպիտ,
 Փայլում են տներն արևի փոշում,
 Երկինք են պարզվում ծառերը վտիտ...
 Դեռ չըշորացած բուլվարի վրա
 Ճշում են զվարթ մանուկներն արդեն.
 Բոլոր խոսքերը խորհուրդ են հիմա,
 Եվ հայացքները նեոտ են իրար դեմ...
 Մայթի քարերը հարազատ են քեզ —
 Քեզ նոր է թվում երգը հընամյա.
 Ազատ է հոգիդ, անչար է և հեզ,
 Եվ տխրութունըդ անուշ է հիմա...
 Ժրպտուն աղջիկներ՝ ծաղիկների պես,
 Տիկիներ շքեղ և ծիծաղելի —
 Բոլորը հիմա սիրելի են քեզ,
 Ամեն ինչ անուշ խորհուրդով է լի...
 Մեռած սրտերն էլ, ծաղիկների պես,
 Բացվում են հիմա արևի փոշում,
 Մի քաղցր հուզում արբեցնում է քեզ,
 Ու, հոգսով մղված՝ հոգսըդ շես հիշում...

Օրհնությո՞ւն քեզ, ե՛րգ, և երա՛զ և սե՛ր,
 Օրհնությո՞ւն քեզ, կյա՛նք անուշ և անհուն,
 Օրհնությո՞ւն և քե՛զ, տանջանքի գիշեր,
 Եվ երկունք և մահ — փա՛ռք և օրհնությո՞ւն...

Դու շքացել ես,
 Դու էլ շքկաս,
 Սերը ցնորք է,
 Բախտը երազ:

Քեզ շրգտա ես
 Կյանքում խավար,—
 Իմ սիրտ չույսն էր
 Պատկերըդ վառ:

Քաղցր պատրանք էր,
 Խաբող ժրպիտ,—
 Կարոտիս երգն էր
 Պայծառ հոգիդ:

Սրտիս երազն էր
 Թովիշ լեզուդ.—
 Կյանքը հեքիա՛թ է,
 Աշխարհը սո՛ւտ...

Սին խոսքերի մեջ, զվարթ ամբոխում
Շրջում եմ, բայց միշտ հեռո՛ւ եմ, չըկա՛մ.
Ապրում եմ թաքուն և իմ հեզ հոգում
Աղոթք եմ անում ցնորք-աղջկան...

Զեզ հետ եմ, բայց միշտ հեռո՛ւն եմ, հեռո՛ւն, —
Ունեմ ես թովիչ մի առանձնարան, —
Տանջանք է այնտեղ և զոհաբերում —
Եվ թախիծ, և երգ, և աղոթք նրան...

Եվ այնտեղ է նա, — ոչ այս աշխարհում, —
Մաքուր ու պայծառ պատկերը նրա.
Ես տառապանքս բախտ եմ համարում
Ու ծիծաղում եմ ձեր բախտի վրա...

Կըշարժեմ նորից քայլերըս տարտամ,
Հապտերնների հեզ լույսը կըգրկեմ,
Զվարթ անցորդին ուրախ կըժպտամ,
Ինքս ինձ կերգեմ...

Եվ արբած կյանքի անուշ գաղտնիքով,
Ողջույն կըտամ ես ջրին ու հողին,
Կրկանչեմ զվարթ ու արբուն երգով
Անց ու դարձողին...

Եվ օտար կանանց ժրպիտը ծանոթ,
Եվ մեծ քաղաքի աղմուկի հյուսկեն —
Երկար գիշերիս երազում աղոտ
Քունս կըհսկեն...

Գիշերվա փողոցները թափուր
 Շրջեցի տրտում ու միայնակ,
 հոհերով և քաղցր և տխուր,
 Երազով դյուրթական ու հստակ...

Աշխարհում այս աղոտ ես քնքուշ
 Մի հեքիաթ հյուսեցի քո մասին,
 Պատկերըդ լուսեղեն ու անուշ
 Պարզեցի կյանքի շար երազին...

Մեկնեցի վիճակըս անժըպիտ
 Օրերիդ օրորի՞ն, օրորի՞ն,
 Կույս հոգուդ խնդությանը վրճիտ,
 Հայացքիդ տխրությանը խորին...

Անաղմուկ, անտրտունջ, անհնչյուն
 Գալիս ես ու նորից հեռանում,
 Ու հեռվից դյուրթում ես ու կանչում,
 Լուսերե՛ս, անմարմի՛ն, անանո՛ւն...

Դառն օրերի տառապանքում սրտմաշուկ,
 Խավար կյանքի ուղիներում շարակամ,—
 Հոգիս լսեց սիրակարոտ մի շշուկ,
 Մեկը սրտիս թաքուն ժպտաց.— «ես կրգա՞մ»:

Տրտունջների խավար ու շար վիճերում,
 Ուր հոգնատանջ հոգիս թույլ էր ու վհատ,
 Մի անկարժ լույս արշալուսեց մութ հեռուն,
 Եվ իմ կյանքը դարձավ անուշ մի հեքիաթ...

Ես եմ, դու ես, ես ու դու
Գիշերում այս դյուրթական,
Մենք մենակ ենք,— ես ու դու,
Ես էլ դու եմ՝ ես շրկամ...

Զրկան օրերն ահարկու,
Զրկա ժամ ու ժամանակ,
Ուրվական ենք մենք երկու
Միշտ իրար հետ, միշտ մենակ...

Մոռացել ենք անցյալում
Տրտունջ, թախիծ ու խավար.—
Մի ուրիշ լույս է ցուում
Մեղմ ու անուշ մեզ համար...

Ես եմ, դու ես, ես ու դու
Գիշերում այս դյուրթական,
Մենք մենակ ենք — ես ու դու,
Ես էլ դու եմ՝ ես շրկամ...

Մոայլ գիշերն է լուում,
Խավար գիշերն ամենուր,
Ես վառել եմ խավարում
Իմ ճրագը ոսկեհոր...

Սովերները ծածանուա
Կերերան ու կըհանգչեն,
Կըզգամ քայլը քո ծանոթ,
Քո խոսքերը կըհնչեն:

Դու անկարծ կըհայտնվես,
Անակնկալ դու կըգաս,
Քաղցր սուտով կըխաբես,
Կըսիրես ու կըզթաս:

Ել մենության այս միզում,
Ու խավարում այս մեռած
Սեր կըվառես իմ հոգում,
Աղատություն ու երանք...

Մեղմաքայլ կըհեռանաս,
Ես կըմնամ միայնակ,
Նորի՛ց, նորի՛ց կըդառնաս՝
Խորհրդավոր ու հստակ:

Մուժ գիշերում կընստեմ՝
լցված սիրով խնդագին,
Քո գաղտնիքը ես գիտեմ,
Բայց չեմ ասի ոչ ոքին...

Մռայլ գիշերն է լռում,
հավար գիշերն ամենուր,
Ես վառել եմ խավարում
Իմ ճրագը ոսկեհոլոր...

28 ՍԵՎ ՇՈՒՇԱՆ

Դառը կյանքի խավարում,
Ուղիներում իմ դաժան
Սրտիս ժըպտաց քո հեռուն,
Տխուր ծաղիկ, սև շուշան:

Շարժումներըդ երերուն
Եվ հայացքըդ վշտագին
Վհատության օրերում
Կախարդեցին իմ հոգին:

Ես սիրեցի մենավոր
Տխրությունը քո անխոս,
Ուղիներում հեռավոր
Արշալուսավող սև փարոս:

Մոլորումիս գիշերում
Հոգիս գերեց մի նշան,
Դու ես այստեղ ու հեռվում,
Ցնո՛րք ծաղիկ, սև շուշան...

Անդարձ աշխարհի վարդագույն միգում,
 Կյանքի հեռավոր, երազ օրերում,
 Մի խորհրդավոր թախիժ էր հսկում,
 Մի կարոտ էր իմ սիրտը դեզերում,
 Կյանքի հեռավոր, երազ օրերում...

Եվ խավար կյանքի արտուշիներում,
 Օտար կողմերի դաշտերում մեռած
 Ժպտացին հոգուս՝ դեմքըդ երերուն
 Եվ քո խոսքերը — արծաթե երազ,—
 Օտար կողմերի դաշտերում մեռած...

Եվ դժգույն կյանքի տխուր երգերում
 Իր ցուլքն է նևտել քո հոգին պայծառ,
 Քո անհաս փայլն է իմ հոգին այրում
 Եվ գիշերներին խավարում անծայր
 Կանչում է դեպի անհայտ քո հեռուն...

Օրորված է հոգիս ձմեռվա
 Օրերի օրորով, ու անուշ
 Թախիժն է ծավալվել իմ վրա,
 Եվ նուրբ է իմ կյանքը, որպես հուշ:

Իմ սրտի թագուհին հեռավոր,
 Հեռավոր կողմերում է հիմա,
 Պարզել եմ երազներըս բոլոր,
 Ցնորքներըս բոլոր դեպի նա:

Ու թեև գիտեմ, որ մենք բնավ
 Չըպիտի հանդիպենք իրարու,
 Բայց արդեն իմ սրտում շրկա ցավ,—
 Օրհնում եմ նրա կյանքը հեռու:

Եվ աշխարհը պայծառ է նորից,
 Երկիրը հարազատ է դարձյալ,
 Օրորում են անուշ մի թախիժ,
 Եվ գալի՛ք, և ներկա՛, և անցյալ՛:

Օրորված է հոգիս ձմեռվա
 Օրերի օրորով, և անուշ
 Թախիժն է ծավալվել իմ վրա,
 Եվ նուրբ է իմ կյանքը, որպես հուշ...

Չըկա ոչինչ, որ այնքան
Թովիչ լինի, որպես քո
Տխրութիւնը կուսական...

Խորն է կյանքն այս երեկո,—
Եվ պայծառ է, և տխուր,
Որպես թախծոտ սերը քո.

Եվ հայացքըդ ոսկեհուր
Մթնում իմ սև գիշերվա,
Իր անսահման, իր մաքուր

Լույսն է փոռում իմ վրա...

Կապույտ ծածկոցն իջավ ցած,—
Մերձ ու անուշ իրիկո՛ւն.
Վառիր լույսըդ, վաղ անցած,
Լուսե ցնորք, իմ հոգում:

Ամայացած իմ սրտում,
Մենության մեջ իմ սև տան
Փոփր քնքուշ ու տրտում
Ժըպիտը քո խնդության:

Թույլ տուր նորից սիրելու
Առօրյական աշխարհում,
Արշալույսը քո հեռու,
Հայտնութիւնըդ հրմայում:

Իրիկնաժամի կիսախավարում,
Կապույտ լույսերի ցուլքերում ճոճուն,
Հայտնվում է նա, մեղմագին փարվում,
Գունատվում է լուռ ու էլ չի շնչում:

Ծանոթ են ինձ այն ժրպիտը անհույզ,
Եվ այն պատկերի գծերը նրբին,
Եվ այն հայացքը մեղմ ու ոսկեխույս,
Եվ երգը անխոս և իրիկնային:

Նստում ենք անվերջ մենք մեկ-մեկու մոտ,
Եվ չեմ հարվատում, որ նա է, որ նա...
Այնքան թովիչ է, այնքան անաղոտ,
Ցնորք է կարծես, պիտի հեռանա...

Դու անուն շունես, քեզ ի՞նչպես կանչեմ,
Եվ ուղի շրկա երկիրըդ գալու.—
Տխուր երգերըս որքան էլ հնչեն,
Որքան էլ հնչեն, քեզ չեն հասնելու:

Ոչ հրմայական աղոթքներ և ոչ
Նվագներ գիտեմ, որ սիրտըդ դյուլեմ,—
Հլու է կամքիդ իմ սիրտը դողող,
Իմ սիրտը բաց է քո նիզակի դեմ:

Փոված եմ ահա քո գեղեցկության,
Քո անքննելի կարողության դեմ.
Լուսավորիր սև համրությունն իմ տան,
Ամբողջ աշխարհը քո ցուլքն է արդեն:

Հայտնվիր անհուն փայլով ու փառքով,
Ժրպիտըդ փոիր իմ երկրի մթնում.
Տանջիր ինձ վերջին քաղցր տանջանքով,
Քեզ գո՛վք, քեզ օրհնե՛ք, քեզ փա՛ռք անհատնում...

Տխրությունս անուշ է, որպես
 Հեռավոր, հեռավոր կարկաչուն.
 Այնպես մեղմ է իմ սերն ու այնպես
 Անուշ է նա իմ սիրտը տանջում:

Չեմ ուզում ոչ անցյալը հիշել,
 Ոչ գալիք օրերին նետել հույս,
 Հանգիստ է իմ շուրջը և գիշեր,
 Ու սիրտըս չի տենչում արշալույս:

Անդորրել է աշխարհը բոլոր,
 Դուրսը ձյուն է գալիս, փողոցում
 Գիշերը և հանգիստ է և խոր,
 Ու սիրտըս առավոտ չի ուզում:

Մաքուր է իմ հոգին, ու հիմա
 Օրհնում եմ վիճակըս երկրային,
 Ընդունում եմ սիրով կյանք ու մահ
 Ու սիրտըս պարզում եմ աշխարհին...

Անշար է իմ հոգին ու հանգիստ,
 Գիշերը անդորր է, դուրսը ձյուն.
 Ինչեցե՛ք հավիտյան, վերք ու վիշտ,
 Մավալվի՛ր, լուսեղեն մենություն...

Այս գիշեր նորից լալիս էր քամին
 Իմ դռան առաջ, իմ պատերի տակ,
 Սիրտըս լցված էր կարոտով հստակ,
 Անուշ ցավով ու երգերով իմ հին:

Մի գարնան հեքիաթ, քո վրա հյուսված,
 Հնչում էր դարձյալ իմ դյուրթված սրտում,
 Եվ լուսեղեն էր գիշերըս արթուն,
 Եվ սիրտըս տխուր սիրով էր լցված:

Չէի տրտնջում, որ անցել էս դու,
 Անհայտացել էս օրերում մեռած,
 Որ շրկաս արդեն, դարձել էս երազ,
 Անդարձ ու անհաս, հեռո՛ւ և հեռո՛ւ...

Եթե կողմերում հեռու-հեռավոր
 Վրդովվի հոգիդ, տիրե քեզ հուզում՝
 Գիտեցիր, որ իմ սիրտը մենավոր,
 Մթնում մոլորված, քեզ է երազում:

Եվ եթե սիրտըդ սիրով թրթռա,
 Եվ դգաս անհայտ երգի մի հնչյուն՝
 Այն ես եմ անվերջ խորհում քո վրա,
 Հեռավոր-հեռվից կարոտով կանչում:

Գարնան օրերի ժրպիտով սիրուն
 Ոսկի հայացքըդ ժպտում է հոգուս.
 Լուսավառված է իմ սև օրերում
 Անուշ անունըդ, որպես արշալույս...

Ես նստում եմ մենակ, մեն-մենակ,
 Եվ անվերջ երազում, ու կրկին
 Այս կյանքի աշխարհում դժգոհակ
 Իր զարդերն է փռում իմ հոգին:

Ես գիտեմ լուսեղեն մի երկիր,
 Ես գիտեմ դյուխական մի հովիտ,
 Ուր հոգին թափում է վշտակիր
 Իր թևերն ու հազնում է ժրպիտ:

Ես գիտեմ մի թովիչ առասպել,
 Ուր ողջ կյանքը հրաշք է դառնում.
 — Քո անուշ անունով միշտ արբել,
 Եվ երգով, որ բնավ չի մեռնում...

Անհայտ կողմերից անտես թևերով,
 Հրաշքով անուշ դու վերագարձար,
 Շուրջըս փոսեցիր քո վիշտը պայծառ,
 Գգվեցիր հոգիս տխուր խոսքերով...

Հիվանդ կարոտիս հրաշք-երազում
 Թվաց, որ դու էլ թույլ ես ու վհատ,
 Որ դու էլ ես իմ կարոտով հիվանդ,
 Որ քո սիրտն էլ է հրաշք երազում...

Պարզեցինք իրար սրտերս տկար,
 Եվ չբարձեցինք արցունքներըս տաք,
 Մեր տխրությունը մեզմ էր և հստակ,
 Ու շուրջն աշխարհը և կար և լքվար...

Հեռաժամալ դաշտերում,
 Մոռացված ու մենավոր,
 Մոռացել եմ ես հեռվում
 Աղմուկները հեռավոր:

Լուռ նստում եմ առվի մոտ,
 Անուշ հեքիաթ եմ լսում,
 Երեկո և առավոտ
 Խաղաղ սրտով երազում:

Գիշերն իր ծովն է փոում,
 Արշալույսն՝ իր ծիրանին,
 Եվ իմ հոգում, և հեռվում
 Քո ցնորքն է անմարմին:

Քո հեքիաթն եմ պարզել ես
 Այս աշխարհի հեքիաթում
 Եվ աղոթել անվերջ քեզ,
 Երկրպագել իմ սրտում:

Թափառում եմ և երզում,
 Աշխարհը մեծ, սիրտըս լայն,
 Քո ցնորքն է ինձ գրկում,—
 Ոսկեղեն ու դյուրական:

Իմ մեռած հարսնացուն ամեն օր,
Երբ խաղաղ երեկոն է փովում,
Հայտնվում է անհայտ, հեռավոր
Իր երկրից ու կրծքիս է փարվում:

Մեռնելիս նա ասաց՝ ես կըզամ,
Մեկնելիս նա թողեց մի ավանդ-
Ու գալիս է, որպես ուրվական,
Փայփայտում է իմ սիրտը հիվանդ:

Համբուրում է շուրթերը իմ ցուրտ,
Շշնջում է խոսքեր դյուրական,
Ինձ հայտնում է պայծառ մի խորհուրդ
Ու նորից շշնջում՝ ես կըզամ:

Երբ մեռնում են ճիշերը շփոթ
Աղմկոտ քաղաքի մարտկոցում,
Լուսերես նա նստում է ինձ մոտ
Ու հետքս երագոմ ու լացում:

Իրար հետ կյանքի երգն ենք լսում,
Իրար հետ ամեն օր մինչև լույս
Թովշական երազներ ենք հյուսում
Ու դյուրված շշնջում — արշալույս...

Դուրսը ցուրտ է հիմա
Եվ խավար և մրրիկ,
Այսօր մի հեռանա,
Մոլորված իմ քույրիկ:

Մոլորված իմ քույրիկ,
Հոգնած ու մենավոր,
Դուրսը շար փոթորիկ,
Դուրսը մութ է այսօր:

Թող ցոյա մեղմորեն
Այս հուրը տխրաբոց,
Թող, որ մեղմ օրորեմ
Քո հոգին ալեկոծ:

Լուսեղեն այն խոսքով,
Որ այսօր ես գիտեմ,
Այն անուշ հրաշքով
Քո սիրտը կըդյուրեմ:

Մի կրակ լուսատու
Քո սրտին կընետեմ,
Որ հզոր լինես դու
Կյանքի և մահու դեմ:

Հեռավոր մի փարոս
Կըվառեմ քո հոգում,
Սև կյանքի ալեկոծ
Խավարում ու մեզում:

Դուրսը ցուրտ է հիմա
Եվ խավար և մրրիկ,
Այսօր մի հեռանա,
Մոլորված իմ քույրի՛կ:

Երբ կյանքը սուր փշերով
Կարյունոտե քո հոգին,
Հիշի՛ր, որ սուրբ հուշերով
Շղթայված ես դու մեկին:
Երբ մենք հեռու կըլինենք,
Երբ կանջատվենք առհավետ,
Հիշի՛ր, որ կա սրբազան
Հանդիպումի արահետ:
Հիշի՛ր, որ երբ մի անգամ
Մահին հաղթեց խնդագին,
Էլ չի կարող մոռանալ
Ակնթարթն այն մեր հոգին:
Քո խոսքերը սրբազան
Չեն խավարիլ խավարում,
Շուրջըս, շուրջըս ամեն ինչ
Կերգե անդարձ քո հեռուն:
Դու կըլինես իմ հոգում,
Դու ամեն տեղ կըլինես,
Որպես քաղցր մի խոկում,
Եվ անմարմին և անտես:
Մեզ ամեն ինչ այս երկրում
Հըմայում է և խաբում,

Բայց կա անհաս մի բերկրում,
Հրաշք—անկարծ հանդիպում...
Երբ կըլինենք մենք հեռու,
Անվերադարձ և օտար,
Հիշի՛ր, որ ինձ մի անգամ
Հավերժաբար դու գտար...

Ոչ ոք այս երկրում դեռ չի համբուրել
Շուրթերըդ մաքուր, կուրծքըդ դողողուն,
Ո՞վ է քո անուշ աչքերը վառել
Այս աղջամուղջում...

Խավար օրերի կրազում դժգույն
Հայտնվում ես դու արշալույսի պես.—
Քեզ եմ անրջում անտուն ու անքուն,
Սիրում — միայն քե՛զ:

Գեղեցկությունդ վառված է բոցե
Դաշունի նրման սև կյանքի վրա,—
Թող կարոտ սիրտըս մահացու խոցե
Եվ թող չեբերա...

Գեղեցկությանըդ, որպես մահապարտ,
Երկրպագում է բանաստեղծը միշտ
Եվ ողջունում է խնդությանք հպարտ
Տառապանք ու վիշտ:

Ոչ ոք այս երկրում դեռ չի համբուրել
Շուրթերըդ մաքուր, կուրծքըդ դողողուն,
— Ո՞վ է քո ոսկի ծրպիտը վառել
Այս աղջամուղջում...

45 ՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆ

Գարնան անուշ աղմուկով,
Գարնան երգով դու եկար.
Փայլով, փառքով ու շուքով,
Խնդուփյունով խելագար...

Սիրտըս անուշ խոցեցիր
Արևավառ քո սրով,
Սև օրերըս այրեցիր
Գեղեցկությամբ ու սիրով:

Սիրտըս լիքն էր մութ մեզով,
Սիրտըս թույլ էր ու տկար,—
Գարնան անուշ աղմուկով,
Գարնան երգով դու եկար...

Այսօր դու քաղցր ես նայում, առավո՛տ,
Եվ դյուֆական է համբույրը քո զով,
Եվ լայն է բացված հեռուն արևոտ,
Ու գինով եմ ես մի նոր երազով...

Ելնել ճանապարհ, խնդուն հեռանալ,
Զվարթ և թեթև թափառել ազատ,
Եվ ոչ հայրենիք, ոչ տուն ունենալ,
Ոչ անուն, ոչ զենք, ոչ փառք, ոչ արծաթ...

Եիրել ու կրկին սիրել խնդագին,
Փայփայել քնքուշ, լինել հարազատ,
Հեռանա՛լ, դառնա՛լ կրկին ու կրկին,
Անհունյ աշխարհում բացսիրտ և ազատ:

Ողջունել սիրով անց ու դարձողին,
Ծրհներգել կյանքը, աշխարհին ժպտալ,
Հարազատ լինել ջրին ու հողին
Եվ անհուն սիրով սիրել ու գթալ...

Մութ հավերժության դառնությունն զգալ,—
Եվ թախծել անհուն և անչար լինել,—
Մեռնող մանկան մոտ դառը հեկեկալ,
Բաց շիրմի առաջ ողջ կյանքը օրհնել...

Մենել անտրտունը հնազանդության
Մեղմագին երգով, ժրպիտով քնքուշ.—
Զգալ, որ ողջը հեքիաթ է միայն,
Ցնորք է անվերջ, երազ է անուշ...

Պատվիր, պատվիր, կարուսել,
Ես քո երգը վաղուց եմ լսել...

Հեքիաթ էր և հմայք և անժիր
Խնդություն մշուշում վարդագույն,
Դու նենգոտ քնքշությամբ ժպտացիր
Արևոտ ժըպիտով իմ հոգուն...

Միրո խոսք և համբույր և խոստում...
— Արբեցեք այս անուշ համեթում,—
Արդյոք մե՞նք, թե՞ խոսքերն են ստում,
Արդյոք մե՞նք, թե՞ աշխարհն է երգում:

Պատվիր, պատվիր, կարուսել,
Ես քո երգը վաղուց եմ լսել...

Կար հեռու մի երկիր թովչական,
Արև էր ոսկեղեն աշխարհում.
Շողացին, ժպտացին — էլ շրկան,
էլ շրկան պատրանքները սիրուն:

Եվ թախիծ, և տրտունջ, և տանջանք,
— Դո՛ւ ես այն, թե՞ աշխարհն է լացում.—

Խավարի՛ր, խաբուսիկ անրջանք,
Հեռավոր օրերի հիացում...

Պատվիր, պատվիր, կարուսել,
Ես քո երգը վաղուց եմ լսել...

Կար մի երգ հեռավոր աշխարհում,—
Դու այն երգն ես կրկնում հեռավոր —
«Ես սիրում եմ, դու ինձ չես սիրում»,
Եվ հին են քո խոսքերը բոլոր...

Եվ այն վալսը — «Անդարձ ժամանակ»,
Մառուղին ամառի պուրակում,
Եվ գիշեր, և համբույր, և լուսնյակ...
Տազտկալի՛, ձանձրալի՛ պատմություն...

Պատվիր, պատվիր, կարուսել,
Ես քո երգը վաղուց եմ լսել...

Պարում են խելագար խնջույքում,
— Ով կուզե՛ թող գաղտնիքն իմանա,—
Ոչ վերջ կա, ոչ ըսկիզբ այս երգում,—
Երեկ ես, այսօր դու, վաղը նա...

Պատվիր, պատվիր, կարուսել,
Ես քո երգը վաղուց եմ լսել...

Աշնան մշուշում շշուկ ու շրշյուն,
 — Բարդիններն են բաց պատուհանիս տակ,—
 Դու ես, որ դարձյալ թախիժով հիշում,
 Կահւում ես նորից կարոտով հստակ:

Անտես ու հուշիկ իմ շուրջը շրջում
 Եվ շշնջում ես և անուշ շրջում,
 Պայծառ տրտմությամբ ինձ ես անրջում
 Ու գաղտնի սիրով սիրում ու հիշում:

Ամպերը ճերմակ երամով անցան
 Թռչունների պես,— լուսեղեն երա՛զ,—
 Դու ես, որ դարձյալ ժպտացիր անձայն
 Քո հեռու հեռվից, անհայտ ու անհաս:

Ջրերն են անվերջ միգում հեկեկում,
 — Իմ սիրտն է լալիս կարոտով անհուն,—
 Թվում է, որ դու տխրությամբ անքուն
 Ինձ ես որոնում աղոտ աշխարհում:

Եվ ժպտում ես ինձ, ակնարկում քնքուշ
 Ու գաղտնի սիրով սիրում ու հիշում,
 Եվ շշնջում ես և շրջում անուշ,
 Անտես ու հուշիկ իմ շուրջը շրջում:

Դու կըգաս ու կրկին հեքիաթով կըդյուրես,
 Լուսերես կըցրես մառախուղն իմ հոգու,
 Ոսկեշող հայացքով և քնքուշ խոսքերով, որ գիտես
 Միայն դու:

Կըփարվես մեղմորեն, կըփոռես, կըվառես անթառամ՝
 Կուսական աշխարհիդ ծաղիկներն անծանոթ,
 Կընստենք իրար մոտ, և հեռու կլինի առօրյան
 Միաձայն ու աղոտ:

Սև թախիժն իմ սրտից, մութ խոհերն իմ հոգուց կըզնան,
 Լույսիդ դեմ կըցրվեն ըստվերները մռայլ,
 Տառապանքը քեզ հետ՝ քաղցր հուշ, և խոսքերը խորհուրդ
 կըդառնան,
 Կըհազնեն ուրիշ փայլ:

Մթազին գիշերում, աշխարհում մթամած, խավարում,
 Կըվառենք շրմեռնող, շրմարող կրակը մեր հոգու,
 Մեր ողջույնը սիրով կընետենք և մարդկանց, և երկրին, և
 հեռուն,
 Ես ու դու:

Ես կանգնած եմ վայրի ժայռի կատարին,
 Բա՛րձր, բա՛րձր,— հեռավոր ու մենավոր.
 Այնտեղ, ցածում, դեռ նիրհում են դաշտ ու ձոր,
 Գեռ խավար է այնտեղ դաժան ու լռին:
 Սակայն՝ շուտով կատարներից հեռանիստ՝
 Արեն այնտեղ հուր կըթափե և ոսկի,
 Եվ կըցնծան դաշտերը լուռ ու հանգիստ,
 Երկիրն անհուն կարոտ կյանքի և խոսքի:
 Եվ դու կերգես, զարթնած աշխարհ, իմ առաջ,
 Կարձագանքես իմ ողջունին սիրառատ,
 Կըլսեմ ես դարձյալ աղմուկ ու շառաշ
 Ու կըսիրեմ հեքիաթային առօրյադ:
 Լուսթյուն է, մութ է այնտեղ, սակայն իմ
 Սրտում արդեն արշալույս է՝ հարությո՛ւն.—
 Ողջուն ձեզ մութ ուղիներում երկրային,
 Իմ եղբայրներ, հեռուններում և բանտում...

Մենության խավար զնդանից կրկին
 Ես վերադարձա հզոր և հստատ,
 Եվ ինձ ողջունեց աղմուկը զվարթ,
 Ու նոր խնդությամբ այրեց իմ հոգին...

Անխոս տանջանքիս գիշերում անքուն
 Իր հուրը վառեց մի պայծառ կտրոտ,—
 Նոր սիրով լեցուն՝ դարձա ես ձեզ մոտ,
 Եվ նոր երգեր են հնչում իմ հոգում:

Եկա, որ այստեղ ձեզ համար այսօր
 Հըրեղեն խոսքեր կուեմ և խնդում,
 Լսեմ հաղթական մարտի ցեծություն,
 Տեսնեմ շարքերը ձեր հզորագոր:

Եվ լուսաբացին, երբ հոգնած լինեք,
 Երբ քնած լինեք՝ թշնամուց խաբված,
 Արևածագի ցնթությամբ արբած,
 Կանչեմ ձեզ, ճըշամ՝ եղբայրներ, կլե՛ք...

Միշտ նույն խոհերի շշուկին հլու,
 Միշտ նույն կարոտի կակիծը պահած՝
 Ես դուրս եմ գալիս նորից շրջելու
 Նեղ փողոցներն ու կրկեսները բաց:

Շփոթ նվագով աղմուկ ու սուլոց
 Շարժում են առաջ օրը ժրաջան —
 Բոցոտ խնջույքում, ձուլված խինդ ու կոծ,
 Հյուսել են կյանքի կախարդված շրջան:
 Հապճեպ հոսանքում և մարդ և անիվ
 Ալեկոծությամբ մի խայտանկար
 Խենթ փողոցների բավիղներն անթիվ
 Զրերի նրման խառնում են իրար:
 Ամենի ձայնով երկաթն է խոսում,
 Պողպատն է ճշում շաշունով դողդոջ —
 Եվ բազմաղաղակ օրերի լեզուն
 Հնչում է այստեղ, որպես մարտակոչ:

Այս աղմկահայուս կյանքի խենթ բոցում
 Այրում է սիրտըս սրբազան մի դող,
 Հուզում է հոգիս մի վեհ հիացում,
 Եվ սարսափելին թվում է դյուլթող...
 Մաշված է կյանքս վշտում անաղարտ

Եվ տառապանքի օրերում համառ,
 Բայց ցաված սիրտըս բացել եմ հպարտ
 Նորից ու նորից սիրելու համար:
 Ուզում եմ, վաղվա ցնծության գուշակ,
 Կարոտըս նետած լուսեղեն հեռուն,
 Վառել երգերըս, որպես գրոշակ,
 Ու մեռնել, որպես հերոսն է մեռնում...

Զարթե՛ք, երգեր իմ, ժամ է հնչելու,
 Զինելու նորից գնդերը ցրիվ,
 Մեռած սրտերը կյանքի կոչելու
 Եվ բորբոքելու զայրույթ ու կռիվ...

ԲԱՆԱՍՏԵԼԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻՑ

1

* * *

Դարձյալ իջավ գիշեր, դարձյալ — ու կրկին
Մենակ ես դու, ինքըդ քո դեմ՝ մերկ ու բաց.
Ու նորից դու շփոթմունքով ցավագին,
Երկյուղով ես, երկյուղով ես դու լցված:

Որպես տերևն աշնամուտի՝ հողմի դեմ,
Դողում ես դու, որպես շյուղը եղեգի.
Ինքըդ քո դեմ դու անզոր ես ու անզեն,
Ինքըդ քո դեմ, ինքըդ քո դեմ, իմ հոգի...

Անդարձ կորել է սրտիս խնդումը,
 Քունոտ մի մեզ է իջել հոգում իմ.
 Մտածումներս թախիժ ու թուշե են,
 Գալիքը սե է, որպես խոկումն իմ:

Աշխարհը անգութ և ահավոր է,
 Եվ ի՞նչ է սերը — անգոր մանուկ մի.
 Չարն է հաղթողը, շարն է հզորը,
 Թախիժն անգոր է, և սերն անօգ է...

Մեր կյանքը դառն է, մեր օրը մութ է,
 Անզոր են, զուր են վեճն ու կասկածը.
 Բոլորը ծաղր է, բոլորը սուտ է,
 Չարն է, որ տեր է, շարն ինքն աստված է:

Տրտում է տունըս
 Ու բախտըս՝ բիրտ.
 Ախ, ո՞ւմ ես, ո՞ւմ ես
 Կանչում դեռ, սի՛րտ.
 Ինչի՛ր, մոլոր իմ,
 Ինչի՛ր, իմ բորբ.
 Բոլորն անգոր են,
 Բոլորը՝ որբ.
 Երկինքը ցուրտ է —
 Չարով հաստված.
 Ո՞ւր է խորհուրդը,
 Ո՞ւր է աստված...

Եթե սեր չըկա — ինչի՞ համար
Պիտի շարձարվեմ շար աշխարհում. —

Կըգնամ հողի գիրկը խավար,
Կըլռեմ, որպես քարն է լռում.

Եվ ինձ թող ծաղրե երկինքը ցուրտ,
Երկիրը տոնե խնջույք ազահ —
Եթե աստղերում չըկա խորհուրդ,
Եթե աղոթքըս լսող չըկա...

Մենք բոլորըս, բոլորըս
Մանուկներ ենք որբ.
Մանուկներ ենք մենք կորած —
Հավիտյան անմայր.
Մենք բոլորըս մոլորված
Անտառում խավար...

Մենք նետված ենք բոլորըս
Երկիրն այս հեռու,
Կանչում ենք միշտ — ձայն քրկա,
Աղոթում ենք — ո՞ւմ.
Ո՞վ կըփրկե, ո՞վ կըգա,
Որ տանի մեզ տուն...

Ես մի անմայր որբ մանուկ —
 Երկրներում տար.
 Խոց-խոհերով անամոք,
 Մորիկներում շար.
 Ու գնում եմ ես տարված
 Անդեկ ու անթի,
 Ամեն ինչից վտարված,
 Միշտ վտարանդի.
 Օտար ու ցուրտ ւփ,
 Ո՞վ կընդունե ինձ,
 Հոգում իմ ահ ու տագնապ
 Եվ մահ, և թախիծ.
 Օտար կողմում կիջնի խոր,
 Խոր գիշեր, ու ես
 Ինքրս կասեմ ինձ օրոր,
 Ինքրս ինձ — մոր պես...

Գիշերն իջավ սև ու շարաշք-
 Լինենք խաղաղ, մեղմ աղոթենք,
 Գուցե բացվի լուսե հրաշք,

Գուցե անցնի խավարակուռ
 Մշուշն այս շար, և ազատվենք —
 Լինենք մանուկ, լինենք մաքուր.

Մեր սրտերում պահենք մի հուր,
 Խաղաղ մի լույս խավարում շար,
 Գուցե բացվի զնդանն անդուռ.

Օրհնենք բոլորն, ինչ էլ որ գա,
 Եվ ընդունենք սրտով հոժար,
 Գուցե և Նա մեր ցավն զգա...

Մանուկ ենք մենք — երկու խեղճ,
 Մոլորված մանուկ,
 Եվ շարիֆին շրկա վերջ,
 Եվ մենք՝ միշտ անօգ.—
 Մենք ճանապարհ չըզիտենք,—
 Իսկ խավարն՝ ազահ.
 Միայն մենք ենք, միայն մենք,
 Էլ ոչ ոք չըկա...

Երկու դժբախտ մանուկ,
 Երկու երկշոտ ուրու,—
 Նետված ենք մենք անօգ
 Երկրում հեռո՛ւ, հեռո՛ւ.
 Մութ հողմերին ավար՝
 Երկու տերև մոլոր,
 Անտառներում խավար,
 Ուղիներում ոլոր.
 Մերտը մեր որբ՝ ահից.
 Ո՛վ մեր հողին խոցված
 Պիտի փրկե մահից,
 Եթե շրկա աստված...

Գալիս ու որպես ալիք
Գնում են օրերն արագ-
Սիրուն իմ, ննջի՛ր, բալիկ,
Աշխարհը՝ մի շար կըրակ:

Երկինքը փակ է հավետ,
Երկիրը՝ դառն ու դաժան.
Լոկ ես եմ, ես եմ քեզ հետ:
Մանուկ իմ, մաքուր շուշան:

Քնքուշ իմ, քնքուշ թիթեռ,
Այրված են թևերդ նուրբ,
Ընկած ենք երկրում անտեր,
Եվ սերն է, սերն է լոկ սուրբ...

Սրտակեզ կսկիծ մի հին,
Որ անդուվ սարդի նրման
Հյուսել է հրե ոստայն,
Մաշում է հար իմ հոգին:
Ու որպես անդեզ մի ախտ,
Հին ցավ մի, թունոտ մի խոց,
Մթամած, ազա՛հ մի բոց
Կիզում է կյանքըս անբախտ:
Գնում եմ ուղին իմ ծուռ
Եվ գիտեմ՝ դեպի կորուստ...
Նիշված է բախտըս վերուստ,
Եվ շրկա փրկության դուռ...

Տնակն իմ ցուրտ ու անզարդ,
 Օրերըս համր են հոսում.
 Քնկերըս գարշ մի, գեշ սարդ,
 Ոստայն է, շարք, հյուսում.
 Հյուսում է ցանց իմ սրտում,
 Թափում է թույն իմ հոգում.
 Արյունըս նա է արթուն
 Քամում միշտ համր ու տոկուն.
 Մեռնում եմ՝ լուռ ու դժվար,
 Անցնում եմ՝ հուր մի անույժ,—
 Իջնում եմ սև մի աշխարհ,
 Սրտով մի դառն ու շարհուշ...

Մտքերից այս տարամերժ
 Ազատեցե՛ք ինձ,
 Մորմաքումից այս անվերջ,
 Անանց այս ցավից.
 Խորն է խոցն իմ և աննինչ
 Ու սրտակեղեք,
 Բուժեցե՛ք ինձ սիրով ջինջ
 Եվ բարի եղեք.
 Ուխտել էի ընդունել
 Տանջանքը — խնդում,
 Բայց մոլորվեց սիրտս անել
 Խոհերի բանտում.
 Ես պարտվեցի մուժ մարտում,
 Ընկա շար խոցված —
 Չեմ հավատում էլ մարդուն
 Եվ շունեմ աստված...

Դուրսը՝ մայիսն է, արբածը,
 Դուրսը՝ խնդում ու աղմուկ.
 Ցուրտ է զնդանը մեր, թաց է,
 Սի՛րտ իմ, անբախտ իմ մանուկ.
 Լույս է երկինքն ու փողոցը,
 Դուրսը՝ գարուն է անմութ.
 Դառն են հուշերը մեր, խոց են,
 Ողջը՝ անխինդ ու անգութ.
 Սի՛րտ իմ, հիվանդ իմ, բալի՛կ իմ,
 Օրը մեր, տունը մեր՝ ցուրտ.
 Ցավ է անցյալն ու գալիքը,
 Ցավ է երազ ու խորհուրդ...

Շատ երգեր կան իմ սրտում,
 Բայց ես էլ չեմ երգելու.
 Փախչում եմ լուռ ու տրտում՝
 Չար հողմին հլու...

Համր է հիմա իմ լեզուն
 Եվ խորհուրդըս խոր.
 Մի նոր հուր է ինձ կիզում՝
 Դառն ու անավոր.

Ու մենության մութ ծոցում
 Սիրտըս՝ ողջակեզ,
 Սրբում եմ ես այն բոցում.
 Որ անհայտ է ձեզ.

Եվ չեք տեսնի դուք բնավ
 Հնարն ու մոխիրն իմ սիրո.
 Լո՛ւռ և խո՛ր և սեր, և ցավ,
 Եվ ցնորք, և զոհ...

Քեզ այնքան անգույժ
 Կիզել են նորա
 Չարությամբ ազահ,
 Սիրով սին ու սուտ.
 Ու կրկին ահա
 Բաց ես՝ թող կիզեն.
 Օ՛, սիրտ իմ, անզեն,
 Անզոր երեխա...

Քեզ, իմաստնագույն
 Խիզախ նավապետ,
 Հանձնում եմ հավետ
 Նավակն իմ բեկուն.
 Միայն դու, անքուն
 Բոցե նավավար,
 Գիտես ճանապարհ
 Մթնում այս անհուն...

Ցուրտ հոկտեմբերն է ծեծում իմ դուռը,
 Եվ մրրկում է հողմը գիշերըս.
 Բուրբն անզոր է, բուրբն իզուր է
 Եվ անամոք է, որպես հուշերըս:

Քամին ծեծում է, ցրում թերթերը,
 Մի շար արև է այրել երկիրըս.
 Մերկ անապատ են դարձել արտերը,
 Ողբի նրման են բուրբ երգերըս:

Թույն ու թախիծ են անեղծ հուշերըս,
 Մութ մտքերին իմ հոգիս ավար է.
 Ալեկոծում է հողմը գիշերըս.—
 Անծայրածի՛ր է, սիրտ, քո խավարը...

Անդարդ իմ օրվան, անտուն իմ կյանքին
 Դեռ շատ է դալու և՛ բռթ, և՛ աղետ,
 Մինչև ազատվի հրկեզ ի՛մ հոգին,
 Հարուժյուն անն մոխրից առհավետ.
 Մինչև դադարի մրրիկն այս մթին,
 Մինչև հանդարտեն շշուկներն այս շար,
 Ու վատնեմ առատ իմ գանձը հետին
 Երկրային միգում՝ երկունքով հոժար.
 Թո՛ղ գան — պատրաստ է սիրտըս և հլու,
 Որպես նորահարսն ահով մի խնդուն
 Մտնում է մահիճ — այնպես տանջվելու
 Գնում է հոգիս հրճվանքով անհուն...

Դու կընստես իրիկվան
 Կարոտով անքուն,
 Ինձ կըկանչես, ու կըգամ
 Անտես ու թաքուն,
 Լուսաբացի մեզի մեջ
 Կըդառնամ ըստվեր,
 Կայրե քեզ հուր մի անշեջ,
 Դառն ու նոր մի սեր.
 Մթնշաղի մեզի հետ
 Ցած կիջնես ձորից
 Ու կըզնաս դեպի դետ՝
 Թաքուն բոլորից.
 Կըզտնես ինձ մահճում ցուրտ,
 Կըզրկես քնքուշ,
 Ու կըսինի սերը լուրթ,
 Հավերժ և անուշ...

Երկրից քո հավետ հեռու
Դեպի իմ աշխարհը սև
Գալիս ես, քնքուշ ուրու,
Թեթև միշտ, միշտ լուսաթև:

Պարզում ես ձեռքըդ բարակ,
Կանչում ես ինձ այստեղից,
Ու սիրտըս մի հին կըրակ
Այրում է, մի հին թախիծ:

Գրկում ես սիրով անհույս
Այնպես միշտ ջերմ ու համառ,
Որ սիրտըս համր ու անհույզ
Բացվում է սիրո համար:

Օրերը դառն ու տոկուն
Տարեկ նն և սեր, և հուր,
Բայց կա դեռ, կա իմ հոգում
Բաղձանք մի՛ ջերմ ու մաքուր:

Ուզում եմ լինել քեզ հետ
Այնտեղ՝ քո անհայտ երկրում,
Կիզվել քո սիրով հավետ,
Այրվել միշտ քո սուրբ հրում...

Բայց շնչում է կրկին
Մեկը շարախինդ ու մութ.
— Հեթաթ է անմեռ հոգին,
Դժոխքն ու դրախտը՝ սուտ...

Մույլ ու դանդաղ
Ձյունը ծաղկուն
Իմ անուրախ
Հյուզն է ծածկում:

Համր է չորս դիս,
Մուժ ու մշուշ.
Ձյունը սրտիս,
Սրտիս անուժ:

Խոր ձյունի տակ,
Սիրտ իմ անօգ,
Սիրտ իմ մենակ,
Որք իմ մանուկ,

Ինչ ունեիր
Բոց ու բորբոք,—
Ո՛ղջը տվիր,
Սի՛րտ անամոք:

Ինչ ունեիր
Հուր ու մաքուր,—
Ո՛ղջը տվիր
Անտրրիտուր:

Ոսկեհանդերձ եկար և միդասքող,
Տխուրաչյա աշուն, սիրած աշուն.
Տերեներիդ դանդաղ թափվող ոսկով,
Մետաքսներով քնքշաշրշուն:

Նայվածներով խորին, եկար, ներո՞ղ,
Եկար կրկին գերող, խորհրդավո՞ր.
Եկար հուշիկ, անշար ավազներով,
Օրորներով ամենօրոր:

Քո արևին հասանաղ և քո երգին, երգին,
Եվ շրշունիդ փափուկ, և թեկումիդ — ողջո՞ւյն.
Օ՛, հարազատ, սիրած, եկա՛ր կրկին,
Իմ քնքշագի՛ն աշուն...

Դու գիտես, որ քաղորն ապարդյուն,
Բոլորը «կատակ է հիմար».

Բայց պահում ես խոհերդ տրտում
Ու գնում ես համառ:

Դու գիտես, որ մտտիկ են հիմա
Օրերը հանգիստ ու անվերջ,
Բայց գնում ես անգուլ... Գնա՛,
Մոտ է օրը համբերժ...

Ախ, մոտ է օրն այդ անանջ,
Եվ գիտենք — կրգա արագ.—
Բայց դու գեռ սիրում ես կանանց
Իրանն ու ձեռքը բարակ...

Հիմա բացվում են այդտեղ վարդեր
 Ու վարդերի մեջ դու, հրե վարդ,
 Չենք հանդիպի մենք արդեն, Նվարդ,
 Թեև բացվում են նորից վարդեր:
 Օ, եղիր խնդուն, որպես թիթևո,
 Ու թող հրահրի հուրըդ կախարդ.
 Հիմա բացվում են այդտեղ վարդեր
 Եվ դու՛ վարդերում վարդերի վարդ:

24—26 ՏՐԻՈՒԵՏՆԵՐ ԵՎԱՐԴԻՆ

1

Սրտիս հուշերը բարի են դեռ,
 Եվ քո անվամբ է, անուշ Նվարդ,
 Որ մայիսին այս դառն ու անվարդ
 Սրտիս հուշերը բարի են դեռ
 Թեև իջնում է հոգուս ըստվեր
 Եվ չեմ սպասում գալիքից վարդ,
 Սրտիս հուշերը բարի են դեռ
 Քնքուշ անվամբ քո, անուշ Նվարդ:

2

Պիտի մնա միշտ ժպտուն ու վառ
 Գարնան Թիֆլիսն իմ հեռու սրտում,
 Որքան էլ գալիքն իջնի տրտում —
 Պիտի մնա միշտ ժպտուն ու վառ.
 Որքան էլ սրտիս տիրե խավար,
 Որպես նախածիդ հուրը ցայտուն,
 Պիտի մնա միշտ ժպտուն ու վառ
 Գարնան Թիֆլիսն իմ հեռու սրտում:

Տեսնո՞ւմ ես որքան, որքան արագ
Անցնում է բոլորն ու դառնում հուշ.
Այժմ ո՞վ է արդյոք գրկում զգույշ
Իրանըդ աճեքա՞ն, այնքա՞ն բարակ:
Եվ ո՞վ է, ո՞վ է լսում անուշ
Խոսքերըդ սիրո և սևորակ
Հուրերիդ խառնում մի նոր կրակ,
Արբած ջեռ փայլով աչքերիդ նուշ...

Ես ձմեռ օրով տեսա գարուն
Ու մայիսից վառ տեսա հունվար.
Եվ Ի՞նչ մնաց ինձ այն լուսավառ
Օրերից... Հուշերդ մի ոլորուն
Եվ այս կարոտը, կարոտն անզոր,
Որ դառն երգում է գիշեր ու զօր...

Նույնն է հասցեդ հեամյա,
Նույնն է՝ օթելը «Պարիժ».
Բայց տրտմությունըս հիմա
Այլ է, կարոտըս՝ ուրիշ:

Նույնն է խանութը դեմի,
Նույնն ցուցանակը հիմար.
Նույն մեղմախոս վեպենի
Երգն ես կրկնում դու համառ:

Գուցե այստեղ գտնեիր իմ
Սիրտը շրջիկ ու մոլոր
Եվ խնդություն մի վերին,
Եվ ամոքում, և օրոր...

Բայց հեռանում եմ անկամ,
Ի՞նչն է վանում ինձ, ինչո՞ւ.
Մի՞տդ է, ինչպե՞ս մի անգամ
Ինձ սուսցիր դու՝ «գնչու»...

Ա՛խ, Բուզուլուկ քաղաքում
 Նստած ես հիմա,
 Ինձ ես մնում դու անքուն,
 Օ, պրինցուհի նա:

Ինձ ես անվերջ երազում
 Փայտի գլխակում,
 Եվ գիշերն է արտասվում
 Քո Բուզուլուկ քաղաքում:

Բայց ես չեմ գա բախելու
 Գուռը դղյակիդ.
 Ես հեռու եմ, ես հեռու՝
 Ցնորքը կյանքիդ:

Անուրջներով միամիտ,
 Մտքով նվազուն,
 Ինձ ես պարզել պարզ հոգիդ
 Քո Բուզուլուկ քաղաքում:

Շուտով արևն այդ միգում
 Ցերեկ կըբանա,
 Դու նստած ես դեռ անքուն,
 Օ, պրինցուհի նա...

Նկան օրեր ու անցան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց.
 Հուրե՛ր, հուրե՛ր — ծիածան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց:

Գարնան անուշ ծաղկանց պես, վարդերի պես հրահրում,
 Հողմով տարված հեռացան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց:

Ու նոքա որ սիրեցին -- սիրտըս նրանց չըտվի.
 Գնացին ու չըդարձան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց:

Եվ նոքա, ում սիրեցի իմ ցավով ու խենթությամբ —
 Արբեցին ու մոռացան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց:

Ձմեռ իջավ իմ գլխին՝ և ցուրտ, և խոր, և անդորր,
 Աղբյուրներըս չորացան — ոչի՛նչ, ոչի՛նչ չըմնաց...

Չյուներ մանուս է բարակ,
 Յած է իջնում թել-թել.
 Քաղցր է նստել անկրակ,
 Քեզ հետ հինը թերթել:

Բռնել այս ձեռքը նրբին,
 Նստել, նստել անքուն.
 Չրդալ որ արդեն արվին
 Յուլաց արևելքում:

Չրդալ որ բացվում է օր,
 Նստել անկամ, անուժ,
 Լսել լսկ, որդես օրոր,
 Խուսքը — երգից անուշ:

Էլ չեմ հավատում այդ ջինջ աչքերին
 Եվ խորունկ ձայնիդ նվազին քնքուշ,
 Որ հնչում էր միշտ այնքան մտերիմ
 Եվ այնքան, այնքան, այնքան փաղաքուշ...

Չէ՞ որ գիտեիր լմբանել դու այն,
 Ինչ անհնար է ասել խոսքերով.
 Իսկ հիմա ողջը՝ «բարբառ է սնայն».
 Եվ ի՞նչ կա հիմա մաքուր ու գերող:

Ի՞նչ բախտ էր նստել թեզ հետ միայնակ,
 Ողջը մոռացած բերկթուխամբ անփուլթ,
 Քո նուրբ պրուլցով արբենալ անհագ.
 Իսկ հիմա ողջը՝ սուս է ու ձանձրուլթ...

Թե՞ ես եմ արդեն աշխարհից աշխարհ
 Շռայլել հոգիս, վատնել ամեն ինչ,
 Սիրտըս թունոտել օրերում դժվար
 Եվ դարձել օտար աչքերին այդ ջինջ...

Քո դաշույնը հրեղեն
 թող իջնի անշեղ.
 Անզոր, անզեն՝ ես քո դեմ,
 Հըրեշտակ ասեղ:
 Նայիր՝ մի՞թե, մի՞թե դեռ
 Ունեմ անխոց տեղ.
 Աշխարհը՝ բոց, ես՝ թիթեռ,
 Հըրեշտակ ասեղ:
 Ու թեկերով հրակեզ,
 Սրտով՝ բոցահար —
 Ապավինած միայն քեզ:
 Դաշույնին քո շար:
 Սուրբդ՝ հատու հրեղեն
 թող իջնի անշեղ.
 Անզոր, անզեն՝ ես քո դեմ,
 Հըրեշտակ ասեղ...

Ամեն վաղրկյան սիրով սրտում ասում եմ ես մնաս բարով.
 Բորբ արեկին իմ բոց սրտում ասում եմ ես մնաս բարով:

Մնաք բարով, ասում եմ ես, բոլոր մարդկանց շար ու բարի,
 Տանջվող ու որբ Ադամորդուն ասում եմ ես մնաս բարով:

Մնաք բարով, ասում եմ ես, ընկերներիս մոտ ու հեռու,
 Ոստիներիս շար ու արթուն ասում եմ ես մնաք բարով:

Երկնի մովին, կանաչ ծովին, անտառներին խոր ու մթին,
 Գարնան ամպին լույս ուրտում ասում եմ ես մնաք բարով:

Ոսկեշղթա իմ հուգերին, իմ գիշերին, իմ փշերին,
 Արտույտներին ոսկի արտում ասում եմ ես մնաք բարով:

Ծաղիկներին դեռ չբացված, դեռ չկիզված հոգիներին,
 Մանուկներին վառ-խլրտուն ասում եմ ես մնաք բարով:

Գնում եմ ես մի մութ աշխարհ, հեռու երկիր, էլ չեմ գալու,
 Բարի հիշեք ինձ ձեր սրտում, մնա՛ք բարով, մնա՛ք բարով:

1

Ես արդեն երբեք չեմ մոռանալու
Աշերըդ անզոր և անօգնական,
Զեռնիկներըդ թույլ և թափված հլոս՝
Սեռնող թռչնակիր թևերի նրմանս։
Եվ լռիկ լեզուդ և հոգի մաշող
Նմանությունն այն կիսաժպտալուս,
Երեսրդ մաքո՛ւր, բարա՛կ և լուսաշո՛ղ —
Ես արդեն երբեք չեմ մոռանալու...

2

Կրթան մայրերնե՛ր — վարդեր կրկնվե՛նք,
Կրգնգա կրկին համբուցանե՛՛մ առանս։
Թևերով թեթև թռել է արդեն
Իմ պրտույտն անուշ, թռել է հնուանս։
Զմեռները՝ նոր ձյուններ կրթարթեն,
Զյուներից կրկին կըբացվի դարուն,
Մաղիկ-աչքերը կրկին կըթարթեն,
Կով դու կըմնաս շիրմի խափարումս
Ա՛խ, եթե լիներ երկնային աշխարհ,
Եվ թուած լիներ քո հոգին՝ պայծառ
Մնտեղ, ուր մաքուր երանություն մեջ
Ապրում են այնքան լուսե հոգիներ
Եվ ժպտում երկնի աստղերից անշեջ, —
Ա՛խ, եթե լինե՛ր, ա՛խ, եթե լինե՛ր...

3

Պահում էի վառ միշտ կրակը,
Բալիկս հուր էր սիրում, —
Բայց մահն այնպես արագ է,
Կրակն էլ չեմ վառում։

Մթնում այս նստեցի ու լալ, —
Ի՞նչ է սնում ինձ, ել ի՞նչ,
Բաղիկ իմ, լալ իմ, զբաղալ,
Աստղիկ իմ շինը...

4

Հրեշտակներ քնքուշաթև
Կրգան կիջնեն իմ խուցը խեղճ,
Եվ երգերով լույս ու թեթև
Մեզ կրկնադեն ափսոսված մեջ
Արդարություն չլինա ևրկրում,
Բացց մա վերին մի սամարում,
Երբ աշխարհի թռալն է լուսում,
Եվ սրբում է լույսը հոգումս...
Երբ հնուանանք մի անդրաշխարհ, —
Հասկատում եմ մա գաղտնիքն, —
Հրեշտակներ կրկնաթև հար
Ինձ ու անբախտ իմ բալիկին...

1

Հուր ես հագել հրեղենըդ,
 Ալվարդըդ՝ կարմիր կրակ,
 Նազում ես այնպես բարակ,
 Հուր ես հագել հրեղենըդ:
 Նիզակըդ զա՛րկ հրազենըդ,
 Կիզիր իմ հոգին, օ հրակ:
 Հուր ես հագել հրեղենըդ,
 Ալվարդըդ՝ կարմիր կրակ...

2

Նետում ես ոսկի նետերըդ,
 Հուրերըդ — որպես արև,
 Ծա դեմըդ — դողող տերև,
 Նետում ես ոսկի նետերըդ:
 Դու բոց ես, ես խենթ թիթևա հմ,
 Դու վառ ես, դու հրաթև,
 Նետում ես ոսկի նետերըդ,
 Հուրերըդ — որպես արև:

3

Խոր են քո հուր աչքերը,
 Հուրըդ իմ հուրն է այրում,
 Սիրտըս երգում է հրում,
 Խոր են քո հուր աչքերը:
 Հուր են քո սուր տեղերը,
 Հուրըդ՝ վառված իմ հրում:
 Խոր են քո հուր աչքերը,
 Հուրըդ իմ հուրն է այրում:

4

Հրով արթնացած սիրտըս,
 Սիրտըս բացված հրավարդ:
 Լի՛ց քո կրակը զվարթ
 Հրով արթնացած սիրտըս:
 Քո դեմ երկյուղած սիրտըս
 Կիզի՛ր, որսկան հրպարտ,
 Հրով արթնացած սիրտըս,
 Սիրտըս բացված հրավարդ:

Այնպես օրորուն է քայլըդ:
 Սերըդ՝ ահեղ ու բորբոք:
 Մաշիբ հոգիս անողոք,
 Այնպես օրորուն է քայլըդ:
 Այնպես հրահրում է փառքդ,
 Նախածըդ՝ այնպես շոգ,
 Այնպես օրորուն է քայլըդ,
 Սերըդ՝ ահեղ ու բորբոք...

Դի՛ր քո կնիքը սրտում իմ,
 Նիշըդ՝ անեղծ ու անշինջ:
 Օ, հրեղեն դու և ջինջ,
 Դի՛ր քո կնիքը սրտում իմ:
 Քեզ իմ աղոթքն ու երգումը,
 Քեզ պատարագ ամեն ինչ:
 Դի՛ր քո կնիքը սրտում իմ,
 Նիշըդ՝ անեղծ ու անշինջ...

Չեմ տես երբեք անտանըդ
 Մուժ աշխարհի այս փոշում:
 Բոց է անտանըդ հնչուն —
 Չեմ տես երբեք անտանըդ:
 Թող ինձ այրե ստամուրդ,
 Սերըդ, որ սիրտ է փշրում:
 Չեմ տես երբեք անտանըդ
 Մուժ աշխարհի այս փոշում...

Սիրտըս ջահել է նորից,
 Սիրտըս սիրում է կրկին,
 Երգըս — մի վարդ քո կրծքին,
 Սիրտըս ջահել է նորից:
 Սերըս՝ թաքուն բուրբից,
 Սուր է մեխված իմ կրծքին:
 Սիրտըս ջահել է նորից,
 Սիրտըս սիրում է կրկին...

Զունի և պարսից արքան
 Որքան պոետն անտուն,
 Այնքան դանձ ու խնդում
 Զունի և պարսից արքան:
 Հարուստ է պոետն այնքան,
 Երկրի մթին բանտում...
 Զունի և պարսից արքան
 Որքան պոետն անտուն...

Այսօր գալու է իմ յարը
 Օ սի՛րտ, խնդա ու դող...
 Քնքուշ մայիս է ահա,
 Այսօր գալու է իմ յարը
 Երեկ դեռ, երեկ հո՛սովար էր
 Այսօր — մայիս է ահա...
 Այսօր գալու է իմ յարը,
 Օ սի՛րտ, խնդա ու դող...

Որպես մաղամ Բովարին,
 Սի՛րտ իմ, լի ես տազնապով,
 Խանդով խնդուն ու խաբող,
 Որպես մաղամ Բովարին...
 Եվ օտար է բոլորին
 Կրակն այդ խենթ իք թափով.
 Որպես մաղամ Բովարին,
 Սի՛րտ իմ, լի ես տազնապով:

Մաշում է իմ սիրտն անդադար
 Հին երգ մի՛ ծանոթ ու տրտում.
 Կիզում է կարոտ մի արթուն,
 Մաշում է իմ սիրտն անդադար
 Դրժել եմ կարծես մի երգում,
 Մի ուխտ եմ թողել անկատար,—
 Մաշում է իմ սիրտն անդադար
 Հին երգ մի՛ ծանոթ ու տրտում:

Մաղկեւէ է նորից իմ այգին,
 Յրտում իմ գարունն է արդէն,
 Սիրում եմ այնպես քնքշագին,
 Սիրում եմ, բայց ո՞ւմ — չըզիտեմ:
 Դողում է սիրտըս նորբաց,
 նորբաց մի հուրվարդի պես,
 Շրջում եմ սիրուց արբած,
 Շրջում ու երգում եմ ես...

Որքա՛ն սայրեր, սայրեր,
 Դաշույնի սուր սայրեր,
 Որքա՛ն հուրեր-սերեր,
 Պարզված հուր-հուր սրեր.
 Որքա՛ն նվաղ նալված —
 Արփի՛ նրբին նազող,
 Որքա՛ն ծաղկի փթիթ —
 Ժըպետ, ժըպետ կիզող...

Որքա՛ն ձյունե թիթեռ,
 Զեռներ, ձեռներ բարակ.
 Որքա՛ն գինով ու ջեռ,
 Որքա՛ն գզվանք-կրակ.
 Որքա՛ն պուրպուր շուրթեր,
 Շուրթեր ալ մարջանե,
 Քնքշություններ — թույներ,
 Որքան ջանե՛ր, ջանե՛ր...

Մթնում է միգում արևն իմ բորբոք,
 Սուզվում եմ անզոր խավարից խավար,
 Բայց թո սուրբ սիրո հրահրումն անմար
 Կրփրկի հոգիս մթնում անողոր:
 Անծիր բարությամբ, որպես անոխ մայր,
 Ներել ես սրտիս անկումներն անօգ,
 Սիրել ես, որպես անբախտ ու անհոգ
 Քո մամեկան — հոգիս օրերում դժվար:
 Դու չէիր արդյոք, որ դառնության մեջ,
 Երբ սրտիս իշավ ատվերն ահարկու,
 Մեղմ փարատեցիր վարանում ու վեճ,
 Որպես արեգակ մթնում իմ հոգու,
 Ու, որպես կեիք՝ անեղձ ու անջինջ,
 Դրիք իմ սրտում անունը թո ջինջ:

Ես չեմ հոգնել սիրելուց և երգերից, և ցավից,
 Ուղիներից անծանոթ, աղետներից նորանոր.
 Ողջուն նորից ու նորից, նոր խնդություն, նոր թախիծ,
 Եվ առավոտ անստվեր, և մեղգիշեր սեավոր:
 Սիրտ իմ, բաց ես աշխարհի և շարի գեմ, սիրտ իմ՝ բաց,
 Աշխարհն՝ արև, աշխարհն՝ ամպ, սիրտ, ազդյույթ ևս դու զուլալ:
 Սիրտ իմ, հազար ցնորքով, հազար երգով ես արբած,
 Վիճակված է քեզ հնչել — երգով խնդալ, երգով լալ:
 Ու խընդում է լացըդ պարզ և խնդումը՝ լացի պես,
 Տխրություն է ամեն ինչ — երազ է և մոռացում:
 Բացված ես դու, սիրտ իմ, նուրբ շուշանի պես, ծաղկի պես,
 Եվ արևն է այրում քեզ, և մրրիկն է քեզ ծեծում...

Աշուն է. օրերը ցրտում են...
 Գիշերը սուզվում է միզում,
 Այնքան քեթրով՝ լին կա սրտում իմ,
 Այնքան մեղմով՝ լին իմ հոգում:
 Այնքան տխրով՝ լին, և անուշ է,
 Անուշ է ցավն այս հետին.—
 Բոլորը երազ է և հուշ է,
 Ուկի է — թափվում է գետին...

Միշտ հույն հուշն է, հուշը նույն՝
 Զքնա՛ղ, գերող, և չրկա
 Նրա թուխից անուշ թույն.

Տարիներից հեռակա,
 Որպես բոցի մի դաշույն,
 Պարզվում, կիրում խնձ մարհ:

Կեղեքում է և գզվում
 Խինդով քաղցր մահա պես
 Եվ տխրով՝ յամբ մորմորուն.

Ա՛խ, դեռ թանի գիշեր ես,
 Քանի գիշեր-գար անքուն
 Պիտի արբեմ սրտակեզ

Խնթաջնող այս խնջուլքում...

Սիրում եմ ես նրանց, որոնք խենթ են ու անտուն,
Նրանց, որոնք կայան չունեն և չունեն խնդում:

Կորածներին, շրջիկներին, մանուկներին որբ
Եվ այն կանանց, որ նախում են անամոթ ու ցոփ:

Նրանց, որոնք մահն աչքերում — գիշերում խավար
Քափառում են գաղտագողի և փնտրում ավար:

Նրանց, որոնց մեռած սրտում արդեն սեր չըկա,
Նրանց, որոնք — մահու պարտված — շար են ու ազահ...

Ա՛խ, կուզեի ես հարազատ և ընկեր լինել
Նրանց, որոնք մոռացված են բանտերում անել:

Եվ կուզեի եղբայր լինել նրանց, որ մթին
Զարչարանքում կորցրել են կրակը հետին:

Եվ անառակ իմ եղբոր հետ ցանկապատի տակ
Կուզեի ես մեռնել անբախտ և անհիշատակ:

Մառախուղներ՝ ժանր ու մոայլ բոլորած,
Ցուրտ կրակներ՝ ահաբեկ ու դողդոջուն,
Նեա՛ն, նեա՛ն, մի՛շտ դավադիր, շի ննջում,
Վետերը՝ մութ, օձանման ոլորած:
Եվ պալատներ — արյունաներկ անբջում,
Արքայական — սեպտորհուրդ ու սառած,
Բյուր աչքերը խոժոռ ու շար սեեռած՝
Դիվային ի՛նչ ոճիրներ են անբջում:
Ու երկինքն՝ ամպ, որ հենվել է սև գետին,
Հայացքով իր անասող, անխինդ ու մոայլ
Նայում է միշտ այնպես ցուրտ ու անայլայլ,
Որ անսփոփ՝ աչքը նետում ես գետին:
Բայց դյուրթիչ է մղձավանջն այս դժնափայլ,
Որ գրկում է քեզ անհերով իր մթին...

Աշխարհից ես շեմ տրանջում,
 Չեմ գանգատվում.—
 Չէ՞ որ բոլորն են տանջվում,
 Բոլորն են տրտում:

Եվ ինչպե՞ս և ո՞ւմ աղոթեմ
 Անեւ բանտում.—
 Ախ, բոլորն ինձ պես անպեն,
 Եվ բոլորն անտուն...

Մի փրկութիւն կա միայն,
 Լոկ մի ճանապարհ.
 Սիրել-այգուել հավիտեան,
 Խոցվել անդադաբ...
 Կա միայն մի խնդութիւն
 Արժան ու հավերժ.
 Կինել ամուսն ու անտուն,
 Չարչարվել անպէրջ...

Նույն երգն եք երգում դուք, նույն հինը,
 Եվ քանի՛ դարերը, քանի՛.
 Որքա՛ն, որքա՛ն մտերիմ է
 Ձեր դաշնը՝ սիրտ ու քամի...

Վայերըդ նվվում ու նվվում է,
 Նույն վայն ես վաճում դու անդուլ.—
 Քո սիրտն էլ արդյոք ցավո՞ւմ է,
 Քամի՛, երբ լալիս ես խուլ...

Շղթայված է իմ հոգին՝ գերի խանդոտ հուշերիս,
 Եվ չրկա ինձ ազատում անվախճան այս գիշերից...

Փրկեցեք ինձ այս բանտից, խավարից այս սրտախոց,
 Ստվերներից այս տրտում, ամբոխից այս համր ու հոծ...

Ուրունքի այս երկրում, որպես մի նոր Ողիսևս,
 Քափառում եմ անխնդում և ահաբեկ նրա պես:

Եվ որպես նոր մի Ղազար, ահա ապրում եմ ձեզ հետ,
 Ուրիշ երկիր մի տեսած և ուրիշ, ուրիշ հավետ:

Տեսա Էրազ մի վառ.
 Ոսկի մի դուռ տեսա,
 Վըրան փերուզ կամար,
 Սյունեբը հուր տեսա:
 Տեսա ծաղկած այգին,
 Սոսի սուրբ ծառ տեսա,
 Մի հըրեշտակ անգին
 Սոսից պայծառ տեսա:
 Երկու բաժակ տեսա,
 Ոսկի գինին էր վառ.
 Երկու նիզակ տեսա,
 Երկու անգին գոհար:
 Սիրտըս խոցված տեսա,
 Վերքիս արյունն էր վառ.
 Դահճիս կանգնած տեսա,
 Ասի — արեքս ա՛ռ...

Թողի երկիրն իմ հայրենի,
 Անտհ անցա Երաբ ու Հինդ.
 Տեսա մարդիկ շորագլուխի,
 Տեսա հազար աղետ ու խինդ:
 Հասա մինչև Զինուձաշին,
 Հասա մինչև ծովը ճերմակ,
 Տեսա երկրի ծայրը վերջին
 Եվ դրախտի դուռը՝ կբավ:
 Հազար անգամ ծագեց արև
 Եվ մայր մտառվ հաղար անգամ,
 Տեսա ծառեր հըրատերև,
 Տեսա ակունքն արեզական,
 Եվ փերիներ քնքուշ ու սև,
 Աչքերը՝ բոց, իրենք՝ խավար,
 Եվ փերիներ տեսա թեթև
 Փրփուրի պես՝ ճերմակ ու վառ:

Բոլորը՝ ծուխ, բոլորն՝ ավազ,
 Բոլորն՝ ավար շուր ու քամուն.
 Զրկա՛ քեզնից գերիչ երա՛զ,
 Բո անունից անո՛ւշ անուն...

Քնքո՛ւշ դու, լուսե աղջիկ ես,
 Արտո՛ւտ ես, ոսկե թռչնակ ես,
 Չար նետը թող չըդիպչի՛ քեզ,
 Աշուն ու ձմեռ չըզա՛ քեզ:
 Թող սիրտըդ մնա խնդուն հար,
 Հոգին քո — լուսե թիթեռըդ —
 Խաղա՛ հար և հուրհուրա՛ վառ,
 Չար հուրը չայրե թևերըդ:
 Հրե՛ դու, արևաջի՛ն դու,
 Մաքո՛ւր դու, լուսե հասմիկ ես.
 Անմար թող ցոլա քո խինդը,
 Չար աչքը թող չըտեսնի՛ քեզ...

Կանգնել ես դու նրբահասակ,
 Ժպտում ես ինձ, գերում ես ինձ,
 Պարզել ես ինձ երկու նիզակ,
 Երկու հրով այրում ես ինձ:
 Նազով նրբին ասում ես՝ ե՛կ,
 Այնպես անուշ նայում ես ինձ,
 Խուրձ-խուրձ թափած՝ մի սև արեգ —
 Շող մազերով այրում ես ինձ:
 Պարզվում ես ինձ, սիրուց գինով,
 Քնքուշ ձայնով կանչում ես ինձ,
 Արբած եմ ես անուշ թունով,
 Ա՛խ, ի՛նչ անուշ տանջում ես ինձ...

Այնպես նազիկ, այնպես թեթև, այնպես օրոր քայլում ես դու,
Ոսկելուսիկ, օ՛, հրաթև, այնպես բոսոր փայլում ես դու:

Դու վիթ ահոտ, դու խուսափուկ, այնպես անուշ նայում ես դու,
Եվ այնպես տոթ, այնպես փափուկ, այնպես քնքուշ փայլում
ես դու:

Նայվածքդ տեղ, ժպիտքդ նեւտ, օ՛, խնայի՛ր, խայթում ես դու,
Ինքըդ արեգ — սերդ աղետ, օ՛, մի՛ նայիր, դյուլթում ես դու:

Աշխարհն ամեն՝ քո ոտքի տակ — թագուհու պես տիրում ես դու,
Օ՛, հրեղեն շար արեգակ, ում որ նայես — այրում ես դու:

Թողած Երևանըդ սիրուն,
Ուր քեզ օրորում էր Ասոն,
Հառել ես հայացքըդ հեռուն,
Որպես մի նոր Յազոն:

Յինտեղ՝ նաիրյանն է նալում —
Ասոդ լացացնում է «մեին».—
Քեզ այլ մի մուզիկ է հուզում՝
Օվկիանի երգն, ամեհին...

Հիմա սոսիները ծաղկում,
Ինչ քա՛ղցր կանչում են քեզ Նորք,
Իսկ դու՛ երազում ես անքուն,
Անքուն տենդով — «նեվ-Յորք»:

Գնա՛, ես օրհնում եմ ազահ
Կարոտն ու հրահրումն այդ խոր,
Բայց կրգա, օ զիտեմ ես, կրգա,
Կրգա տրտում մի օր.—

Ու մեին մեր, նվազն իր մորմոք
Սրտում քո անհանգրվան
Կերգե, և հոգիդ անամոք
Կասե՛ «օ, Երևա՛ն»...

Քեզ հետ եմ կրկին. իջնում է անդորր
 Անտուն, թափառիկ, հոգնած իմ հոգում.
 Գիտես դու մեղմե՞լ և ցավ, և խոկում
 Ու վանել սրտից տրտունջն անօրոր:

Այնքան սրտագին, այնքան խաղաբուշ
 Խոսքեր կան լեզվում քո նաիրական.
 Կարծես նրբաթել հյուսում ես ուռկան,
 Ոսկեթել մի ցանց ու փռում քնքուշ,—

Եվ այս հողմակոծ աշնան գիշերում
 Քո լույս աչքերից մաղելով բարակ
 Մի փափուկ, մի սուրբ, ջերմացնող կրակ —
 Գերում ես կրկին քո փախած գերուն...

Դարձար դու, և սիրտըս տխուր է.
 Հնչիր — երգից անուշ.
 Քո ձայնը այնքա՛ն դեռ մաքուր է,
 Այնքա՛ն հարազատ մի հուշ.
 Իսկ սիրտըս արդեն խոնարհել է,
 Հոգիս արդեն մարել.
 Թեթև է արդեն ներելը,
 Բայց... անհնա՛ր է սիրել...

Եվիրվում է անձուաց
ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻ
անձան հիշատակին

Սիրտըդ, որպես վառ ատրուշան, պահիր վառ,
Սիրտըդ հրկեզ, մթնում դաժան, պահիր վառ:

Սիրտըդ խանդոտ, հրաբորբոք, պահիր վառ,
Եինդըդ տենդոտ, սերըդ՝ վահան, պահիր վառ:

Չար աշխարհի խավարի դեմ պահիր վառ,
Որպես դրոշ արնանըման, պահիր վառ:

Հեռվում անտուն, եղիր խնդուն, պահիր վառ,
Սիրտըդ բորբոք — վարդըդ վառման պահիր վառ:

Որպես խարույկ ելնող վկա, պահիր վառ,
Արևի պես սիրտըդ վառման պահիր վառ...

Ո՞վ կարող է շքսիրել Ձեզ,
Չբստրկանալ Ձեր կամքին,
Ո՞վ կարող է հլու և հեզ
Չաղոթել Ձեզ, օ Տիկին:
Դուք այնպիսի խոսքեր գիտեք
Եվ այնպիսի նուրբ նազեր —
Դահճին անգամ Դուք կըղյուժեք,
Կըստրկացնեք և կայսեր:
Դուք այնպես մեղմ գիտեք շոյել
Հիվանդ ու խենթ իմ հոգին.
Ո՞վ կարող է Ձեզ շքողել
Ու շերգել Ձեզ, օ Տիկին...

Այս երեկո կրկին Դուք
 Եկաք, որպես հուշ,
 Այնպես մեղմ ու անաղմուկ
 Եվ այնպես անուշ.
 Ու երբ ասիք, որ ես Ձեզ
 Փայփայեմ այսօր,
 Թվացիք ինձ Դուք այնպե՛ս
 Անօգ ու անզոր...
 Եվ մի՞թե ես չեղա Ձեզ
 Եղբայր քնքշագին,
 Երբ թեքվեցիք որբ ու հեզ
 Կարոտ իմ կրծքին,
 Երբ պարզվեցիք ինձ՝ բարակ,
 Որպես մի ուրու,
 Ու նստեցիք անկրակ՝
 Գրկած իրարու...

Դուք մի հին վեպ եք դանդաղ թերթում,
 Այնպես հոգնած ու այնպես տրտում.
 Արդյոք ո՞ւմ վիշտն է, ո՞ւմ ցավագին
 Կարոտն է կիզում Ձեր պարզ հոգին:
 Ես Ձեզ սիրում եմ, երբ Դուք, Տիկին,
 Կարծես հիշում եք մեռած մեկին
 Ու երբ նայում եք այնպե՛ս մաքուր
 Եվ այնպես հե՛զ եք ու այնպես քո՛ւյր.
 Կարծես հեռվից եք հետըս խոսում,
 Կարծես երազ եմ Ձեր երազում,
 Անտես մի գիրք եք կարծես կարդում
 Եվ կիսանիրճ եք, և կիսաթթուն...
 Կրակն անցնում է բուխարու մոտ,
 Ա՛խ, ինչ անուշ է լույսում ազոտ,
 Երբ աննշմար եք, որպես ըստվեր,
 Բըռնել Ձեր ձեռքն ու անխոս նրստել...

Այնպես բարակ են Ձեր մատները, Տիկին,
 Այնպես քնքուշ են Ձեր ձեռները նեղ,
 Եվ ի՞նչ խաղաղ է նայում Ձեր հոգին
 Ձեր աչքերից այդ մաքուր ու անմեղ:
 Այստեղ նստում եմ ես Ձեզ հետ միշտ այնպես,
 Պրպես եղբայր մի անուշ քրոջ մոտ,
 Կարծես նանիկ է գգվանքը Ձեր հեզ,
 Երբ մեղմ հանգչում է կրակն այս աղոտ:
 Մի ազնվութուն կա ժպտում Ձեր այդ խոր,
 Ձեր մեջ միշտ մաքուր են և կիրք, և սեր,
 Քնքուշ են, գգվող են, մեղմող օրոր —
 Ձեր ձայնը, Ձեր ձայնը, նաչվածքը Ձեր...

Անվանեցեք ինձ հիմար,
 Կոչեցեք հիվանդ.
 Ձեռները Ձեր պիտի հար
 Երգեմ մոլեռանդ:

Ձեր մատները, ա՛խ, այնքան
 Մեղմ են ու շոյող.—
 Չունի մաքուր լուսնկան
 Այդքան նուրբ մի շող:

Եվ հրեշտակն այն, որ մեզ
 Մահն է ավետում,—
 Չունի թևեր, որ այնպես
 Լինեին տրտում:

Ձեր մատները արծաթի
 Նուրբ են առավել,
 Քան այն երգը, որ գիտե
 Ընդմիշտ օրորել...

Անվանեցեք ինձ հիմար,
 Կոչեցեք հիվանդ.
 Ձեռները Ձեր պիտի հար
 Երգեմ մոլեռանդ...

Տխրադեմ ու մտախոհ
Գալիս եք Դուք ամեն օր —
Եվ ես ամեն երեկո
Խոնարհվում եմ խոր...

Լուռ նստում եք պուրակում,
Համր ու անխոս հեռանում,
Ժպտում եք ինձ և այգուն
Ժպիտով խոր ու խոհուն:

Դուք գիտեք, որ Ձեզ եմ լուր
Երկրպագում և սիրում,
Բայց ժպիտով մտահոգ
Ժպտում եք ինձ ու լուռ:

Հետևում եմ ամեն օր,
Տանում մինչև տուն,
Եվ փողոցում հեռավոր
Նորից եք ժպտում...

Սիրում եմ այդ անվրդով
Սառնությունը Ձեր սրտի
Եվ չեմ ուզում իմ վշտով
Հուզել վիշտը Ձեր հուռթի:

Այնքան չքնաղ եք, Տիկին,
Դուք այդ ազնիվ սեերում...
Գիտեմ՝ գերի եք մեկին,
Որ շիրմից է Ձեզ սիրում...

Ձեռներին Ձեր մարմարյա,
Ոսկեցուր Ձեր աչքերին —
Ես գերի եմ հնօրյա:

Եվ գիտեք Դուք ու լուր
Ժպտում եք ինձ ամեն օր —
Օրհնություն Ձեր ձեռներին:

Եվ օրհնություն մեղմօրոք
Քայլվածքին Ձեր նվագուն,
Որ դյութում է նորից նոր,

Որ անզուժ է և տոկուն,
Որպես արեգ մի կիզող —
Իսկ ես խենթ եմ, ես նկուն —

Խոնարհ եմ ես, որպես հող:

Люблю отчизну я, но странною любовью!
М. ЛЕРМОНТОВ

8

Ձեռներում Ձեր մանրիկ, նվազուն,
Ձեր ձայնում, երբ ասում եք «Տերջան»,
Ձեր բարակ ժըպիտում նաիրջան —
Մի թախիժ կա մեղմած ու թաքուն:
Շուրթերում Ձեր մաքուր ու բուրջան,
Ձեր պարում՝ հեզանազ ու ճրկուն,
Հաշտորեն խոնարհված Ձեր հոգում
Նաիրջանն է երզում, հնօրջան...
Երբ կիզում եք Ձեր միշտ հրախանդ
Նայվածի բոցերով մթամած, —
Ուզում եմ օրորել Ձեզ կամաց,
Փայփայել երգերով հնավանդ,
Տխրությամբ հնազանդ ու մեղմած,
Նաիրջան նվազով իմ հիվանդ...

1

Որպես կահրտի որդին, որպես
Ուլիս մի՛ թողած և հող, և տուն,
Անցա ծովեր ու ցամաքներ ես՝
Ամեն տեղ օտար և անխնդում:

Ու հոգնած քայլով ահա կրկին
Վերադառնում եմ հայրենի հող,
Դեպի քարերըդ ազնիվ ու հին,
Եվ խրճիթներդ՝ ահով նիրհող:

Նվազով անուշ քանի՛ սիրեն
Կանչում էին ինձ և կախարդում,
Բայց սիրտըս մաքուր, որպես ցորեն,
Պահեց անունըդ վշտում արթուն:

Յուրտ հեռուներում, անլուսի
Կրկեսների մեջ, սրտով մոլոր,
Երազում էի քո սիրելի
Եվ մեղմ երգերը, որպես օրոր:

Ու կարոտակեզ ահա կրկին
Վերադառնում եմ, որ առհավետ
Ունկնդիր լինեմ քո հին երգին
Եվ լամ, լամ անուշ քո երգի հետ...

Այնպես անխնայ են և նրման լացին
 Երգերն իմ երկրի, այնպես տխրագին։
 Մեզ չի՛ հատկանա օտարերկրացին,
 Մեզ չի՛ հատկանա սառն օտարուհին։

Այն մեղամաղձիկ, լացող, միալար
 Ելեկջները՝ ներդաշնակ այնպես,
 Եվ հարազատ են սրտին մեր մոլար,
 Հոգուն մեր բեկված, ավերված, հրկեզ...

Տեսնում եմ ահա գյուղերը մեր խեղճ
 Եվ թուխ դեմքերն այն տխրության սովոր,
 Իմ ժողովուրդը՝ անել վշտի մեջ,
 Երկիրն իմ անբախտ և աղետավոր։

Թող հնչե երգն այդ դառն ու ցավածին,
 Երգը հայրենի՛ ցավադար ու հին.
 Մեզ չի՛ հատկանա օտարերկրացին,
 Մեզ չի՛ հատկանա սառն օտարուհին...

Իջնում է գիշերն անզուժ ու մթին,
 Եվ այգը բացվում դառն ու մահահոտ,
 Բայց հրկեզ հոգիս մորմոքում այս տոթ
 Հավատում է դեռ քո առավոտին։

Թող կիտվի խավարն ավելի խրթին,
 Եվ շարխինդ ճնշե հողն իմ արյունատ,
 Ու թող գա՛, թե կա, ավելի՛ շար բոթ,
 Մեխվի զոհ-երկրիս անարգված սրտին։

Ուխտավոր անդուլ, դարերի ժառանգ
 Մի հեզ նաիրցի՛ գնում եմ անկանգ.—
 Թող գուժկան գիշերն ահասատ դավե —
 Որքան մութը սև՝ այնքան ես համառ,
 Երկնի՛ր, իմ երկիր, հավատով անմար,
 Սուրբ է քո ուղին և պսակը՝ վեհ...

Հայրենիքում իմ արնաներկ
 Գիշերն իջավ անլույս ու լուռ
 Այնտեղ, ուր կար այնքան սիրերդ
 Եվ վարդի բույր և սրտի հուր:
 Ամեն մի միտք՝ հիմա մի վերք,
 Ամեն հայացք՝ հատու մի սուր.
 Արևոտ դիերն են համր ու մերկ
 Նայում երկինք անզոր ու զուր:
 Մի օր ինչ վա՛ռ ծաղկեց մոգված
 Մեր նաիրյան սիրտը բեկված,
 Հրով որքա՛ն խորհրդավոր.
 Ահա, որպես ծաղիկ թեքված,
 Մեր հին հոգին համր ու մոլոր,
 Ա՛խ, և անզո՛ր, և անարգվա՛ծ...

Դու հպարտ չես, իմ հայրենիք,
 Տրտում ես դու և իմաստուն.
 Կիզում է քեզ մի հուր կնիք,
 Մի հըմայտդ ու հին խոստում:
 Եվ մի՞թե այդ վշտիդ համար
 Ձեմ սիրում քեզ այսպես քնքուշ
 Եվ խոնարհվում քեզ պես համառ,
 Օ, հայրենիք դառն ու անուշ:
 Չըշլացա խնդուն փառքիդ
 Անցյալ ու հին փայլով երբեք.—
 Սիրեցի հեզ, անքեն հոգիդ
 Եվ երգերդ մեղմ ու բեկբեկ,
 Խեղճությունը խավար ու լուռ,
 Աղոթքներդ դառն ու ցավոտ,
 Զանգակներիդ զարկը տխուր
 Եվ խուղերիդ լույսերն աղոտ...

Մշուշի միջից,— տեսի՛լ դյուխական,—
 Բացվում է կրկին նախրին տրտում.
 Ո՞ր երկրի սրտում թախիժ կա այնքան,
 Եվ այնքա՛ն ներում — ո՞ր երկրի սրտում...
 Որտե՞ղ են քարերն այնպես վերամբարձ
 Ձեռների նրման պարզված երկնքին,
 Որտե՞ղ է ալոթքն այնպես վեհ ու պարզ
 Եվ զոհաբերումն այնպես խնդազին...
 Որտե՞ղ է խոցում այնպես շար ու խոր
 Սիրտը մարդկային դաշտոյնը քինոտ.
 Որտե՞ղ է հոգին այնպես վիրավոր,
 Եվ անպարտ երկիրն այնպես արշունոտ...

Կարծես թե դարձել եմ ես տուն,
 Բոլորն առաջվանն է կրկին.
 Նորից դու հին տեղը նստում,
 Շարժում ես իլիկը մեր հին.
 Մանում ու հեքիաթ ես ասում,
 Մանում ես անվերջ ու արագ
 Սիրում եմ պարզկա քո լեզուն,
 Ձեռներդ մաշված ու բարակ
 Նայում եմ, մինչև որ անգոր
 Գրչուխըս ծնկիդ է թեքվում.
 Նորից ես մանուկ եմ այսօր,
 Դրախտ է նորից իմ հոգում:
 Արևը հանգչում է հեռվում,
 Գետից բարձրանում է մշուշ,
 Հեքիաթդ անվերջ օրորում,
 Իլիկըդ խոսում է անուշ...

Այստեղ է լացել իմ մայրը
Մորմոքն իր և իր օրորը,
Այստեղ այնպես անծայր է
Թախիծը և այնպես խոր է:

Մեր տունը համր ու դատարկ է:
Մեր տունը որբ ու ալևր է.
Բարակ զանգակի զարկը
Լալիս է երկրիս ցավերը...

Քեզ կրմնա միշտ օտար
Նաիրական իմ հոգին,
Եվ թախիծն այս անդադար,
Եվ տրտունջը հին:

Ոչ քարերը դարավոր,
Ոչ գրերն ավեր —
Չեն պատմի քեզ վիշտը խոր
Եվ երկունքը մեր:

Ու զանգերն այն լալազին
Մեռնող իմ երկրում
Չեն հուզելու քո հոգին
Տխրությամբ անհուն:

Եվ խնջույքում, հրով հին,
Երբ կարմիր խնդա,
Չես զգա, որ մեր գինին —
Մեր արյունն է դա...

Վարդավառի վարդերը վառ
 Երգող երգչիդ երգվում եմ ես,
 Չբկար երկրիս նրման պարտեզ —
 Եվ նա ավե՛ր, շարին ավա՛ր...
 Սրտի երգէ՛լ, դու բոցավառ
 Լուսե երգով ասա՛ հրկեզ.—
 Արդյոք «հարյա՛վ» պիտի երգե՞ս
 Վառված ու որբ երկրիս համար:

Ինչպես կարկուտն արտն անարատ
 Վայր է թափում, այնպես առատ,
 Այնպես անգուժ երկրում իմ որբ,
 Նայի՛ր՝ թափված քանի՛ կորյուն —
 Որքա՛ն, որքա՛ն, որքա՛ն արյուն —
 Վերքե՛ր- վարդե՛ր արնոտ ու բորբ...

Մի՞թե վերջին պոետն եմ ես,
 Վերջին երգիչն իմ երկրի,
 Մա՞հն է արդյոք, թե նի՞նչը քեզ
 Պատե՛լ, պայծա՛ռ Նաիրի:

Վտարանդի, երկրում աղոտ,
 Լուսե՛ղ, քեզ եմ երազում,
 Եվ հնչում է, որպես աղոթք,
 Արքայական քո լեզուն:

Հնչում է միշտ խոր ու պայծառ,
 Եվ խոցում է, և այրում.
 Արդյոք բոցե վարդե՞րդ են վառ,
 Թե՞ վերքերն իմ հրահրրուն:

Ահով ահա կանչում եմ քեզ՝
 Ցուլ՛, ցնորք Նաիրի.—
 Մի՞թե վերջին պոետն եմ ես,
 Վերջին երգիչն իմ երկրի...

Հիշում եմ՝ ինչպես այն ուշ
Աշունն էր ռակետովում.—
Մայրմուտն էր ժլատ վառվում,
Բըլուրը պատել էր մուծ...

Մեր գլուղն է — սարերը մերկ.
Մեր գետը — բարակ միգում.
Զանգակը — մեղմ ու բեկուն.
Թախծում են արոտ ու հերկ...

Եվ մայրըս ահա հիվանդ,
Մրսում է, արև ուզում,
Նստած է հետըս դրսում
Անխոս ու մեղմ-հնազանդ:

Եվ ծեր է մայրըս այնքան,
Փոքրիկ է — բաշի մի մայր...
Ցուլում է սարը սուրսայր,
Երգում է զանգը լաբկան...

Ինչպե՞ս շրտիրեմ, երկիր իմ կիղված,
Պարզված վերքստին սլերին սուրսայր.
Ինչպե՞ս շրտիրեմ — հեղությամբ լցված
Դու յոթնապատի՛կ խոցված Տիրամայր:

Որքան որ ելան՝ արյունիդ ազահ,
Դու կամավոր զոհ — բուրբ տվիր.
Դու հավետ եղար անարատ վրկա —
Զարերի կոխան, խաչված իմ երկիր:

Հրկեզ քո հոգին, որպես առատ խունկ,
Աշխարհի համար պարզեցիր անպարտ,
Հեզ ընդունեցիր երդում ու երկունք,
Դու արքայաբար վեհ ու անհպարտ:

Ժամ է, ե՛լ նորից, իմ ծիրանավառ,
Զրահավորվի՛ր խանդով խնդազին,
Վառի՛ր երկունքի գիշերում խավար
Հրով մկրտված նաիրյան հոգին...

Բարակիրան նաիրուհին ինձ ժպտաց,
 նաիրուհին տխուրաչյա և համեստ.
 Այնպես վառ էր լեռնադատեր դեմքը բաց,
 նայվածն այնպես հրեղեն ու անարվեստ:
 Եվ հյուսիսյան հեռուներում ու ցրտում՝
 Կարծես ցուլաց իմ նաիրյան արևն ալ,
 Կարծես բոցե մի վարդ բացվեց իմ սրտում,
 Եվ չի կարող արբած հոգիս լուռ մնալ.
 Եվ չի կարող սիրտըս շերգել այդ անբիծ
 Հուրը, որ ինձ ժպտաց այսօր ցուրտ հեռվում.
 Այդպես արևն է դուրս նայում մութ ամպից
 Իմ նաիրյան բա՛րձր, բա՛րձր աշխարհում...

(Ներբող)

Երկնասլաց ու թեթև,
 նրբակապույտ ծածկած մեզ,
 Դու հըրեշտակ լուսաթև՝
 նյութեղեն շես դու երբեք:
 Հայոց արնոտ աշխարհի
 Հոգին ես դու անարատ,
 Հուրը հար թող հրահըրի
 Սեզ ճակատիդ, Արարա՛տ:
 Եվ ավերվող մեր սրտում
 Եռա անմար ու առատ,
 Դո՛ւ, պահապան մշտարթուն,
 Լուսակատար Արարատ...

Չեմ տեսել քեզ, բայց որպես
 Անուշ ցնորք իմ հոգում
 Պայծա՛ռ ես դո՛ւ, հըրակե՛զ,
 Հըրասյսակ ու կանգուն —
 Արդար դրոշ հայության,
 Սիրո սեղան հըրառատ,
 Դո՛ւ, իմ երկրի հարության
 Անխաբ վկա, Արարատ.
 Որքան մնանք մենք նկուն,
 Որքան խավարն իջնի խոր.

Միրանավոր, մեր հոգուն,
Դո՛ւ, պահապան՝ զորավոր...

Որպես երազ լուսեղեն
Զյունապայծառ ու շողուն՝
Դո՛ւ, անխորտակ ապավեն
Հըրաճարակ մեր հոգուն.
Կանգնի՛ր, անկյալ ժողովուրդ,
Եվ հավատա՛, և տոկա՛.
Կա քո վշտո՞ւմ վե՛հ խորհուրդ
Եվ Խաչվածին մա՞հ չքկա.
Պարզվի՛ր պայծառ դեպի վեր,
Ցուլա՛ հըրով անարատ,
Երկրիս մոխիր ու ավեր.
Դո՛ւ անմահ սիրտ, Արարա՛տ...

16

Զեմ դավաճանի իմ նվարդին,
Որքան էլ դյուժես, օ, Շամիրամ.
Որպես արքան այն, մանուկ Արան,
Զեմ դավաճանի իմ նվարդին:
Որքան փորձանք գա իմ զո՛հ-սրտին,
Որքան էլ փայլը փայլե նրան,
Զեմ դավաճանի իմ նվարդին,
Որքան էլ դյուժես, օ, Շամիրամ:

Արկիր նախիր, երազ հեռավոր,
 Քնած ես քնքուշ թագուհու նրման.
 Մի՞թե ես պիտի երգեմ քեզ օրոր
 Եվ արքայական դնեմ գերեզման.
 Եվ մի՞թե, մի՞թե սիրտըս ավերված
 Ավերակներիդ լոկ պիտի պարզեմ,
 Քո տեղ փայփայեմ ստվերըդ մեռած,
 Քո սուրբ խոսքի տեղ իմ լացը լսեմ...

Մի՛ խառնեք մեզ ձեր վայրի, արշի ցեղերին,—
 Մեր երկիրը ավերված, բայց սուրբ է և հին:

Որպես լեռն է մեր պայծառ տեսել հազար ձյուն,
 Այնպես նոր շեն մեզ համար դավ ու դառնություն:

Բարելոնն է եղել մեր ախոյանը՝ տե՛ս —
 Անհետ կորել, անցել է — շար մշուշի պես:

Ասորիքն է եղել մեր թշնամին — ահա՛
 Գաշտ է տեղը և չբկա քար քարի վրա:

Ամբակուռ է մեր հոգին — դարերի զավակ՝
 Շատ է տեսել մեր սիրտը ավեր ու կրակ:

Շատ է տեսել երկիրն իմ ցավ ու արհավիրք,
 Լաց է այնտեղ ամեն երգ և ողբ ամեն գիրք:

Գերված ենք մենք, ո՛չ ստրուկ — գերված մի արծիվ,
 Չարության դեմ վեհսիրտ միշտ, վատի դեմ ազնիվ:

Բարբարոսներ շատ կրգան ու կանցնեն անհետ,
 Արքայական խոսքը մեր կրմնա հավետ:

Չի հասկանա ձեր հոգին և ծուլը, և օտար,
Տաճար է մեր երկիրը՝ սուրբ է ամեն քար:

Եգիպտական բուրգերը փոշի կը դառնան,
Արևի պես, երկի՛ր իմ, կը վառվես վառման:

Որպես Փյունի կրակից կելնես, կելնես նոր
Գեղեցկությամբ ու փառքով վառ ու լուսավոր:

Արիացի՛ր, սի՛րտ իմ, ե՛լ հավատով տոկուն,
Կանգնի՛ր հպարտ որպես լույս լեռն է մեր կանգուն:

ԱՅԼ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1—6 «ՄԹՆՇԱՂԻ ԱՆՈՒՐՋՆԵՐԻ»
առաջին հրատարակությունից

1

Արծաթ-կարկաշուն
Աղբյուրն է խոստում հավիտենաբար,
Իմ ուղիների հեռվում անկողար
Հավիտենաբար
Քո սերն է հնչում:

Անձրևային հրգ—
Աստղերի ուղին մշուշ ծովերում—
Դո՛ւ, իմ հեռավոր որոնումներում,
Մոլորումներում՝
Հայրենի՛ կղերք...

Լույսերը մեռան,—
Մութը սառնաթև գրկից ամեն ինչ—
Դո՛ւ, մենակ կյանքիս միակ ամոքիչ,
Քնքուշ ու թովիչ
Պայծա՛ռ ճանգրվան...

Կյանքին միշտ օտար, մահից վախեցող—
 Ես շրջում էի այս գունատ երկրում,
 Ուր չըկար ցավի երջանկության ցող
 Եվ ոչ չըմեննող բախտի դառը թույն:

Նա իր կարոտով ու իր ցանկությամբ
 Վառվեց իմ ամուլ գոյության վերա—
 Քնքուշ հեռավոր մի հրեղեն ամպ՝
 Ես նորան տեսա ու բախտից մեռա...¹

Նա իր բոցերով այրեց ու գնաց,
 Նա բերեց հոգուս մահու քաղցր կյանք,
 Ուր հեղ վառվում է հավիտյան անլաց
 Անմեռ տրտմության մի պայծառ տանջանք,—
 Մի պաղ քարացում՝ աղոթքի կանգնած,
 Մի վայելք-հուշի շմեննող արբանք...²

Ես սիրում եմ քո մեղավոր աչքերը խոր,
 Գիշերի պես խորհրդավոր.
 Քո մեղավոր, խորհրդավոր աչքերը մութ,
 Որպես թովիչ իրիկնամուտ:
 Քո աչքերի անծայր ծովում մեղքն է դողում,
 Որպես գարնան մթնշաղում.
 Քո աչքերում կա մի քնքուշ բախտի վերհուշ,
 Արբեցումի ոսկե մշուշ:
 Մոլորվածին անխոս կանչող — փարոսի շող
 Քո աչքերը հոգի տանջող,
 Ես սիրում եմ գգվող-անգութ աչքերդ մութ,
 Որպես գարնան իրիկնամուտ...³

Կուրծքը հև առած, հավքից թև առած — ե՞րբ կըգա նա,
 Իմ սրտում սառած այս աշունը թաց — ե՞րբ կըգնա:

Իմ թախծոտ հոգին, ցավըս անմեկին կամոքե՞ նա,
 Իմ հիվանդ կրծքին, իմ արնոտ վերքին կըմոտենա՞...

Կուրծքը հև առած, հավքից թև առած — ե՞րբ կըգա նա,
 Որ սիրտըս ցաված, հոգիս բեզարած հանգստանա:

Ալ. Մատուռյանի

Մահու պես դաժան ձմեռն է իջել,
 Մարել են, մեռել — երգ, ծաղիկ ու բույր.
 — Դու քար ցրտում էլ, ձյունների մեջ էլ—
 — Հավետ կենդանի՞, կարկաչո՞ւն աղբյուր...

Ժեռ սարի կրծքից դու դուրս ես թռչում,
 Սառույցը ճեղքում — գոհարներ ցողում,
 Մաղրանքով ձյունի երեսն ես թրջում,
 Մռայլ երկնի դեմ պայծառ ծիծաղում:

Քո մեջ ապրում է հույսը շրմարող...
 Դո՞ւ, որպես գալիք գարունների լուր,
 Դո՞ւ, որպես սերը՝ մահու դեմ՝ կարող—
 Ազատության ե՞րգ, կարկաչո՞ւն աղբյուր...

Արդյոք կապրե՞ս սիրտըս մաշող կարոտը հեզ...
 Չարտասանված, սրտում թաղված երազներըս աստեղաշող
 արդյոք կապրե՞ս...

Արդյոք կըզգա՞ս սիրտըս այրող սերը երազ...
 Այն խոսքերը, այն երգերը, որ քեզ ասել ես շեմ կարող.
 արդյոք կըզգա՞ս...

Դալուկ ու կնճոտտ, դեմքերով տխուր
 Կյանքի որբերն են անցնում համրորեն.
 Աչքերն անարցունք, շրթունքները լուռ,
 Մենակ, դժնադեմ...

Ա՛խ, ես սիրում եմ այդ վշտածրար
 Դեմքերը դաժան տառապած մարդոց,
 Որ մենակ շավղով որոնում են հար
 Նոր արևի բոց...

Կյանքի որբերը... վշտերով սնված,
 Փըշոտ ճամփեքից ոտքերը արնոտ,
 Մարդկանցից մերժված, բախտից հալածված,
 Ճակատներ կնճոտտ...

Ուրուրների պես մտքերի հտքին
 Գնում են անդուլ, գնում են անվերջ—
 Անլուր աշխարհի անմիտ անեծքին
 Գնում են հավերժ...

Մենակ ոգիներ, մերժված խոսքի պես,
 Հոգուս հղբայրներ, սև կյանքի որբեր,
 Եկեք իմ գիրկը, գուրգուրեմ ես ձեզ,
 Մենակ ոգիներ...

Խաղաղ ննջեցին գյուղերը խավար
 Եվ քաղաքները բերդերովն ամուր.
 — Ա՛խ, այն գիշերը՝ անսահման երկա՛ր,
 — Այն լուսթյո՛ւնը՝ մահու պես սիւս՛ւր...

Թշնամին եկավ մութի պես կամաց,
 Ամենքն աճաբեկ փախան դեպի սար.
 — Մայրը վայր ընկավ... երեխան մընաց...
 — Այն դաժան մարդոց երեսը տեսա՞ր...

Լուռ ննջել էին գյուղերը խավար...
 Ես այն ցավի մեջ եղա մի՛ անգամ...
 — Ա՛խ, այն գիշերը՝ անսահման երկար...
 — Մայրի՛կ, իմ հոգու ծաղիկներն ընկան...

Կարմի՛ր տեսիլներ — սասանում ծընող.
 Ես տեսա, ինչպես մարդիկ կուրացան...
 — Արյուն են շնչում երկինք, ծով ու հող—
 — Մայրի՛կ, իմ շուրջը արյուն է միայն...

Հեռացի՛ր, աշուն համրորեն լացող,
 Ողջուն քեզ, մրրիկ ահեղաշաչուն,
 Ողջուն քեզ, կովի առաջին հնչյուն՝
 Լույսի պես կարող, խոսքի պես խոցող...
 Գրկի՛ր իմ հոգին մարտի ցնծությամբ,
 Բորբոքի՛ր սիրտըս, ազատության երգ,
 Շողա՛ մոռյում, ըզձալի եզերք,
 Որոտա՛, շաչի՛ր, փոթորկավետ ամպ...

(«Քաղաքի երգեր»-ի ցիկլից)

Յուրակի՛ն

Սև ճիրաններդ, անհաղթ Բաբելոն,
Դու երկարում ես արձակ դաշտերում,
Քո պաղ շենքերի մութ նկուղներում
Դու, կո՛ւյր, պահում ես մի ահեղ ցիկլոն:

Քո ցուրտ լույսերի անխոս խնդու՞թյամբ,
Դու դաժանորեն նայում ես հեռուն,
Քո պալատների ներքնահարկերում
Դու, խե՛նթ, սնում ես մի պայծառ վիշապ:

Եվ այնտե՛ղ, այնտե՛ղ՝ քո դրյակներում,
Ուր օրգիաների կոշմարն է խոսում,
Քո խնջույքների լպիրշ քառսում
Ալ-ուրվականն իր դաշույնն է սրում:

Դողում է մարմինըդ կիսաբաց,
Խոսքերըդ թվում են հեռավոր,
Շրթունքներդ արնով են հարբած,
Հայացքըդ բոցեղեն է ու խոր:

Քո խելառ խնդու՞թյամբ է այսօր
Գինովցած իմ թախիժը խելառ,
Քո սրտի արեգակը բոսոր
Պարզել ես զիշերին իմ խավար:

Ոսկեղեն է հայացքըդ խոցող,
Ժըպիտըդ խենթացնող մի օրոր,
Համբույրըդ խայթում է ալ բոցով—
Անե՛յլա, զորեղ ու զորավոր...

Свой подвиг ты свершила прежде тела,
Безумная душа!

Е. БАРАТЫНСКИЙ

I

12

Լուսաբացին նա բարձրացավ կախաղան
(Արևածա՛գ, օ՛, արշալույս արշունոտ),
Կանգնած էին զինվորներն ու քահանան,
Գունատ ու լուռ կանգնած էին նրա մոտ...

Մեր քահանան ոչ մի աղոթք չէր հիշում
(Սիրտը նրան շնչում էր՝ անիծի՛ր),
Լուսածագի ծիրանավառ մշուշում
Կայծկլտացին ճաճանչները ցան ու ցիր...

Մրոռյլ սպան լուռ շրջում էր աջ ու ձախ
(Արդյոք հիշեց նա իր մո՞րը սգավոր),
Գունատվում էր մութ գիշերը, և ուրախ
Արեգակն էր ոսկեզօծում սար ու ձոր...

Լուսաբացին նա բարձրացավ կախաղան
(Արևածա՛գ, օ՛, արշալույս արշունոտ),
Կանգնած էին զինվորներն ու քահանան,
Գունատ ու լուռ կանգնած էին նրա մոտ...

13

Ողջո՛ւյն քեզ, տանջանք, ահեղ հիացում,
Գրկիր իմ սիրտը, քեզ օրհնում եմ ես,
Մանուկ օրերից իմ դուռն ես ծեծում,
Եվ հոժար հոգիս ընդունում է քեզ...

Փռեցեք այստեղ մարմինըս հլու,
Խաչեցեք նորից իմ խոցված հոգին,
Սիրտըս բացված է անանց սիրելու
Եվ տառապելու կրկին ու կրկին...

Ո՛վ գերագույն փառք, վերջին հիացմունք,
Արյունիք սիրտըս քո համբույրներում:
Թափվե՛ք, իմ երգեր, արցունք առ արցունք
Այնտեղ, ուր մարդկանց տանջանքն է լուռ...

Երանի՛ նրանց, որ մութ բանտերում
 Եվ շարշարանքում դժնի, որպես մահ,
 Մաշեցին այնքան օրեր հրահրրուն,
 Գերված թշնամուց անսիրտ ու ագահ:
 Երանի՛ նրանց, որ սրտով եռուն
 Մնացին տոկուն, հրպարտ և անահ,
 Պարզած աչքերը դեպի լույս հեռուն,
 Արհամարհեցին և՛ երկունք, և՛ մահ,
 Երանի՛ նրանց, և՛ փառք, և՛ օրհնենք...

Գիշեր ու ցերեկ համաշափ զարկով
 Ազմկում եք դուք, պողպատե դեեր,
 Նետվում եք ներքև, ցատկում դեպի վեր,
 Օրորում եք ինձ ձեր ահեղ երգով...

Մանուկ օրերից սև կամարի տակ
 Ես ձեր երկաթե խոսքերն եմ լսում,
 Եվ կարճ քնի մեջ, մռայլ երազում
 Հոհում է ձեր երգը դրժնդակ...

Արդյոք ո՞վ Գյուսեց ձեր դժկամ լիզուն,
 Ո՞վ շղթայեց մեզ ձեր մեռած կամքին,
 Մի՞թե վերջ չըկա մեր տառապանքին,
 Եվ մի՞թե արդեն մենք չենք երազում...

Մեկ ժիր ցատկում եք, մեկ հանդարտ սահում,
 Զրգիտեք հանգիստ և գութ չըգիտեք,
 Խուլ մոնչում եք, անսիրտ ծիծաղում
 Գիշեր ու ցերեկ, գիշեր ու ցերեկ...

Լոկել են արդեն երգերը հզոր,
Ու էլ չեն հնչում խոսքերը հպարտ.
Խավարն է գերել մեր հոգին այսօր
Եվ լուսթյունը՝ հավետ մահապարտ:

Սև զնդերն ահա կազմել են շարքեր
Արյունված երկրում, ուր երեկ այնպես
Շաշում էիք դուք, հրեղեն երգեր,
Եվ ալեկոծում փողոց ու կրկես:

Դաժան ցնծությամբ թշնամին ահա
Իր սև հաղթության խնջույքն է տոնում,
Հոհում է մեր տանջանքի վրա՝
Արյունով հարբած արյուն է խմում...

Լցված է արդեն բաժակը թունոտ,
Համբերելու ժամն անցել է արդեն.
Ելնե՛նք ճշալու խնդությամբ քինոտ
Ու հպարտ կանգնենք մութ բռնության դեմ:

Այս դառն օրերի մթնում մահաբեր,
Արնոտ խնջույքի այս սև զնդանում
Դավաճա՛ն է նա, ով լուում է դեռ,
Մատնի՛չ է, ով իր սուրը չի հանում...

Կանչում են ինձ գիշերն ի բուն, աղաղակում իմ հոգում,
Իմ սրտի մեջ ճիչ են ճշում — իմ սրտի մեջ հեկեկում...

Արշալույսը դեռ չբացված նոքա կըդան՝ կըտանեն
Սվիճներով շրջապատած — շղթայակապ ու անդեն:

Ոչ ոք, ոչ ոք չի ճշալու գիշերում այն ահավոր,
Լոկելու են համր ու հլու — անարթուն ու խոր...

Արևավոր իմ պատանի, կարմիր է քո հարսնացուն,
Սիրտս քո մոր, սիրտս քո մոր հեկեկանքով է լեցուն:

Դահիճների մթին խմբում կըլինես դու միայնակ,
Եվ ամեն խոսք կըլինի թույն, ամեն ժպիտ՝ մի դանակ:

Ընկերներդ չեն լսելու գիշերում այս դառն ու խոր,
Մենակ պիտի ընդունես դու Գողգոթան մեր նոր...

Եվ թշնամին պիտի ժպտա դեմքիդ՝ հանգիստ և անահ,
Սիրտս քեզ հետ, սիրտս ահա ընդունում է խաչ և մահ...

Հրահրրուն ես ու բոցավառ, արևածագ ալ-բոսոր,
Ո՛ւմ արյամբ ես ներկել կարմիր, կարմիր թևերդ այսօր...

Շողերից ու ծաղիկներից չեմ հյուսի քեզ, Լրդ իմ, ո՛չ,
Արյան շիթ է ամեն մի վարդ, արցունք ամեն մի բողբոջ...

Ա՛խ, դեռ հնչում է քնքուշ մուգիկը.
 Կաղրիլ հին, վալս հին և պոլոնեզ.
 Կիսախավարը այնպես նազի՛կ է,
 Այնպես հուշի՛կ է, այնպե՛ս ձեզ պես...
 Աղոտ նայվածն իր ձերի պես խորն է,
 Իր նայվածն էլ է ճշում — «շնա՛լ».
 Այնպես անհույս է հեծում վալտորնը,
 Սվ անողորմ է վալսը բանալ.
 Կանայք օրրում են իրանց իրանը,
 Կավալերները՝ գեշի կարոտ,
 Եվ այն սատանան, այն ծուռքերանը
 Չար քրքշում է ծառերի մոտ...

Նստել այստեղ, անվերջ նստել ու նայել
 Աշնամուտին և քրքրել հին հուշեր.
 — Պոռնկուհին և ուսանողն այն ջահել
 Խոսք մեկ արին, որ սեր անեն այս գիշեր...

Աշնամերձի ահաբեկված մի թռչուն
 Մվարել է՝ իմ հոգու պես որբ նա էլ.
 — Նայիր այնտեղ ինչպես պարզ են պաշարվում
 Պոռնկուհին և ուսանողն այն ջահել...

Ի՞նչ ես փնտրում, սի՛րտ տաղնապող, անխնդում,
 Մեր բանտն անել — զուր է տանջվել ու վայել.
 — Ինչպես զվարթ, տե՛ս, գնում են դեպի տուն
 Պոռնկուհին և ուսանողն այն ջահել...

Դուրս եմ գալիս ես, լուռ թափառում,
Մեզն է գրկում ինձ, հողմն օրորում.
Մեղմ կրակներն են միգում վառվում,
Մեզ է սրտում իմ, մեզ է հեռվում,
Մեղմ կրակներն իմ՝ մութ աշխարհում...

Սիրտ իմ, ժպտում ես մեզ-մշուշում
Եվ երեկոն այս դառն ու դալուկ,
Մեղմ կրակները ոսկե փոշում
Դառն են ժպտում քեզ, հիվանդ մանուկ,
Սի՛րտ իմ, մանուկ իմ, մեզ-մշուշում...

Վիշտը քո խոր է, խոր է և լուռ,
Եվ անամոք է, և անամոք...
Հիվանդ մանուկ իմ, աշխարհը՝ հուր,
Դու մի թիթեռ ես, հիվանդ մանուկ,
Դու մի թիթեռ ես հավետ անօգ...

Փողոցներն ահա դադար են առնում,
Ննջում են խաղաղ խրճիթ ու պալատ.
Լոկ ես եմ անվերջ անցնում ու դառնում
Ու տխուր լալիս երգերս վհատ...

Մի անհուն ցավով երկիրն է տնքում,
Կարծես իմ սիրտն է կանչում աստրժուն.
Յուրտ աշխարհի մեջ մերժված ու անքուն
Ո՞վ է այս գիշեր շրջում ու թախժում...

Անցնում եմ, գնում՝ ես մենակ մի մարդ,
Ինքս ինձ երգում, լալիս ինքս ինձ,
Եվ լապտերների ժպիտը հանդարտ
Ինձ ողջունում է խավարի միջից...

Ստվերի նրման դալկադեմ մի կին՝
Քույրս տարամերժ ձայն տվեց, անցավ.
— Քեզ որտե՞ղ թաղեմ, վիշտ իմ մոլեգին,
— Ինչո՞վ բուժեմ քեզ, անբուժելի ցավ...

Դարձել եք հեռու երկրներից
Մաշված, սրտաբեկ և տրտմերես,
Ու մոռացա ես ողջը նորից,
Եվ սիրտըս բոլորն արդեն ներեց:

Արդեն արծաթն է ցոլում մեկ-մեկ
Ձեր ճոխ մազերի պարզ հյուսվածքում,
Եվ ձեր ճակատին՝ պայծառ ու սեզ,
Երկու ակոս է նուրբ սողոսկում:

Եվ դուք այդ գիտեք — դա չէ՞ արդյոք
Խառնում նրբագիծ մի դառնություն
Ժպտին Ձեր երբեմն՝ այնքա՛ն անհոգ
Ու հիմա այնքա՛ն խոր ու տրտում...

Կարծես քաշվում եք ինձնից մի քիչ,
Ձեզ մեղավոր եք զգում, կարծես,
Դրա համա՞ր է գուցե մոգիչ
Ձեր դեմքը շիկնում հանկարծ այդպես:

Երբ ինձ գրկում եք խանդակարոտ
Եվ փակում աչքերն այդ ոսկևուն,
Երբ որպես թռչնակ մի վեհերոտ
Կարծես խղճիս եք ապավինում...

Որքա՛ն փոխված եք... Պճնըված ճոխ
Ճեմում եք որպես դշխո հըպարտ,
Եվ մի հեզնանք կա նուրբ ու զիշող
Նայվածքում Ձեր խոր ու անզվարթ:

Դուք զարմացած եք. և շեք կեղծում,
Երբ տեսնելով ինձ այստեղ, հանկարծ
Բացականչում եք սիրով լեցուն.—
Բոլորի համար զարմանք ու հարց:

Արդյոք պահե՞լ եք մի նշույլ դեռ
Անցած օրերից, թե դա էլ նոր
Մի վարդ է, որ պիտ պարուրե Ձեր
Սին կյանքը մեզով խորհրդավոր:

Հիմա դուք կուրք եք, շքեղ բազին,
Իսկ ե՞ս... Ո՞վ եմ ես. մի հեզ անցորդ.
Այլ է կարոտն իմ, այլ իմ ուղին,
Ե՛վ ամբոխին այս, և՛ Ձեզ՝ միշտ խորթ:

Երբ խուժանից այս երկրպագու
Դուք հեռանում եք իմ թևն անցած,
Սիրով նախատում և ասում «դու»,
Եվ հիշում, հիշում օրերն անցած,

Ես էլ հիշում եմ փոքրիկ մի տուն,
Փոքրիկ սենյակ մի՝ արևով լի,
Մի աղջիկ շքնաղ, պարզ ու խնդուն,
Այնպես լուսեղեն ու սիրելի՜:

Եվ ինձ թվում են այնպես անդարձ,
Այնպես հեռու և այնպես երազ՝
Գիմնագուն՝ այն զգեստը պարզ
Եվ շեկ մազերն այն մի հյուս արած...

24

Կրկին եկար, անուշ գարուն,
Նեղ փողոցիս ծառին վտիտ
Բերիք քնքուշ ծիլ ու ծղպիտ
Եվ շողացիր անսիրտ քարում.
Եվ մատներով նուրբ, որպես հուշ,
Թմրած ու թույլ սրտիս զիպար,
Հողմով տարար ամպը կապար,
Լազուր ու լուրթ գարուն անուշ:
Նոր կարոտով դեպի հեռուն
Կանչում ես ինձ ու կախարդում,
Քաղցր է դողում սիրտըս տրտում,
Ո՛ւր ես կանչում, անո՛ւշ գարուն...

Արեգակը հուր ոսկի է մաղում
 Արտերիս մաքուր ոսկեծովի մեջ.
 — Սիրտ, արտերիս պես եղիր միշտ բեղուն,
 Արևի նրման հրահրիր անշեջ...
 Եվ որպես վճիտ լճերն են ցուում
 Ցրտում աշնային — մշուշների տակ,
 — Դո՛ւ էլ, սի՛րտ, մընա հարության գալուն՝
 Տրտմությամբ անշար, և խոր, և հստակ...
 Կանցնեն հուշերը — մշուշների պես,
 Կըգա խնդություն խոր ու անարատ,
 Կըցրե մեզն ու կըզարդարե քեզ,—
 Որպես երկիրն իմ, արեգակն առաս:

Պայծառ են աստղերը,
 Աստղերը շողուն են,
 Սրտում իմ ըստվեր է,
 Խաղար է հոգում իմ:
 Ուղին իմ խոտոր է
 Ու միշտ ես մեկին եմ,
 Տրտում ու մոլոր է,
 Մոլոր է հոգին իմ...

Ի՞նչ ունեմ ես,
 Ի՞նչ է իմ կյանքը հիմա.
 Սի՛րտ անխնդում, իմ երկրի պես,
 Դու ավերված, դու տրորված անխնա...

Ի՞նչ ունեմ ես.
 Սի՛րտ իմ անքուն, մրրկուն,
 Սի՛րտ անարգված, սիրտ հրակեզ,
 Իմ երկրի պես, իմ երկրի պես հավետ նրկուն...

Իմ դուռը բաց է՝ եկեք բոլոր
 Անուղիները՝ բաց է հոգիս,
 Ով թափառում է ուղեմուր,
 Ում սիրտը շունի քուն ու հանգիստ...
 Ում հոգին խոց է, ում օրը՝ մութ,
 Ում տխրությունը դառն է ու խոր,
 Վառ է իմ բոցը՝ կանչես անսուտ,
 Եկեք բոլորը որբ ու անզոր...
 Ես էլ անգետ եմ — մուր ձեզ պես,
 Մուր ու որբ եմ շարիքի դեմ,
 Բայց միշտ ձեզ հետ եմ, եղբայր եմ ձեզ,
 Ձեզ պես անզոր եմ, ձեզ պես անզին:
 Հոգիս բացված է ծաղկի նրման,
 Իմ սերը խորն է և անսպառ,
 Չէ՞ որ լոկ սերն է, սերն է վահան,
 Եվ սիրտն է, սիրտն է սրտին ասպար...

Երանի՛ նրան, ով հայրենական
 Խաղաղ հարկի տակ հանգչում է հիմա,
 Ում չեն սարսեցնում հողմերը գուժկան,
 Ով գալիք օրվան ժպտում է անահ...
 Երանի նրան, ում հաստատ ուղին
 Բացված է ազատ և հեռու, և լայն,
 Ում չի կասեցնում կասկածը մթին,
 Ում քաղցր կոչ է թվում ամեն ձայն...
 Երանի նրան, ում մի մայր գթոտ
 Օրորում է իր երգով հնամյա,
 Ում չի սարսեցնում մի ահ անծանոթ,
 Ով հայրենական տուն ունի հիմա...
 Ով պարզ է նայում մթին գիշերին,
 Ով պարզ է ժպտում արևոտ օրվան,
 Ով խաղաղ սրտով մտնում է շիրիմ—
 Հաղար բյուր անգամ երանի նրան...
 Փշու՛կ են սլատած ուղիներըս մութ,
 Մեր տեսիլքները՝ սառն ու ահավոր,
 Մեղ գգվում են միշտ գգվանքով մի սուտ,
 Մեզ խաչ են, խաչ են հանում ամեն օր...
 Մութ է, և ցուրտ է, և բութ, և բորան,
 Մեր ուղիներում սարսափ է և մահ.
 Արյունոտ ուղի՛... Երանի՛ նրան,
 Ով հայրենական տուն ունի հիմա...

1912, աշուն

Иных уж нет, а те далече!..

ПУШКИН

I

Երբ դառն օրերի անխինդ խոհերում
 Վհատություն է տիրում իմ սրտին,
 Մեր ճեմարանն եմ ես մտաբերում,
 Որպես հոր տունը անառակ որդին...
 Եվ այնպես պայծառ բացվում է կրկին
 Իմ դեմ այն կյանքը խնդուն ու հուռթի,
 Երբ հրահրուն էր և լի մեր հոգին
 Եվ հուր էր ամեն թրթիռը սրտի,
 Երբ ամեն մի միտք ցնորք էր մի վառ,
 Երբ ամեն մի իղձ հրով էր զինում,
 Երբ թռչում է սիրտն աշխարհից խավար
 Դեպ այն, որ շունի, որ շունի անուն...

II

Հիշում եմ ահա այն անցքերը նեղ՝
 Վաղ առավոտի լույսերում քնոտ,
 Մեր խաղերն այնտեղ, մեր խոհերն այնտեղ
 Եվ զրույցները՝ մերթ՝ մեղմ, մերթ՝ քինոտ...
 Եվ ապաստանն այն հին ու կիսադույս
 Այնպես լուսե՛ղ է բացվում իմ մտքում,
 Տրտմություն, ցնորք, ներշնչում և հույզ
 Այնքան դեռ մոտ են բոլորն իմ հոգուն...
 Եվ ինչ որ կար շար, ատելի ու վատ—
 Անցել է, որպես մշուշը սարից.
 Այդպես հոգին է բացվում անաղարտ,
 Թափելով աղտն ու ծնվելով նորից:

III

Գալիս էր Կուզման — ծերուկ սիրելի՛ —
 Եվ սկսում էր պատմությունն իր հին,
 Պատմությունն այն մութ, դժնի անցյալի՛
 Արնոտ կուլի ու ճորտության մասին...
 Բյուր անգամ լավա՛ծ, ծեծված մի առա՛կ,
 Լրոնցնում էինք. հարձակվում վրան,
 Հավաքվում շուրջը և ցրվում արագ,
 Նորից մոտ վազում ու հեծնում նրան...
 Եվ նա, մասնակից մանուկ մեր հուզման,
 Կռիվ էր անում — ցրում մեզ առույգ,
 Հալածվում մեզնից մինչև իր կուզմյան
 Դուռն ստորերկրյա — սիրելի՛ ծերուկ...

IV

Դուռն մոտ այնտեղ, կերբերի նրման,
 Միխայլոն էր միշտ կանգնած լուրջ ու խիստ,
 Խեթ նայում էր մեզ, սաստում էր անձայն
 Ու հանկարծ ժպտում լայն բեղի տակից:
 Եվ ինքն էլ տարված մանկական խաղով,
 Ուստնում էր զվարթ — դե՛հ, փախի՛ր, վազի՛ր:
 Եվ մենք կիսասուտ, կիսալուրջ վախով
 Դասարանն էինք փախչում ցանուցիր...
 Եվ ցրիվ տված մի զորքի նրման
 Պարտիզանական խմբակներ կազմում,
 Մութ անկյուններից հարձակվում վրան,
 Ազմուկով էինք աշխարհը լցնում...

V

Ահա Դենիսը՝ դժնադեմ ու խիստ,
 Խրատ է կարդում իշխող մի շեշտով,
 Մեր ամբոխի դեմ խառն ու անհանգիստ...
 Անցած օրերն է գովում ծեր վշտով:
 «Մի օր, ծերունի, մեզ է՛լ կըհիշես,
 Մեզ էլ կըգովես այդ հների հետ».
 Բարի ժպտում է ծերը դժներես...
 — Խաղա՛ղ թող լինի քո նինջը հավետ:
 Եվ Մաքսիմն ահա, միշտ թեթևոտիկ,
 Եվ «Յապոնացին»՝ խոր քաղաքագետ,
 Վըլասն ալեոր, փակ ու անառիկ
 Պատուհանի մոտ կանգնած ակնդետ:

VI

Իվանովն ահա՛ երկար ու ճոճուն,
 Շրջում է դանդաղ քայլով համաշափ,
 Անժպիտ, անխոս սև հաց որոճում,
 Ուրվականի պես տարածում սարսափ:
 Ահա Ոչիլը՝ կարճըրիկ ու շեկ,
 Ահա Բազիլը՝ հաստ ու դազազուն,
 Բուլորը գալիս անցնում են մեկ-մեկ,
 Տեսնում եմ նորից ու նորից լսում...
 Խաղաղ սրտով եմ հիշում շարերին,
 Եվ կարծես նրանք ուրիշ են հիմա,
 Զրի բերածը տանք նորից ջրին,
 Թող թեփը տանի, ոսկին լոկ մնա...

Անուն առ անուն հիշում եմ և ձեզ,
 Իմ հին ընկերներ, ցրված հավիտյան,
 Կար մի ժամանակ — եղբայրների պես
 Ապրում էինք մենք հարկում մի սուրբ տան:
 «Ոմանք էլ շրկան և ռմանք հեռվում»,
 Սակայն իմ սրտում բոլորիդ ահա
 Ողջունում եմ ես և ողջագործում:
 Թող արևը միշտ ձեզ պայծառ շողա,
 Թող կյանքը բացվի ամենուր ձեր դեմ,
 Որպես սխրանքի սրբազան մարտկոց,
 Եվ թող ձեր հոգին, լինի լուսեղեն,
 Ձեր սիրտը լինի լայն ու մշտաբոց...

Անձրև է կրկին, և խցիկն իմ խեղճ
 Արսում է, դողում խոնավ բակի մեջ,
 Բայց սիրում եմ ես եղանակն այս, երբ
 Հալիս է շուրջս երգը միակերպ
 Եվ հնչում այնպե՛ս, այնպե՛ս ներդաշնակ
 Հոգուն իմ բեկվա՛ծ, միայնա՛կ, մենա՛կ...

Եվ խոնարհվում է իմ սիրտը հանկարծ,
 Եվ զգում է խոր, անսասան ու պարզ,
 Որ ողջ աշխա՛րհն է այդպես անխնդում,
 Որ մենք բոլորս որբեր ենք անտուն,
 Արժվի թևերով — ջարդված ու բեկուն,
 Հավետ բանտարկված այս անել բանտում...

Ձեր շքեղ շենքերի ծանրությամբ սրտմաշուկ,
 Ձեր ահեղ բերդերի համրությամբ վերամբարձ,
 Քաղաքներ, ձեր մեջ կա դժոխքի մի շշուկ,
 Քաղաքներ, ձեր բանտից արդյոք կա՞ վերադարձ:
 Եվ գիշեր, և ցերեկ հղփացող պաղ կուտքեր,
 Ձնդաններ ու բուրգեր շարությամբ անողոք,
 Քաղաքներ, ձեր բանտում մեռնում են երգ ու սեր,
 Քաղաքներ, մոռացա ես երգերըս անհոգ...
 Դղյակներ, պալատներ կերտելով ոսկեզօծ,
 Հեռուները մեռած շենքերի անտառում,
 Քաղաքներ, իմ հոգին ձեր վիհում ալեկոծ,
 Քաղաքներ, իմ հոգին արեզակ է խնդրում...
 Կրկնակի գալստյան զանգերն եմ ես լսում,
 Հատուցումն է գալիս — ես զգում եմ նորան,
 Քաղաքներ, զարթնում է ահավոր մի ցասում,
 Քաղաքներ, զարթնում են այն մարդիկ, որ մեռան...

Ես ձեզ բերի բարի լուր,
 Իմ եղբայրներ, արթնացե՛ք.
 Լո՛ւյս է, լո՛ւյս է ամենուր,
 Մեռած-քնած, վեր կացե՛ք...
 Ձեզ կոչում է անդադար
 Նոր միացման մոռացում.
 Առվակ, արև ու անտառ
 Ձեր երգին են սպասում:
 Լույս է, լույս է ամենուր,
 Պատանիներ և կույսեր,
 Ես ձեզ բերի բարի լուր,
 Նոր հիացում, նոր հույսեր.
 Շիրիմներից ելեք վեր,
 Մահիճներից հեշտանքի
 Թևեր առեք, լույս թևեր
 Նոր արբունքի, նոր կյանքի:

Որքան բոցեր, վարդեր վառման,
 Խնդություններ անդարձ կորած,
 Որքան սերեր, որքան գարնան
 Քնքշություններ դարձան երազ:
 Որքան, որքան մարգարտակուռ
 Ծրգեր, խոսքեր ոսկեհնչյուն,
 Ըղձեր, ըղձեր շուշան մաքուր
 Դեռ չբացված դարձան առյուծ...

Նոր օր է բացվում ազգերի համար,—
 Իմ հայրենիքում տիրում է գիշեր,
 Իմ հայրենիքում անթափանց խավար.
 — Զարթե՛ք, վե՛ր ելեք, կենդանի ուժեր:

Երկրպագի՛ր, երկրպագի՛ր հողին
 Ու խենթությամբ արթուն
 Պարզի՛ր անվախ քո հուր հոգին
 Աշխարհաշեն մարդուն:

Իմ երկինքը հիմա բացված է,
 Բացված է հուրերի ծով,
 Իմ աչքերը հիմա լցված են,
 Լցված են զվարթ ոսկով.
 Կարկաչում են գարնան ջրերը,
 Ծրգում են բարակ հովեր.
 Արևոտ են արագ օրերը,
 Թևե՛ր ինձ, ոսկի թևե՛ր...

Արթուն է վիշտը տոկուն,
Աննինջ է, բայց անվհատ
Հաղարամյա իմ հոգում:

Խոհերըս դառն են դեռ, խոց,
Բայց վառ է սրտիս մթնում
Անմար մի, բորբոք մի բոց:

Երկիր իմ աղետավոր,
Ասում եմ՝ տոկա՛ համառ.
Գալու է հարության օր:

Դու լեյլան ես, դու երա՛վ — դու լեյլան ես լուսավոր.
Ես Մեջլումն եմ, ես մեռած. քնած մահու քնով խոր...

Դու վաղուց ես հեռացել — մոռացել ես, միտդ բեր.
Շատ են եկել ու անցել ձմեռներ ու գարուններ...

Որպես Մեջլումն ու լեյլան շէ՞ որ մենք էլ, դու և ես,
Հանդիպել ենք մի անգամ և առհավետ նրանց պես:

Եվ սրտերով հրահրբուն երազել ենք մեկ-մեկու,
Եվ ծաղկել են նույն հեովում ցնորքները մեր հոգու...

Եվ առավոտն անստվեր և երևկոն սևագիր
Պսակել են սերը մեր երկինք, երկինք ու երկիր...

Դու գնացիր շղարծար, քո կարտուով մեռա ես,
Բայց մեռած էլ անդադար կանչում եմ միշտ, կանչում քեզ:

Ես Մեջլումն եմ, ես մեռած, քնած մահու քնով խոր,
Լեյլա՛, դարձի՛ր, իմ սիրա՛ծ, դարձի՛ր, լուսավոր...

Սիրո կանչով կանչի՛ր ինձ և կարթնանամ ես,
Լեյլա՛, դարձի՛ր, դարձի՛ր ինձ — կանչում եմ միշտ քեզ...

Կանչում են ինձ ձայներ,
 Ձայներ սրնգանուշ.
 Պարզվում են ինձ ձեռներ,
 Ձեռներ ձյունաքնքուշ,
 Կանչում են ինձ հեռուն,
 Հեռուն անհայտ ու նոր,
 Փաղաքշորեն գերում,
 Տիրում — ասում օրոր...

Հեռացի՛ր, Մահ, և թո՛ղ,
 Մի՛ հմայիր, անհաղթ,
 Նվազներով դյուրթող,
 Երջանկությամբ անախտ:

Կանչում էի խենթ կարոտով՝ դու շեկար.
 Մշուշապատ ուղիներում՝ ես մենակ,
 Աչքերըս կույր և քայլերը իմ տկար:

Հեռուներում շար աղմուկն է ծիծաղում,
 Իմ սրտի մեջ տրտմություն է անամոք,
 Տաք արցունքը աչքերիցս չի մաղում:

Մարդ չըտեսավ տառապանքը իմ տկար,—
 Անհաս մեռան աղմուկ, արև ու նվազ,
 Կանչում էի խենթ կարոտով՝ դու շեկար:

Հրեշտակ մաքուր, լուսաթև,
 Իջի՛ր երկնից հեռավոր,
 Երգով անուշ ու թեթև,
 նվագներով մեղմօրոր:

Մանկիկին իմ այս անտուն,
 Չար աշխարհում մոլորված,
 Բե՛ր երկնային մի խնդում,
 Դրախտային մի երազ...

Բեր բյուր աստղեր դու փայլուն,
 Թող խաղալիք անի նա,
 Խնդա անվերջ զմայլուն,
 Եվ խինդը վերջ չունենա...

Կամ տար նրան, տար մի այլ
 Ամոքական նոր աշխարհ,
 Ուր խնդում է անայլայլ,
 Ուր ցնորք է հար...

Նայի՛ր, ինչպես հողմածեծ
 Ծաղկի նման զլիակոր՝
 Քաղաքում այս շար ու մեծ
 Դողում է նա ամեն օր...

Եվ շրջում է աղմկոտ
 Փողոցներում անդադար,
 Եվ բոլո՛րն էլ պաղ ու խորթ,
 Եվ բոլորն օտար...

Եվ այգուց մի մշտառատ
 Բե՛ր ծաղիկներ անթառամ,
 Եվ հուր անմար, և հեքիաթ,
 Եվ երգեր նրան...

Պետք է համառ դեռ կիզեն,
 Պետք է մաշեն, որպես խունկ,
 Սիրտը մեր վիշտ ու երկունք.—
 Խոր է խորհուրդն ու վսեմ...

Պետք է տոկալ ու գթալ,
 Պետք է այրվել ու սիրել
 Եվ աննկուն համբերել,
 Պետք է անվերջ հավատալ...

Նա թևերով հրավառ,
 Նա զորքերով լուսեղեն
 Գուցե գալիս է արդեն
 Դեպի երկիրն իմ խավար:

Սիրտ, հավատա, որ լուսե
 վառ է մի նոր Բեթղեհեմ—
 Գուցե պարզված են արդեն,
 Բաց են թևերը բոցե...

Նա պիտի գա լուսեղեն,
 Նա պիտի գա հրավառ—
 Դեպի երկիրն իմ խավար.—
 Խոր է խորհուրդն ու վսեմ...

Այս գիշեր կրկին մայրըս մեռած
 Հայտնվեց նորից մահճիս վրա,
 Փայփայեց նորից որդուն կորած,
 Օրորեց երգով իր հնօրյա...

Եվ արցունքներըս դառն ու առատ
 Չրպահեցի ես, երբ նա հանդարտ
 Շոյեց ձեռներով այն անարատ,
 Ժպտաց ժպիտով այն անզվարթ:

Ու որպես ստվեր մեղմ ու բարի
 Մնաց նա մոտս մինչ առավոտ,
 Լսեց գանդատըս այս աշխարհի,
 Տենդի խոսքերըս խենթ ու աղոտ...

Եվ աղոթեց նա հիվանդ որդուն,
 Օրհնեց Լրկրային ուղիս դժվար,
 Եվ լուսեղեն էր գիշերն արթուն,
 Եվ սիրտըս ցավին պարզվեց հոժար...

Նորից դաժան օր — մշտ՛ւշ ու մե՛հ,
 Եվ նորից, նորից երկրում օտար
 Բնկած եմ, որպես ծովում անդեկ
 Եվ անառագաստ մի նավավար.—

Բայց ունի հոգիս մի սուրբ ավանդ.
 Մի թալիսման, որ չի խաբե ինձ.
 Եվ սիրտըս խնդուն ու հնազանդ
 Կընդունե հիմա վիշտ ու Թախիծ...

Ինչո՞ւ է այսպես սիրտըս մղկտում,
Այսպես, նոյեմբեր, քո հողմի նըման
Լալիս անդադար և աղեկաուր,
Կարծես նեղ լինի աշխարհն անսահման.
Կարծես ոչ մի տեղ չի գտնում դադար,
Կարծես ոչ ոքից չի տեսնում քարիք,
Քո հողմի նըման — տարամերժ, օտար,
Օ՛, հանգստացե՛ք — հերի՛ք է, հերի՛ք...

Ի՞նչ կարող եմ անել ես, արդյոք ի՞նչ,
Եղբայրնե՛ր իմ, եղբայրնե՛ր իմ, ձեզ համար,
Ահա բեկված իմ հոգին անօգ ու աննինջ
Ձեր թախիժով է այրվում համր ու անդադար...
Մի անսկիզբ, մի անվերջ — մի աղեկեզ, մի հին ե՛րգ
Դառն ու միալար —
Բայց չի լսում սիրտը ձեր
Երգն այդ ցավագար:
Ձեզ ճշան է հարկավոր, և փող, և թմբուկ,
Իսկ իմ երգը՝ միշտ տխուր, երգես վշտի և սիրո,
Եվ ես անօգ, ես անօգ, որպես մի մանուկ:
Ես երգիչ եմ, երազո՞ղ,
Աշխարհի դեմ, շարի դեմ,
Ողջակեզ եմ,
Ձո՛հ...
Եվ անզոր եմ ես հավեա,
Անզոր ու տկար,
Ձեր դեմ վշտոտ իմ երգով:
Մեղմ ու ցավագար:
Սակայն սիրտըս ահա բաց,
Վերավոր ու մերկ,
Մի՞թե հավետ չի խոցված,
Եվ մի՞թե չի պարզված ձեզ,

Նղբայրնե՛ր իմ, որպէս երգ...
Մահապարտի պես եմ ես—
Համր ու անզոր ձեր առաջ,
Սակայն սիրտըս բոցակեզ,
Իմ արյունված սիրտն ահա
Պարզված է բաց դեպի ձեզ,
Որպէս դեպի մի նոր խաչ,
Մի նոր Գողգոթա...

Փողոցներում անհամար,
Ուղիներում տար
Խոնվում եք ահա դուք,
Հրում եք միմյանց
Եվ ալեկոծ ծովի պես
Ճշում անդադար,
Աղմկում եք ու հուզվում
Հուզումով անանց:
Եվ հոգսերով, հոգսերով
Ձեր օրըստօրյա
Դեզերում եք անհանգիստ
Մայթերի վրա:
Ձեր նավերը ծովերում
Ահեղ ու անծիր,
Սարսափալից ու դժնի
Հողմերի դիմաց,
Դեպի սև ու ահավոր
Հեռուն են նետվում
Հողմերի դեմ, մութի դեմ
Առազաստաբա՛ց...
Եվ ձեզ հետ է սիրտըս միշտ,
Ձեզ հետ ահա, ձեր
Աղետավոր, մահաբեր
Ուղիներն եմ ես շափում
Եվ օրհնում եմ, եղբայրնե՛ր,
Ձեր դադարն ու շուն...

Դուք գլուղերի խուղերում,
Խրճիթներում խեղճ,
Քաղաքների խուցերում,
Նկուղներում ցուրտ,
Դուք աղմկոտ, ալեկոծ
Շուկաների մեջ
Եվ զետնի տակ, հանքերում՝
Շիրմի նըման մութ.
Եվ ես կրկին ձեր առաջ
Խոհերով կիզված,
Սրտով դողդոջ ու բոցոտ
Դեպի ձեզ պարզված...
Եվ անցնում եմ ձեզ հետ ես
Ուղիներն ամեն,
Մահապարտի նըման հեզ,
Անզոր ու անզեն,
Եվ ձեր առաջ ես նորից
Ամեն օր ու ժամ
Խաչ եմ հանում ինքս ինձ
Որպէս դավաճան...

Դուք իրար դեմ հավիտյան
Սրում եք ճանկեր,
Հոշոտում եք մեկ-մեկու,
Անիծում իրար.
Դավաճանում և մատնում
Եղբայր և ընկեր.
Իսկ ես ունեմ լոկ մի լույս—
Վիրավոր մի սիրտ—
Աշխարհում խավար—
Լի թախծությամբ անսփոփ.
Ի՞նչ ունեմ ես — միայն երգ,
Լոկ երգ ու երազ,
Եվ ծաղրում եք ահա դուք,
Քար նետում վրաս:

Եվ ես որպէս մահապարտ,
Հավետ հանցավոր
Ձեր արյունոտ խնջույքում
Որք եմ ու անգոր...
Եվ մի թիթեռ եմ տկար
Կրակի առաջ,
Մի դուզողուն երգ եմ ես՝
Տխրությամբ հյուսված,
Որ մնալու է հավետ,
Հավետ շրջված...

Ի՞նչ կարող եմ անել ես,
Եղբայրնե՛ր իմ, եղբայրնե՛ր իմ, ձեզ համար,
Ահա սիրտըս մերկ ու բաց,
Սիրտըս արնաներկ,
Մի՞թե հավետ չի խոցված
Եվ մի՞թե չի պարզված ձեզ
Որպէս երգ,
Եվ մի՞թե չեմ խաչված ես,
Մի՞թե ես միշտ չեմ խաչված,
Եղբայրնե՛ր իմ, եղբայրնե՛ր իմ, ձեր առաջ...

Մահը հոգուս երբեք սարսափ չի բերում,
Քաղցր մոր պէս թող գիրկն առնի հողը ինձ,
Միայն թե դու այս գեղեցիկ աշխարհում
Ինձ շմոռնաս, միշտ սիրաբար հիշես ինձ:

Թո՛ղ ամենքը ինձ մոռանան առհավետ,
Թո՛ղ ոչ մի մարդ ինձ կարոտով չսգա,
Գերեզմանըս թող չունենա արահետ,
Ու թող ոչ ոք գերեզմանիս մոտ չգա...

Միայն թե դու շիրմիս ճամփան հիշելիր
(Ինձ թվում է, որ շիրմում էլ ես կղզամ),
Միայն թե դու իմ կարոտը քաշելիր,
Եվ հուսայիր, որ վերստին ես կգամ,
Միայն թե դու շիրմիս ճամփան հիշելիր
(Ինձ թվում է, որ շիրմում էլ ես կղզամ)...

Խաղաղ ննջեցին երկինք ու երկիր,
 Բայց ես քնած չեմ — դու արթո՞ւն ես դեռ,
 — Ննջիր, իմ անգին, աչքերըդ փակիր.
 — Ես քեզ կը պատմեմ ոսկե հեքիաթներ:
 Հեռու լեռներից գալիս է մի ձայն՝
 Պաղ շղթաների շառաշյունի պես.
 — Այս մութ դիշերի ժամապահն է այն,
 — Ննջիր, իմ անգին. ննջիր, որ զարթնես:

Շուտով կը հնչեն թմբուկներ ու փող,
 Շուտով կը կանչեն այնտեղ ամենքին,
 — Ննջիր, մոռացիր տանջանքդ խայթող,
 — Ես քեզ կարթնացնեմ, ննջիր, իմ անգին:

Երկնային գահիդ շուրջն են բոլորել
 Պերճանք, վայելում, խնդություն ու լույս,
 — Արդյոք կա՞ մեկը, որին չի գերել
 Քո գեղեցկության կախարդանքը կույս...
 Ամեն կողմերում լուսնոտների պես
 Քեզ են որոնում կարոտով անմար,
 — Արդյոք կա՞ մեկը, որ շտենչա քեզ
 Եվ շտառապի հայացքիդ համար:
 Լռում է կոչը մարտական փողի,
 Մեռնում է տխուր ամեն մի փափագ,
 — Դո՞ւ, իշխանուհին երկնի ու հողի,
 Բոլոր սրտերի աստվածը միակ...

Մութն ընկավ... մութն ընկավ... հնչյունները մեռան,

— Իմ անգին, քեզ որտե՞ղ կը գտնեմ,

Զգտա, շգտա ցանկալի հանգրվան,

— Զգիտեմ, ես ոչինչ չգիտեմ...

Արտի մոտ, դաշտի մեջ դու քնել ես հավետ,

— Իմ անգին, դաշտի մեջ, արտի մոտ,

Արտի մոտ, դաշտի մեջ... ես հիշում եմ մի գետ...

— Դու չկաս... իմ սիրող, իմ գթոտ:

Ո՛չ մի հույս, ո՛չ մի լույս — իմ ճամփան մենավոր,

— Քո արցունքն ամաթիչ, քո ժպիտը չկա.

Դու մեռար, քաղցր մայր... ամեն օր, ամեն օր

— Իմ հոգին քո շշուկը կզգա...

Արևելքը ալ քող նետեց ուսերին,

Լույսը վառեց կատարները լեռների,

Մնաս բարով ասենք մենք էլ գիշերին,

Ալ շողերը տանենք ներքև — թող վառի...

Ե՛լ, իմ եղբայր, արշալույսի շողի հետ

Ճամփա ընկնենք լույսի երգով կենսավառ,

Տե՛ս, մութ է դեռ ձորի միջին արահետ,

Դեռ նիրհում են ճամփին ձորակ ու անտառ...

Իմ վիրավոր, իմ վրդովված սիրտը նորից մի՛ վրդովիր,
Դու հեռավոր, օտար մարդկանց սիրտըդ տվիր ու ինձ թողիր:

Դու շուգեցիր, չկամեցար իմ խենթ հոգու սիրով շնչել,
էլ ինչո՞ւ ես ուզում անհայտ ցավով կրկին հոգիս տանջել:

Աշնան օր է կյանքս հիմա, վիրավոր է հոգիս սրտում,
Հարկավոր չէ... գնա... գնա... վշտի հով է այժմ իմ սրտում:

Գեթ այս անգամ անկեղծությամբ ձեռքդ մեկնիր, որպես քույր,
— Նայիր, ինչպես ցնորքներս մահացան...

Վերջին անգամ ինձ մոտեցիր խաղաղությամբ քո մաքուր,
— Տառապանքս դու հասկացիր այս անգամ...

Ես հոգնել եմ, ինձ փայփայիր, եղիր քնքուշ ու անշար,
— Օրհնիր մաքուր տենչանքներիս մութ ճամփան...

Ես ծարավ եմ անկեղծ խոսքի, ձեռքդ մեկնիր սիրաբար,
— Թեկուզ տխուր կարեկցություն լինի այն...

Ես կուզեի, որ քո սրտում մնար մի սուրբ հիշատակ,
— Որ ես վճատ շմանյի կես ճամփին...

Ես կուզեի, որ քո կրծքում նույնպես ծնվեր մի փափազ,
— Որ տիրաբար հրդեհել է իմ հոգին...

Քանդեցեք իմ մոռյլ բանտի պատերը սև,
 Հոգուս տվեք ազատության ոսկե թևեր,
 Ա՛խ, տվեք ինձ գեթ մի վայրկյան երգ ու արև,
 Ա՛խ, ինձ տվեք գեթ մի վայրկյան կոխիվ ու սեր:
 Գերեզմանի մահաշշունջ կամարի պես
 Ինձ տանջում է պաղ հայացքը <սև> պատերի,
 Այնպես լուռ է մենությունը, ծանր է այնպես
 Չարագուշակ թշնամանքը շղթաների...
 Ես դեռ չապրած պիտի մեռնեմ այս նկուղում,
 Օգնեցե՛ք ինձ, օգնեցե՛ք ինձ, ջահել եմ գեռ.
 Իմ խենթ սրտում կյանքի տենչն է արեգակվում,
 Դեռ տենչում է սիրտըս արև, կոխիվ ու սեր:
 Օ՛, քանդեցեք մոռյլ բանտիս պատերը սև,
 Հոգուս տվեք ազատության ոսկե թևեր,
 Ա՛խ, ինձ տվեք գեթ մի վայրկյան երգ ու արև,
 Ա՛խ, ինձ տվեք գեթ մի վայրկյան կոխիվ ու սեր...

Գայլերն են ոռնում... քամին է շաշում...
 Կալանավորը նայում է հեռուն—
 Մարդիկ լռել են, պատերն են լուռ,
 Անվերջ ու անվերջ շղթան է հնչում:
 Կարծես թե քամին նոցա է կանչում,
 Քամին պատմում է նրան մի գաղանիք,
 Գայլերն են ոռնում, լռել են մարդիկ,
 Անվերջ ու անվերջ շղթան է հնչում:
 Քամին քուն մտած մարդկանց է կանչում,
 Ահավոր քամին դռներն է թակում,
 Գալարվում, լալիս, անվերջ հեկեկում,
 Անվերջ ու անվերջ շղթան է հնչում...
 Քնած են մարդիկ, գայլերն են ոռնում,
 Քամին է թակում դռները մարդկանց,
 Բորբոքի՛ր, վառվի՛ր, ազատության բոց,
 Ջարթնեցե՛ք, մարդիկ, գայլերն են գոռում...

Լա՛ց, Լա՛ց, իմ մուսա, մարդիկ չըլացին
 Անհայտ ընկածին...
 Օտար դաշտերում, պաղ կյանքերի մեջ
 Ընկնում են անվերջ,
 Վաղածամ մեռնող թերթերի նման
 Թափվում են անձայն...
 Նոցա արյունից կվառվի մի օր
 Վրեժն ահավոր,
 Նոցա խոսքերը նորից կըհնչեն,
 Կովի կըկանչեն...
 Կըլինի մի օր՝ զայրույթը կարող,
 Երկինք, ծով ու հող...
 Լա՛ց, Լա՛ց, իմ մուսա, մարդիկ չըլացին
 Անհայտ ընկածին,
 Ծվ քո երգերում, և տխուր լացում
 Կոչի՛ր հատուցում:

Լուռ է գիշերը: Սառույց է ու ձյուն...
 Պաղ լռութունը մռայլ է ու շար.
 — Զարթի՛ր, ըղձալի գարնան շառաչուն,
 — Պայթի՛ր, փոթորիկ կարող ու պայծառ:
 Լուռ է երկիրը: Երկինքը ամպոտ.
 Մեկը թախծագին նայում է հեռուն,
 Մեկը կանչում է՝ «Զարթի՛ր, առավոտ»,
 Ու շղթաներով աղմուկ է հանում...
 Ոչ մի արձագանք... գիշեր է ու ձյուն...
 Հանգիստ ննջում է մռայլ շրջական,
 — Շողա՛, վրեժի մահաբեր դաշույն,
 — Հնչի՛ր, փոթորիկ ժողովրդական...

Համառ կանգնած ենք մենք իրար դիմաց,
 Ես ու անցյալիս սովերն ահարկու,
 Ու մոտենում ենք մեկ-մեկու կամաց,
 Ու թշնամաբար նայում մեկ-մեկու:
 Զարթնել է հոգիս նոր կյանքի համար,
 Նա ինձ ժպտում է քարացած իմ դեմ,
 Թևերն է հոգիս պարզում տիրաբար
 Ու զվարթ ճշում — ես քեզ կըհաղթե՛մ...

Արևն արթնացավ, արևը մեզ ի՛նչ,
 Նա մեզ չի բերում իր շողերը ջինջ,
 Մեր վրա մռայլ կամարն է հեգնում,
 Անսիրտ մեքենան ելնում ու ընկնում:
 Գիշերն է իջնում հեզ ու հանդարտիկ,
 Գազանն է ննջում, ննջում են մարդիկ,
 Անվերջ կարիքն է մեր դուռը բախում,
 Սովից մեր հոգնած սիրտը նվազում:
 Անվերջ աշխատիր, տանջվիր անդադար
 Ու աշխատանքը ուրիշի համար,
 Բավական է, վե՛րջ. մենք էլ ենք ուզում
 Սիրո երգ, անրջանք, վայելք ու հուզում,
 Վեր կաց, իմ ընկեր, վեր կաց, մուրճըդ ա՛ռ,
 Նոր կյանք, նոր վայելք կոենք մեզ համար...

Այս պաղ աշխարհում ես տեսա միայն տառապանքի լաց,
 Եղբայրների տեղ ես հանդիպեցի շար ոսոխների.
 — Եվ դորա համար իմ դեմքը երբեք զվարթ չժպտաց,
 — Եվ դորա համար դահիճ խոհերի ես դարձա գերի:
 Երբ ես կամեցա ոսկե արևի շողերը գրկել,
 Մարդիկ նենգամիտ խոնավ նկուղում ինձ շղթայեցին,
 — Ինձ կյանքի քնքուշ գուրգուրանքներից մարդիկ են գրկել,
 — Իմ սիրտը մարդիկ անգուժ ու մռայլ շարուքյամբ լցրին:
 Ես որոնում եմ ինձ նմաններին — իմ ընկերներին,
 Ես որոնում եմ նոցա, որ գրկված, թշվառ են ու խենթ,
 — Եկե՛ք խորտակենք այս կապանքները, որ մարդիկ դրին,
 — Եկե՛ք, ձեր սրտում ես կըհրդեհեմ հատուցումի տենդ...

Արձագանքվում են ամեն կողմերում
 Մեր խրոխտ կանչի երգերը հզոր,
 Վերջին տրամուլթյան գիշերն է այսօր,
 Մենք ձեր մութ կյանքին լույսեր ենք բերում:
 Սև քաղաքներում գիշերն է շնչում,
 Տանջանքն է սողում սև օձի նման,
 Մեր ամբողջ կյանքը տանջանք է միայն,
 Մենք չենք տրտնջում, իրար ենք կանչում:
 Մենք ձեռք ենք մեկնում, կանչում, ականջում,
 Մեր ընկերներին՝ պայքարից հոգնած,
 Մեր ընկերներին՝ մռայլում քնած,
 Վերջին զայրուլթի զանգն է ղողանջում:
 Արթնացի՛ր, երկրի դարավոր մշակ,
 Վառվեցե՛ք, ջահեր, փողեր, հնչեցե՛ք,
 Շողա՛, նոր կյանքի արյունավառ ծեղ,
 Ծածանվի՛ր ազատ, կարմիր դրոշակ...

Խենթ մարտիրոսներ, պայծառ հերոսներ,
 Ձեր կարմիր ճամփան՝ քարերի միջին,
 Ցրեց իմ հոգու տենչերը շնչին,
 Բացեց իմ հոգուն ուրիշ փարոսներ:
 Իմ ջլատ հոգու վիշտը քարացառի,
 Ես խորն զգացի իղձը ձեր հոգու,
 Փա՛ռք ձեր անունին, որ այս ահարկոս
 Գիշերին բերիք նոր լույսի հառքում:
 — Բարի կուռքերն են մեզ շրջապատում,
 — Կենդանի աստված, ես քեզ եմ կանչում,
 — Ինձ քո կարոտն է անդադար տանջում,
 — Բարի կուռքերին ես շեմ հավաստու՞մ:

Իմ մենակության անապատներից
 Լսեցի հանկարծ ահազանգերի
 Ղողանջը ահեղ, և նոր տենչերի
 Պայծառ հրդեհը իմ սիրտը այրեց:
 Ու իմ փոշեպատ քայլերը մոլոր
 Դեպի քաղաքը դարձան վերստին,
 Ուր ձայնում էին կոնիլը վերջին,
 Ուր կռում էին աղմուկ ու ժխոր:
 Եվ ինձ ժպտացին երգեր ու շփոթ,
 — Ողջո՛ւյն քեզ, աղմուկ նորածին կյանքի,
 — Ողջո՛ւյն քեզ, ղողանջ փրկարար զանդի:
 — Ողջո՛ւյն քեզ, բացվող պայծառ առավոտ...

Ոչ, մենակ չեմ ես լեռներում,
 Ծաղկունանց մեջ, երկնի մոտ,
 Ոսկե մեզն է ինձ գուրգուրում
 Երեկո ու առավոտ:
 Արշալույսին ջերմ արևն է
 Ինձ համբուրում սիրաբար,
 Շոգ կեսօրին հով տերևն է
 Շվաք փոռում ինձ համար:
 Աստղ ու ծաղիկ, հավք ու տերև
 Ինձ ժպտում են սիրազին,
 Լայն երկինքը գլխիս վերև,
 Երկնի պես լայն իմ հոգին.
 Ու նայում եմ ես դեպի ցած,
 Ուր դաշտերն են մրափում,
 Մինչդեռ հոգիս լուսնով հարբած՝
 Տխուր քունն է թոթափում...

Քնկոտ առվին թեքվեց ուռին,
 Աստղերն ելան ցիրուցան.
 Ա՛խ, մի հիշիր տանջանքը հին,
 Մի մտորիր այս անգամ:

Աստղը ջրին, ցողը ծաղկին,
 Մեզը ծովին է փարվում,
 Շողը մութին, հավքը հավքին
 Կարոտագին համբուրում:

Դու էլ, դու էլ քնքուշ եղիր,
 Մի տրտնջա, լացըդ թող,
 Այս սուրբ ժամին լոիր, լոիր,
 Միրիր անխոս ու կարող...

Շուտով կանցնի գիշերն անուշ,
 Խորհուրդը լուռ կըմարի,
 Միրտս կզգա, որ ուշ է, ուշ,
 Զուր կըճչաս «օ՛, արի՛»...

Դու մի սիրիր ծաղիկները հողածին,
Արյունոտ են ալ վարդերը, իմ անգին,
Չէ՞ որ հողն է սնում նոցա ամենքին,—
Դաժան մարդիկ հողն արյունով լվացին:

Մահու ցափ կա ծաղիկներէ թեթեւում,
Մահու բույր կա շափրակներում արնառուն,
Այն աստղերը, որպէս սերը երազում,
Երկնի ծաղկունք այն աստղերն են ես սիրում:

Արեգակը ծովն է իջնում,
Ցողը շողաց դալարին,
Սարի լանջից հովն է փչում,
Աստղը ժպտաց կամարին:
Անճառելի վայելչությամբ
Իջավ տխուր իրիկուն,
Արևմուտքում մի ոսկի ամպ
Ցնորում է ու խոկում:
Իմ թախիծն էլ այն ամպի պես
Ցնորում է քնքշաբար,
Բոցավառվում՝ հիշելով քեզ,
Եվ արտասվում քեզ համար:

(Եփսայրումս)

Դու ասում էիր — «Հանաք ենք անում»,
 Երբ փորձված մայրդ նախատում էր քեզ,
 — Հանաքը հաճախ դանակ է դառնում,
 — Մի օր սև գլխիդ փորձանք կըբերես...

Ինչո՞ւ ես հիմա նախատում դու ինձ,
 Մայրդ քեզ ասաց — ես ի՞նչ մեղք ունեմ,
 Կարծում էի, որ հանաք է նորից,
 Հիմա գանգատով կանգնել ես իմ դեմ...

Դու չէի՞ր կրկնում — հանաք ենք անում,
 Երբ փորձված մայրդ նախատում էր քեզ,
 — Հանաքը միշտ էլ դանակ է դառնում,
 — Մի օր անպատճառ թակարդը կընկնես...

Ինչո՞ւ ես այդպես դու ինձ նախատում,
 Չէ՞ որ դու ինքդ ձեր տանից փախար,
 Չէ՞ որ դու ինքդ իմ գիրկը եկար,
 Ո՛չ, նախատինքիդ ես չեմ հավատում:
 Տե՛ս, դու ժպտում ես ու սուտ նախատում,
 Ես քեզ կանչեցի, դու եկար ինձ մոտ,
 Դու ընկար կրծքիս գգվանքով խանդոտ,
 Քո սուտ զայրույթին ես չեմ հավատում:
 Թե ես հավատամ՝ գիշերը բնավ
 Չի հավատալու քո սուտ զայրույթին,
 Չեն հավատալու երկինք ու գետին,
 Աստղերը պայծառ, կանաչը խոնավ:
 Ինչո՞ւ աչքերդ փակեցիր ու լուռ
 Ընկար իմ կրծքին համբույրով կրթոտ,
 Իսկ հիմա ահա կանգնել ես իմ մոտ
 Ու նախատում ես ժպիտով տխուր...

Ջերմ կարոտով սպասում եմ անհամբեր,
 Որ մեկը իմ փակ դռները կըբանա.
 — Ո՞վ պիտի գա, գուցե գունատ մի ստվեր
 լուռ ներս սողա ու նորից լուռ չքանա...
 Ես մնում եմ ջերմ կարոտով, որ ահա՛,
 Մեկը անուշ կըհեկեկա իմ կրծքին.
 — Ո՞վ պիտի գա, գուցե հովը մեղմ հևա
 Ու քարանա իմ գերեզման տան կողքին...
 Մի՞թե չկա ոչ մի հոգի հարազատ,
 Մի՞թե չկա ոչ մի մոլար ուրվական,
 Որ ամոքեր քարացումը իմ գունատ,
 Որ ինձ հաներ այս կոշմարից մոգական...

О если б кто-нибудь любил меня, как ты,
 В те дни далекие предчувствий и печали...

ВАЛЬМОНТ

Դեռ իմ մոտ են քո նամակն ու պատկերը՝ հին,
 Ծաղիկներըդ, ծաղիկներըդ դեռ իմ մոտ են,
 Ինձ ժպտում է հեռվից դեմքըդ հավատարիմ,
 Դեռ լալիս է տխուր հոգիդ իմ հոգու դեմ:
 Դու սիրեցիր իմ խենթ հոգու վիշտը տկար,
 Դու ինձ համար քո հայրենի հողը թողիր,
 Ամեն բերկրանք դու մերժեցիր ու մոռացար,
 Քո անարատ, քո սուրբ հոգին դու ինձ տվիր:
 Ո՛չ ոք, ո՛չ ոք ինձ շիրեց քեզ պես անվերջ,
 Ո՛չ ոք դիպավ քեզ պես քնքուշ, քեզ պես մաքուր.
 Բայց դու չկաս... ուշ է արդեն... ու ես հավերժ
 լալիս եմ քեզ, իմ շիրված հողերի տակ քնած իմ քույր...

Երբեք չէր եղել այսպես ցավագար
 Քնքշությունըդ, սի՛րտ, այսպես խորախոց,
 Եվ երբեք՝ այսպես խանդոտ, խելագար,
 Երբեք չէր եղել այսպես ցավագար...
 Վերջինն է արդեն և դրա համա՛ր
 Հանգիստ է կարծես — բայց ինքն ալեկո՛ծ...
 Երբեք չէր եղել այսպես ցավագար
 Քնքշությունըդ, սի՛րտ, այսպես խորախոց...

Աստղերն են քնքուշ խաղում,
 Դողում ու շողում են վառ,
 Հեռվից այն արծաթավուն
 ժպտում են ինձ ու իրար...

Բացված է հոգիս պարզված,
 Բացված է աշխարհում խոր,
 Հրով ու սիրով լցված,
 Լցված է սիրով մի նոր...

Եվ շուրջըս, որպես օրոր,
 Մի երգ է անլուռ հնչում.
 Իմ սի՛րտն է, թե՛ հեռավոր
 Աստղերն են մեղմ կարկաչում...

Դու կամենում ես նոր երգեր լսել
 (Անկատար մնաց իմ խոստումը հին),
 Տխուր խոսքերից հոգնել եմ ես էլ,
 Բայց կյանքն է տերը — մենք նրա գերին.—
 Հոգիս լցված էր երգերով հպարտ,
 Բացվում էր իմ դեմ մի նոր ճանապարհ,
 Բայց հանկարծ երգս մնաց անավարտ,
 Ու նորից տիրեց իմ սրտում խավար:
 Զգում էր հոգիս ազատ թևերի
 Վե՛հ սավառնումի վե՛հ թափահարում,
 Բայց լռեցրին ինձ անվերջ ձայների
 Կսկիծներն անդուլ օտար աշխարհում...
 Մի կարծիր, որ ես համբակի նման
 Թեթև ուղին եմ համարում ընտիր
 Եվ գերադասում սովորած ճամփան...
 Թե գիտենայիր՝ ինչքա՛ն ցնորքներ
 Եվ ինչքա՛ն երգեր մեռան իմ հոգում,
 Թե գիտենայիր, հեռավոր ընկեր,
 Իմ դառն օրերն ու գիշերներն անքուն—
 Թե գիտենայիր՝ ի՛նչ համառությամբ
 Կուրծքս դեմ տվի ես հարվածներին—
 Որ թափվում էին տարափ առ տարափ,
 Ինչպես նենգ հուրով և ինչպես մթին,
 Թե գիտենայի՛ր...

(Սիրելի Պերեանույշին)

Ամպերի նրման թող սահեն-գնան
 Մտքերը մոլոր,
 Ցավերը բոլոր—
 Եվ սիրտդ մնա պայծառ հավիտյան,
 Երկնքի նրման.
 Եվ աստղերի պես թող միշտ վառ մնան
 Երազ ու խնդում
 Քո բոցե սրտում
 Եվ ցոլա՛ն, ցոլա՛ն աստղերի նման
 Անմար ու արթուն...
 Ու որպես արևն արդար ու առատ
 Խավար աշխարհում,—
 Սիրտդ հրահրուն—
 Թող ժպտա՛ պայծա՛ռ, խնդո՛ւն, ա՛նարա՛տ
 Չարին ու բարուն...

1914/Վ 28

ԹԻՓԼԻՍ

Դու չըզդիտես դեռ, որքան անմիտ են
 Իմ ցնորքները և որքան խենթ են.
 Մաքուր հայացքըդ մահացու նետ է,
 Դու չըզդիտես դեռ, որ թշնամիդ եմ:
 Լուսե քո սիրտը դեռ միամիտ է,
 Իսկ ինձ այրում է քո կրծքի «լենտը»,
 Դու չըզդիտես դեռ, որքան անմիտ են
 Իմ ցնորքները և որքան խենթ են...

Իմ հոգին, որպես թափառիկ մի շուն,
 Եվ շուրջը՝ գիշեր, և շուրջը՝ աշուն,
 Մոլորված քայլով և մահն աչքերում,
 Ահաբե՛կ, անօ՞գ փախչում է հեռուն:
 Ո՞ւր պիտի գտնի հյուրընկալ մի տուն,
 Որտե՞ղ պիտ ընկնի հոգնած ու տրտում,
 Ծեծված, տրորված աշխարհում անգուռ,
 Ո՞ւմ պիտի պարզի աչքերը տխուր
 Եվ ո՞ւմ պատի տակ աշնան գիշերով
 Պիտի հանգչի նա մերժված ու խռով...

Նորից իմ ճամփան գնում է հեռուն, հեռուն է տանում
 Եվ օրորում է թախծալի երգով գնացքն այս անկանգ,
 Նորից ես անտուն, նորից հեռավոր, նորից անանուն,
 Եվ իմ հոգու մեջ, և շուրջըս՝ նորից աղետ ու վտանգ...

Բացվում են իմ դեմ անծիր ծավալվող հրկրներն այս նոր,
 Եվ քանի գնում, այնքան երազ ես թվում, այնքան վառ,
 Եվ քանի գնում, այնքան բաղձալի, այնքան լուսավոր
 Եվ դյուրական է հնչում քո ձայնը, հայրենի՛ք թշվառ...

Դառնացած սիրտս դառնում է նորից քո սրտին ցավոտ,
 Վշտացած հոգիս կրկնում է նորից խոսքերը տրտում,
 Հիշում եմ նորից գյուղերը խավար, քաղաքներն աղոտ
 Եվ ժողովուրդն այն՝ արհավիրքի և մահու դեմ արթուն:

Որքան ցավել է իմ սիրտը, այնքան թող զվարթ լինի քո սիրտը
 լուսեղ,
 Որքան դառնություն տվել ես դու ինձ — այնքան թող լինի քո օրը
 խնդուն,

Որքան մաշել ես սիրտս սառնությունից և քինով ահեղ,
 Այնքան քեզ վայելք, այնքան սիրո երգ, այնքան օրհնություն:

Այս գիշեր իմ սրտում, այս գիշեր
 Վարդեր են բացվում — վերքե՛ր...
 Անցեք լուսեղե՛ն, անցե՛ք հուշեր,
 Մոռացված, կորած իմ երգեր...

Այս գիշեր ես հեռվում եմ, հեռվում,
 Կարծես հայրենիք եմ դարձել.—
 Օ, սի՛րտ իմ, ո՞ւմ հետ ես կուվում,
 Ո՞ւմ հետ ես ուզում դու մրցել...

Նայիր մեր սարերը ճերմա՛կ—
 Զմե՛ռն է, ձմե՛ռն է ծաղկում...
 Օ, սի՛րտ իմ, օտար երկնի տակ
 Մեռնում ես անտուն ու անքուն...

Հիշո՞ւմ են արդյոք քեզ այնտեղ,
 Անունըդ տալի՞ս են արդյոք...
 Օ, սի՛րտ իմ, լո՛րի ամեն տեղ—
 Թաղիր և մրմունջ, և մորմոք...

Դրեք սիրտըս դարավոր
 Հարազատ օրրան,
 Օրորեցեք վիրավոր
 Սիրտըս նաիրյան...
 Նվազներով պարզ ու նուրբ
 Գզվեցեք նրան,
 Հայրենական հրգով սուրբ
 Սգացեք վրան...
 Ոսկե թևեր ուներ նա,
 Ուներ բոցեր բորբ,
 Արյունանհերկ է հիմա
 Ու երկրիս պես որբ:
 Դրեք սիրտըս դարավոր
 Հարազատ օրրան,
 Օրորեցեք վիրավոր
 Սիրտըս նաիրյան...

Հիմա երկրում իմ բարձրիկ,
 Սարերում այն հեռավոր
 Ամայություն է լռիկ,
 Գիշեր է ահեղ ու խոր:
 Բայց վառ է ահա մի շող,
 Մի ճամփորդ է շրջում անտուն,
 Ճակատը պատած փշով,
 Մահու շափ — դեմքը — տրտում:

Անցնում է անօթևան
 Երկրում այն միշտ հյուրասեր,
 Անցնում է գլուղ ու ավան,
 Բոլորը — լուռ ու ավեր...

Բուքն է, մրրիկն է կոծում,
 Դառն է թախիժը նրբա.
 Վարդեր են անվերջ բացվում,
 Վարդեր ձյունի վրբա:

Եվ լալիս է Անցորդը-լույս,
 Եվ գնում է դառը լացով.—
 Օրհնի՛ր, օրհնի՛ր, Հիսուս,
 Երկիրն իմ՝ երկունքի ծով...

Երգա կրկին մայիս մի նոր,
 Եվ կրծաղկեն արտ ու արուս,
 Եվ կըհնչեն սիրակարոտ
 Երգեր քնքուշ ու մեղմօրոր:
 Ախ, քանի՛ մայր հրակարոտ
 Եվ քանի՛ կույս, սրտով մուր,
 Պիտի ողբան ձեզ, անօրոր
 Քնով քնած սրտեր վիրոտ:
 Ճամփի վրա, սարալանջում,
 Ուր աղբյուրն է անուշ կանչում,
 Մութ խրճիթում, սուրբ հարկի տակ,
 Մովում, գետում, ջրհորներում
 Ընկած եք դուք — տեր ու մշակ:

Դուք մոռացել եք այն «հանաքները»
 Եվ համբույրներն այն, և սերն ամեն,
 Իսկ իմ սրտից այդ հիշատակները
 Որքա՛ն արցունք դեռ պիտի քամեն...
 Ձեզ համար սերը «հաց ու պանիր է»,
 Այսօր այստեղ եք — էգուց այնտեղ,
 Իսկ ես պահում եմ Ձեր սուվենիրը,
 Որպես ծաղիկ մի սուրբ ու աննեխ:
 Միծաղելի են Ձեզ այս խոսքերը,
 Միծաղելի եմ ես և հիմար.
 Հիշո՞ւմ եք ինչպես մի օր «Հասկերը»
 Նըվիրեցիք ինձ ծաղրի համար...
 Ես «Երեխա» եմ՝ Դուք միշտ կրկնում եք.
 Ո՛չ, հայ աղջիկ եմ պարզ ու պարկեշտ,
 Իմ ցնորքները կծու հեզնում եք
 Եվ հրգում սերը ազատ ու հեշտ:
 Ձեզ համար սերը «հաց ու պանիր է»,
 Այսօր այստեղ եք — էգուց այնտեղ,
 Իսկ ես պահում եմ Ձեր սուվենիրը,
 Որպես ծաղիկ մի սուրբ ու աննեխ...

Ափսոս չէ՞, Մարգո, այս երեկոն,
 Երբ հաղիվ են մեզ թողել մենակ,
 Երբ քեզ է պարզված հոգիս համակ,
 Նստած կարդում ես «Սատիրիկոն»—
 Ափսոս չէ՞, Մարգո, այս երեկոն...

Արդեն քնած է, Մարգո, նայի՛ր,
 Այս խեղճ ծերուկը, որին «նոքա»
 Մեզ մոտ թողել են իբրև վկա—
 Ես քո գիրին եմ — հրամայի՛ր,—
 Արդեն քնած է, Մարգո, նայի՛ր...

Ա՛խ, կանցնի, Մարգո, այս երեկոն
 Եվ կանհետանա հավերժի մեջ.
 Գեթ իմ գրքում թող մնա մի էջ,
 Ուր հավետ ապրի անուշ Մարգոն.—
 Ա՛խ, կանցնի, Մարգո, այս երեկոն...

ՅՈՐԴՈՐԱԿԱՆ ՏՐԻՍԼԵՏ ԱՌ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԱԾՆ ԱՐՇԱՄԻՈՒՍ ՅԱՂԱԳՍ
 ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆՆ ԱՄՈՒՐԻ ԵՎ ԱՆԶՕՐՈՒԹԵԱՆՆ «ՆՈՑԱ»
 ՅԵՐԻՈՒՐԵԱՎ Ի ՉԵՂԻՆՍԿԷՆ ՄԱՏԵՆԻՍ

Օ՛, մի լինիր դու խստասիրտ «նոքա»
 Եվ մի հալածիր երգչիս անարժան.—
 Գիրքըս թող լինի դաշինքի նշան,
 Եվ էլ մի լինիր խստասիրտ «նոքա»:
 «Ամուրի» համար խոչընդոտ չըկա,
 Եվ նա կըգտնի ճանապարհ, Արշամ,—
 Իմաստուն եղիր՝ մի լինիր «նոքա»
 Եվ մի հալածիր երգչիս անարժան...

1916 Յ/1 Ս. Պետրոսի քաղաք
 Ի Ցրտաստան

Եվ հիշեցի ես հորդ անձրևի տակ
 Սլացող կառքը, որ տանում էր մեզ,
 Եվ քո խոսքերի կարկաշունն արագ,
 Եվ քո աչքերի փայլը հրակեզ...
 Մտաբերեցի և «Եղեմ» այգին,
 Եվ համբույրներըս տարփոտ գզվանքում,
 Երբ հրահրում էր կուրծքս քո կրծքին,
 Եվ ալեկոծվում հոգիս քո հոգում...
 Եվ հրածեղա՞յն մեր տխուր ու ցուրտ,
 Երբ մենք անկարող գրկել մեկմեկու,
 Ձեռք էինք պարզում սառն ու անխորհուրդ
 Որպես աշխարհիկ ծանոթներ երկու
 Բայց գուցե մնա և քո հոգու մեջ
 Բոցեղեն մի երգ, լուսեղեն մի հուշ,
 Որպես սիրելի պոետից մի էջ,
 Որ ժպտում է միշտ գզվանքով անուշ...

Երգն այս անդոր ու անզարդ,
 Թող հիշեցնե քեզ կրկին
 Գարնան անձրևն այն զվարթ
 Եվ «Եղեմ» այգին:
 Այսօր անձրև է նորից,
 Բայց աշնայի՞ն, հյուսիսյան.
 Ինչպե՞ս չըզգամ ես թախիծ,
 Ինչպե՞ս չափսոսամ:
 Ինչպե՞ս սրտով մորմոքուն,
 Ինչպե՞ս, ինչպե՞ս չըթերթեմ
 Հուշեր, որ դառն այս մեզում
 Երազ են արդեն...
 Շողարձակ այդ աչքերիդ
 Որպես գերի մի անզեն,
 Ինչպե՞ս կիզող ցուքերիդ
 Սիրտըս չըսպարզեմ...

Հոգնեցի գրքերից անհամար,
Աշխարհից այս խավար ինձ տարեք,
Ինձ տարեք այս երկրից անարեք:

Ինձ տարեք մեր դաշտերը պայծառ,
Մեր սարերն անառիկ, վեհանիստ,
Մեր արտերն արևոտ ու հանգիստ:

Փրկեցե՛ք մտքերից այս անծայր,
Փրկեցե՛ք խոսքերից այս խելոք,
Դարձրեք ինձ մանուկ և անհոգ:

Փրկեցե՛ք սրերից այս սուրսայր,
Խորախոց խոհերից իմաստուն,
Մեր սարերը տարեք, տարեք տուն...

Այս հին ու նոր գրքերի վրա կորացած,
Չըտեսա ես, չըտեսա, որ գարուն է նոր,
Եվ այս մեռած մարդոց մեջ՝ սիրտս կուրացած
Չըզգաց, որ բաց են արդեն վարդերը բուր...
Ես արևը չըտեսա խուցիս մեջ մթին,
Եվ երգերը մայիսյան չըհասան ինձ, չըհասան:
Քո ծիծաղը կարկաշուն հնչեց իմ սրտին,
Եկա՛ր, եկա՛ր որպես երգ պայծառ մայիսյան...
Տես ինչպե՛ս ևմ հոգնել ես այս գրքերից հին ու նոր,
Խոսքերից այս իմաստուն, դիտուններից բյուր:
Ժպտա, անգի՛ն, ժըպիտըդ խոր դրքերից խոր,
Խընդությունըդ ամոքիչ, դրույցըդ պըրյուր...
Քո համբույրը գարնային իմաստուն է ավելի,
Քան գիտուններն այս խոժոռ, գրքերն այս մթին:
Քո գզվանքը բյուր անգամ թովիչ է և սիրելի,
Քան և՛ Վոլֆը, և՛ Բոպպը, և՛ Հոմբուղտը միասին...

Այնպես պարզ ու խնդագին, — օ՛ խնդություն իմ սրտի,
 Պարզվեցիր իմ երկունքին, — օ՛ խնդություն իմ սրտի,
 Տվիր խնդուն ամեն ինչ և մոռացար ինքրդ քեզ,
 Հյուսած կյանքըդ իմ կյանքին, — օ՛ խնդություն իմ սրտի
 Ու ցավերիս ցավակից՝ դու խնդություն շքտեսար,
 Ինքրդ՝ խնդում երկնային, — օ՛ խնդություն իմ սրտի.
 Եղար ինձ քույր մեղմանույշ և քնքշագին սիրուհի,
 Եղար ինձ մայր կաթոգին, — օ՛ խնդություն իմ սրտի:
 Հավատարիմ սուրբ ուխտիս՝ եղար խանդոտ քրմուհի,
 Վառ պահեցիր իմ հոգին, — օ՛ խնդություն իմ սրտի.
 Քե՛զ օրհնություն հավիտյան, և՛ երգ, և՛ սեր, և՛ աղոթք:

Ի՞նչ մնաց ինձ — ոսկյա մի ցանց, ուրիշ ոչինչ,
 Մարդարտաշար հուշերի գանձ, — ուրիշ ոչինչ:

Տրտում գիշեր և մենություն անօգնական,
 Սիրտ կեղեքող կարոտ անանց, — ուրիշ ոչինչ:

Երազներից իմ հրավառ մնաց փոշի —
 Մին անուններ կորած կանանց, — ուրիշ ոչինչ:

Ջինջ իմ հոգուն մնաց մշուշ ծանր ու մթին,
 Եվ իմ այգում՝ քամու կաղկանձ, — ուրիշ ոչինչ:

Պարի՛ր, քամի, այգում այս մերկ, ոռնա՛ ու լա՛ց,
 Տա՛ր, մի՛ թողնիր, քամի անսանձ, — ոչի՛նչ, ոչի՛նչ...:

Չեմ հավատում ճիշերին ձեր ցնծագին
 Եվ խանդավառ աղմուկներին այդ շփոթ.
 Գաղտնի մի թույն կեղեքում է իմ հոգին
 Եվ ձեր խինդը սարսեցնում է, որպես բոթ:

Ո՞վ է կանգնել պաշտպան երկրին իմ ավեր,
 Ո՞վ է թարգման մեր դարավոր տանջանքին...

Ախ՛ տրտնջա ցավիդ համար — սիրո առատ աղբյուր է նա,
 Մի՛ ափսոսա մեղքիդ համար — սիրտը մաքրող սուրբ հուր է նա.
 Թե սերն անցնի՝ մի մորմոքա — կըմնա հուշ՝ մաքուր է նա,
 Սիրտըդ թող միշտ խնդա կամ լմ՞ — մահ է մթին, երբ լուռ է նա:

Արածներիդ համար երբեք չես ասելու ախ ու ափսոս,—
 Չարածներիդ համար պիտի ասես ափսո՞ս, հազա՛ր ափսոս:
 Վահան Տերյանն ասաց — ավա՛ղ, ինչո՞ւ դրի սրտիս կապանք,
 Քանի՛ սերեր, քանի՛ հուրեր զուր հանգցրրի — հազա՛ր ափսոս...

1917, գարուն,
 Քիֆլիս

Այստեղ միշտ քեֆ ու հանդես է,
Կեցցե՛ք «մեր Օհաննեսը»:

Ա՛խ, շեն է ա՞ռնն այս, շե՛ն է,
Բայց ափսոս չըկա Աշխենը:

Անպակաս այս տան վարդը—
Ծաղկի՛ մեր քնքուշ Նվարդը:

Այս տունը միշտ անուշ է,
Այստեղ է անուշ Անուշը:

Եվ ինչպե՞ս մարդիկ շարբին,
Քանի այստեղ է Արփին...

Թումանյանի պալատում
Ով որ քեֆի չի նստել,
Նա չի տեսել դեռ խնդում,
Աշխարհ չի տեսել:

Թումանյանի պալատում
Կըգտնես, ո՞վ մարդ,
Անուշ, Արփի-արբեցում,
Եվ վարդ, և Նվարդ...

Թումանյանի երգերում
 Կա և «էս», և «էն»,
 Բայց իզո՛ւր ես դու սրում
 Ատամները, քե՛ն:
 Թումանյանի երգերում
 Կա և «էն», և «էս»,
 Բայց կա և սիրտ դեզերուն,
 Հոգի հրակեղ:
 Խելքի՛ եկ, ո՛վ նենգամիտ,
 Այնտեղ փնտրիր միշտ
 Հայրենի խինդ ու ժրպիտ
 Եվ հայրենի վիշտ:
 Այո՛, «էս»-ին և «էն»-ին
 Ես էլ եմ մերժում.
 Զոկի՛ր քաշին ու հենին,
 Ո՛վ լուսնահաչ շուն:

Ես դեռ պատանի սիրեցի քո խիստ,
 Ցո՛ւրտ, հյուսիսային մտազուսպ լեզուն
 Եվ տեսա՝ որքա՛ն ահեղ է կիզում
 Կըրակը թաքուն տողերից հանգիստ:

Այդպես ափերում իր կանաչանիստ,
 Իմ հեռու երկրում Արազն է հոսում,
 Եվ այնպե՛ս, այնպես հանդարտ է խոսում,
 Թաղած իր խորքում մրրիկն անհանգիստ:

Դու շարշարանաց ահավոր ժամին
 Եկար այցելու իմ երկիրն անհույս
 Եվ ավետեցիր փրկություն ու լույս,
 Երբ հալածում էր մեր նավը քամին:

Ճեղքելով կապույտ անապատն անհուն
 Ոսկի քարվաններն անցնում են կրկին.
 Քո քարվաններն են, դերվի՛շ իմ անտուն,
 Խառնում իրանց ջինջ կարկաչն իմ հրգին...

Քո քարվաններն են օրորում անքուն
 Իմ սիրտը բեկված և իմ հին վերջին
 Բերում են հանգիստ և հոգուս՝ խնդում:

Քե՛զ եմ հրգում, կարմի՛ր,
 Արյունաբո՛րբ
 Ազատության դըրո՛շ,
 Վառվի՛ր.
 Հարյավ հոգին իմ որբ,
 Հավետ հարյավ,
 Ցնծուն ու խենթ, որպես
 Մրրկահավ:

Հարյալ հավետ, հարյալ հոգին իմ որբ
Մահանքման քնից, քնից անարգ.
Քե՛զ եմ երգում, կարմիր, արյունաբորբ
Ազատության դըրոշ — քեզ փա՛ռք...

Անմխիթար ու շար իմ օրերին,
Անապավեն կյանքիս, կյանքիս մոլոր,
Իջավ անմար մի լույս, մի հուր վերին
Եվ հրդեհեց հոգիս:

Եկավ երկաթ քայլով
Եվ երկիրը դողում է.
Զգեստավորվի՛ր նոր փայլով,
Ընդունիր իր ալ շողումը:
Դատաստանի օրվա
Ահաբեկ աստղերի նրման
Թափվում են թագերն հընօրյա,
Եվ գահերը լինում են կործան...

Ե՛լ, դեմոկրատիա,
 իտր ու խնդուն աղմկիր ամեն կողմ,
 Դուրս թափվիր մութ խուցերից
 Եվ որոտա՛ որպես հողմ,
 Լից ն՛ փողոց, ն՛ կրկես,
 Ե՛լ մրրկուն ու հրկեզ...
 Թո՛ղ ուրբուն ու խավար
 Այս փողոցները
 Խառնիճաղանջ,
 Ե՛լ, որպես հուր ու լավա,
 Լի՛ց ն՛ փողոց, ն՛ կրկես,
 Շաչ ու շառաչ, ճիչ ու կանչ—
 Ողջը սրբի՛ր ու լվա՛...

Զարդեցե՛ք անդուլ, անգութ, անխնա,
 Զնշեցեք աշխարհն ապական ու հին,
 Թող քարը քարի վըրա չըմնա,
 Ողջը մատնեցեք հըրին ու մահին:
 Եվ կործանեցեք բանտերը վերջին,
 Փշրեցեք վերջին շղթաները պիրկ,
 Որ կաշկանդել են մեր միտքն ու հոգին:
 Որպես փոթորիկ, իջե՛ք ավերիչ
 Եվ խորտակեցեք աշխարհն այս դազիր,
 Փոշի դարձըրեք այստեղ ամեն ինչ:

Մշտունայն այս հոգսերում
 Հավատացի միայն քեզ,
 Միայն դու ես հրակեզ
 Ողջակիզվում ե սիրում...
 Միայն դու ես, սի՛րտ մաշվող,
 Տեսնում երկրի այս բանտից
 Հուրեր անծիր և անբիծ
 Եվ երկրներ մշտաշող...
 Եվ աշխարհում անխնդում,
 Մեր մոլորուն ու անօգ
 Ուղիներում՝ դո՛ւ ես լոկ
 Ազատություն ավետում...

Կանցնեն դարեր, դարեր երկար ու անթիվ,
 Բայց քո անունը ազնիվ
 Կըմնա հավետ կենդանի:
 Եվ սերունդներ, որպես հին գինի,
 Կարբեցրնե ցնորքով անսանձ
 Եվ կայրե, կայրե անանց...

Քո անունը, որպես ծածանվող դրոշ,
 Անունըդ կարմիր, հրե ապարոշ,
 Կըտանի ամբոխն արբած,
 Որպես սրբություն՝ գլխաբա՛ց...

Մեր թշնամին բերում է «տանկեր»,
 Բերում է ցեղեր սևամորթ:
 Կեռ դաշույններով գալիս են,
 Մռայլ գնդերով գալիս են:
 Թող գա՛ն.

Մեր կրակի դեմ՝ անգոր են,
 Մեր դրոշի դեմ՝ կրխորտակվեն.
 Մենք մութ աշխարհում՝ ջահ ենք,
 Մենք տանջված երկրին՝ դրոշ,
 Թող գա՛ն,
 Թող գա՛ն,
 Թող գա՛ն...

Ինչո՞ւ ես ջահել չըմենա,
 Երբ վառ էր հոգիս ու լեցուն,
 Երբ պարզ էր օրերի լեզուն,
 Եվ թեթև՝ աղմուկն առօրյա...

Գար ինձ հանկարծ հեռագիր.
 Որ դու գալիս ես, գալիս,
 Դու իմ միակ ցանկալիս,
 Դու իմ անո՛ւշ տարագիր...

Ոչ ծաղրածու զվարճաբեր, ոչ խոսքերի վարժ վարպետ—
 Կոչված ես դու վերին կամքով, որպես պայծառ մի ասպետ:

Դու մարգարե պիտի լինես, խաչակիր և մարտիրոս,
 Խարույկ ու խաչ պիտի ելնես — ոչ իբր ստրուկ՝ այլ հերոս...

Խոսքըդ պիտի լինի դաշո՛ւյն, սիրտըդ՝ կրա՛կ ահավոր,
 Պիտի լինես հեզ, որպես որբ, վեհանձն, որպես թագավոր...

Պիտի բանաս սիրտըդ բորբոք ամեն սրտի դեմ,
 Պիտի լինես միշտ հրահրուն և միշտ լուսեղեն:

Եվ սնոտի օրերի մեջ պիտի վառվես որպես ջահ,
 Որպես բարիք ընդունես միշտ և՛ տանջանք, և՛ մահ...

Թեթև էր արվեստն իմ՝ խնդում,
 Իսկ կյանքըս այնպես դժվարին էր.
 Այնպես միշտ անօգ ու լըռին էր,
 Այնպես միշտ մուլար ու անտուն:
 Հոգին իմ պայծառ մի տենդում
 Պարզված էր, անհուն աշխարհինն էր,
 Հավատըս այնպես միշտ խորին էր,
 Այնպես անաղոտ ու խնդուն...

Մի հին տրամուխյուն անսփոփ ու խոր,
 Որպես վիշտն անել հայրենի հողիս,
 Երգում է սրտիս դառնագին օրոր
 Եվ անդուլ ցավով մաշում է հոգիս:
 Գիտեմ՝ չի գալու ազատության օր,
 Այնպես խոր գիտեմ, թեև անհանգիստ
 Հոգիս մոգում եմ երազով անզոր
 Ու դեղ որոնում անսփոփ վերքիս:
 Աղմուկն այս կյանքի արդեն իմ սրտում
 Հնչում է որպես մահերգ մի տրտում,
 Ու լսում եմ այն որպես հնավանդ
 Մայրական օրոր՝ տխրությամբ անուշ.
 Եվ վաղուց հոգիս համբ ու հնազանդ
 Զգտում է երկիրն... անցավ ու անհուշ:

Որքան դեռ տրտունջ, քանի տրտմություն
 Պիտի օրորեն օրերըս կրկին,
 Մորմոքուն դողան խոնջած իմ սրտում,
 Ձուլվեն դառնությամբ լեցուն իմ երգին...
 Եվ որքա՛ն, որքա՛ն պիտի գա վրադ,
 Հոգիս, մահու շափ թախիժ ու խոցում,
 Քանիցքս պիտի դողաս անփարատ
 Երկու աշխարհի սահմանագծում...

Եղի՛ր ինձ քույր... Թող որ հոգիս
 Գանի անդորր սսկևվորիդ
 Քո նայվածի ցուքում հանգիստ—
 Ես չեմ ուզում հուր ու մրրիկ:
 Օ, խաղաղի՛ր քո նրբագին
 Նայվածի տակ, սսկի բոցում
 Քո աչքերի՛ որբ իմ հոգին—
 Ես չեմ ուզում ալեկոծում:
 Ձեռքըս բռնիր և նրբանուրբ
 Ինձ ուղեկցիր — ես որբ, ես կույր...
 Հոգիս այնպես կարոտ է սուրբ
 Մտերմության... Եղի՛ր ինձ քույր...

Լինեի շորան սարերում հեռու,
 Գայիր անցնեիր վըրանիս մոտով,
 Իրար նայեինք անուշ կարոտով,
 Քնքուշ ժրպտայինք հանկարծ իրարու:
 Գընայիր աղբյուրն ու ետ դառնայիր,
 Թեթև, որպես վիթ, ելնեիր ձորից,
 Մի շուր տայիր ինձ քո լի սափորից
 Ու վըրանիս մոտ հանգստանայիր:
 Եվ վերջալույսին մի օր, օ՛ մի օր,
 Մանիշակագույն սարերի լանջին
 Բացվեինք իրար խոսքերով շնչին,
 Բայց ուխտը լինեք անխարդախ ու խոր:
 Ու երբ գնայիր — գիշերըս անքուն
 Գառնար գալիքի մի թովիչ խոստում,
 Ու վառվեի հոգիս պարզ ու իմաստուն՝
 Իմ վըրանի տակ, սարերի գրկում...

Հովիվներն այնտեղ կրակ են արել
 Սարերի վրա — օ, անո՛ւշ հեռու,
 Զայնում են անվերջ մթնում իրարու,
 Հովիվներն այնտեղ կրակ են վառել:
 Ա՛խ, սիրտս թռավ աշխարհն այն հեռու,
 Ուր, հի՛ն, հնչում ես, բարբառ հայրենի:
 Հովիվներն այնտեղ կրակ են արել
 Սարերում իմ բաց, օ, անո՛ւշ հեռու...

Հովիվներն ազատ հեռու սարերում
 Կրակ են անում — ձայնում են իրար:
 Ես՝ կալանավոր աշխարհում արար...
 Հովիվներն՝ ազատ հեռու սարերում:
 Ու երկրից երկիր — գերումից գերում
 Գնում եմ անդուլ՝ անհայտին ավար...
 Հովիվներն ազատ հեռու սարերում
 Կըրակ են անում — ձայնում են իրար...

Դու հնչիր — քո սրտի զարունն է,
 Իսկ իմում՝ վերջինն է հիվանդոտ,
 Բայց քոնից բորբոքուն ու խանդոտ,
 Դու հնչիր — քո սրտի զարունն է:
 Օ երգիր, քո հոգին վառվում է,
 Իսկ իմում մահացում է տենդոտ,
 Դու հնչիր — քո սրտի զարունն է,
 Իսկ իմում՝ վերջինն է, հիվանդո՛տ...

Օ՛, կըգան օրեր ավելի տրտում
 Ու դժնի, դժնի, առավել դժնի.
 Կըդառնա հանկարծ բոլորն ապարդյուն,
 Օ՛, կըգան օրեր ավելի տրտում:
 Կըլուծ տրտունջն անամոք սրտում,
 Եվ փոշու նրման ձանձրույթը կիջնի...
 Օ՛, կըգան օրեր ավելի տրտում
 Եվ դժնի, դժնի, առավել դժնի...

Երբ կըհոգնեմ, տարեք ինձ երկիրն իմ հեռու,
 Այնտեղ կա նուրբ երեկո, մեղմախոս առու,
 Այնտեղ հանգիստ կըննջեմ մեռած իմ մոր հետ,
 Կզըրկեն ինձ երազներ դյուրեթական հավետ:
 Բայց և քնում ծանր ու խոր սիրտս կզգա միշտ
 Դառն ու տխուր մի օրոր — հայրենի մի վիշտ:
 Եվ եթե դուք գաք մի օր այցի իմ շիրմին,
 Կըծպտա ձեզ իմ սրտից բուսած վարդենին:

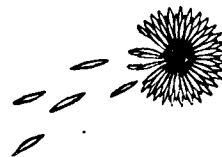
Գինով եմ, գինով եմ ես էլ,
 Քեթեմ եմ, անհոգ, լեզվանի.
 Օրորի՛ր մեզ, պանդոկ-կարուսել,
 Օրորի՛ր, օրորի՛ր մեզ, գինի:

Պոետ մի անտեր ու անտուն,
 Գիտեմ ես՝ կորած եմ, կորած.
 Բայց դեռ երգն իմ երգում է տենդում —
 Օ, երա՛զ է, երա՛զ ու երա՛զ...

Ինչ քա՛ղցր է նստել այստեղ,
 Ժպտալ քո խոսքին սեթևեթ...
 Իսկ ներսում իմ, ներսում մի ասեղ
 Ասդտում է — ննջե՛լ առհավետ...

Պարում են, երգում վետերում,
 Սահում ենք եթեր առ եթեր.
 Գուցե վաղն իսկ կարդաս թերթերում
 Եվ ժպտաս՝ «հանգեալ ի տէր»...

ՍԵՎԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Կարկուտը եկավ, արտերս տարավ,
 Կարմիր ցորենն հասկի մեջ մեռցուց,
 Պարտատերս եկավ, եզներս առավ,
 Երկինքը ինձմեն երեսը դարձուց...

Օջախիս միջին կրակը մարած,
 Տղաքս անոթի, կնիկս հիվանդ,
 Ելնեմ մեն-մենակ անձար ու անհաց
 Քեզյառը երթամ, դարիբ ու ղուրբաթ:

Կարկուտը եկավ, արտերս տարավ,
 Կնիկս հիվանդ, տղաքս քաղցած,
 Ումուդս էլ ահա կրճբումս մեռավ,
 Գոռ-քեզյառ երթամ, դարդերս շալկած:

Սարեր ու ձորեր կանաչ են հագել,
 Ծաղկով զարդարվել դաշտերը ավան,
 Անուշ քուրիկ ջան, ել դուրս ելնենք, ե՛լ,
 Իրար կուշտ նստինք ծաղկոցը վրան...:

Վարդ ու շուշանից քեզ սլսակ հյուանմ,
 Գուրգուրենք իրար դալարի միջին,
 Ու բնությունը մեր սերը վըսեմ
 Օրհնե անուշիկ ժպիտը դեմքին...

Ե՛լ, անուշ յար ջան, սարերը ելնենք,
 Չորս դին վտակներ անուշ քըքան,
 Ե՛լ, անուշ յար ջան, մարգերը ելնենք,
 Մեզ ծառ ու ծաղիկ ուրախ խշխշան:

Սարեր ու ձորեր կանաչ են հագել,
 Տես, ինչպես ուրախ ժպտում են ահա,
 Անուշ քուրիկ ջան, ել դուրս ելնենք, ե՛լ,
 Զահելությունը էլ ետ չի դառնա...

(Հոսս)

Սիրո քարոզիչ, այսօր ես նորից
 Քեզ եմ որոնում անդուսպ կարոտով,
 Հայտնվիր դու ինձ՝ խաղաղ, անթախիծ,
 Ամոքիր սիրտս քո անհուն սիրով:
 Ցույց տուր ինձ այսօր քո դեմքը ներող,
 Տանջանքի ահեղ շղթայի ներքո,
 Որպես լուսազարդ երկինք ոսկեշող,
 Որպես գուրգուրող հիասքանչ արև
 Հույսերըս կրկին հեռացան ինձնից,
 Կյանքի թախիծն է գրկել ինձ այսօր,
 Ես քեզ եմ դիմում այս ցուրտ աշխարհից,
 Ես քեզ եմ բերում հույզերըս բոլոր:

Օ, հայտնվիր խաղաղ ու սիրող,
 Ամոքիր սիրտս քո անմար սիրով...

(Սոսեստ)

Պուրակն է ժպտում ոսկե զարդերով,
 Երկինքը՝ դժգույն, աստղերը՝ գունատ,
 Ես քեզ սիրում եմ մի քնքուշ սիրով,
 Որպես մեռնողի ժպիտն անհաստատ:
 Անհռանդ ու հեզ գունատվող կրակ,
 Աշուն մեղմաշունչ, խարված կնոջ պես,
 Գունատ օրերի տխուր երկնի տակ
 Դու չես տրտնջում ու անիծում չես...
 Անխոս վայր ընկնում ու անխոս մեռնում,
 Ոսկե թերթերը քամին է թաղում,
 Անծանոթ քամին, անծանոթ հեռվում...
 Այդպես իմ հոգու թևերն են դողում,
 Այդպես իմ հոգու աստղերն են մեռնում...

Վերջալույսի ստվերներում խուսափուկ,
 Հափշտակված երազներով դյուրթական՝
 Հոգիս զգաց մտերմական մի շշուկ—
 Քո խոսքերի գզվանքները դյուրթական:
 Որոնումիս կասկածների անտառում,
 Ուր հոգնատանջ սիրտս թույլ էր ու հիվանդ,
 Տեսա ուղին, տեսա կյանքի ողջ հեռուն,
 ազդեցությունը ջերմառատ,
 Եվ դու այնտեղ, խավարներում այն հեռու,
 Վառում էիր քո լույսերը անաղոտ,
 Վերջալույսը գունատվում էր. սակայն դու
 Վառում էիր քո արշալույսն անծանոթ:

Արևը սուզվեց անդունդները,
 Երկնքից իջան ստվերները շար,
 Բայց դու չես լուում, մարդկային ժխոր,

Իմ հիվանդ հոգին շատ է տառապել,
 Հոգնել է հոգիս հեշտասան սերից,
 — Քույր իմ, մի՛ ցանկա այսօր ինձ խօսել,
 — Քույր իմ, այս անգամ կարեկցանք բեր ինձ:

Գրկել է հոգիս ստվերն ամեհի,
 Դու մի՛ գալ ինձ մոտ համբույրով կրքոտ,
 Մի՛ վառիր բոցը անցած օրերի,
 Խաղաղ լույսի պես այսօր եկ ինձ մոտ...

Նա. Ա՛խ, ամեն ինչ ունի տխուր մի սահման,
 Անվերադարձ մոռացության գերեզման,
 Քո հոգին էլ հավատարիմ, սիրատենչ
 Կըգունատվի անմտերիմ մարդկանց մեջ:
 Կը քո աչքերը
 Այս աշխարհում պայծառ լույսը մշուշող,
 Չկա այլ կյանք, չկա դժոխք ու դրախտ:

Նե. Շղթայված են սահմանի մեջ կյանք ու բախտ,
 — Մի մտորիր, եղիր պայծառ արեգակ,
 — Ակնթարթի բույրով հարբիր դու անհագ,
 — Օ, մոտեցիր, ինձ փայփայիր տիրաբար.
 — Ու ես կզգամ անմահության լույսը վառ,
 — Ակնթարթը, ակնթարթը անսահման,
 — Ակնթարթը անմահության է նման...
 Բոցավառվիր, եղիր կարող ու հպարտ,
 — Օրհնված ես, արբունքների ակնթարթ...

Ես լսում եմ՝ դեռ հնչում է անվերջ,
 Այն հեռու երկրի աղբյուրը պայծառ,
 Հիմա տեսնում եմ կամարները պերճ
 Ու թո հայացքը զվարթ ու անշար:
 Հնչում է ահա ծիծաղըդ ուրախ,
 Որպես աղբյուրի կարկաչունը լույս,
 Ձգում եմ ահա բերկրանքը խաղաղ,
 Որ թո սիրո պես տիրել է հոգուս:
 Ահա լսում եմ՝ անտառն է շաշում,
 Երկի՛նք, աստղերն են քեզ հետ ծիծաղում,
 Հետո խաղում ես, փախչում ու կանչում,
 Երգեր ես ասում, ծաղիկներ քաղում,
 Կախարդել ես ինձ, որպես լուսնկան,
 Եվ ես քեզ հետ եմ՝ հմայքիդ գերի,
 Խորհրդավոր ես գիշերի նման,
 Որպես լեռների փերի:

Ինձ մի՛ նայիր, օ՛, մի՛ նայիր ինձ այդպես,
 Ես սոսկում եմ թո հայացքից,
 Ես հիշում եմ, քեզ հիշում եմ, գիտեմ քեզ,
 Օ, հեռացիր, օ, մի նայիր այդպես ինձ...
 Դու կանգնած ես անխոցելի ու անխոս,
 Դու չես գնում — օ, իմ սիրտը մի խոցիր,
 Ես դողում եմ թո հայացքից-օվկիանոս,
 Օ, մի նայիր, ինձ մի նայիր, հեռացիր...

Գու հոգուս քույրն ես,
 Բախտի համբույրը,
 Նոր կյանքի լուրն ես,
 Երկնքի բույրը.

— Իսկ ես... ես, ասա.— քո ի՞նչն եմ ես...

Գու մաքուր հույս ես,
 Գիշերիս լույսն ես,
 Վայելքի երգը,
 Իմ տիեզերքը.

— Իսկ ես... ես... ասա, քո ի՞նչն եմ ես:

Ոսկի ավազ լինեի,
 Զուրբդ գար՝ ինձ տաներ,
 Արծաթ ամպիկ լինեի,
 Հովըդ գար՝ տարտղներ...

Հեռավոր աստղերի ոսկեղեն կրակներ,
 Որ մեռած եք հավետ ու հավետ կենդանի,
 Հոգիս էլ ձեզ նման մի քնքուշ փայլ ունի,
 Հեռավոր
 Ես ապրում եմ հեռու աշխարհի աղմուկից,
 Բայց հոգիս աշխարհի տառապանքն է վառում,
 Ես ատում եմ մարդկանց անօրյա հոգսերը
 Ու փախչում եմ հեռու
 Ես սիրում եմ մարդկանց տենչանքները պայծառ,
 Խորությունը մռայլ, ապստամբ բողոքը,
 Երբ դառնում է մարդը հրդեհող մի
 Ես մարդու
 Ես սիրում եմ աշնան գիշերները տխուր,
 Երբ հոգին մենավոր լալիս է խավարում,
 Երբ բացվում է հոգին մենության տաճարում,
 Ես
 Մայր-երկիր, քո որդիք միշտ օտար են իրար,
 Երկնքի աստղերը՝ մտերիմ ու սիրող,
 Երկնքի աստղերը՝ բոցավառ ու կարող,
 Մայր-երկիր, քո որդիք միշտ օտար են իրար...

Իմ հիվանդ մուսա, այն օրից, երբ դու
 Փարեցիր հոգուս տրտմա երգով,
 Ես անցնում եմ լուռ, գնում եմ հեռու
 Բյուր եղբայր-մարդկանց ծովի եզերքով:
 Բայց այսօր ահա լսեցի կրկին
 Մի հուսահատ ճիշ՝ բանտերից փախած,
 Իմ հոգին լացեց, ցավեց իմ հոգին
 Ու անզորության տագնապով ճշաց...
 Ահա կանչում են նոքա ինձ կրկին,
 Մի՞թե այսօր էլ սիրտս շես վառի,
 Մի՞թե առհավետ գերի եմ վշտին,
 Չեմ լսիլ նոցա ձայները՝ արի...

Եվիրական վայրերի մոտ
 Քեզ հիշեցի ես կրկին,
 Ու ինձ ժպտաց մեր հին ծանոթ՝
 Ձեր պարտեզը
 Լուսամուտիդ փեղկերը փակ,
 Մաղկանոցըդ՝ ամալի...
 Ա՛խ, ես ի՛նչպես, ի՛նչպես մենակ
 Ձեր պարտեզը գնացի...
 Այն պարտեզը եվիրական
 Ավերակ էր ինձ համար.
 Չէ՞ որ նա էլ քեզնով միայն
 Կենդանի էր ու դալար...

Որպես մանկության օրերում լսած
 Մի քաղցր զրույց, հիշում եմ նորից
 Մեր ընկերական կյանքը սրտաբաց,
 Երբ լուսեղեն էր և խինդ, և թախիծ...

Դեռ այն ժամանակ մանուկ մեր հոգուն
 Հարազատ էր այն թախիծն անմեկին,
 Որ այսօր էլ է մեր սիրտը լքում՝
 Սև ամպի նրման պատած մեր հոգին,
 Դեռ այն ժամանակ զվարթ խաղի մեջ
 Տերու...
 Եվ երգվում էինք սրտով հրահրուն
 Մեր անբախտ երկրին մեր կյանքը զոհել,
 Եվ այնտեղ, ուր մեր լեզուն էր լռում,
 Խոսում էր սրտի հուզումը ջահել:

Մեր ավտոն արագ,
 Արագ
 Թռչում է,
 Որպես հրաթև
 Թեթև
 Թռչուն մի—
 Դաշտերով անափ, անսահման,
 Օվկիան
 Տափարակ.
 Ճեղքում սև մութք
 Աչքերով,
 Աչքերով կրակ,
 Մեր ավտոն,
 Ավտոն մեր,
 Ավտոն.—
 Արթուն աղմկում,
 Անքուն
 Ճչում է,
 Ճչում է,
 Որպես ահավոր
 Հզոր
 Թռչուն մի:

Անհանգիստ է հոգիս ու տրտում...
 Ես տեսնում եմ աղետ ու արյուն,
 Խելագար ու խավար խլրտում,
 Աղաղակ, աղերսանք, գալարում:
 Ես տեսնում եմ ավերն ամենի,
 Ահավոր վհատում ու անկում,
 Եվ խնջույքն արյունոտ, լրբենի,
 Եվ անզոր գայրույթի բռնկում...
 Ես տեսնում եմ գյուղեր հրկիղված,
 Քաղաքներ
 Դիակներ, դիակներ գզգզված...
 Անհանգիստ է հոգիս ու տրտում...

Մայրս ուներ ձեռներ բարակ,
 Մոմե մատներ երկար ու նուրբ,
 Մեղմ աչքերում գգվող կրակ,
 Այնպես բարի և այնքան սուրբ.
 Աշխատավոր անդուլ ու ժիր՝
 Պահել էր նա հոգին ղվարթ,
 Սիրտը քնքուշ սիրով արբշիռ,
 Արցունքն առատ և անաղարտ.
 Երգեր ուներ պարզմիտ, բայց ջեռ,
 Խոսք ու հեքիաթ հազար ու բյուր

 Ցամաքել ես, անո՛ւշ աղբյուր...

Ես չեմ մոռանում կարոտով մի հաշտ,
 Մանուշակագույն մայրամո՛ւտ միգասրող,
 Ամպերը մաքուր՝ ողողված ոսկով,
 Եվ քե՛ղ, հայրենի անո՛ւշ լեռնադաշտ:
 Կարծես ականջիս հնչում է բարակ
 Զանգակը գյուղի քարաշեն ժամից,
 Որպես մի կռունկ՝ ջոկված երամից—
 Այնպե՛ս լալագին, այնպես անճարա՛կ...
 Ու դե՛մս են ելնում պարզմիտ ու բոխ
 Գյուղացիք ծանոթ — զարմանքով նայում,
 Եվ վայրի կոպիտ սիրով փայփայում,
 Երբ ճանաչում են՝ ժպտալով բարի...

Վարդերըս հիմա կարմիր,
 Վարդերըս կարմիր ու վառման,
 Բացվել են բոցե նաիրի երկրում.—
 Եվ աղջիկները ելել են գարնան
 Պայծառ դաշտերը երգերով սիրուն...
 Եվ իմ վերքերը բացվում են նորից՝
 նաիրի երկրի ծաղիկների պես՝
 Այրվում են, վառվում, այրում են ինձ,
 Որպես երգերը, նաիրի երկիր,
 Որպես վարդերը, նաիրի՛, քեզ...

Սևերով, սևերով կըպատեմ,
 Իմ սիրտը, իմ սերը շորորուն,
 Ջահերը, շահերը կըմարեմ
 Իմ կյանքի, իմ հոգու օրորուն:

Կըփակվեմ, կըփակվեմ իմ իրցում
 Ու մենակ, մեն-մենակ կըմնամ,
 Խոհերի, մտքերի օվկիանում
 Մինչև լույս, մինչև մութ կըլողամ:

Դու գնա՛, դու անցիր քո ճամփեն,
 Ցողաշաղ, հուսաշաղ, վեհորեն,
 Թող ապրե, թող շնչե քո հոգին
 Նոր հույզով, անհայտով անմեկին:

Բայց մի օր զղջումի կսկիծով
 Թե դառնաս քո անցած ճամփեքով,
 Եկ ինձ մոտ. ես կելնեմ քո դիմաց
 Իմ հոգու խորանի լույսերով:

Իսկ այժմ սևերով կըպատեմ
 Մոռացված, արնաքամ իմ հոգին,
 Լույսերով, հույսերով կըսպասեմ
 Քո դարձին. իմ կյանքի ծնունդին:

Լուսավորել եմ կարմիր մոմերով
 Իմ երազների պարտեզը բուրբ,
 Եվ անմար հույսով, պայծառ հավատով՝
 Սպասում եմ քեզ, որ կըզգաս մեկ օր:

Ծաղկի պես փարթամ հոգիս է բացվել,
 Այ թերթիկները ճամփիդ է փռել,
 Արցունքով ջրել. դե ասա՛, անգին,
 Շա՛տ պիտի մնամ քո վերադարձին:

Ասա՛, ի՛մ աստղիկ, իմ կյանքի փարոս,
 Երկա՞ր պիտ ապրեմ այս անսեր օրով,
 Թե՞ շուտով կըզգաս սիրտս կըբուժես
 Քո անմեղ հոգու անուշ բույրերով:

Կարողում եմ ահա նամակդ ինձ գրած
 Ու բառերի մեջ սիրտդ եմ որոնում.
 Ինչպե՞ս տանջված ես, ա՛խ, ինչպես հոգնած,
 Եվ ինձ ես փնտրում քո ամեն քայլում:

Բայց ես անուրջ չեմ, ես կամ, ես կըզամ,
 Կոչի՛ր ինձ միայն, և ես կըզառնամ,
 Երգամ վանելու քո բյուր ցավերը,
 Հեքիաթ դարձնելու քո ապրումները:

Կըզամ իմ հոգու ալ-լավ վարդերով
 Հոգուդ դրախտը նազան զուգելու,
 Իմ երազների հուր բույր թևերով
 Անուրջ-պատրանքի զիրկը տանելու:

Միայն թե ծածկիր այդ բացված վիճը
 Աշնան տերևով, անդարձ մահերով,
 Ու վերածնվիր, անցիր անշունդը,
 Հոգուդ անդունդը անվախ, անխուով:

Ես գիտեմ մի աշխարհ, մի աշխարհ հոգեթով,
 Ուր երազ-հույզերի անուրջով եզերված,
 Վարդերի, հասմիկի խնկավետ բույրերով
 Ապրում է իմ սերը՝ ակներով զարդարված:

Ես գիտեմ մի եղեմ, ծաղկազարդ մի պարտեզ,
 Ուր կյանքն է երջանիկ, ուր շրկա հոգս ու ցավ.
 Ուր զգվանքն է քնքուշ, անմարմին հովի պես,
 Ուր համբույրն է անուշ, մեխակի թույնի պես:

Քեզ այնտեղ կըտանեմ իմ հոգու թևերով,
 Քեզ այնտեղ կըտանեմ իմ պայծառ երազով,
 Անուրջով կըշինեմ հեթաթի պալատներ,
 Կընիրհենք, կարբենանք ձյունափայլ մեր սիրով:

Հիշո՞ւմ ես արդյոք այն պարզ երեկոն...
 Դու նստած էիր մութ պատշգամբում,
 Գլուխդ ցավից թեքած շոր փայտին,
 Ու ես էլ անուժ ընկա քո կողքին:

Դու տառապանքով ձեռքդ պարզեցիր...
 Ես բռնեցի այն ու համբուրեցի...
 Համբուրեցի քո աչքերը ծավի,
 Շուրթերդ ալ-նուռ, վիզդ կարապի:

Այն անդարձ օրը հիշո՞ւմ ես արդյոք...
 Ես ու դու մենակ աշխատում էինք,
 Ու դու մանկան պես ինձ գիրկդ առար.
 Անգին գլուխդ կրծքիս սեղմեցի

Եվ համբուրեցի աչքերդ ծավի,
 Շուրթերդ ալ-նուռ, վիզդ կարապի...

Ուրախ օրերի, ճաճանչ օրերի
Շողերը ոսկի հանգան ինձ համար,
Սիրո բերկրանքի, անուշ համբույրի
Հույզերը մանուկ մեռան ինձ համար:

Երբեմն այնպե՛ս հոգնած եմ զգում,
Որ տանջվելու էլ ուժ չեմ ունենում.
Էլ ո՛չ մտածմունք, ո՛չ ներկա, անցյալ...
Անթափանցելի խավար է տիրում...

Փակվում եմ իմ մութ խցում մեն-մենակ,
Մաղկանց բույրերին իմ հոգին հյուսում,
Ու սրտիս անծայր, մութ անապատում
Իմ հույսի-հույզի կրակն է փայլում:

Եվ սարսափով լի խավար գիշերին
Նա շողշողում է ինչպես վառ աստղիկ,
Որ փոթորիկի սոսկալի ժամին
Ուղղորդ է լինում անդեկ նավերին.—
Իմ անդեկ սրտին...

Տ Ա Ր Բ Ե Ր Ա Կ Ն Ե Ր

2

ԵՐԳ

(Խտուներենից)

Երբ կըհոգնես, կըզազազես դու կյանքից,
Եկ իմ մոտս, դարձիր մոտս դու նորից,
Իմ հարնգատ, սիրտս քեզնով է շնչնի,
Ձի կամենա նա վերստին քեզ տանջել...

Եթե բախտն ու վայելքները քեզ ժըպտան,
Օտարները քեզ գգվանքով ողջուն տան,
Գուցի ես լամ բախտիդ համար, իմ անդին,
Սահայն դարձիր, դարձիր մոտս դու կրկին...

Եթե հեռվում ճակատագիրն անհոգի
Սիրտդ մատնե ձմեռաշունչ տանջանքի,
Օ՛, գիտեցիր՝ այնժամ սիրտս կըցավի,
Ինձ կըտանջե լուռ կսկիծը քո ցավի:

13

Stanges

Ինձ թաղեք, երբ կարմիր վերջալույսն է մարում,
Նրբ վերջին գգվանքով արեգակը մեռնող
Սարերի արծաթյա կատարին է փարվում,
Նրբ փարվում են ծաղկանց հով ու ցող...

Ինձ թաղեք, երբ խաղաղ երեկոն է իջնում,
Նրբ լռում է աղմուկը զվարթ,

Երբ շողերն են մեռնում, ծաղիկները ննջում,
Երբ արտում խոկում են լեռ ու արտ...

Իմ շիրմին դալկացող հորրտներ ցանեցեք,
Որ հանդարտ ու խաղաղ մահանան.
Իրիկվան խավարում դուք ինձ լուռ թաղեցեք,
Որ կյանքի հմայիչ շշուկները չըզգամ:

36

Իմ սիրտը հավետ կարոտն է տանջում.
— Ըղձալի Անհայտ, արդյոք ո՞ր ես դու:
Մի քնքույշ բախտ է ինձ անվերջ կանչում.
— Օ՛ր, բնքույշ Աստղիկ լույս արտալուսու:

Ահա ես նորից ճանապարհ ընկա.
— Արդյոք կըժպտա՞ ինձ ցանկալի դեմքը:
Ես չեմ իմանում՝ նա կա թե չըկա.—
— Արդյոք չե՞ք տեսել, արդյոք չըզգիտե՞ք...

Շրջում եմ անվերջ, կանչում եմ անվերջ.
— Կըտեսնե՞մ արդյոք թեզ ցուրտ աշխարհում:
Իմ միակ Անուրջ, իմ շրմնանող Տենչ.
— Արդյոք, ո՞վ ես դու լուսեղեն Տեղում...

41

Ռ. Բ.-ին

Անուշ անուրջով պաճուճիր հոգիս,
Լուտիր մահճիս մոտ ու տխուր երգիր,
Մոր պես բնքը բարս մոտեցիր դեմքիս,
Խաղաղ փայփայիր սիրտս տարագիր:
Լայն դաշտերի մեջ, դանդաղ մշուշում,
Լքված լուսթյան ծածկոցն է իջել.
Իմ սիրտը հավետ կարոտն է մաշում,
Իմ տխուր հոգում երգերն են ննջել:
Երգի՛ր ինձ համար, երգի՛ր ինձ համար,
Ինձ հեքիաթ սաս, անրջանք բեր ինձ,
Ճրի՛ր քո երգով մոռյլ ու համառ
Աշնան գիշերը իմ լքված սրտից:

Չարսասանված աստր խոսքեր,
Եր դողում եր անպատասխան,
Նս սիրում եմ, աստ՛ր խոսքեր,
Ներ թրթիռը երազական:
Խորհրդավոր, աստ՛ր խոսքեր,
Մարդոց աչքից խորունկ թաղված,
Անջատման պես, աստ՛ր խոսքեր,
Կրժքիս բանտում միշտ շղթայված:
Չարսասանված սիրո խոսքեր,
Դուք չեք մեռել ու չեք մեռնի,
Դուք ապրում եք, սիրո խոսքեր,
Որպես խալթը սև եղևոնի:
Դուք այրում եք, սիրո խոսքեր,
Իմ խենթ սիրտը առաջվա պես.—
Չարսասանված սիրո խոսքեր,
Արդյոք մեկը կըմբռնե՞ ձեզ:

ԱՇՆԱՆ ՍՈՆԵՏՆԵՐԻՅ

58

(Երկուսն էլ Ն. Կ.)

Արդյոք նորից երազներն են թափառում,
Սիրո հույզներն հեռվից ուրախ ինձ կանչում.
— Ո՛չ, դա աշնան դժգույն տերևներն են թափվում,
Սարից իջնող վտակները կարկաշում...:
Աս լսում եմ հիացմունքի մի շըշուկ.
Արդյոք նորից դո՞ւ ես հոգիս մեղմ հուզում:
— Ո՛չ, դա գիշերն է սիրաշունչ, տրտմաշուք,
Դա երկիրքն է խորհրդավոր, երազուն...:
Աս ընկած եմ արձակ հովտում միայնակ,
Տարված շքնաղ երազներով ցիր ու ցան,
Ինձ թվում է, որ եկել ես հերարձակ,
Գիշերի պես խորհրդավոր ու անձայն...:
— Ո՛չ, դա աշնան մերկ ծառերն են շառաշում,
Սարից իջնող վտակները կարկաշում...

Ինձ կանչեցին քո մաղերը այնժաման
 Եվ աշքերիդ խորությունը երկնակապույտ,
 Եվ քո քնքուշ հայացքների խոսքերն անձայն
 Իմ հոգու մեջ զիշերեցին մի քաղցր մութ:
 Ինձ կանչեցին իրենց խաղով լուսակարկաշ
 Քո խոսքերի շունկները հըրապուրող:
 Անհայտ Հողի վարդերի պես հոգուս առաջ
 Վառվում են դեռ քո շուրթերը ինձ համբուրող...
 Եվ դեռ այսօր դու Մեղքի սուրբ խոսքն ես կրկնում,
 Եվ դեռ այսօր կանգնած ես դու հեղ ու կախարդ—
 Ահա նորից քնքուշ սիրով գիրկդ եմ ընկնում՝
 Ցած նետելով վեճ բարձունքից հոգիս հպարտ,
 — Քո զրկում կա կյանքից պայծառ մի հիացում,
 — Քո խավարում՝ մոռացության լույս ակնթարթ...»

ԿԵՐԱՂԱՐՁ

1

* * *

Ես լուռ կըսպասեմ այն ահեղ ժամին,
 Արթուն կըմնամ,
 Եվ երբ լուսածագ ավետող քամին
 Անտառում դողա,
 Եվ երբ սարերի կատարները սև
 Արծաթը շողա,
 Դուք դեռ մշուշում քնած կըլինեք,
 Սիրտըս կըճա վսեմ հուզումից,
 Ես ձեզ մոտ կըզամ — որ զվարթ ճչամ՝
 — Եղբայրներ, ելի՛ք...

27

ՍՈՆԵՏ

Տեսնո՞ւմ ես, Մարգո, ինչպես արագ
 Անցավ բոլորը և դարձավ հուշ,
 Այժմ ո՞վ է, ասա, գրկում ըզզույշ
 Իրանըդ այնքա՞ն, այնքա՞ն բարակ.
 Եվ ո՞վ է լսում, ասա, անույշ
 Խոսքերըդ սիրո ու սևորակ
 Հուրերիդ խառնում մի նոր կրակ,
 Արբեցած փայլով աշքերիդ նուշ.
 Ես ձմեռ օրով տեսա գարուն
 Ու մայիսից վառ տեսա հունվար,
 Եվ մի՞թե, մի՞թե նրա համար,
 Որ հյուսեմ հուշերդն այս ոլորուն
 Եվ անքուն մաշեմ զիշերը զով
 Քո կարոտով ու քո երազով...

45

* * *

Չեմ տա անունըդ երբեք,
 Սուր է անունըդ հնչուն
 Մութ աշխարհի այս փողում,
 Չեմ տա անունըդ երբեք,
 Սիրտըս մակույկ է անդեկ,
 Սիրտըս մրրիկ է շաշուն,
 Չեմ տա անունըդ երբեք,
 Նուր է անունըդ հնչուն:

Սիրտը ջահել է նորից,
 Սիրտը դողում է թո դեմ,
 Սիրտը գերված է արդեն,
 Սիրտը ջահել է նորից:
 Սիրտը, թաքուն բուրբից,
 Սուր է մեխված իմ կրծքին,
 Սիրտը ջահել է նորից,
 Սիրտը սիրում է կրկին...

Այսօր գալու է Մարգոն իմ,
 Սի՛րտ իմ, խնդա ու դողա,
 Սի՛րտ իմ, գարուն է հիմա,
 Այսօր գալու է Մարգոն իմ:
 Իս բազմալար երգահնոն եմ,
 Ես խելագար մի տղա,
 Այսօր գալու է Մարգոն իմ,
 Սի՛րտ իմ, խնդա ու դողա:

Որպես մաղամ Բովարին,
 Դու էլ կիզված տազնապով,
 Խանդով խնդուն ու խաբող,
 Որպես մաղամ Բովարին...
 Եվ օտար է բուրբին
 Կրակն այդ խենթ իր թափով:
 Որպես մաղամ Բովարին,
 Դու էլ լի ես տազնապով:

Մի հին երգ — ծանոթ ու տրտում,
 Իմ սիրտն է մաշում անդադար,
 Որպես խոսք մի, մի ջաղջր խոստում,
 Որ մնում է հավետ անկատար...
 Եվ անվերջ է, անձայն, անանուն,
 Մի հին երգ, որ խնդում է արթուն:
 Ամեն տեղ է — խորունկ ու անհուն,
 Մի հին երգ — ծանոթ ու տրտում:

Որքան աղոտի արեգակն իմ սառն,
 Որքան խոր սուզվեմ խավարից խավար,
 Քո նուրբ բարուիթյան կրակով անմար
 Կամոքվի սրտիս խարխափումը դառն...
 Անծիր գթությամբ, որպես անոխ մայր,
 Ներեցիր հոգուս անկումներն այնքան,
 Գզվեցիր, որպես թո անբախտ մանկան,
 Իմ սիրտն՝ այս երկրի օրերում դժվար...
 Որքան ծանր իջնեն մշուշներն ազոտ,
 Որքան խոր իջնես անկումից անկում,
 Կըպահեմ սրտիս մրրկուն մեզում
 Անունըդ՝ որպես անխարզախ աղոթք...

Մշուշներն այս ծանր ու թանձր բուրբած,
 Ցուրտ կրակներն անծիր միզում դողողջուն,
 Նեա՛ն, նեա՛ն, որ դավադիր շի՛ ննջում,
 Վհտերը մութ օձանըման ոլորած...

Պալատներն այս, որպես դժնի մի երազ,
 Խոնավ միզում բարձրանում են համր ու վես,
 Նայում են պաղ և շարագույժ սաստում քեզ,
 Մութ աչքերը սառն ու խոժոռ սեեռած...

Եվ երկինքն այս դժնատեսիլ ու մթին՝
 Հայացքով իր թաց և անխինդ, և մռայլ
 Նայում է միշտ այնպես ցուրտ ու անայլայլ,
 Որ ակամա աչքըդ նետում ես գետին:
 Բայց դյուրում է այդ հեքիաթը դժնափայլ,
 Գեղեցկությունն այդ ահալոր ու մթին...

Մշուշներն են ծանր ու թանձր բուրբած,
 Ցուրտ կրակներն անծիր մեզում դողողջուն,
 Նեա՛ն, նեա՛ն, որ դավադիր՝ շի՛ ննջում,
 Վհտերը մութ օձանըման ոլորած...

Ապարանքնե՛ր — որպես դմի մի երազ,
Բարձրանում են մշուշի մեջ համր ու վես,
Նայում են պաղ և շարագույժ սաստում քեզ,
Մութ աչքերը սառն ու խոժոռ սենուած...

Նվ երկինքը հավետ դաժան ու մթին՝
Հայացքով իր թաց և անխինդ, և մռայլ
Հեզում է քեզ այնպես սառն ու անայլայլ,
Որ ակամա աչքըդ նետում ես գետին...

71

Մի՛րտ իմ, քո երզը — աղոթք է միշտ,
Սուր է քո սերը — հուր է և վիշտ:

Ամբողջ աշխարհը պիտի դրկես,
Անանց այրվես ու հավետ երգես:

Մի՛րտ անամոք իմ, սի՛րտ իմ նժդեհ,
Ընդունի՛ր խոնարհ վիճակըդ վեհ:

Մահու դաշույն է հուրը սիրո,
Սերը՝ խարույկ է, սերը՝ միշտ զոհ...

4

Այնպես բարակ են Ձեր մատները, Տիկին,
Այնպես բարի են ձեռները Ձեր նուրբ.
Ինձ միշտ թվում է համբույրը Ձեր սուրբ,
Ձեր պարզ խոսքերը բուժում են հոգին...

Այստեղ նստում եմ Ձեզ հետ միշտ այնպես,
Որպես եղբայրն է նստում քրոջ մոտ.
Եվ երբ հանգչում է կրակն այս աղոտ,
Ինձ մեղք է թվում գզվանքը Ձեր հեզ...

Մի ազնվություն կա ծըպիտում Ձեր խոր,
Այնպես մաքուր են Ձեր մեջ մեղք ու սեր,
Այնքան մե՛ղմ, անհո՛ւն է նայվածք Ձեր,
Ա՛խ, այնքան նրման եք Աստվածամոր...

1

Հեռու լեռներում
 Երծաթ կարկաշուն
 Աղբյուրն է հեշում՝
 Ցայտերով խոսուն,
 Հեռու լեռներում

Կյանքի երազում
 Քո սերն է կանչում,
 Արծաթ կարկաշուն
 Լուսեղեն հեշում
 Իմ ուղիներում,
 Հեռվում ու հեռվում...

Մշուշ ծովերում
 Աստղերի քարվան,
 Ոսկե զանգակներ՝
 Մեղմ ու քաղցրախոս,
 Մոլորված հեռվում
 Մի անհանգրվան...

Յնորթներ ցուլուն,
 Անուրջներ անուշ
 Տխուր անցյալում՝
 ձեռու և անհուշ,
 Անհայտ անցյալում...

Լալկան սգավոր
 Անձրեն է երգում—
 Ցրտաշունչ մեզում.
 Աշնանային օր՝
 Լալկան սգավոր...

Լուսեղեն երազ,
 Արդյոք ո՞ւր ես դու,
 Պայծառ ու անհաս,
 Հավիտյան սիրած,
 Անհայտ ու կորած
 Լուսեղեն երազ...

23

Հիմա դու մեծ ես, շքեղ ու ճոխ,
 Որպես թագուհի շալլազարդ,
 Եվ մի հեգնանք կա նորր ու զիջող
 Քո նայվածքում այդ սարդ ու զվարթ...
 Իս հավատում եմ՝ դու շեռ կեղծում,
 Երբ, տեսնելով ինձ այստեղ անկարծ,
 Բացականում ես սիրով լեցուն—
 Քոլորի համար զարմանք ու հարց.—
 Երբ ամբոխից այդ երկրպագու
 Դու հեռանում ես իմ թևն անցած,
 Երբ նախատում ու գզվում ես դու,
 Երբ հիշեցնում ես օրերն անցած—
 Չես մոռացել դեռ և հիմա էլ
 Պարադա՛նլիճը թողած՝ ինձ հետ
 Սիրում ես նստել, ձեռքը շոյել
 Եվ մեղմ շնչալ «իմ լավ պոետ...»:
 Ինձ նախանձում է ամբոխը ճոխ,
 Եվ ես օտար եմ այս բոլորին,
 Ու տիրում է ինձ մի ցավ աճող,
 Երբ փայփայում ես ինձ մտերիմ.
 Մտարերում եմ փոքրիկ մի տուն,
 Փոքրիկ մի սենյակ՝ արևով լի,
 Մի աղջիկ շքնաղ, պարզ ու խնդուն,
 Այնքա՛ն լուսեղեն և սիրելի...
 Եվ ինձ կանչում է մի երգ անդարձ,
 Երբ ես հիշում եմ որպես երազ՝
 Եվ գիմնազուհու զգեստը պարզ,
 Եվ շեկ մաղբերդ մի հյուս արած...

120(1)

Երբ ես մեռնեմ՝ տարեք,
 Թաղեք ինձ հայրենի երկրում,
 Ավեր իմ երկրում դրեք ինձ շիրիմ,
 Իմ տառապյալ ժողովրդի մոտու
 Նրա հետ ուզում եմ ննչել
 Եվ գիտեմ՝ մի օր, մի օր
 Պիտի բացվի խնդուլթուն,
 Պիտի երկիրըս ցնծա,
 Եվ շիրիմները պիտի ծաղկին
 — Ժպտան:

Այնժամ սրտից իմ, սրտից
Նույնպես կբացվի ծաղիկ,
Որ ժպտա իմ երկրին...

120(2)

Երբ կըհոգնեմ — տարեք ինձ հեռու մեր Գանձան,
Եվ կըդառնան օրերն այն, որ անդարձ անցան:

Այնտեղ հանգիստ կըննջեմ մեռած իմ մոր հետ,
Ու երազըս կըլինի դյուրեկան հավետ:

Եվ քնում այդ ծանր ու խոր կըլսեմ ես միշտ
Մշտաթախիժ մի օրոր — հայրենի մի վիշտ:

Եվ եթե դուք գաք մի օր այցի իմ շիրմին,
Կըժպտա ձեզ իմ սրտից բուսած վարդենին:

ԾԱՆՈՌԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԵՎ
ՑԱՆԿԵՐ

Ներկա ժողովածուն նպատակ ունի մեկ գրքով ներկայացնել Վահան Տեր-
յանի բոլոր ինֆեուրույն բանաստեղծությունները, որոնք առ այսօր հայտնի են
մեզ: Տերյանի գրական ժառանգության մյուս մասերը (թարգմանություններ,
հոդվածներ, նամակներ և այլն) այս հրատարակության մեջ չեն մտնում:

Իր բանաստեղծությունները ի մի բերելու և հատորներով հրատարակելու
առաջին փորձն արել է ինքը՝ Վահան Տերյանը: 1912 թ. նա լույս ընծայեց
«Բանաստեղծություններ. առաջին հատոր» գիրքը և սխառաստում էր երկրորդ
հատորը, որը, սակայն, մնաց անավարտ և չիրականացավ:

Վ. Տերյանի մահից անմիջապես հետո նրա գրական ժառանգությունը հա-
վաքելու և հրատարակելու գործին ձեռնամուխ եղավ բանաստեղծի երկարամյա
մտերիմ ընկեր, նշանավոր գրականագետ և թարգմանիչ Պողոս Մակինցյանը:
1923—25 թթ. նրա խմբագրությամբ լույս տեսավ Տերյանի Երկերի ժողովա-
ծուն շորս հատորով, որն ընդգրկում էր կազմողի ձեռքի տակ եղած գրեթե բո-
լոր բանաստեղծությունները, թարգմանությունների մեծ մասը, հոդվածներն ու
գեկուցումները: Բանաստեղծությունները տպագրվել են հաճախ շատ կարևոր,
սկզբնաղբյուրի արժեք ունեցող ծանոթագրություններով, հրատարակված և ձե-
ռագիր տեքստի մեջ եղած տարբերությունների նշումով: Առհասարակ՝ այս
հրատարակությունը իր բարձր մակարդակով աննախադեպ երևույթ էր մեր իրա-
կանության մեջ. այն փաստորեն դրեց հայ նոր գրականության, մասնավորա-
պես պոեզիայի գիտական տեքստաբանության հիմքը:

30-ական թթ. Տերյանի երկերի նոր հրատարակության, հատկապես նրա
անտիպ բանաստեղծությունների հավաքման և հրատարակման ուղղությամբ
շատ է աշխատել Եղիշե Զարենցը, որի ջանքերը, սակայն, դեպքերի դժբախտ
բերումով, հաջողությամբ չպսակվեցին: Զարենցի արխիվում պահպանվել է
միայն մեքենագրված նյութերի մի հատոր, որի բովանդակությունը հիմնական-
ապես համընկնում է Պ. Մակինցյանի հրատարակության 3-րդ հատորին:

1940 թ. լույս տեսավ Վ. Տերյանի «Բանաստեղծություններ. լիակատար
ժողովածու» գիրքը՝ Ավետիք Իսահակյանի խմբագրությամբ: Նույնությամբ կըր-
կրենույ՞ Պ. Մակինցյանի հրատարակության չափածո մասի բովանդակությունն

ու կառուցվածքը, այս ժողովածուն ուներ նաև մի վերջին՝ «Անտիպ էջեր» բաժին, ուր առաջին անգամ հրատարակվեցին մի քանի տասնյակ նորահայտ բանաստեղծություններ:

Սուպատերազմյան տարիներին տպագրված մի քանի ժողովածուներից (1950, 1956) հետո, որոնք որևէ դրական նորություն չբերեցին Վ. Տերյանի երկերի հրատարակման մեջ, երկու անգամ՝ 60-ական և 70-ական թթ. ձեռնարկվեց նրա ստեղծագործության հրատարակությունը մի քանի հատորով (1960—63 թթ. երեք հատորով և 1972—79 թթ. չորս հատորով): Երկուսն էլ կազմելու ծանոթագրել է պրոֆ. Վաչե Պարտիզունին: Այդ հատորներում (մասնավորապես 2-րդ հրատարակության մեջ) առաջին անգամ տեղ գտան ավելի քան 300 նամակներ (Անթառամ և Մարթա Միսկարյաններին հասցեագրած շուրջ 70 նամակները կազմել է ծանոթագրել է բանաստեղծի դուստրը՝ Նվարդ Տերյանը): Գրական առաջընթաց կատարվեց նաև պոեզիայի հրատարակության մեջ. տպագիր և ձեռագիր աղբյուրների մանրակրկիտ ուսումնասիրության հիման վրա ճշտումներ են մտցվել մի շարք բանաստեղծությունների բնագրերում, ավելի լայնորեն է ներկայացվել նրանց ստեղծագործական պատմությունը և տեքստային տարբերությունների պատկերը: Միաժամանակ պետք է ասել, որ այդ հրատարակությունների մեջ ևս դեռ բավարար ու վերջնական լուծում չեն ստացել Տերյանի բանաստեղծությունների բնագրերի, դասավորության ու ժամանակագրության հետ կապված մի շարք հարցեր (այդ մասին տե՛ս մեր «Վահան Տերյանի բանաստեղծական շարքերը» ուսումնասիրությունը. էջ. Ջերբաշյան. Զորս գագաթ, 1982, էջ 188—292): Այդ և շատ ուրիշ խնդիրներ կարող են և պիտք է լուծվեն կոլեկտիվ շանքերով՝ Վ. Տերյանի երկերի լիակատար, ակադեմիական հրատարակության մեջ, որն այսօր արդեն օրակարգի հարց է մեր գրականագիտության համար:

Ներկա հրատարակության մեջ մենք ձգտել ենք ըստ ամենայնի հաշվի առնել և օգտագործել նախորդ հրատարակիչների բոլոր դրական ձեռքբերումները և միաժամանակ առաջգրել Վահան Տերյանի պոեզիայի, մասնավորապես նրա բանաստեղծական շարքերի հրատարակության մի քանի նոր սկզբունքներ, որոնք, մեր համոզմամբ, կօգնեն ավելի ճիշտ պատկերացնելու հնչյունալի անցած գրական ուղին:

Բոլոր բանաստեղծությունների բնագրերը նորից համեմատվել են առաջին տպագրությունների կամ պահպանված ձեռագրերի հետ՝ ղեկավարվելով «հեղինակային վերջին կամրի» սկզբունքով: Տեքստերի մեջ մտցված փոփոխությունները հենվում են այդ աղբյուրների վրա:

Տերյանի տեքստերը պատրաստելիս շատ հարցեր են ծագում՝ կապված կետագրության հետ: Պետք է խոստովանել, որ իր ձեռագրերում բանաստեղծն այնքան էլ ուշադիր չէ կետագրության նկատմամբ, և դա մասամբ անցել է նաև տպագիր տեքստերին: Մենք աշխատել ենք Տերյանի կետագրությունն ըստ հնարավորին մոտեցնել ժամանակակից նորմերին ու պահանջներին, միաժամանակ թույլ չտալով կամայական ավատություն, բանաստեղծի մտքի և տրամադրության նրբագծերը խախտող փոփոխություններ:

Դրանակցրին հայ (ինչպես նաև ռուս) իրականության մեջ շարժառիտ ստեղծագործության տողերն սկսում էին և՛ մեծատառով, և՛ փոքրատառով: Տերյանի հրատարակություններն էլ այս առումով միանական չեն. «Մթնշաղի

անուրջներ» գրքում (1908) բոլոր տողերն սկսվում են մեծատառով, իսկ «Բանաստեղծություններ» առաջին հատորում (1912) — փոքրատառով (վերջինիս պահպանված ձեռագրում, սակայն, բոլոր տողերն սկսվում են մեծատառով): Նույն երկակի մոտեցումը նկատվում է նաև մամուլի հրատարակումների և պահպանված մյուս ձեռագրերի մեջ, իսկ հետագայում այն անցել է նաև համահունչ հրատարակություններին (օրինակ՝ Պ. Մակինցյանի պատրաստած հատորներից առաջին երկուսում բոլոր տողերն սկսվում են փոքրատառերով, իսկ 3-րդում և 4-րդում՝ մեծատառերով): Զգտելով միասնության, մենք բոլոր տողերն սկսում ենք մեծատառերով (այդպես է նաև Տերյանի վերջին եռահատոր և քառահատոր հրատարակություններում):

Վ. Տերյանը սովորություն չի ունեցել ձեռագրերի, ինչպես նաև տպագրվածի տակ նշելու բանաստեղծության գրության տարբերվելու: Դա դժվարացնում է նրա գործերի ճշգրիտ թվագրության որոշումը: Այս հրատարակության մեջ բանագրողությունների տակ չեն նշվում նրանց ոչ գրության և ոչ էլ տպագրության թվականները (եթե նույնիսկ դրանք ճշտորեն հայտնի են): Ի դեպ, այդպես է վարվել նաև ինքը՝ բանաստեղծը, իր կենդանության ժամանակ հրատարակած երկու գրքերում: Բավարարվել ենք միայն ծանոթագրությունների մեջ տվյալ շարքի կամ ոտանավորի խմբի ստեղծման ժամանակային սահմանները (ճշգրիտ կամ մոտավոր) նշելով: Բացառություն են կազմում միայն մի 4—5 բանաստեղծություն, որոնց տակ թողել ենք հեղինակի նշած գրության թվականն ու տեղը, քանի որ դրանք, մի որոշ իմաստով, կազմում են տեքստի ուղղակի շարունակությունը:

Զեն բերվում նաև տվյալներ բանաստեղծությունների առաջին և հետագա հրատարակումների, ինչպես նաև Գրականության և արվեստի թանգարանում (ԳԱԹ) պահվող ձեռագրերի մասին. դա կատիպեր շատ մանրամասնել ծանոթագրությունները, մեկ առ մեկ անդրադառնալ ամեն մի բանաստեղծության, մի բան, որ հարկավոր չէ ներկա հրատարակության մեջ: Ծանկության ղեկավարում ենք բոլորն այդ տվյալները կարող է գտնել Պ. Մակինցյանի և (ավելի Միլ լափով) Վ. Պարտիզունու կազմած հրատարակություններում:

Վահան Տերյանի բանաստեղծությունների ներկա լիակատար ժողովածուն բաղկացած է հետևյալ բաժիններից, որոնց (ինչպես և նրանց մեջ մտնող շարքերի) կառուցվածքի հիմնավորումը տրվում է հետագա ծանոթագրությունների մեջ.

- 1) Բանաստեղծություններ. առաջին հատոր (1912 թ. հրատարակության ճշգրիտ վերարտադրությունը՝ «Մթնշաղի անուրջներ», «Գիշեր և հուշեր», «Ռսկի հեթիաթ» և «Վերադարձ» շարքերով),
- 2) Բանաստեղծություններ. երկրորդ հատորից («Ոսկե շղթա», «Երկիր նաիրի» և «Կատիլի դրախտ» շարքերը),
- 3) Այլ բանաստեղծություններ (շարքերի մեջ չմտած ոտանավորներ՝ ըստ հնարավորին դասավորված ժամանակագրական կարգով և որոշ խմբավորումներով),
- 4) Սևագրություններ,
- 5) Տարբերակներ:

Գրքի վերջում, բովանդակությունից առաջ, տրվում է բոլոր բանաստեղծությունների այբբենական ցանկը՝ ըստ վերնագրերի և առաջին տողերի:

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Առաջին հատոր

Վահան Տերյանն իր «Բանաստեղծությունները» առաջին հատորը կազմել է 1911 թ. վերջին: Հետևաբար, հատորում գետնադրված բանաստեղծությունները գրված են մինչև 1911 թվականը: Կիրքը լույս է տեսել 1912 թ. Մոսկվայում, «Պանթեոն» հրատարակչական ընկերության տպագրությամբ (212 էջ, Ք. Բար-խուդարյանի տպարան, ձևավորումը Մ. Սարյանի):

Ներկա հրատարակությունը պատրաստված է հիշյալ գրքի հիման վրա, ճշտությամբ պահպանելով նրա բովանդակության և կառուցվածքի բոլոր առանձնահատկությունները և ամբողջականությունը՝ սկսած առաջաբանից: Ուղղել ենք միայն 1912 թ. հրատարակության վերջում նշված վրիպակները, ինչպես նաև մի քանի ուրիշ բառեր, որոնք տպագրական ակնհայտ սխալի ար-դյունք են:

Վ. Տերյանի արխիվում պահպանվել է «Բանաստեղծությունների» առաջին հատորի լրիվ ինքնագիրը (գրված սև թանաքով, մի ընդհանուր տետրում), որից և կատարվել է գրքի շարվածքը: Համեմատությունից երևում է, որ այդ ձևա-գրքի և հրատարակված գրքի առանձին բանաստեղծությունների միջև կան բնա-գրային որոշ տարբերություններ. դա նշանակում է, որ տպագրության ընթաց-քում էլ հեղինակը շարունակել է աշխատել և ճշտումներ մտցնել բանաստեղ-ծությունների մեջ: Բնականաբար, հիմք է ընդունվել տպագրված տեքստը, իբրև հեղինակի վերջին կամքի արտահայտություն: Ինքնագրի և տպագրվածի միջև եղած տարբերությունները այստեղ չեն արվում:

Մ Թ Ն Շ Ա Ղ Ի Ա Ն Գ Ի Բ Ջ Ն Ե Ր

Այս շարքի բանաստեղծությունները գրվել են 1903—1908 թթ. ընթացքում և առաջին անգամ ի մի հավաքված լույս են տեսել առանձին գրքով (Մթնշա-ղի անուրջներ. բանաստեղծություններ, առաջին գիրք, Թիֆլիս, 1908, 80 էջ): Թեև որանից առաջ Վ. Տերյանը պարբերական մամուլում արդեն տպագրել էր մի շարք բանաստեղծություններ, բայց «Մթնշաղի անուրջներ» գրքով է սկսվում նրա գրական համարվելու ճանաչումը: Այդ ժողովածուով Վահան Տերյանի անունը մտավ հայ նշանավոր բանաստեղծների շարքը:

Մի քանի տարի անց, կազմելով իր բանաստեղծությունների առաջին հա-տորը, Տերյանը նրա մեջ մտցրեց նաև «Մթնշաղի անուրջները», բայց մի շարք փոփոխություններով, որոնք հանգում են հետևյալին.

ա) Շարքից դուրս են հանվել 6 բանաստեղծություն, որոնք հեղինակը համարել է գեղարվեստորեն անկատար կամ իր մյուս գրվածքների հետ սերտ կապ չունեցող: Այդ 6 ոտանավորները մենք զետեղել ենք այս գրքի «Այլ բա-նաստեղծություններ» բաժնում՝ «Մթնշաղի անուրջների» առաջին հրատարա-կությունից՝ վերտառությամբ:

բ) Շարքի մեջ ներմուծվել են 11 նոր, մինչև այդ անտիպ, բանաստեղ-ծություն (№ № 65—75): Այսպիսով, «Մթնշաղի անուրջների» առանձին հրա-

տարակության մեջ տեղ գտած 72 բանաստեղծության փոխարեն վերջնական խմբագրության ժամանակ նրանց թիվը հասել է 77-ի:

գ) Լուրջ աշխատանք է կատարվել շարքի հետագա գեղարվեստական կա-տարեկագործման ուղղությամբ: Թեև «Բանաստեղծությունների» առաջին հա-տորի առաջաբանում Տերյանը դրանք անվանում է «աննշան ուղղումներ», ո-րոնք «ոչ մի էական փոփոխության չեն ենթարկել մի անգամ տպագրվածը», սակայն իրականում տարբերությունները շատ ավելի են: Բավական է ասել, որ «Մթնշաղի անուրջների» առաջին հրատարակությունից երկրորդին անցած 66 բանաստեղծությունից 64-ը ենթարկվել են փոփոխությունների՝ առանձին բառերի և տողերի ուղղումներից մինչև ամբողջ բանաստեղծության լեզվի, պատկերավորության և կառուցվածքի էական վերամշակում, որի շնորհիվ փաս-տորեն առաջացել են մի շարք ոտանավորների նոր (և շատ ավելի կատարյալ) տարբերակներ: Կարելի է ասել, որ այդ փոփոխությունների մեջ ակնառու կեր-պով արտահայտվել է Տերյանի բանաստեղծական վարպետության սրբնթաց զարգացումը, որը տևողի ունեցավ ընդամենը մի քանի տարում՝ «Մթնշաղի անուրջների» առաջին տպագրությունից (1908) մինչև «Բանաստեղծություն-ների» առաջին հատորը կազմելը (1911):

Գ Ի Շ Ե Ր Ե Վ Հ Ա Ի Շ Ե Ր

Շարքի բանաստեղծությունները գրվել են 1908—1911 թթ. ժամանակա-միջոցում: Նրա 41 գործերից նախապես պարբերական մամուլում տպագրվել են 9-ը (№ № 1, 2, 4, 7, 8, 21, 22, 25, 33), մյուսները առաջին անգամ հրա-պարակվել են 1912 թ. «Բանաստեղծություններ» հատորում:

Այս շարքի համար բանաստեղծը, աշխատանքի տարբեր փուլերում, հղա-քել է մի քանի վերնագիր՝ «Սարսափի գիշերներ», «Տանջանքի գիշեր», «Ճշու-կամի գիշեր»: Ի վերջո՝ արդեն հատորի տպագրության ժամանակ, նա կանգ է առել «Գիշեր և հուշեր» վերնագրի վրա, որն իր երկու մասերով մատնանշում է շարքի թեմատիկ բովանդակության որոշ էական կողմեր և ուժեղ տպավորու-թյուն է թողնում իր հելլոնական կազմով:

Շարքի բնաբանը՝ Свой подвиг ты свершила прежде тела, Безум-ная душа! վերցված է XIX դարի առաջին կեսի ռուս նշանավոր բանաստեղծ Եվգենի Բարատինսկու. На что вы, дни... բառերով սկսվող բանաստեղծու-թյունից: Ավելի վաղ՝ 1906—1908 թթ. գրած «Փշե պսակ» անավարտ շարքի համար Տերյանն իբրև բնաբան նույնպես ընտրել է Բարատինսկու այդ տողերը:

Ո Ս Կ Ի Հ Ե Ք Ի Ա Ք

Շարքի բանաստեղծությունները գրվել են 1908—1911 թթ. ընթացքում: «Ոսկի հեթաթ» վերնագրով առանձին շարք ստեղծելու միտքը Վ. Տերյանի մեջ ծագել է, հավանաբար, 1909-ին, այդ թվականից պարբերական մամուլում և գրական ժողովածուներում սկսեցին երևալ նրա առանձին բանաստեղծու-թյուններ՝ «Ոսկի հեթաթ» գրքից՝ ենթավերնագրով: Ընդհանուր առմամբ՝

1909--1911 թթ. մամուլում հրատարակվել են այս շարքի 50 բանաստեղծություններից 20-ը (№ 1, 4, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 18—21, 27—29, 35, 38, 41, 45, 50): Մնացած 30-ը առաջին անգամ տպագրվել են 1912 թ. «Բանաստեղծություններ» հատորում:

Շարքի բնարանը՝ И новый мир увидел я! Յ. Ի. Տյուտչևի
Сей мир, я помню, для меня... տողով սկսվող բանաստեղծության եզրափակիչ տողն է:

Վ Ե Ր Ա Կ Ա Ր Ա

Առաջին անգամ տպագրվել է «Գարուն» գրական-գեղարվեստական այլաբանախի 2-րդ գրքում (Մոսկվա, 1911) և ապա, մի երկու տողի փոփոխությամբ, ներմուծվել «Բանաստեղծությունների» առաջին հատորի մեջ:

«Վերադարձը» ոչ թե բանաստեղծական շարք է, այլ երկու մասից բաղկացած ծավալուն բանաստեղծություն, որն իր գաղափարական-գեղարվեստական բովանդակությամբ, որոշ իմաստով, ի մի է բերում գրքի մեջ արտահայտված արամադրությունների զարգացումը: Այդ պատճառով էլ այն առանձնացվել է գրքի մեջ մտնող երեք շարքերից և դարձել հատորը եղբայրակող ինքնուրույն միավոր:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԵՐԿՐԱՐԳ ԸՄՏԱՐԻՑ

1912 թ. տպագրելով «Բանաստեղծությունների» առաջին հատորը, Վ. Տերյանք ծրագրել էր կազմել և հրատարակել նաև երկրորդը: Սակայն վերջինիս պատրաստման գործը տարբեր պատճառներով ձգձգվեց և իր ավարտին չհասավ: Բանաստեղծը վերջին անգամ այդ գործով զբաղվելու կարճատև պահեր է գտել 1918—1919 թթ. (տե՛ս Պ. Մակինցյան. Դիմագծեր, Երևան, 1980, էջ 146): Այդ շրջանին են վերաբերում այն երկու բլոկնոտները, որոնց մեջ Տերյանն արտագրել է իր մի շարք բանաստեղծություններ: Բլոկնոտները վերագրելի փոխարեն ունեն այսպիսի նշումներ՝ «Հատ. II բ» և «Հատ. II գ»: Սա նշանակում է, որ գրանք պատրաստվել են իբրև «Բանաստեղծությունների» ապագա 2-րդ հատորի կրկնորդ և երրորդ շարքեր: Առաջին բլոկնոտի մեջ մտել է ընդամենը 21 բանաստեղծություն (որից 10-ը՝ տրիտեոս), իսկ երկրորդի մեջ՝ 14: Ոչ ապագա հատորի առաջին, ոչ էլ հետագա շարքերը մեզ առհասարակ հայտնի չեն, իսկ կազմված երկու շարքերն էլ ոչ միայն անվերնագիր են, այլև անավարտ (մանավանդ «Հատ. II բ» նշումն ունեցող տետրը): Այսպիսով, մենք հնարավորություն չունենք ճշտորեն վերականգնելու հեղինակի ծրագրած հատորի ամբողջական պատկերը: Սակայն կասկած չկա, որ, բացի հիշյալ 35 բանաստեղծությունից, երկրորդ հատորի մեջ մտնելու էին նաև շատ ուրիշ գործեր, որոնց մի մասը հեղինակի կենդանության ժամանակ տպագրվել է պարբերական մամուլի էջերում, մյուսները մնացել են ձեռագիր վիճակում: Ենթևիվ այդ հանգամանքից, գրքի այս բաժինը վերնագրել ենք՝ «Բանաստեղծություններ»:

տեղծություններ. երկրորդ հատորից», նրա մեջ մտցնելով երեք շարք՝ «Ոսկե շղթա», «Կատվի դրախտ», «Երկիր Նաիրի»: Ընդամեն մենք ղեկավարվել ենք նաև Պ. Մակինցյանի այն կարևոր վկայությամբ, ըստ որի այս բաժնի մեջ մտնող «ոտանավորներից պիտի բաղկանար Տերյանի «Բանաստեղծություններ» երկրորդ հատորը, որ պոետը նախապատրաստում էր» (Երկերի ժողովածու, հ. 3, 1923, էջ 270): Երևո է, այս խմբի մեջ Պ. Մակինցյանը մտցնում էր նաև իր կողմից «Վերջին դաշնակ» վերնագրի տակ հավաքված 11 ոտանավորները: Նկատի ունենալով, որ բուն հեղինակային կամքը մեզ հայտնի չէ, և այն, որ այդ ոտանավորները գրված են մեծ մասամբ բանաստեղծի կյանքի վերջին ամիսներին, մենք դրանք տեղադրել ենք «Այլ բանաստեղծություններ» բաժնի վերջում՝ նրանցով եղբայրակող Տերյանի ավարտուն գործերի շարքը:

«Ոսկե շղթա», «Կատվի դրախտ», «Երկիր Նաիրի» շարքերի ստեղծման պատմության և կազմի մասին տե՛ս հետագա ծանոթագրությունները:

Ո Ս Կ Ե Շ Ղ Թ Ա

Շարքի մեջ մտնող բանաստեղծությունները գրված են 10-ական թվականներին, գերազանցապես Վ. Տերյանի կյանքի և գործունեության պետերրուրդյան շրջանում (1913—1917 թթ.): Բանաստեղծի կենդանության ժամանակ պարբերական մամուլում և գրական ժողովածուներում տպագրվել են այս շարքում ներկայացված 71 բանաստեղծություններից 26-ը (№ 1, 4, 5, 7—9, 11, 12, 15, 17—19, 21, 28—31, 34, 39, 41—43, 50, 54, 65, 71): Մնացած 45-ը տպագրվել են հումահու, մեծ մասամբ՝ Վ. Տերյանի «Երկերի ժողովածուի» 3-րդ հատորում (1923):

«Ոսկե շղթա» շարքը կազմել է ոչ թե ինքը՝ բանաստեղծը, այլ հիշյալ ժողովածուի խմբագիր Պ. Մակինցյանը, որն այդ մասին գրել է. «Այս վերնագիրը («Ոսկե շղթա») պոետի թղթերում գոյություն չունի: Սակայն իր գրույցներում նա հաճախ հիշատակում էր հենց այդ վերնագիրը: Անգամ մտադիր էր իր նոր գրքի շապիկը նկարազարդել փշերով հյուսված ոսկե շղթայով: Նկատի առնելով, որ այս խորագրի տակ ամփոփված բանաստեղծությունները պոետի «ոսկե շղթա» հուշերը, գիշերն ու փշերն» են, մենք հնարավոր համարեցինք միացնել նրանց «Ոսկե շղթա» խորագրի տակ» (Երկերի ժողովածու, հ. 3, էջ 271):

Նույն կազմով (ընդամենը 68 բանաստեղծություն) շարքը արտատպվել է նաև «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուի» (1940) և այլ հրատարակությունների մեջ: Սակայն Տերյանի երկերի վերջին երկու ժողովածուների (եռահատոր և քառահատոր) առաջին հատորներում (1960, 1972), Պ. Մակինցյանի կազմած ծավալուն շարքի փոխարեն, «Ոսկե շղթա» խորագրի տակ տպագրվեցին միայն այն 21 բանաստեղծությունները, որոնք հեղինակն արտագրել է առանձին տետրում՝ «Հատ. II բ» պայմանական վերնագրով (հարցի քննությունը տե՛ս էդ. Ջրբաջյան. Զորս գագաթ, 1982, էջ 257—261):

Թեև «Ոսկե շղթան», ինչպես ասվեց, բանաստեղծի կազմած շարքերից չէ, մենք, սակայն, նպատակահարմար գտանք ներկա հրատարակության մեջ պահպանել այդ շարքի ամբողջականությունը, նկատի առնելով հետևյալը: Նախ,

բանաստեղծի մտերիմ ընկերոջ, նրա գրական որոնումների երկարամյա վկա և լավագույն գիտակ Պ. Մակինցյանի կազմած այս շարքը արդեն շատ տարիներ մտել է լայն ընթացող շրջանների գիտակցության մեջ և ավանդույթի ուժ է ստացել, որը սովյալ դեպքում շարժե խախտելու Երկրորդ, «Ոսկե շղթան» ամփոփում է կյանքի վերջին շրջանում Տերյանի գրածների մի խոշոր և կարևոր մասը, որն անտարակույս մտնելու էր «Բանաստեղծությունների» 2-րդ հատորի մեջ: Երրորդ, Պ. Մակինցյանի կազմած շարքը գրեթե լրիվ ներառնում է «Հատ. 11 ք» վերտառությունը տետրի բանաստեղծությունները (21-ից 17-ը՝ № № 39—45, 47, 48, 51, 52, 54—57, 63, 65):

Պահպանելով «Ոսկե շղթա» շարքի ամբողջականությունը, ներկա հրատարակության մեջ ըստ անհրաժեշտության մտցրել ենք մի քանի ոչ մեծ փոփոխություններ: ա) Շարքից հանված է «Սուսանային (Երբ վարդ ամպերի հրգեհն է դողում...)» բանաստեղծությունը, քանի որ այն գրեթե նույնությամբ կրկնում է «Մթնշաղի անուրջների» նույն տողով սկսվող բանաստեղծությունը (№ 67): բ) «Իմ բալիկին» փոքրիկ շարքը լրացվել է մի 4-րդ բանաստեղծությամբ («Հրեշտակներ քնքուշաթև...»), որը հայտնաբերվել ու հրատարակվել է Պ. Մակինցյանի խմբագրած ժողովածուից շատ հետո՝ 1940 թվականին: գ) «Հատ. 11 ք» մաքրագիր տետրից Պ. Մակինցյանի հանած և ուրիշ շարքերի մեջ («Երկիր Նաիրի», «Վերջին դաշնակ») տեղադրած չորս բանաստեղծություններից երեքը («Քեզ հետ եմ կրկին. իջնում է անդորր...», «Դարձար դու, և սիրտըս տխուր է...», «Կաղնի») վերագրված ենք այստեղ, նրանցով եզրափակելով «Ոսկե շղթա» շարքը: Բացառություն է արված «Զեմ դավաճանի իմ նվարդին...» տրիոլետի համար. այն թողել ենք «Երկիր Նաիրի» շարքի մեջ, նկատի ունենալով, որ 1916 թ. մամուլում այն տպագրվել է իբրև այդ շարքի գործ: դ) Որոշ փոփոխություններ են մտցվել տրիոլետների դասավորության մեջ: Պ. Մակինցյանի կազմած շարքում 15 տրիոլետից երեքը դիտարկված են «Տրիոլետներ նվարդին» վերնագրի տակ, 11-ը՝ «Տրիոլետներ» բաժնում, իսկ մեկը («Մաշուն է իմ սիրտն անդադար...») տեղադրվել է բոլորովին առանձին (№ 23): Մենք, սովյալ ժանրային ձևի ամբողջականությունը պահպանելու համար, այդ ոտանավորը ևս տեղադրեցինք «Տրիոլետներ» բաժնում: Մյուս փոփոխությունը հետևյալն է: Ինչպես երևում է «Հատ. 11 ք» վերտառությամբ ձեռագրից, Տերյանն իր տրիոլետներից յոթը գրեցել է իբրև բանաստեղծությունների ուրույն խումբ, որի մեջ զարգանում է որոշակի թեմատիկ-պատկերային մոտիվ: Այդ խումբը ինչ-որ կերպ առանձնացնելու համար մենք այն դրել ենք «Տրիոլետներ» բաժնի սկզբում, իսկ «Սիրտըս ջահն է նորից...» տողով սկսվող տրիոլետը բաժնի սկզբից տեղափոխել ենք այդ յոթից հետո:

Պահպանված ձեռագրերի հիման վրա որոշ փոփոխություններ են մտցվել մի քանի բանաստեղծությունների (№ № 12, 19, 29, 35, 36, 38, 49, 53, 61, 71) տեքստի մեջ:

Կ Ա Տ Վ Ի Դ Ր Ա Ն Տ

Այս վերնագրի տակ հավաքված ութ բանաստեղծությունները գրված են, հավանաբար, 1916—1917 թթ.: Դրանցից միայն երեքը (№ № 1, 2, 8) տպագրվել են բանաստեղծի կենդանության ժամանակ, ընդ որում երկուսը (1, 2) —

«Կատվի դրախտ» շարքից» խորագրով: Ելնելով տրամադրության և ոճի ակնհայտ նմանությունից, Պ. Մակինցյանը դրանց ավելացրել է չորս բանաստեղծություն ևս, գտնելով, որ դրանք գրված են իբրև «Կատվի դրախտ» շարքի մասեր: Պահպանելով նրա կազմած շարքի ամբողջականությունը, մենք «Երկրի ժողովածուի» 3-րդ հատորի (1923) ծանոթագրությունների բաժնից հիմնական տեքստի մեջ ենք տեղափոխել ևս երկու բանաստեղծություն (№ № 5, 6): Ինչպես հաղորդում է Պ. Մակինցյանը, դրանք № 4-ի հետ միասին սկզբընապես հավաքված են եղել «Երեք երգ» ընդհանուր վերնագրի տակ և պահպանվել են բանաստեղծի նամակներից մեկում: Իրոք, դրանք շատ ընդհանրություններ ունեն շարքի մյուս բանաստեղծությունների հետ և, անշուշտ, եղել են հեղինակի ծրագրած շարքի միավորներից:

Այս ութ բանաստեղծությունները իբրև մեկ շարք ներկայացնելու փորձ է արվել նաև Վ. Տերյանի «Երկիրի» 1956 թ. հրատարակության մեջ:

Տեքստը կազմելիս պահպանված ձեռագրերի հիման վրա որոշ փոփոխություններ են մտցվել № № 3 և 7 բանաստեղծությունների մեջ:

Ե Ր Կ Ի Ր Ն Ա Ի Ր Ի

Շարքի բանաստեղծությունները գրվել են 1913—1916 թթ. ընթացքում: Դրանց մեծ մասը (բացի № № 8—10, 17 և 18) բանաստեղծի կենդանության ժամանակ (1915—1917 թթ.) տպագրվել են մամուլում, «Երկիր Նաիրի» շարքից» նշումով: Կյանքի վերջում Տերյանն անդրադարձել է այս շարքին, վերամշակել և արտագրել է առանձին տետրում, որը վերնագրված է «Հատ. 11 ք» («Երկիր Նաիրին» լինելու էր «Բանաստեղծությունների» 2-րդ հատորի երրորդ շարքը) և պարունակում է 14 բանաստեղծություն: Սակայն շարքի վրա կատարվելիք աշխատանքը, հավանաբար, լրիվ ավարտված չէ (տևտուր րացակայում են նույնիսկ շարքի վերնագրին ու կերմոնտովից քաղված ընթացքը, որը եղել է «Մշակ» թերթում 1915 թ. առաջին հրատարակման մեջ):

Տպագրելով հիշյալ տետրում հեղինակի արտագրած 14 բանաստեղծությունները և քահպանելով նրա ընտրած դասավորությունը, մենք շարքի վերջում գրել ենք ևս չորս ոտանավոր: Դրանք են՝ «Արարատին» ներքոյը և «Զեմ դավաճանի իմ նվարդին...» տրիոլետը, որոնք մամուլում հրատարակվել են «Երկիր Նաիրի» շարքից» վերտառությամբ, և «Երկիր Նաիրի, երգ հեռավոր...», «Մի՛ խառնեք մեզ ձեր վայրի, արջի ցեղերին...» բանաստեղծությունները, որոնք ոչ միայն իրենց տրամադրությամբ, այլև ոճի և պատկերավորության համակարգով սերտորեն հարում են Տերյանի Նաիրյան շարքին:

Շարքի բնաբանը՝ Люблю отчизну я, но странною любовью!
Մ. Յու. Լերմոնտովի «Роднаа» բանաստեղծության առաջին տողն է:

ԱՅԼ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այս բաժնում հավաքված են Տերյանի այն բանաստեղծությունները, որոնք նրա կողմից չեն մտցվել ավարտուն շարքերի մեջ: Հեղինակի կենդանության ժամանակ տպագրվել են միայն այս բաժնի առաջին 10 բանաստեղծություն-

ներք, մյուսները տարբեր պատճառներով մնացել են անտիպ և լույս են տեսել Լուսմահու Անշուշտ, այս գործերի մի զգալի մասը, մասնավորապես Կրտսեր, որոնք հասցված են վերջնական մշակման, մտնելու էին Տերյանի ծրագրած «Բանաստեղծությունների» 2-րդ հատորի մեջ: Բայց քանի որ մենք այդ մասին կոնկրետ տվյալներ չունենք, դեռադասեցինք դրանք բոլորը հավաքել առանձին բաժնում՝ «Այլ բանաստեղծություններ» ընդհանուր վերնագրի տակ:

Այստեղ ներկայացվող բանաստեղծությունները շատ խառնաբույր են՝ և՛ իրենց բովանդակությամբ ու տրամադրություններով, և՛ մշակվածության աստիճանով: Գրության ժամանակի առումով էլ այստեղ կան Վահան Տերյանի ստեղծագործական ուղու բոլոր շրջաններին վերաբերող գործեր: Շատ զգալի է այդ բանաստեղծությունները ժամանակագրական խիստ կարգով դասավորելու խնդիրը, մասնավորապես որ բանաստեղծը, չնչին բացառությամբ, ինքնագրերի վրա չի նշել գրության թվականները: Բանաստեղծությունները դասավորելիս մենք հաշվի ենք առել ինչպես նրանց ժամանակագրության ակա տվյալները, այնպես էլ ետմահու առաջին հրատարակումների հերթականությունը:

Բաժինը բացվում է այն վեց բանաստեղծություններով, որոնք տպագրվել են «Մթնշաղի անուրջների» առաջին հրատարակության մեջ, բայց դուրս են մնացել 1912 թ. հատորից: Գրանց հաջորդում են այն գործերը, որոնք 1906—08 թթ. տպագրվել են պարբերական մամուլում (№ 7—10) կամ հրատարակության հանձնվել հեղինակի կողմից (№ 11), բայց տեղ չեն գտել շարքերի մեջ:

Ինչ վերաբերում է բաժնի մնացած 110 բանաստեղծություններին, ապա, եթե չհաշվենք մամուլում և ժողովածուներում ետմահու տպագրվածները («Նորք» հանդես, 1922, «Գրական գոհարներ» քրեատոմատիա, 1922, «Հոկտեմբեր—նոյեմբեր» տարեգիրք, 1932 և այլն), նրանց հիմնական զանգվածն առաջին անգամ լույս է տեսել, նախ, Պ. Մակինցյանի խմբագրած Երկերի ժողովածուի 4-րդ հատորի (1925) «Անկարգություններ» բաժնում (էջ 5—66) և ապա՝ Ավ. Իսահանյանի խմբագրությամբ կազմված «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուի» (1940) «Անտիպ էջեր» բաժնում (էջ 379—454): Դրանից հետո, զժբախտաբար, տերյանական նորահայտ բանաստեղծությունների հրատարակումներ գրեթե չեղան, թեև մենք գիտենք, որ բանաստեղծի գրչի տակից դուրս եկած շատ էջեր դեռևս մնում են անհայտության մեջ (անհայտ մասին Վ. Պարտիզոնու «Ռոտն» էջեր Տերյանի շուրջ հարյուր բանաստեղծությունները՝ հողվածը՝ հեղինակի «Տաղանդի ուժը» գրքում, 1977, էջ 317—340):

Բանաստեղծությունների ժամանակագրական կարգը, հետևաբար՝ նաև Տերյանի ստեղծագործական զարգացման պատկերը ճիշտ ներկայացնելու համար մենք ղեկավարվել ենք Երկերի ժողովածուի 4-րդ հատորի ծանոթագրություններում Պ. Մակինցյանի կատարած նշումներով՝ երկերի գրության ժամանակի մասին: Ճիշտ է, ինքը՝ Մակինցյանը բանաստեղծությունները հաճախ դասավորել է ոչ այնքան ժամանակագրական, որքան թեմատիկ սկզբունքով: Սակայն Տերյանի մտերիմ բարեկամի վկայությունները (մասնավորապես հիշենք, որ նրա ձեռքի տակ եղել են նաև շատ ուրիշ՝ ցավով, մեզ չհասած ձեռագրեր) ունեն սկզբնաղբյուրի արժեք: Այդ տվյալների հիման վրա մենք որոշ դեպքերում փոխել ենք գործերի դասավորությունը՝ հիմնականում ղեկավարվելով ժամանակագրական սկզբունքով: Այդ տրամաբանությամբ էլ ետմահու տպա-

գրված բանաստեղծությունների շարքն սկսվում է «Փշե պսակով» (1906—1908 թթ.) և ավարտվում կյանքի մայրամուտին գրված գործերով («Գինով եմ, գինով եմ ես էլ...» և այլն):

Բայց շատ ավելի բարդ է «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուի» մեջ հրատարակված էջերի դասավորության ու տեղադրման խնդիրը: Ինչպես նշվում է «Հրատարակության կողմից» ծանուցման մեջ, գրքի «Անտիպ էջեր» բաժնի բանաստեղծությունները հիմնականում ստացվել են Գրականության թանգարանից (էջ 380—407), «Պետհրատի հանձնարարությամբ պատրաստված Տերյանի անտիպ բանաստեղծությունների ժողովածուից» (էջ 408—444), իսկ մի քանիսը՝ մասնավոր անձներից: Անհրաժեշտ է նշել, որ այստեղ հիշատակվող անտիպ բանաստեղծությունների ժողովածուն՝ այն գիրքն է, որը 30-ական թթ. տպագրության էր պատրաստում Եղիշե Զարենցը: Այդ մասին վկայություններ են պահպանվել ժամանակի մամուլում, ինչպես նաև բանաստեղծի օրագրում (տե՛ս Ն. Զարենց, Երկերի ժողովածու, հ. 6, 1967, էջ 477): Ցավով, «Անտիպ էջեր» բաժնի ձեռագրերի մեծ մասի ձևատարները նույնպես անհայտ է:

Ներկա հատորում ինչպե՞ս են տեղադրվել ստեղծագործական կյանքի տարբեր շրջաններում գրված այդ բազմազան գործերը: Կարելի էր, իհարկե, կամ պահպանել «Անտիպ էջեր» բաժինը, իբրև Տերյանի ստեղծագործության մի առանձին մաս, կամ էլ, ելնելով ենթադրվող ժամանակագրությունից, ցրել այդ ոտանավորները բաժնի տարբեր մասերում: Բայց և՛ մեկ, և՛ մյուս ուղին նպատակահարմար չեն Տերյանի ստեղծագործական զարգացման պատկերը ճիշտ ներկայացնելու ստույգում: Ելնելով բազմաթիվ նկատառումներից, մենք պահպանել ենք «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուի» մեջ ի մի հավաքված ոտանավորների տվյալ մասի ամբողջականությունը (բացի այն գործերից, որոնք տեղադրվել են «Անկարգություններ» բաժնում): Նկատի ունենալով, որ այդ բանաստեղծությունները, դատելով նրանց բովանդակության ու գեղարվեստական կառուցվածքի առանձնահատկություններից, գրված են հիմնականում Մոսկվայում ուսանելու տարիներին, մասամբ էլ պետերբուրգյան շրջանում, մենք դրանք տեղադրել ենք Պ. Մակինցյանի խմբագրած ժողովածուի այն բանաստեղծություններից հետո, որոնք, նրա հավաստումով, «գրված են Մոսկվայի ուսանողական շրջանում», և այն գործերից առաջ, որոնք, նրա իսկ վկայությամբ՝ «գրված են Պետերբուրգում 1913—1916 թվականներին»:

Այսպիսով, «Այլ բանաստեղծություններ» բաժինը ունի հետևյալ կազմն ու կառուցվածքը (բերում ենք բանաստեղծությունների համարները և նշում նրանց աղբյուրն ու գրության ժամանակը՝ ըստ Պ. Մակինցյանի)։

- 1—6. «Մթնշաղի անուրջների» առաջին հրատարակության (1908) այն բանաստեղծությունները, որոնք չեն մտել 1912 թ. գրքում:
- 7—11. Հեղինակի կողմից տպագրության հանձնված բանաստեղծություններ:
- 12—17. «Փշե պսակ» գրքից: Զննագրերի հիման վրա այս շարքը կազմող Պ. Մակինցյանը վկայում է, որ «այս ոտանավորները գրված են 1906—1908 թվականների արանքում» (Երկերի ժողովածու, հ. 4, էջ 350):
- 18—29 բանաստեղծությունները՝ «գրված են Մոսկվայի ուսանողական շրջանում» (ն. տ., էջ 352):

30. «Հուշեր լազարյանց ճեմարանի» անավարտ պոեմը գրվել է 1912 թ. աշնանը (ն. տ., էջ 350):

31—75. Ոտանավորների այս մեծ խումբը քաղված է «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուի» (1940) «Անտիպ էջեր» բաժնից, դուրս թողնելով միայն այն գործերը, որոնք մտել են սևագրությունների մեջ: Հիմնականում պահպանված է բանաստեղծությունների նույն դասավորությունը՝ բացի հետևյալ դեպքերից.

ա) Մի խումբ բանաստեղծություններ՝ տողորված պալլադերի, տառապանքի ու վրեժի արամագրություններով, մենք համախմբել ու ներկայացրել ենք անընդմեջ (Ձ Ձ 54—63), որով սվելի ցայտուն է երևում ուսական առաջին հեղափոխության և ռեակցիայի տարիներին բանաստեղծին գրադեցրած հիմնական թեմաներից մեկը:

բ) «Հանրագ» բանաստեղծությունը տեղադրել ենք «Ինչո՞ւ ես այդպես դու ինձ նախատում...» տողով սկսվող բանաստեղծության կողքին՝ նկատի առնելով նրանց թեմատիկ սերտ կապը (Ձ Ձ 68, 69):

գ) «Էքսպրոմտ (Ամպերի նման թող սահն-գնան...)» բանաստեղծությունը այս խմբի սկզբից տեղափոխվել է նրա վերջը. այդ էր թելադրում նրա գրության թվականը՝ 1914:

76—77 բանաստեղծությունները քաղված են Երկերի ժողովածուի 3-րդ հատորի ծանոթագրությունների բաժնից (էջ 276, 278—9) և, իբրև Պետերբուրգում գրված գործեր, տեղադրվել են այնտեղ:

78—111 բանաստեղծությունները վերցված են դարձյալ Երկերի ժողովածուի 4-րդ հատորի «Սևագրություններ» բաժնից, բայց վերադասավորվել են ժամանակագրական կարգով՝ ըստ Պ. Մակինցյանի հաղորդած հետևյալ տրվյալների.

78—91 բանաստեղծությունները «գրված են Պետերբուրգում 1913—16 թվականներին» (Երկերի ժողովածու, հ. 4, էջ 352): Միայն Ձ 85-ը մենք այստեղ ենք տեղափոխել «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուից» (էջ 445), նկատի ունենալով նրա իմաստային սերտ կապը Ձ 84-ի հետ (տե՛ս համապատասխան ճանդարտությունը Տերյանի Երկերի ժողովածուի 2-րդ հատորում, 1973, էջ 355—357):

92. «Գրված է Պետերբուրգում, պատերազմի շրջանում» (Երկերի ժողովածու, հ. 4, 1925, էջ 353):

93—99 բանաստեղծությունները նույնպես գրված են առաջին համաշխարհային պատերազմի շրջանում: Պ. Մակինցյանի վկայությամբ՝ «Վահան Տերյանը մտադիր էր այն և նախընթաց հատորներում այլևայլ անձանց նվիրված ոտանավորներից մի առանձին գրքույկ կամ բաժին կազմել — «Ձոռների գիրք» վերնագրով» (ն. տ., էջ 354):

100—107 բանաստեղծությունները «գրված են 1917 թվի հեղափոխությունից հետո» (ն. տ., էջ 350):

108—111 բանաստեղծությունները գրված են 1919 թ. (ն. տ., էջ 353):

112—121 բանաստեղծությունները Երկերի ժողովածուի 3-րդ հատորում Պ. Մակինցյանի կողմից համախմբվել են «Վերջին դաշնակ» պայմանական վերնագրի տակ՝ նկատի առնելով, որ դրանք մեծ մասամբ «գրված են եղել պոետի կյանքի վերջին ամիսների ընթացքում» և ունեն «կենսագրական նշա-

նակություն» (էջ 290): Հրատարվելով այդպիսի առանձին շարքից և վերնագրից, մենք նպատակահարմար գտանք այս բանաստեղծություններով ավարտել տրվյալ բաժինը՝ էլնելով նրանց մեջ արտահայտված արամագրություններից և գրության ժամանակից: Պ. Մակինցյանի կազմած խմբից հանված է միայն «Գարձար դու, և սիրուք տխուր է...» բանաստեղծությունը, որը մենք տեղադրել ենք «Ոսկե շղթա» շարքում (տե՛ս այդ շարքի ծանոթագրությունը):

Գրականության և արվեստի թանգարանում պահպանվել են այս բաժնից ավելի քան հիսուն բանաստեղծության ձեռագրերը (ինքնագիր կամ ուրիշների՝ հավանաբար Պ. Մակինցյանի կողմից արտագրված): Այդ ձեռագրերի հիման վրա առանձին բանաստեղծությունների մեջ մտցվել են որոշ տեքստային և կետագրական ճշտումներ: Մնացած բանաստեղծությունների համար, որոնց ձեռագրերը թանգարանում չկան, հիմք են ընդունվել նրանց առաջին հրատարակումները Պ. Մակինցյանի և Ա. Իսահակյանի խմբագրած ժողովածուներում: Ձ 59 բանաստեղծության 11-րդ տողում «մենք էլ չենք ուզում» դարձրել ենք «մենք էլ ենք ուզում», քանի որ այդ է բխում բովանդակությունից. «Բավական է, վե՛րջ. մենք էլ ենք ուզում Սիրո երգ, անըջանք, վայելք ու հուզում...»:

Ձ 46 բանաստեղծությունը («Ի՞նչ կարող եմ անել ես, արդյոք ի՞նչ...») մինչև այժմ մեծ մասամբ սպառվել է 2 և նույնիսկ 4—5 առանձին ոտանավորների ձևով: Այնինչ և՛ բանաստեղծության բովանդակությունը, և՛ բավական մաքուր, լավ պահպանված ձեռագիրը ցույց են տալիս, որ գործ ունենք մեկ ամբողջական ստեղծագործության հետ, որը գծիկներով բաժանված է հինգ մասի: Վերականգնելով երկի ամբողջականությունը և սպառելով իբրև մեկ գործ, մենք այն հանել ենք սևագրությունների բաժնից, քանի որ ինչպես իմաստով, այնպես էլ ձևով բանաստեղծությունը բավական մշակված և ավարտուն տեսք ունի:

ՍԵՎԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այս բաժնում տեղ են գտել Տերյանի այն գործերը, որոնք մեզ հասել են ակնհայտորեն անմշակ, սպաղորության հումար անպատրաստ վիճակում: Անշուշտ, նախորդ՝ «Այլ բանաստեղծություններ» բաժնում ևս կան մի շարք գործեր, որոնք հեղինակը դեռ վերջնական մշակման աստիճանի չի հասցրել և, թեև սպաղորության հանձնք, անպայման ինչ-որ բան փոխելու և բարելավելու էր: Սակայն մենք դրանք սևագրությունների շարքը շեք մտցրել, քանի որ որոշակի գեղարվեստական մակարդակի հասցված և ավարտուն երկեր են: «Սևագրություններ» բաժնի մեջ մտցնելու շահանքը էլ կամ այն, որ բանաստեղծությունը անվիճելիորեն թերի և անավարտ տեսք ունի (բացակայում են տողեր և բառեր, լրիվ չեն պահպանված շարի կամ հանգի պահանջները և այլն), կամ էլ այն, որ, ըստ բոլոր տվյալների, գրածը նախատեսված չի եղել սպաղորության համար:

Վերջին խմբին են պատկանում Ձ Ձ 1, 2 և 21—26 բանաստեղծությունները: Առաջին երկուսը («Կարկուտը եկավ, արտերս տարավ...», «Սարեր ու ձորեր կանաչ են հագել...») Տերյանի գրվի ամենավաղ արտադրանքներից են

և անդ հն գտել Լազարյան ճեմարանի «Մեր կյանքը» աշակերտական ձեռագիր թերթում: Գրանց հրապարակվել են Պ. Մակինցյանի առաջարկածով՝ կցված բանաստեղծի երկերի առաջին հատորին (էջ XXII—XXIII) և նրա որևէ այլ ժողովածուի մեջ չեն դեղորակվել: Մենք նպատակահարմար գտանք արտասպել այդ բանաստեղծությունները, որոնք որոշակի պատկերացում են տալիս Տերյանի ստեղծագործական կյանքի ամենավաղ շրջանի որոշումներին և կրթած ուղղացություններին մասին:

Թեև առերևույթ ավարտված են, բայց ապագաօրվան համար նախատեսված չեն եղել նաև այս բաժնի վերջին գեղ (№ № 21—26) ստանալորները: Գրանք ստեղծվել են շատ հապճեպ (1917 թ. մայիսի 22—24-ին) և նվիրվել են մի աղչված՝ սուկ նրա «անձնական օգտագործման» համար: Արտատպության համար հիմք է ընդունվել այդ բանաստեղծությունների առաջին հրատարակումը («Գրական թերթ», 1945, № 1):

Մնացած 18 № № 3—20) ստանալորները մեծ կամ փոքր չափով թերթի են, ամենակ: Գրվել են Տերյանի ստեղծագործական կյանքի տարբեր շրջաններում, բայց միայն մի քանիսի մասին կարելի է քիչ թե շատ որոշակի ասել, թե հատկապես՝ երբ:

№ 3 «Աղոթք (հորս)» բանաստեղծության մասին Պ. Մակինցյանը իր առաջարկում (հ. 1, էջ X) վկայում է, որ այն գրված է «Միջնադրի անուրջներին» տպագրությունից առաջ (այսինքն՝ մինչև 1908 թ.):

№ 15 («Որպես մանկության օրերում լսած...») հավանաբար 1912 թ. աշնանը գրված «Հուշեր Լազարյանց ճեմարանի» անավարտ պոեմի սևագիր և անմշակ մասն է, որը նպատակահարմար չէ միացնել նախորդ չափ ավարտուն ստեղծում:

№ 17 բանաստեղծությունը («Անհանգիստ է հոգիս ու արտում...») Պ. Մակինցյանը դասել է Պետերբուրգում, պատերազմի շրջանում գրած գործերի թվին (հ. 4, էջ 853): Դատելով բովանդակության և լեզվաճանաչական հատկանիշներից՝ պետք է նույն շրջանում գրված լինեն նաև № № 18—20 բանաստեղծությունները:

Բաժնի մնացած բանաստեղծությունները (№ № 4—14) դասավորված են այն հերթականությամբ, ինչպես որ դրանք հրատարակվել են «Բանաստեղծությունների լիակատար ժողովածուի» մեջ:

Մեր ձեռքի տակ եղել են միայն № 15 և № 16 ստանալորների ձեռագրերը: Մնացած գործերը արտասպելում են առաջին հրատարակումների հիման վրա:

ՏԱՐԵՐԱԿՆԵՐ

Վահան Տերյանը շատ է աշխատել իր բանաստեղծությունների մշակման ուղղությամբ: Տպագրելուց հետո էլ նա նորից ու նորից անդրադարձել է իր ստանալորներին, փոխել է շատ տողեր ու պատկերներ, երբեմն նույնիսկ արժի ամբողջ կառուցվածքը: Կան շատ բանաստեղծությունների 2—3 և ավելի խմբագրություններ: Այդ բոլոր տարբերակներն էլ մի հավաքելու ուղղությամբ առաջին լուրջ քայլը կատարվեց Երկերի ժողովածուի քառահատորյալում (1923—1925 թթ.), որի ծանոթագրություններում ցույց են տրված շատ

ստանալորների տպագրությունների և ձեռագրերի մեջ հանդիպող տարբերությունները: Հետագայում՝ Երկերի եռահատոր (1960—1963 թթ.) և քառահատոր (1972—1979 թթ.) ժողովածուներում ավելի լրիվ է ներկայացված Տերյանի կատարած խոշոր աշխատանքը իր բանաստեղծությունների մշակման գործում:

Ներկա հրատարակության մեջ, նկատի ունենալով նրա մասսայական բնույթը, մենք այդ բոլոր տեքստային տարբերությունները չենք տալիս: Սակայն, բանաստեղծի կատարած աշխատանքը գեթ որոշ չափով ներկայացնելու համար, անհրաժեշտ գտանք առանձին բաժնում հավաքել մի շարք բանաստեղծությունների ամբողջական նախնական տարբերակները, որոնք նկատելիորեն շեղվում են վերջնական խմբագրությունից և, որոշ իմաստով, ունեն ինքնուրույն գրական-պատմական և գեղարվեստական արժեք: Տրվում է ընդամենը 21 բանաստեղծության տարբերակ կամ սևագրություն (դրանցից երկուսը՝ երկուական տարբերակով): Անշուշտ, ցանկության դեպքում կարելի է և՛ ընդլայնել, և՛ կրճատել այսպիսի տարբերակների թիվը, քանի որ անհնար է ճշգրտորեն սահմանել, թե ի՞նչ աստիճանի փոփոխության դեպքում կարելի է խոսել քիչ թե շատ ինքնուրույն տարբերակի գոյության մասին:

Տարբերակները հրատարակվում են հետևյալ կարգով: Նախ տրվում է այն շարքի կամ բաժնի վերնադիրը, որի մեջ մտնում է տվյալ բանաստեղծության վերջնական խմբագրությունը, և ապա նրա հերթական համարը: Եթե նախորդ տարբերակը ուրիշ վերնագիր է ունեցել, բերվում է նաև այդ վերնագիրը:

Ստորև ցույց են տրվում հրատարակվող տարբերակների աղբյուրները:

Մ Թ Ն Շ Ա Ղ Ի Ա Ն Ո Ի Ր Ջ Ն Ե Ր

- 2— «Մուրճ», 1906, № 9, էջ 120;
- 13— Նույն տեղում, էջ 96;
- 36— «Միջնադրի անուրջներ», 1908, էջ 44;
- 41— Երկերի ժողովածու, հ. 1, 1972, էջ 319—320;
- 42— Նույն տեղում, էջ 321;
- 58— «Մուրճ», 1906, № 10, էջ 77;
- 62— «Միջնադրի անուրջներ», 1908, էջ 73;

Վ Ե Ր Ա Գ Ա Ր Ջ

- 1— ԳԱԹ, Վ. Տերյանի արխիվ, № 324;

Ո Ս Կ Ն Շ Ղ Բ Ա

- 27— Երկերի ժողովածու, հ. 2, 1973, էջ 326;
- 45— Երկերի ժողովածու, հ. 3, 1923, էջ 277;
- 46— Նույն տեղում, էջ 41;
- 48— Երկերի ժողովածու, հ. 1, 1972, էջ 349;
- 49— ԳԱԹ, Վ. Տերյանի արխիվ, № 65;

- 50— Երկերի ժողովածու, հ. 3, 1923, էջ 274:
- 53— ԳԱԹ, Վ. Տերյանի արխիվ, № 57:
- 58 (1)— Երկերի ժողովածու, հ. 3, 1923, էջ 278:
- 58 (2)— Երկերի ժողովածու, հ. 2, 1973, էջ 331:
- 71— Երկերի ժողովածու, հ. 3, 1923, էջ 289:

Կ Ա Տ Վ Ի Դ Բ Ա Խ Տ

4— Երկերի ժողովածու, հ. 3, 1923, էջ 281—282:

Ա Յ Լ Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Ո Ւ Թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ի

- 1— ԳԱԹ, Վ. Տերյանի արխիվ, 1 («Բանաստեղծություններ. առաջին հատոր», ձեռագիր, էջ 24—25, շնչված):
- 23— Նույն տեղում, № 52:
- 120 (1)— Նույն տեղում, № 425:
- 120 (2)— Նույն տեղում, № 425:

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Ո Ւ Թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ի Ա Ց Բ Բ Ե Ն Ա Կ Ա Ն Ց Ա Ն Կ *

«Ա՛խ, ամեն ինչ ունի տխուր մի սահման...» (Դիալոգ)	437
«Ա՛խ, Բուզուլուկ քաղաքում...»	236
«Ա՛խ, դեռ հնչում է քնքնիչ մուգիկը...»	318
Աղբյուր («Մահու պես դաժան ձմեռն է իջել...»)	305
Աղոթք («Ես ընկա անդունդները խավար...»)	78
Աղոթք («Սիրո քարոզիչ, այսօր ես նորից...»)	433
«Ամառի փողոցում մեզ-մշուշ...» (Թախիծ)	144
«Ամեն վայրկյան սիրով տրտում ասում եմ ես մնաս բարով...» (Հրածեղտի գազել)	241
«Ամպերի նրման թող սահեն-գնան...» (Էքսպրոմա)	383
«Այնպես անուշ է աչքեր...» (Աշնան առավոտու երգը)	134
«Այնպես անխիղ են և նրման լացին...»	280
«Այնպես բարակ են Ձեր մատները, Տիկին...»	274, 467
«Այնպես նագիկ, այնպես թեթև, այնպես օրոք քայլում ես դու...»	266
«Այնպես պարզ ու խնդագին,— օ՛ր խնդություն իմ սրտի...»	398
«Այնպես օրորուն է քայլը...»	246
«Այս գիշեր իմ սրտում, այս գիշեր...»	387
«Այս գիշեր կրկին մայրըս մեռած...»	349
«Այս գիշեր նորից լալիս էր քամին...»	185
«Այս երեկո կրկին Դուք...»	272
«Այս հին ու նոր գրքերի վրա կորացած...»	397
«Այս պաղ աշխարհում ես տեսա միայն տառալույսի բոց...»	368
«Այստեղ ամեն օր տխրությունը հրկար...»	155
«Այստեղ է լացել իմ մայրը...»	286
«Այստեղ միշտ քեֆ ու հանդես է...»	402
«Այսօր գալու է իմ չարը...»	218, 464
«Այսօր գթանք իրարու...» (Resignation)	127
«Այսօր դու քաղցր ես նայում, առավո՛ր...» (Առավոտ)	197
«Այսօր եղիր քրոջ պես...» (Մեղմություն)	135

* Անվերնագիր բանաստեղծությունները ներկայացվում են իրենց առաջին տողերով, իսկ վերնագիր ունեցողները՝ երկու անգամ,— վերնադրով (փակագծում բերվող վերնագիրը): Բաժինների և շարքերի վերնագրերը չեն տրվում, բայց այսպես կոչված «միկրոշարքերինը» («Իմ բալիկին», «Տրիտետներ», «Փշե պսակ» գրքից) և այլն) տրվում են՝ նշելով նաև նրանց մեջ մտնող բանաստեղծությունների քանակը: Ցանկի մեջ տարբերակները բացակայում են, եթե նրանք ուրիշ վերնագիր են ունեցել: Դրա փոխարեն վերջնական խմբագրության էջից հետո նշվում է նաև նախնական տարբերակի էջը:

«Այսօր նորից պարտիզում...» (Հին պարտիզում)	100
«Անանց կարտուն է իմ սիրտը տանջում...»	62, 460
Անանուն սեր («Իմաստուն խոսքեր սովորեցի ես...»)	96
«Անդարձ աշխարհի վարդազուն միզում...»	178
«Անդարձ կորել է սրտիս ինչումը...»	210
Անդարձություն («Մենք բաժանված ենք: Օրերի փոշին...»)	125
Անդարձություն («Շքշու հմ դարձյալ պտրակում այն հին...»)	140
«Անդարդ իմ օրվան, անտուն իմ կյանքին...»	226
Անժանոթ աղջկան («Լույսն էր մեռնում, օրը մթնում...»)	37
«Անձալտ կողմերից անտես թևերով...» (Հանդիպում)	188
«Անձանդիտ է հոգիս ու տրտում...» (Գարնան երեկո)	447
«Անձուն երկնքի կապույտ աշխարհում...» (Գարնան երեկո)	154
«Անձուտության մեջ, խավար օրերում եկավ նա ինձ մոտ...» (Մեղուկա)	133
«Անձրև է կրկին, և խցիկն իմ խեղճ...»	335
Անջատան երգ («Ինչ անհոգ նայեցիր իմ վրա...»)	46
«Անվանեցեք ինձ հիմար...»	275
«Անվերջ գիշերի մտալ վիհերում...»	112
«Անվերջ գիշերի անամոքական մենակության մեջ...» (Դավաճան հուշեր)	132
Անտրոնություն («Արձագանջող ստուն առվին...»)	160
Անտրոնություն («Վերջալույսի սովերներում խոսափուկ...»)	435
«Աշխարհից ես չեմ տրոնում...»	258
Աշնան ատվոտու երգը («Անպես անլույս է այսօր...»)	134
Աշնան դիշեր («Չբզիտե՛մ որտեղի՛ց է գալիս...»)	117
Աշնան երգ («Յրտահա՛ր, հոգմավա՛ր...»)	35
Աշնան մեղեդի («Աշուն է, անձրև... Ստվերներն անձև...»)	38
«Աշնան մշուշում շշուկ ու շրշուկ...» (Շշուկ ու շրշուկ)	200
Աշնան («Ստորից անձրև՛, մշու՛շ, ա՛մպ...»)	138
Աշնան տրտմություն («Կրկին իմ հոգում...»)	63
Աշուն («Գալուկ դաշտեր, մերկ անտառ...»)	29
«Աշուն է, անձրև... Ստվերներն անձև...» (Աշնան մեղեդի)	38
«Աշուն է, օրերը ցրտում են...»	254
Աշուն («Մեզ է, անձրև ու մշուշ...»)	107
Աշուն («Պուրակն է ձայտում ոսկե զարդերով...»)	434
«Ապրիլուց քաղցր է մեռնել քեզ համար...»	91
Առավոտ («Այսօր դու քաղցր ես նայում, առավոտ...»)	197
«Աստղերն են մպտում լուսեղին նազով...» (Շիրակի դաշտերից)	30
«Աստղերն են քնքուշ խաղում...»	381
«Ավելորդ Իսահակյանին» («Ճեղքելով կապույտ անապատն անհուն...»)	406
«Արածնիկի համար երբեք չես ասելու այս ու տխուս...»	401
Արարատին («Երկնասլաց ու թեթև...»)	293
«Արդյոք կապրեն սիրտըս մաշող կարտոը հեզ...»	303
«Արդյոք հիշում ես. անտառ էր, առու...» (Սենտիմենտալ երգ)	73
«Արդյոք նորից երազներն են թափառում...» (14 տղ)	84, 461
«Արդյոք ո՛ր ես դու... Ա՛խ, արդյոք դու որ...»	94
«Արևակալը ծովն է իջնում...»	375
«Արեգակը հուր ոսկի է մաղում...»	326
Արթնաշում («Ենեթ մարտիրոսներ, պայծառ հերոսներ...»)	379
«Արթուն է վիշտը տոկուն...»	342
«Արթնաշող առուն առվին...» (Անտրոնություն)	160
«Արձագանջող աղբյուրն է խոսում հավառնաբար...»	301, 468
«Արձագանջում են ամեն կողմերում...» (Քանվորսական ձրգ)	369
Արշալույս («Դուրս ելա դաշտ-կանաչ ծով...»)	162
«Արշալուսեց իմ երկիրն աղոտ...»	151
Արևածագ («Ես կանգնած եմ վայրի ժայռի կատարին...»)	202
«Արևելքը ալ քո ձևեց ուսերին...»	359
«Արևը սուզվեց անտրոնները...»	486
«Արևն արթնացավ, արևը մեզ ի՛նչ...»	367

«Ափոստ չէ՛, Մարդո, այս երեկուն...»	362
Աքսորավայրում («Ընտ է գիշերը: Սառույց է ու ձյուն...»)	365
Բանկորական երգ («Արձագանջվում են ամեն կողմերում...»)	369
«Բարակ ամպերը մաղում են ոսկե...» (Վերջալուսին)	113
«Բարակիրան նախորդին ինձ ժպտաց...»	292
«Բյուր մարդոց մեջ...»	40
«Բուքն է լալիս. հոգի ու ձյուն...» (Ուշացած սեր)	132
Գագել («Միրտը, որպես վառ ատրուշան, պահիր վառ...»)	220, 486
«Գալիս ու որպես այիբ...»	218
«Գայլերն են ոռնում... քամին է շաշում...»	363
«Գար ինձ հանկարծ հեռագիր...» (<Սուսանային>)	416
Գարնանամուտ («Փնջարույր ծաղկանց հերդեն խնդով...»)	104
«Գարնան անուշ աղմուկով...» (Հայանություն)	136
«Գարնան երեկո («Անհուն երկնքի կապույտ աշխարհում...»)	154
«Գարնան լուսն ամպի նրման...»	166
Գարնան քաղաքում («Կցվում է փողոցն աղմուկ ու շարժում...»)	168
Գարուն («Գարունը այնքա՛ն ծաղիկ է վառել...»)	90
«Գարունը այնքա՛ն ծաղիկ է վառել...» (Գարուն)	90
«Գեթ այս անգամ անկեղծությամբ ձեռք մեկնիր, որպես քույր...»	361
«Գինով եմ, գինով եմ ես էլ...»	428
Գիշերամուտ («Մարգերում իջավ թովիչ կիսամութ...»)	152
Գիշեր («Սրգում է քամին, լալիս է նորից...»)	131
«Գիշեր է իջել. լույն են բուրբուր...» (Ինքնօրոքում)	111
«Գիշեր է և լուսություն...»	120
«Գիշերն իջավ սև ու շարաչք...»	215
«Գիշերվա փողոցները թափուր...» (Փողոցում)	172
«Գիշեր ու ցերեկ համաշափ դարկով...»	315
«Գալուկ դաշտեր, մերկ անտառ...» (Աշուն)	29
«Գալուկ ու կնճատ, դեմքերով տխուր...» (Կյանքի որբերը)	307
«Գանդալ է քայլում հոգնատանջ իմ ձին...» (Հայրենիքում)	122
«Գանդալ սահում են օրերը դժկամ...»	143
Դաշտերում («Հեռածավալ դաշտերում...»)	189
Դաշտը կյանքի խավարում...» (Ան շուան)	177
«Դրանություն է լցված ու թախիծ...» (Օտարություն)	116
«Դրան օրերի տառապանքում սրումաշուկ...»	173
Դավաճան հուշեր («Անվերջ գիշերիս անամոքական մենակության մեջ...»)	132
«Դարձար դու, և սիրտըս տխուր է...»	269
«Դարձել եք հեռու երկրներից...»	322
Դարձ («Մի օր առավալ կյանքս կանխեմ...»)	80
«Դարձյալ իջավ գիշեր, դարձյալ — ու կրկին...»	209
«Դեռ իմ մոտ են քո նամակն ու պատկերը հին...»	379
«Դեկամ նայում են ժայռերը խոժոռ...»	86
«Դիալոգ («Ա՛խ, ամեն ինչ ունի տխուր մի օրհաման...»)	437
«Դի՛ր քո կնիքը սրտում իմ...»	248
«Դյուրեցին ինձ քո մաղբը ալեծածան...»	28, 462
«Դողում է մարմինըդ կիսարաց...»	311
«Դրեք սիրտըս դարավոր...»	358
«Դու անհոգ նայեցիր իմ վրա...» (Անջատան երգ)	46
«Դու անուն չունես, քեզ ի՛նչպես կանչեմ...» (Մահ—ցնորք)	183
«Դու առում էիր — Հանաք ենք անում...» (Հանաք)	376
«Դու գալիս ես մութ գիշերապահին...»	141
«Դու գիտես, որ բուրբուր սպարդում...» (Պատլոյին)	231
«Դու գնում ես՝ լրջետեմ ուր...» (Հրժեշտ)	44
«Դու գնում ես տուն, և դեռ քո վերջին...» (Արաճարվածը)	95
«Դու դեռ չես մեռել իմ հիվանդ սրտում...»	54

«Դու եկար սպիտակ շորերով...»	161
«Դու լեյլանն ես, դու երա՛ղ — դու լեյլանն ես լուսավոր...»	343
«Դու խոսում ես, բայց կարծես...»	167
«Դու կամենում ես նոր հրդեհ լսել...» (Յուլիան)	382
«Դու կրգաս ու կրկին հեքիաթով կըղյուճես...»	201
«Դու կրնասես իրիկվան...»	227
«Դու հասկացար տագնապները իմ հոգու...»	165
«Դու հնչիր—քո սրտի զարունն է...»	425
«Դու հոգուս բույրն ես...»	440
«Դու հպարտ չես, իմ հայրենիք...»	283
«Դու մի սիրիր ծաղիկները հողածին...»	374
«Դու շրջում ես ամենուրեք, դու չըկաս...»	102
«Դու չըգիտես դեռ, որքան անմիտ են...»	384
«Դու չքացել ես...»	169
«Դուրս ելա դաշտ—կանաչ ծով...» (Արշալույս)	162
«Դուրս եմ գալիս ես, լուռ թափառում...»	320
«Դուրքը՝ մայիսն է, արբածը»	222
«Դուրսը ցուրտ է հիմա...»	191
«Դուք մի հին վեպ եք դանդաղ թերթում...»	273
«Դուք մոռացել եք այն «հանաքները»...» (Նամակ)	391
«Դու քնած ես քո տաքուկ անկողնում...»	72
«Եթե կողմերում հեռու-հեռավոր...»	186
«Եթե սեր չըկա — ինչի՞ համար...»	212
«Ճի՛կ, դեմոկրատիա...»	410
«Եվան օրեր ու անցան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց...» (Սիրելի Պաուլո Մա- կինցյանին)	237
«Եվավ երկամբ քայլով...»	409
«Եղի՛ր ինձ քուր... Թող որ հոգիս...»	421
«Ես անշատված եմ հայրենի հողից...»	55
«Ես արդեն երբեք չեմ մոռանալու...» (Կուր լինելու ցանկություն)	242
«Ես գիտեմ հիմա... ամենի՛ք նրման...» (Կուր լինելու ցանկություն)	118
«Ես գիտեմ մի աշխարհ, մի աշխարհ հոգեթով...»	454
«Ես դեռ պատանի սիրելիք թո խիստ...» (<Վալերի Բրյուսովին>)	405
«Ես եմ, դու ես, ես ու դու...» (Երկու ուրվական)	174
«Ես ընկա անդունդները խավար...» (Աղոթք)	78
«Ես լսում եմ՝ դեռ հնչում է անվերջ...»	438
«Ես կանգնած եմ վայրի ժայռի կատարին...» (Արևածագ)	202
«Ես կըզամ, երբ դու մենակ կըմնաս...»	103
«Ես ձեզ բերի բարի լուր...»	337
«Ես մի անմայր որբ մանուկ...»	214
«Ես մի ճամփորդ եմ մթնում մոլորված...» (Հոգնածություն)	115
«Ես նստում եմ մենակ, մեն-մենակ...»	187
«Ես չեմ հիշում՝ ե՛րբ և ո՛ր...»	159
«Ես չեմ հոգնել սիրելուց և երգերից, և ցավից...»	253
«Ես չեմ մոռանում կարոտով մի հայտ...»	449
«Ես չըգիտեմ՝ ո՛ր ես տանում հեռավոր...»	74
«Ես սիրում եմ մթնշաղղ նրբակերտ...» (Մթնշաղ)	69
«Ես սիրում եմ քո մեղավոր աչքերը խոր...»	303
«Երանի՛ նրան, ով հայրենական...»	330
«Երանի՛ նրանց, որ մութ բանտերում...»	314
«Երբ դան օրերի ճնխինդ խոհերում...» (Հուշեր Լազարյանց ճեմարանի)	331
«Երբեք չէր եղել այսպես ցավազար...»	380
«Երբ կըհոգնեմ, տարիք ինձ երկիրն իմ հեռու»	427, 469, 470
«Երբ կըհոգնես, կըզազագես աշխարհից...» (էստոնական երգ)	28, 459
«Երբ կյանքը սուր փշերով...»	193
«Երբ պայծառ օրը տխուր կըմթնի...»	58

«Երբ վարդ ամպերի հրդեհն է դողում...»	93
Երգ («Կուրծքը հե առած, հավթից թև առած — ե՛րբ կըզա նա...»)	304
«Երգն այս անգոր ու անզարդ...»	395
«Երգում է քամին, լալիս է նորից...» (Գիշեր)	131
Երգ («Քանդեցեք իմ մասլի բանտի պատերը սև...»)	362
Երկու («Երեկոն փոսց իր թևերը մութ...»)	71
«Երեկոն փոսց իր թևերը մութ...» (Երեկո)	71
«Երկիր նախրի, երազ հեռավոր...»	296
«Երկնային գահից շուրջն են բոլորել...» (Սեր)	357
«Երկնասլաց ու թեթև...» (Արարատին)	293
«Երկրից քո հավե՞ն հեռու...»	228
«Երկրպագի՛ր, երկրպագի՛ր հողին...»	340
«Երկու դժբախտ մանուկ...»	217
Երկու ուրվական («Ես եմ, դու ես, ես ու դու...»)	174
«Եվ հիշեցի ես հորդ անձրևի տակ...»	394
«Եվ մոռացված և անմոռաց հեքիաթներ...»	32
Էլեգիա («Մեռնում է օրը Իջավ թափանցիկ...»)	34
«Էլ չեմ հավատում այդ ջինջ աչքերին...»	289
էստոնական երգ («Երբ կըհոգնես, կըզազագես աշխարհից...»)	28, 459
էքսպրոմտ («Ամպերի նըման թող սահնակ-գնան...»)	388
Թախիծ («Ամալի փողոցում մեզ-մշուշ...»)	144
Թափառական («Նորից կըթողնեմ քաղաքն ազմկոտ...»)	41
Թափառումի սեր («Կըշարժեմ նորից քայլերս տարտամ...»)	171
«Թեթև էր արվեստն իմ՝ խնդում...»	418
«Թողած Երեանդը սիրուն...» (Պատրիկն)	267
«Թողի երկիրն իմ հայրենի...»	268
«Թովիլ քնշու՞թյամբ հանգչող աշխարհում...»	48
«Թումանյանի երգերում...»	404
«Թումանյանի պայառում...»	403
«Իմ անվերջ ճամփի տանջանքից հոգնած...» (Կարոտ)	42
«Իմաստուն խոսքեր սովորելն ես...» (Անանուն սեր)	96
Ի մ ր ա լ ի կ ի ն (4 բանաստեղծություն)	242
«Իմ գերեզմանին դուք չըմոտենար...»	66
«Իմ դուրս բաց է՝ եկեք բոլոր...»	329
Իմ երգերին («Մարդը երկրում անտարբեր...»)	142
«Իմ երկիրքը հիմա բացված է...»	321
«Իմ խաղաղ երեկոն է հիմա...»	97
«Իմ հիվանդ մուսա, այն օրից, երբ դու...»	443
«Իմ հոգին, որպես թափառիկ մի շուն...»	365
«Իմ մենակությունն անապատներից...» (Նմանություն)	371
«Իմ մեռած հարսնացուն ամեն օր...» (Խորհրդավոր սեր)	199
«Իմ մոլոր ճամփին դու անկարծ իջար...»	75
«Իմ սիրտը միշտ...»	128
«Իմ վիրավոր, իմ վրդովված սիրտը նորից մի՛ վրդովի՛ր» (Նմա- նություն)	360
Իմ ցնորքին («Ո՛չ որ այս երկրում դեռ չի համարում...»)	195
«Ինձ թաղեք, երբ կարմիր վերջալույսն է մարում...»	39, 459
«Ինձ մի՛ նայիր, օ՛, մի՛ նայիր ինձ այդպես...» (Օ՛, մի՛ նայիր...)	489
«Ինձ չես սիրում, ուրիշին...» (Ճնորթ)	123
«Ի՛նչ կարող եմ անել ես, արդյոք ի՛նչ...»	351
«Ի՛նչ մնաց ինձ — սուղա մի ցանց, ուրիշ ոչինչ...»	399
«Ինչպե՛ս չսիրեմ, երկիր իմ կիզված...»	291
«Ինչո՞ւ եմ ջահել չըմե՞հա...»	415
«Ինչո՞ւ ես այդպես դու ինձ նախատում...»	377

«Ինչու է այսպես սիրտըս մղկտում...»	350
«Ի՞նչ ունե՞ս նա...»	328
Ինքնօրորում («Գիշեր է իջել լուսի են բուրբ...»)	111
«Իջնում է գիշերն անգութ ու մթին...»	281
«Իրկնամամի կիսախավարում...»	182
Իրկնամամ («Շուտով կրոն աղժուկը գաժան...»)	45
«Լա՛ց, լա՛ց, իմ մուսա, մարդիկ չըլացին...»	364
«Լիննի շորան սարերում հեռու...»	422
«Լուսի են արդեն երգերը հզոր...»	316
«Լցվում է փողոցն աղմուկ ու շարժում...» (Գարնան քաղաքում)	168
«Լուսն էր մեռնում, օրը մթնում...» (Անձամբ աղբյուրում)	37
«Լուս է գիշերը: Սառուց է ու ձյուն...» (Աքսորավարում)	365
«Լուսաբացին նա բարձրացավ կախաշան...»	312
«Լուսավորել եմ կարմիր մոմերով...»	452
Լուսնոս («Համալված լուսնի շողերովն արծաթ...»)	43
«Խաղաղ գիշերով դու կըզառ ինձ մոտ...»	64
«Խաղաղ ննջեցին գլուզերը խավար...» (Կողմարը)	308
«Խաղաղ ննջեցին երկինքն ու երկիր...» (Նսկոյտրն)	356
«Խենթ մարտիրոսներ, պայծառ հերոսներ...» (Արթնացում)	370
«Նոսքերը վըճիտ են ու խորունկ...»	153
«Նոր են քո հոգ աչքերը...»	245
«Նորհավոր սեր («Իմ մեռած հարսնացուն ամեն օր...»)	190
«Սաղկել է նորից իմ այգին...»	250
«Սուլ ու դանդաղ...»	229
«Կախարդական մի շղթա կա երկնքում...» (Fatum)	33
«Կա խորհրդավոր մի հրապուրանք...»	60
«Կանգնած եմ նորից անհղ անտառում...» (Ճամփաբաժան)	105
«Կանգնել ես դու նրբահասակ...»	265
«Կանչում են ինձ գիշերն ի բուն, աղաղակում իմ հոգում...»	317
«Կանչում են ինձ ձայներ...»	344
«Կանչում ես անվերջ...»	92
«Կանչում էի խենթ կարոտով՝ դու շեկար...»	345
«Կանցնեն դարեր, դարեր երկար ու անթիվ...» (<Ստեփան Սամյանին>)	413
«Կապույտ երկնքի ոսկեղեն աստղեր...» (Տխուր գրույց)	50
«Կապույտ ծածկոցն իշավ ցած...»	181
«Կարգում եմ ա՛հա նամակդ ինձ գրած...»	453
«Կարծես թե դարձել եմ ես տուն...»	285
«Կարկուտը եկավ, արտերս տարավ...»	431
«Կարոտ («Իմ անվերջ ճամփի տանջանքից հոգնած...»)	42
«Կարոտել («Պտուղի, պտուղի, կարոտել...»)	198
«Կըզա կրկին մայիս մի նոր...»	390
«Կըզան մայիսներ — վարդեր կըփթթեն...»	242
«Կըշարժեմ նորից քայլերը տարտամ...» (Քափառումի սեր)	171
«Կյանքը լուս է, աղժուկը մեռնում...» (Հուշերի երկրում)	89
«Կյանքն միշտ օտար, մահից վախեցող...» (Սոնետ)	302
«Կյանքի որբերը («Գաղափար ու կնճառ, դեմքերով տխուր...»)	307
«Կոշտոց («Խաղաղ ննջեցին գլուզերը խավար...»)	308
«Կրկին եկար, անուշ գարուն...»	325
«Կրկին իմ հոգում...» (Աշնան տրամալվում)	63
«Կրկին հնչում է թունավոր լիզուդ...»	57
«Կույր լինելու ցանկություն («Ես գիտեմ հիմա — ամենքի նրաման...»)	118
«Կուրծքը հե առած, հավրից թև առած — ե՛րբ կըզա նա...» (Սրգ)	304

«Համառ կանգնած ենք մենք իրար դիմաց...» (Վերածնալում)	396
Հայտնություն («Գարնան անուշ հղմանով...»)	196
Հայրենիքում («Գանդաղ է քայլում հոգնատանջ իմ ձին...»)	122
«Հայրենիքում իմ արևաներկ...»	262
Հանաք («Գու ստում էիր — Հանաք ենք անում...»)	376
Հանդիպում («Անհայտ կողմերից անտես թեկուր...»)	188
Հանդիպում («Նուրբ սովորները փոխում են քնքար...»)	124
Հասաված («Հողնատանջ սրտով նստեցի մենակ...»)	146
«Հարավ հավետ, հարավ հոգին իմ որբ...»	468
«Հեկեկում է անվերջ, հեկեկում...»	139
«Հեռավար դաշտերում...» (Գաշաբերում)	189
«Հեռավոր, անել լեռնազագաթներ...»	77
«Հեռավոր աստղերի ոսկեղեն կրակներ...»	442
«Հեռացի՛ր, աշուն համրորեն լացող...» (Հոկտեմբերին)	309
«Հեռու դղյակի քնքուշ թագուհին...» (Ստացված ուղի)	106
«Հեռու ես, անհաս, իմ լուսե երազ...»	98
«Հեռու երկրի լուսե հովտում...»	99
«Հիմա բացվում են այլտեղ վարդեր...»	233
«Հիմա երկրում ըմ բարձրիկ...»	389
Հին պարտիզում («Այսօր նորից պարտիզում...»)	100
«Հիշում եմ՝ ինչպես այն ուշ...»	290
«Հիշում ես արդյոք այն պարզ երկուն...»	455
Հիվանդ («Քնքուշ երազով պանծնիր հոգիս...»)	67, 460
«Համալված լուսնի շողերովն արծաթ...» (Լուսնոս)	43
Հնազանդություն («Օրորված է հոգիս ձմեռում...»)	179
«Հնչում է անվերջ աշնան թախիծով...»	110
Հոգնածություն («Ես մի ճամփորդ եմ մթնում մորովա՛նք...»)	115
«Հոգնատանջ սրտով նստեցի մենակ...» (Հատված)	140
«Հոգնեցի գրքերից անհամար...»	396
Հոկտեմբերին («Հեռացի՛ր, աշուն համրորեն լացող...»)	309
«Հովիվներն ազատ հեռու սարերում...»	424
«Հովիվներն այնտեղ կրակ են արել...»	428
Հրածեղ («Գու գնում եմ չըգիտեմ ուր...»)	44
Հրածեղի գազել («Ամեն վայրկյան սիրով տարում ատում եմ ես մնաս բարով...»)	241
Հրածեղի խոսքերից («Ոչ տրտմանը, ոչ մրմմանը պարտիզում...»)	65
«Հրաշք-աղչիկ, գիշերների թագուհին...» (Հրաշք-աղչիկ)	51
Հրաշք-աղչիկ («Հրաշք-աղչիկ, գիշերների թագուհին...»)	51
«Հրեշտակ մարտիր, լուսաթև...»	346
«Հրեշտակներ քնքուշաթև...»	243
«Հրով արթնացած սիրտը...»	245
Հուշերի երկրում («Կյանքը լուս է, աղժուկը մեռնում...»)	89
Հուշեր լազարյան ճեմարանի («Երբ գառն օրերի անխիղճ խահրում...»)	331
Հուշեր («Մենակություն մեք, գիշերում անքուն...»)	138
«Հուր ես հագել հրեղներդ...»	244
«Զեններին Ձեր մարմարյա...»	277
«Զեններում Ձեր մանրիկ, նվազուն...»	278
«Զեր շրջի շենքերի ծանրությունը սրտմաշակ...» (Քաղաք)	356
Զմեռան գիշեր («Զմեռան գիշերն է մեղմորեն ընկնում...»)	81
«Զմեռան գիշերն է մեղմորեն ընկնում...» (Զմեռան գիշեր)	81
Զմեռան գիշեր («Տխրությունս անուշ է, որպես...»)	184
«Զուրբ մանում է բարակ...»	238
Ճամփաբաժան («Կանգնած եմ նորից անհղ անտառում...»)	105
«Ծեղքելով կապույտ անապատն անհուն...» (<Ավետիք Բառակյանին>)	405

«Մահը հոգու երեք սարսափ չի բերում...» (Սոնետ)	355
Մահ («Մարիբ լույսը մշուշոտ...»)	121
Մահ-ցնորք («Դու անուն չունես, քեզ ի՞նչպես կանչեմ...»)	183
«Մահու պես դաժան ձմեռն է իջել...» (Աղբյուր)	305
«Մայրս ունե՛ր ձեռներ բարակ...»	448
«Մանկութ ընտրեցի ճամփորդական ցուպ...» (14 տող)	61
«Մանուկ ենք մենք — երկու խեղճ...»	216
«Մաշում է իմ սիրտն անզգալոր...»	249, 464
«Մառախուղներ՝ ծանր ու մռայլ բոլորած...» (Պետերբուրգ)	257, 465
«Մարգերում իշավ թուփը կիսամութ...» (Գիշերամուտ)	152
«Մարդոց երկրում անտարրեր...» (Իմ երգերին)	142
«Մարդոց ժխորը թողնեմ հեռանամ...»	119
«Մարի ես արգեն, մեռել ես հավետ...»	129
«Մարիբ լույսը մշուշոտ...» (Մահ)	121
«Մեզ է, անձրև ու մշուշ...» (Աշուն)	107
Մեղուզ («Անհուսություն մեջ, խավար օրերում եկավ նա ինձ մոտ...»)	133
«Մեղմի՛վ փոփեց քնքուշ մութ...»	164
Մեղմություն («Այսօր եղբր քրոջ պես...»)	135
«Մեղքի մթին քարայրից...»	130
«Մենակության մեջ, գիշերում անքուն...» (Հուշեր)	136
«Մենություն խավար զնայանից կրկին...»	203, 462
«Մենք բաժանված ենք: Օրերի փոշին...» (Անդարձություն)	125
«Մենք բաժանված ենք: Օրերի փոշին...» (Անդարձություն)	213
«Մենք բոլորը, բոլորը...»	34
«Մեռնում է օրը: Իշավ թափանցիկ...» (էլեգիա)	446
«Մեր ավտոն արագ...»	414
«Մեր թշնամին բերում է «տանկեր»...»	163
«Մենջաղային ժամերին, երբ ես...» (Ուրվական)	69
Միջաղ («Ես սիրում եմ միջնաղը նրբակերտ...»)	
Միջնաղի անասնոցի անասնոցի հրատարակություն	301
Միջնաղի (6 բանաստեղծություն)	252, 465
«Միտում է միգում արևն իմ սիրտը...»	
Միայնություն («Տաղտկահանչուն ու միաձայն օրերն իրենց երգն են երգում...»)	114
«Մի՛թե վերջին պոետն եմ ես...»	289
«Մի՛ խառնեք մեզ ձեր վայրի, արջի ցեղերին...»	297
«Մի հին տրամություն անսփոփ ու խոր...»	419
«Միշտ նույն խոհերի զջուկին հլու...»	204
«Միշտ նույն հողն է հուզը նույն...»	255
«Մի՛ տրտնջա ցավիդ համար — սիրտ առատ աղբյուր է նա...»	401
«Մի փրկություն կն միայն...»	259
«Մի օր առհասարակ կայնորս կանիծեմ...» (Դարձ)	80
«Մշտունայն այս հոգսերում...»	412
«Մշուշի միջեց, — տեսի՛լ դյուրական...»	284
«Մոռանա՛լ, մոռանա՛լ ամեն ինչ...»	82
Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	106
«Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	175
«Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	79
«Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	221
«Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	221
«Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	358
«Մոռացված ուղի («Զեռու զլյակի քնքուշ թագուհին...»)	
Յորդորական տրիոլետ... («Օ՛, մի լինիր դու խտտախոր «նոքա»...»)	393
Նամակ («Դուք մոռացել եք այն «հանաքները»...»)	391
Նա ունե՛ր խորունկ երկնագույն աչքեր...» (Ցնորք)	47
«Նետում ես ոսկի նետերը...»	244
Նմանություն («Իմ մենակության անապատներին...»)	371
Նմանություն («Իմ մենակության անապատներին...»)	371
Նմանություն (Իմ վիրավոր, իմ վրդովված սիրտը նորից մի՛ վրդովիր...»)	360

Նոկտյուրն («Ես աղաղ ննջեցին երկինք ու երկիր...»)	359
Նորից անձրև, մշուշ, ամպ...» (Աշուն)	138
Նորից իմ ճամփան զնում է հեռուն, հեռուն է տանում...»	386
Նորից կըթողնեմ բաղաբն աղմկոտ...» (Քափառական)	41
Նոր օր է բացվում ազգերի համար...»	339
Նստել այստեղ, անլիքը նստել ու նայել...»	319
Նվիրական վայրերի մաս...»	444
Նույն երգն եք երգում դուք, նույն հինը...»	260
Նույնն է հասցեդ հնամյա...»	235
Նստր սավերները փոխում են քնքուշ...» (Հանդիպում)	124
«Շատ երգեր կան իմ սրտում...»	223
Շիրակի դաշտերից («Աստղերն են ժպտում լուսեղեն նազով...»)	30
«Շղթաված է իմ հոգին՝ գերի խանդոտ հուշերիս...»	261
Շոտկ ու շրջուն («Աշունն մշուշում շրջուկ ու շրջուն...»)	200
«Շրջում են դարձյալ պուրակում այն հին...» (Անդարձություն)	140
«Շուտով կըլռե աղմուկը դաժան...» (Իրիկնածամ)	45
«Ողջու՛յն քեզ, տանջանք, ահեղ հիացում...»	313
«Ոչ ծաղրածու զվարձաբեր, ոչ խոսքերի վարժ վարպետ...»	417
«Ոչ, մենակ չեմ ես լինե՛րում...»	372
«Ոչ որ այս երկրում դեռ չի համարել...» (Իմ ցնորքին)	195
«Ոչ տրամունջ, ոչ մրմունջ սզավոր...» (Հրածիշտի խոսքերից)	65
«Ռեկեմանդերձ եկար և միգացող...»	230
«Ռեկեցություն հայացքից...»	156
«Ռեկեցություն հայացքից...»	441
«Ռեկեցություն հայացքից...»	271
«Ռեկեցություն հայացքից...»	279
«Ռեկեցություն հայացքից...»	52
«Ռեկեցություն հայացքից...»	249, 464
«Ռեկեցություն հայացքից...»	445
«Ռեկեցություն հայացքից...»	338
«Ռեկեցություն հայացքից...»	420
«Ռեկեցություն հայացքից...»	251
«Ռեկեցություն հայացքից...»	323, 469
«Ռեկեցություն հայացքից...»	
«Ռեկեցություն հայացքից...»	68, 461
«Ռեկեցություն հայացքից...»	295
«Ռեկեցություն հայացքից...»	400
«Ռեկեցություն հայացքից...»	247, 463
«Ռեկեցություն հայացքից...»	157
«Ռեկեցություն հայացքից...»	117
«Ռեկեցություն հայացքից...»	180
«Ռեկեցություն հայացքից...»	248
«Ռեկեցություն հայացքից...»	
«Ռեկեցություն հայացքից...»	243
«Ռեկեցություն հայացքից...»	327
«Ռեկեցություն հայացքից...»	231
«Ռեկեցություն հայացքից...»	267
«Ռեկեցություն հայացքից...»	108
«Ռեկեցություն հայացքից...»	257, 465
«Ռեկեցություն հայացքից...»	348
«Ռեկեցություն հայացքից...»	232
«Ռեկեցություն հայացքից...»	193
«Ռեկեցություն հայացքից...»	434
«Ռեկեցություն հայացքից...»	
«Ռեկեցություն հայացքից...»	411
«Ռեկեցություն հայացքից...»	375

<Ռաֆայել Զարգարյանի ալբոմում> (2 բանաստեղծություն)	401
Resignation («Այսօր գթանք իրարու...»)	127
«Սահուն քայլերով, աննշար, որպես բնորոշ մոտիվ բն...» (Տիրություն)	27
«Սարեր ու ձորեր կանաչ են հագել...»	432
«Սարի հետևում շողերը մեռան...»	31
Սենտիմենտալ երգ («Արդյոք հիշում ես, անտառ էր, առաջ...»)	73
Սեր («Ներկայիս գահից շարժն են բոլորել...»)	357
«Սին խոսքերի մեջ, զվարթ ամբողջում...»	170
Սիրահարվածը («Դու գնում ես տուն, և դեռ ջր վերջին...»)	95
Սիրելի Պատր Մակինցյանին («Եկան օրեր ու անցան, ու ինձ ոչինչ չմնաց»)	237
«Սերը քարոզիչ, այսօր ես նորից...» (Աղոթք)	433
«Սիրտը, սրպես վառ ատրուշան, պահիր վառ...» (Քաղեկ)	270, 466
«Սիրտը ջահել է նորից...»	247, 464
«Սիրտը ցավում է անցած գնացած օրերիս համար...»	36
«Սիրում եմ աչքերիդ տխրությունը խորին...»	158
«Սիրում եմ ես նրանց, հրոնք խենթ են ու անտուն...»	256
Սոնետ («Կյանքին միշտ օտար, մահից վախեցող...»)	302
Սոնետ («Մահը հոգուս երբեք սարսափ չի բերում...»)	355
<Ստեփան Շահումյանին> («Կանցնեն դարեր, դարեր երկար ու անթիվ...»)	413
«Սրտակեզ կակիժ մի հին...»	219
«Սրտիս հուշերը բարի են դեռ...»	232
<Սուսանային> («Գար ինձ հանկարծ հեռագիր...»)	416
«Սև գիշերն է գրկել ինձ, մութն է պատել իմ ուղին...»	85
«Սև գիշերն իշավ իր անհայտ գահից...»	76
«Սև գիշեր, և հուշեր, և խոհեր անհամար...»	109
«Սևերով, սևերով կրպատեմ...»	451
«Սև ճիրաններդ, անհաղթ Բարեխոն...» (Քաղաք)	310
Սև շուշան («Դառը կյանքի խավարում...»)	177
<Վալերի Բրյուսովին> («Ես դեռ պատանի պիտեիք քո խիստ...»)	405
«Վարդավառի վարդերը վառ...» (Վեշեխավ Իվանովին)	288
«Վարդերը հիմա կարմիր...»	450
Վեշեխավ Իվանովին («Վարդավառի վարդերը վառ...»)	288
Վերագարձ (2 բանաստեղծություն)	203
Վերածնություն («Համառ կանգնած ենք մենք իրար դիմաց...»)	366
«Վերջապահ ստվերներում խուսափուկ...» (Անտրիպետ)	435
Վերջապահ («Քարակ ամպերը մաղում են ոսկի...»)	113
Վիհի եզերքին («Ունկնդիր եղա հողմի խենթ երգին...»)	49
«Տաղտկահնչյուն ու միաձայն օրերն իրենց երգն են երգում...» (Միայնություն)	114
14 տող («Արդյոք նորից երգենքն են թափառում...»)	84, 401
14 տող («Մանկու՞թ ընտրեցի ճամփորդական ցուպ...»)	61
«Տարիներն արագ, ամպերի նրման, անցնում են անհետ...»	145
«Տեսա երազ մի վառ...»	262
«Տեսնում ես որքան, որքան արագ...»	224, 462
«Տխրադեմ ու մտախոհ...»	270
Տխրություն («Սահուն քայլերով, աննշար, որպես բնորոշ մոտիվ բն...»)	27
«Տխրությունս անուշ է, որպես...» (Ձմռան գիշեր)	184
Տխուր երգ («Ցուրտ անձրևն է միգում հեկեկում...»)	50
Տխուր զրույց («Կապույտ երկնքի ոսկեղեն աստղեր...»)	50
«Տխուր մեռան կապուտաչա...»	50
«Տեսակն իմ ցուրտ ու անզարդ...»	220

Տրիտլետներ նվարդին (3 բանաստեղծություն)	222
Տրիտլետներ (12 բանաստեղծություն)	244
«Տրտում է տունը...»	211
Ցանկություն («Քո հայացքը մոզական...»)	59
«Ցերեկը լուց... Երկինքը վառեց ոսկե բուրվառներ...»	70
Ցնորք («Ինձ չես սիրում, ուրիշին...»)	123
Ցնորք («Նա ունեք խորունկ երկնադույն աչքեր...»)	47
Յուլիին («Դու կամենում ես նոր եռշեր լսել...»)	382
«Ցուրահա՛ր, հողմավա՛ր...» (Կնչան երգ)	35
«Ցուրտ անձրևն է միգում նեկկում...» (Տխուր երգ)	126
«Ցուրտ հոկտեմբերն է ձնեմ իմ դուռը...»	225
«Ունկնդիր եղա հողմի խենթ երգին...» (Վիհի եզերքին)	49
Ուշացած սեր («Բուքն է լազիս. հողմ ու ձյան...»)	137
«Ուրախ օրերի, ճաճանչ օրերի...»	456
Ուրվական («Մթնշաղապին ժամերին, երբ ես...»)	163
«Փշե պսակ» գրքից (6 բանաստեղծություն)	312
Փողոցի երգը («Պատուհանիս տակ լային է կրկին...»)	108
«Փողոցներն ահա դադար են առնում...»	321
Փողոցում («Գիշերվա հաղոցները թափուր...»)	172
Քաղաք («Ձեր շքեղ շենքերի ծանրությամբ սրտմաշուկ...»)	336
Քաղաք (Սև ճիրաններդ, անհաղթ Բարեխոն...)	310
«Քանդեցեք իմ մտալի բանտի պատերը սև...» (Երգ)	362
«Քեզ այնքան անգութ...»	224
«Քե՛զ եմ երգում, կարմիր, արյունարճճը...»	407
«Քեզ կրմնա միշտ օտար...»	287
«Քեզ հետ եմ կրկին, իշնում է անզոր...»	268
«Քնկոտ ամբիս թեթևաց ուրիշ...»	373
«Քնքշաբույր ծաղկանց ճրեղն խաղով...» (Գարնանամուտ)	104
«Քնք՛ր՛ը դու, լուսն աղջիկ ես...»	264
«Քնքուշ երազով պաճուճիր հոգիս...» (Հիվանդ)	67, 460
«Քնքուշ փոված է լուսազարդ շղարշ...»	150
«Քո աչքերի դեմ իմ աչքերը՝ կույր...»	53
«Քո դաշույնը հրեղեն...»	240
«Քո հայացքը մոզական...» (Ցանկություն)	59
«Քո մազերի ցնորական փայլը պայծառ...»	87
«Օ՛, կրկան օրեր ավելի տրտում...»	426
«Օ՛, մի լինիր դու խոտափրոտ խոտ...» (Ցորդորական տրիտլետ...)	393
Օ՛, մի՛ նայիր... («Ինձ մի՛ նայիր, օ՛, մի՛ նայիր ինձ այդպես...»)	439
«Օտար երկնքի կամարների տակ...»	83
Օտարահուն («Մանուկություն է լցված ու թափի՛...»)	116
«Օրորված է հոգիս ձնեմով...» (Շնազանդություն)	179

Fatum («Կախարդական մի շղթա կա երկնքում...»)	33
---	----

ՔՐՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Վահան Տերյանի պոեզիան (էդ. Զբաղյան) 3

ԲԱՆԱՍՏԵՂՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. Առաջին հատոր

< Հեղինակի առաջաբանը > 25

ՄԹՆՇԱԿԻ ԱՆՈՒՐՁՆԵՐ

1. Տխրություն («Սահուն քայլերով, աննշմար, որպես քնքուշ մութի թե...»)	27
2. Էստոնական երգ («Երբ կըճոգնես, կըզազաղես աշխարհից...»)	28
3. Աշուն («Իտուլի դաշտեր, մերկ անտառ...»)	29
4. Շիրակի դաշտերից («Աստղերն են ծպտում լուսեղեն նազով...»)	30
5. «Մարի հետևում շողերը մեռան...»	31
6. «Ծվ մոռացված և անմոռաց հեքիաթներ...»	32
7. Fatum («Կատարական մի շղթա կա երկերում...»)	33
8. Էլեգիա («Մենում է օրը իշավ թափանցիկ...»)	34
9. Աշնան երգ («Ցրտահար, հողմավար»)	35
10. «Միրտըս ցավում է անցած գնացած օրերիս համար...»	36
11. Անձանոթ աղբյուր («Լույսն էր մեռնում, օրը մթնում...»)	37
12. Աշնան մեղեդի («Աշուն է, անձրև... Սովերներն անձև...»)	38
13. «Ինձ թաղեք, հրե կարմիր վերջալույսն է մարում...»	39
14. «Բյուր մարդը մեջ...»	40
15. Բափառական (սնորից կըթռնեմ քաղաքն ազմկոտ...»)	41
16. Կարոտ («Իմ անվերջ ճամփի տանջանքից հոգնած...»)	42
17. Լուսնոտ («Համայնված լուսնի շողերովն արծաթ...»)	43
18. Հրածեղտ («Դու գնում ես լըգիտեմ ուր...»)	44
19. Իրիկնաժամ («Շուտով կըլռես աղմուկը դաման...»)	45
20. Անշատման երգ («Դու անհոգ նայեցիր իմ վրա...»)	46
21. Ցնորք («Ես ուներ խորունկ երկնագույն աչքեր...»)	47
22. «Իովիլը քնքշությամբ հանգլող աշխարհում...»	48
23. Վիհի եզերքին («Ունկնդիր եղա հողմի խննթ երգին...»)	49
24. Տխուր զրույց («Կապույտ երկնքի ոսկեղեն աստղեր...»)	50
25. Հուշը-աղջիկ («Հրաշք-աղջիկ, գիշերների թագուհի...»)	51
26. «Որպես ծաղիկն է անխոս գունատվում...»	52
27. «Բո աչքերի դեմ իմ աչքերը կույր...»	53
28. «Դու դեռ չես մեռել իմ հիվանդ սրտում...»	54
29. «Ես անջատված եմ հայրենի հողից...»	55
30. «Տխուր մեռան կապույտաշյա...»	56
31. «Կրկին հնչում է թունավոր լեզուդ...»	57
32. «Երբ պայծառ օրըդ տխուր կըմխի...»	58

33. Ցանկություն («Քո հայացքը մոգական...»)	59
34. «Կա խորհրդավոր մի հրապուրանք...»	60
35. 14 տող («Մանկութ ընտրեցի ճամփորդական ցուպ...»)	61
36. «Անանց կարոտն է իմ սիրտը տանջում...»	62
37. Աշնան տրամուխյուն («Կրկին իմ հոգում...»)	63
38. «Խաղաղ գիշերով դու կըզաս ինձ մոտ...»	64
39. Հրածեղտի խոսքերից («Ոչ տրտմանը, ոչ մրմունջ սզավոր...»)	65
40. «Իմ գերեզմանին դուք լըմոտենաք...»	66
41. Հիվանդ («Քնքուշ երազով պանուճիր հոգիս...»)	67
42. «Զարթասանված տխուր խոսքեր...»	68
43. Մթնշաղ («Ես սիրում եմ մթնշաղը նրբակերտ...»)	69
44. «Ցերեկը լուս... Երկինքը վառեց ոսկե բուրվաններ...»	70
45. Երեկո («Երեկոն փոսց իր թևերը մութ...»)	71
46. «Դու քնած ես քո տաքուկ անկողնում...»	72
47. Անտիմենտալ երգ («Արդյոք հիշում ես. անտառ էր, առու...»)	73
48. «Ես լըգիտեմ՝ ո՛ր ես տանում հեռավոր...»	74
49. «Իմ մոլոր ճամփին դու անկարծ իջար...»	75
50. «Սև գիշերն իշավ իր անհայտ գահից...»	76
51. «Հեռավոր, անել լեռնագագաթներ...»	77
52. Աղոթք («Ես ընկա անուղնեղերը խավար...»)	78
53. «Մայլ թաղումի ջահերի ճրման...»	79
54. Դարձ («Մի օր առհավետ կյանքս կանիծեմ...»)	80
55. Զմռան գիշեր («Զմռան գիշերն է մեղմորեն ընկնում...»)	81
56. Մոռանալ, մոռանալ ամեն ինչ...»	82
57. «Օտար երկնքի կամարների տակ...»	83
58. 14 տող («Արդյոք նորից երազներն են թափառում...»)	84
59. «Սև գիշերն է գրկել ինձ, մութն է պատել իմ ուղին...»	85
60. «Իժկամ նայում եմ ծայրեր խոժոռ...»	86
61. «Բո մագերի ցնորական փայլը պայծառ...»	87
62. «Դու թեքին ինձ քո մայրըրը այն ժամանակ...»	88
63. Հուշերի երգում («Կյանքը լուսն է, աղմուկը մեռնում...»)	89
64. Գարուն («Գարունը այնքան ծաղիկ է վառել...»)	90
65. «Ապրիլուց քաղցր է մեռնել քեզ համար...»	91
66. «Կանչում ես անվերջ...»	92
67. «Երբ վարդ ամպերի հրեհն է դողում...»	93
68. «Արդյոք ո՛ր ես դու... Ա՛խ, արդյոք դու որ...»	94
69. Սիրահարվածը («Դու գնում ես տուն, և դեռ քո վերջին...»)	95
70. Անանուն ծիր («Իմաստուն խոսքեր սովորեցի ես...»)	96
71. «Իմ խաղաղ երեկոն է հիմա...»	97
72. «Հեռու ես, անհաս, իմ լուսն երազ...»	98
73. «Հեռու երկրի լուսն հովտում...»	99
74. Հին պարտիզում («Այսօր նորից պարտիզում...»)	100
75. «Դու շրջում ես ամենուրեք, դու շրկաս...»	102
76. «Ես կըզամ, երբ դու մենակ կըմնաս...»	103
77. Գարնանամուտ («Քնքշարույր ծաղկանց հրեղեն խաղով...»)	104

ԳԻՇԵՐ ԵՎ ՀՈՒՇԵՐ

1. Ծամփաբաժան («Կանգնած եմ նորից ահեղ անտառում...»)	105
2. Մոռացված ուղի («Հեռու ողյակի քնքուշ թագուհին...»)	106
3. Աշնան («Մեզ է, անձրև մշուշ...»)	107
4. Փողոցի երգը («Պատուհանիս տակ լալիս է կրկին...»)	108
5. «Սև գիշեր, և հուշեր, և խոհե՛ր անհամար...»	109
6. «Հնչում է անվերջ աշնան թախիծով...»	110
7. Ինքնօրորում («Գիշեր է իշել. լուսն են բուր...»)	111

8. Անվերջ գիշերի մտայն վիճերում...	112
9. Վերջալուսին (Բարակ ամպերը մազում են ոսկի...)	113
10. Միայնություն (Ճաղողահանչյուն ու միաձայն օրերն էքենց երգն են երգում...)	114
11. Հոգնածություն (Ես մի ճամփորդ եմ մթնում մութքված...)	115
12. Օտարություն (Գրանություն է ցված ու թախած...)	116
13. Աշնան գիշեր (Չգիտեմ որտեղից է գալիս...)	117
14. Կույր լինելու ցանկություն (Ես գիտեմ հիմա. — անկեք նրման...)	118
15. Վարդոց ժխորը թողնեմ հեռանամ...	119
16. Գիշեր է և լուսություն...	121
17. Մահ (Մարիբ լույսը մշուշում...)	122
18. Հայրենիքում (Գանդաղ է քայլում հոգնատանջ իմ ձին...)	123
19. Ցուրը (Ենձ չես սիրում, ուրիշին...)	124
20. Հանդիպում (Նուրբ ստվերները փովում են քնքուշ...)	125
21. Անդարձություն (Մենք բաժանված ենք: Օրերի փոշին...)	126
22. Տխուր երգ (Ցուրտ անձրևն է միգում հեկեկում...)	127
23. Resignation (Այսօր գթանք իրարու...)	128
24. Ե՛մ սիրտը միշտ...)	129
25. Մարել ես արդեն, մեռել ես հավես...)	130
26. Մեղքի մթին քարայրից...)	131
27. Գիշեր (Սրբում է քամին, լալիս է նորից...)	132
28. Դավաճան հուշեր (Անվերջ գիշերիս անամբողջան մենակության մեջ...)	132
29. Մեղուցա (Անհուսություն մեջ, խավար օրերում եկավ նա ինձ մոտ...)	133
30. Աշնան առավոտու երգը (Այնպես անլույս է այսօր...)	134
31. Մեղմություն (Այսօր եղիր թրոջ պես...)	135
32. Հուշեր (Ամենակության մեջ, գիշերում անքուն...)	136
33. Ուշացած սեր (Բեռքն է լալիս, հողմ ու ձյուն...)	137
34. Աշնան (Նորից անձրև, մշուշ, ա՛մպ...)	138
35. Ե՛նեկում է անվերջ, հեկեկում...)	139
36. Անդարձություն (Շքույր եմ դարձյալ պուրակում այն հին...)	140
37. Գրանուն (Նորից անձրև, մշուշ, ա՛մպ...)	141
38. Իմ երգերին (Մարդոց երկրում անաբարբ...)	142
39. Գրանուն սահում են օրերը դժկամ...)	143
40. Թախիծ (Ամալի փողոցում մեզ-մշուշ...)	144
41. Ե՛մ սիրտն արագ, ամպերի նրման, անցնում են անհետ...)	145

ՈՍԿԻ ՀԵՔԻԱՔ

1. Հատված (Հոգնատանջ սրտով նստեցի մենակ...)	146
2. Քնքուշ փոված է լուսազարդ շղարշ...)	150
3. Արշալուսեց իմ երկիրն ազոտ...)	151
4. Գիշերամուտ (Մարգերում իջավ թովիչ կիսամութ...)	152
5. Ենթադրելը վրձիտ են ու խորունկ...)	153
6. Գրանուն երեկո (Անհուն երկնքի կապույտ աշխարհում...)	154
7. Այստեղ ամեն օր տխրությունը երկար...)	155
8. Ոսկեցույուն հայացքիդ...)	156
9. Չըգիտեմ՝ այս տխուր աշխարհում...)	157
10. Ամբողջ եմ ալքերից տխրությունը խորին...)	158
11. Ես չեմ հիշում՝ ե՛րբ և ո՛ր...)	159
12. Անարտնչություն (Արծաթաշող առուն ամպին...)	160
13. Գրու եկար սպիտակ շորերով...)	161
14. Արշալույս (Գուրս ելա դաշտ—կանաչ ծով...)	162
15. Ուրվական (Մթնշաղալին ծամերին, երբ ես...)	163
16. Մեղմիվ փովեց քնքուշ մութ...)	164

17. Գրու հասկացար տաղանակները իմ հոգու...)	165
18. Գրանուն լուսն ամպի նրման...)	166
19. Գրու խոսում ես, բայց կարծես...)	167
20. Գրանուն քաղաքում (Եղվում է փողոցն աղմուկ ու շարժում...)	168
21. Գրու շքեցի ես...)	169
22. Այն խոսքերի մեջ, զվարթ ամբոխում...)	170
23. Քաղաքում սեր (Վերջածոն նորից քայլերը տարտամ...)	171
24. Փողոցում (Գիշերվա փողոցները թափուր...)	172
25. Գրանուն օրերի տառապանքում սրտմաշուկ...)	173
26. Երկու ուրվական (Ես եմ, դու ես, ես ու դու...)	174
27. Մտայն գիշերն է լուսն...)	175
28. Սև շուշան (Գառը կյանքի խավարում...)	177
29. Անդարձ աշխարհի վարդապույն միգում...)	178
30. Հնազանդություն (Օրորված է հոգին ձմեռում...)	179
31. Չըգիտեմ ո՞րն է, որ այնքան...)	180
32. Կապույտ ծածկոցն իջավ ցած...)	181
33. Երկնից ծածկի կիսախավարում...)	182
34. Մահ-ցնորք (Գրու անուն չունես, քեզ ի՛նչպես կանչեմ...)	183
35. Չմոռան գիշեր (Տխրությունս անուշ է, որպես...)	184
36. Այս գիշեր նորից լալիս էր քամին...)	185
37. Ե՛նեկում է կողմերում հեռու-հեռավոր...)	186
38. Ես նստում եմ մենակ, մեն-մենակ...)	187
39. Հանդիպում (Անհայտ կողմերից անտես թևերով...)	188
40. Դաշտերում (Հեռավոր դաշտերում...)	189
41. Ենթադրելու սեր (Ի՛մ մեռած հարսնացուն ամեն օր...)	190
42. Գրույր ցուրտ է հիմա...)	191
43. Ե՛նեկում է կողմերում սուր փշերով...)	193
44. Իմ ցնորքին (Ո՞ր ոք այս երկրում գեռ չի համբուրել...)	195
45. Հայտնություն (Գրանուն անուշ աղմուկով...)	196
46. Առավոտ (Այսօր դու բաղջը ես նայում, առավո՛տ...)	197
47. Կարուսել (Պտտվիր, պտտվիր, կարուսել...)	198
48. Շշուկ ու շրշուկ (Աշնան մշուշում շշուկ ու շրշուկ...)	200
49. Գրու կրգանն ու կրկին հեքիաթով կըլլիք...)	201
50. Արևածագ (Ես կանգնած եմ վայրի ծայրի կատարին...)	202

ՎԵՐԱԳՐՈՒՄ

1. Մեղմության խավար զնդանից կրկին...)	203
2. Միշտ նույն խոսքերի շշուկին հիշում...)	204

ԲԱՆԱՍՏԵՐԱԿՆԵՐԻ ՆԵՐՈՒՆՆԵՐԸ. Երկրորդ հատարից

ՈՍԿԻ ՇՔՐԱ

1. Գրանուն իջավ գիշեր, դարձյալ — ու կրկին...)	209
2. Անդարձ կորել է սրտիս խնդրում...)	210
3. Տխրում է տունը...)	211
4. Ե՛նեկում է լուսն — ինչի՞ համար...)	212
5. Մենք բոլորը, բոլորը...)	213
6. Ես մի անմայր որբ մանուկ...)	214
7. Գիշերն իջավ սև ու շարժք...)	215
8. Մանուկ ենք մենք — երկու խեղճ...)	216
9. Երկու դժբախտ մանուկ...)	217

10. «Գալիս ու որպես ալիք...»	218
11. «Արտակեզ կակիժ մի հին...»	219
12. «Տնանին իմ ցուրտ ու անզարդ...»	220
13. «Մտքերից այս տարամերժ...»	221
14. «Դուրսը՝ մայիսն է, արքածը...»	222
15. «Շատ երգեր կան իմ սրտում...»	223
16. «Քեզ այնքան անգուժ...»	224
17. «Ցուրտ հոկտեմբերն է ծածուկ իմ դուռը...»	225
18. «Անզարդ իմ օրվան, անտուն իմ կյանքին...»	226
19. «Դու կրնասես իրիկվան...»	227
20. «Երկրից քո հավետ հեռու...»	228
21. «Մուլլ ու գանդաղ...»	229
22. «Ոսկեհանդերձ Եկար և միգրարող...»	230
23. Պատույին («Դու գիտես, որ բուրն սպարդյուն...»)	231

24—26. Տրիտլետներն Վարդին 232

1. «Արտիս հուշերը բարի են դեռ...»	232
2. «Պիտի մնա միշտ ժպտուն ու վառ...»	232
3. «Հիմա բացվում են այդտեղ վարդեր...»	233
27. «Տեսնո՞ւմ ես որքան, որքան արագ...»	234
28. «Նույնն է հասցևդ հնամյա...»	235
29. «Ա՛խ, Բուզուլուկ քաղաքում...»	236
30. Սիրելի Պատու Մակինցյանին («Եկան օրեր ու անցան, ու ինձ ոչինչ չըմնաց...»)	237
31. «Ձյունը մանում է բարակ...»	238
32. «Էլ չեմ հավատում այդ ջինջ աչքերին...»	239
33. «Քո դաշույնը հրեղին...»	240
34. Հրածեղտի գազի («Ամեն վայրկյան սիրով տրտում ասում եմ ես մնաս բարոյ...»)	241

55—58. Իմ բալիկին 242

1. «Ես արդեն երբեք չեմ մոռանալու...»	242
2. «Կըզան մայիսներ — վարդեր կրվիթեն...»	242
3. «Պահում էի վառ միշտ կրակը...»	243
4. «Հրեշտակներ քնքոշաթև...»	243

39—50. Տրիտլետներ 244

1. «Հուր ես հագել հրեղենը...»	244
2. «Նետում ես ոսկի նետերը...»	244
3. «Ետք են քո հուր աչքերը...»	245
4. «Հրով արթնացած սիրտը...»	245
5. «Այնպես օրորուն է քայլըդ...»	246
6. «Դի՛ր քո կնիքը սրտում իմ...»	246
7. «Ձեմ տա երբեք անուղղ...»	247
8. «Սիրտըս ջահել է նորից...»	247
9. «Ձունի և պարսից արքան...»	248
10. «Այսօր գալու է իմ յարը...»	248
11. «Որպես մադամ Բոմբարին...»	249
12. «Մաշում է իմ սիրտն անդադար...»	249
51. «Ծաղկել է նորից իմ այգին...»	250
52. «Որբան սայրեր, սայրեր...»	251

53. «Մթնում է միգում արևն իմ բորբոք...»	252
54. «Ես չեմ հոգնել սիրելուց և երգերից, և ցավից...»	253
55. «Աշուն է. օրերը ցրտում են...»	254
56. «Միշտ նույն հուշն է, հուշը նույն...»	255
57. «Միրում եմ ես նրանց, որոնք խենթ են ու անտուն...»	256
58. Պետերբուրգ («Մատախուղներ՝ ծանր ու մոռյլ բուրբաժ...»)	257
59. «Աշխարհից ես չեմ տրտնջում...»	258
60. «Մի փրկություն կա միայն...»	259
61. «Նույն երգն եք երգում դուք, նույն հինը...»	260
62. «Շրթավաժ է իմ հողին գերի խանդոտ հուշերիս...»	261
63. «Տեսա երազ մի վառ...»	262
64. «Թողի երկիրն իմ հայրենի...»	263
65. «Քնքո՞ւշ դու, լուսն աղջիկ ես...»	264
66. «Կանգնել ես դու նրբահասակ...»	265
67. «Այնպես նազիկ, այնպես թեթև, այնպես օրոր քայլում ես դու...»	266
68. Պատույին («Թողած Երևանըդ սիրուն...»)	267
69. «Քեզ հետ եմ կրկին. իշնում է անդորր...»	268
70. «Դարձար դու, և սիրտըս տխուր է...»	269
71. Գազել («Սիրտըդ, որպես վառ ատրուշան, պահիր վառ...»)	270

ԿԱՏՎԻ ԴՐԱՏ

1. «Ո՞վ կարող է շքսիրել Ձեզ...»	271
2. «Այս երեկո կրկին Դուք...»	272
3. «Դուք մի հին վեպ եք գանդաղ թերթում...»	273
4. «Այնպես բարակ են Ձեր մատները, Տիկին...»	274
5. «Անվանեցեք ինձ հիմար...»	275
6. «Տխրազեմ ու մտախոհ...»	276
7. «Ձեռներին Ձեր մարմնըս...»	277
8. «Ձեռներում Ձեր մանրիկ, նվազուն...»	278

ԵՐԿԻՐ ՆԱԻԻԻ

1. «Որպես կանոնի որդին, որպես...»	279
2. «Այնպես անխիղճ ես և նրման լացին...»	280
3. «Իշնում է գիշերն անգուժ ու մթին...»	281
4. «Հայրենիքում իմ արնաներկ...»	282
5. «Դու հպարտ չես, իմ հայրենիք...»	283
6. «Մշուշի միջից,— տեսի՛լ հյուսիսական...»	284
7. «Կարծես թե դարձել եմ ես տուն...»	285
8. «Այստեղ է լացել իմ սայրը...»	286
9. «Քեզ կրմնա միշտ օտար...»	287
10. Վեշեխալ իվանովին («Վարդավառի վարդերը վառ...»)	288
11. «Մի՛թե վերջին պոետն եմ ես...»	289
12. «Հիշում եմ՝ ինչպես այն ուշ...»	290
13. «Ինչպե՞ս շքսիրեմ, երկիր իմ կիզված...»	291
14. «Թարախիրան նախորհին ինձ ժպտաց...»	292
15. Արարատին («Երկնասլաց ու թեթև...»)	293

16. «Զեմ դավաճանի իմ նվարդին...»	295
17. «Երկիր նաբրի, երազ հեռավոր...»	296
18. «Մի՛ խառնեք մեզ ձեր վայրի, արշի ցեղերին...»	297

ԱՅՆ ԲԱՆԱՍԵՆՂՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1—6. «Մ թ ն շ ա ղ ի ա ն ու թ ջ ն ե թ ի» առաջին հրատարակությունը	301
1. «Արծաթ-կարկաշուն աղբյուրն է խոսում հավիտենաբար»	301
2. Սոնետ («Կյանքին միշտ օտար, մահից վախեցող...»)	302
3. «Ես սիրում եմ թո մեղավոր աղքերը խոր...»	303
4. Երգ («Կուրծքը հե առած, հավքից թև առած — Ե՛րբ կըգա նա...»)	304
5. Աղբյուր («Մահու պես դածան ձմեռն է իջել...»)	305
6. «Արդյոք կապրե՞ս սիրտըս մաշող կարոտը հեզ...»	306
7. Կյանքի որբերը («Դալուկ ու կնճոտ, դեմքերով տառուր...»)	307
8. Կոշմարը («Եսաղաղ ննչեցին գյուղերը խավար...»)	308
9. Հոկտեմբերին («Հեռացի՛ր, աշուն համորեն լացող...»)	309
10. Քաղաք («Ան ճիրաններդ, անհաղթ Բաբելոն...»)	310
11. «Դողում է մարմինդդ կիսաբաց...»	311
12—17. «Փ շ հ պ ս ա կ» գրքից	312
12. «Լուսաբացին նա բարձրացավ կախաղան...»	312
13. «Ողջո՛ւյն քեզ, տանջանք, ահեղ հիացում...»	313
14. «Երանի՛ր նրանց, որ մուժ բանտերում...»	314
15. «Գիշեր ու ցերեկ համալսի գարկով...»	315
16. «Լռել են արդեն երգերը հոր...»	316
17. «Կանչում են ինձ գիշերն ի բուն, աղաղակում իմ հոգում...»	317
18. «Ա՛խ, դեռ հնչում է քնքուշ մուգիկը...»	318
19. «Նստել այստեղ, անվերջ նստել ու նայել...»	319
20. «Դուրս եմ գալիս ես, լուռ թափառում...»	320
21. «Փողոցներն ահա դադար են առնում...»	321
22. «Դարձել եք հեռու երկրներից...»	322
23. «Որքա՞ն փոխված եք... Պճեղված ճոխ...»	323
24. «Կրկին եկար, անուշ դարուն...»	325
25. «Արեգակը հուր ոսկի է մաղում...»	326
26. «Պայծառ են աստղերը...»	327
27. «Ի՛նչ ունեմ ես...»	328
28. «Իմ դուռը բաց է՝ եկեք բոլոր...»	329
29. «Երանի՛ր նրան, ով հայրենական...»	330
30. Հուշեր կաղարյանց ճեմարանի («Երբ դառն օրերի անխիղճ խոհերում...»)	331
31. «Անձրև է կրկին, և խցիկն իմ խեղճ...»	335
32. Քաղաք («Զեր շքեղ շենքերի ծանրությամբ սրտմաշակ...»)	336
33. «Ես ձեզ բերի բարի լուր...»	337
34. «Որքան բոցեր, վարդեր վառման...»	338
35. «Նոր օր է բացվում ազգերի համար...»	339

36. «Երկրպագի՛ր, երկրպագի՛ր հողին...»	340
37. «Իմ երկինքը հիմա բացված է...»	341
38. «Արթուն է վիշաք տոկուն...»	342
39. «Դու կյանն էս, դու երա՛զ — գու կյանն ես լուսավոր...»	343
40. «Կանչում են ինձ ձայներ...»	344
41. «Կանչում էի խենթ կարոտով՝ դու շեկար...»	345
42. «Հրեշտակ մարդու, լուսաթև...»	346
43. «Պետք է համառ դեռ կիզեն...»	348
44. «Այս գիշեր կրկին մայրըս մեռած...»	349
45. «Ինչո՞ւ է այսպես սիրտըս մղկտում...»	350
46. «Ի՛նչ կարող եմ անել ես, արդյոք ի՛նչ...»	351
47. Սոնետ («Մահը հոգուս երբեք ստրասի լի բերում...»)	355
48. Նոկտյուրն («Եսաղաղ ննչեցին երկինք ու երկիր...»)	356
49. Սեր («Երկնային գահիդ շուրջն են բուրբեկ...»)	357
50. «Մութն ընկավ... մութն ընկավ... հնչյունները մեռան...»	358
51. «Արևելքը ալ քող նետեց ուսերին...»	359
52. Նմանություն («Իմ վիրավոր, իմ վրդովված սիրտը նորից մի՛ վրդովիր...»)	360
53. «Գեթ այս անգամ անկեղծությամբ ձեռքդ մեկնիր, որպես բույր...»	361
54. Երգ («Քանդեցեք իմ մոռյլ բանալի պատերը սե...»)	362
55. «Դալիբեն են ոռնում... քամին է շաղում...»	363
56. «Լա՛ց, լա՛ց, իմ մոսա, մարդիկ լըլացին...»	364
57. Աքսորավայրում («Լուռ է գիշերը: Սառույց է ու ձյուն...»)	365
58. Վերածնություն («Համառ կանգնած ենք մենք իրար դիմաց...»)	366
59. «Արևն արթնացավ, արևը մեզ ի՛նչ...»	367
60. «Այս պաղ աշխարհում ես տեսա միայն առառույանքի լաց...»	368
61. Բանվորական երգ («Արծազանքովում են պմին կողմերում...»)	369
62. Արթնացում («Ենթ մարտիրոսներ, պայծառ հերոսներ...»)	370
63. Նմանություն («Իմ մենակության անառպատներից...»)	371
64. «Ո՛չ, մենակ չեմ ես լեռներում...»	372
65. «Քնկոտ առվին թեքվեց ուրի...»	373
66. «Դու մի սիրիր ծաղիկները հողածին...»	374
67. «Արեգակը ծովն է իջնում...»	375
68. Հանաք («Դու ատում էիր — Հանաք ենք անում...»)	376
69. «Ինչո՞ւ ես այդպես դու ինձ նախատում...»	377
70. «Զերմ կարոտով սպասում եմ անհամբեր...»	378
71. «Դեռ իմ մոտ են թո նամակն ու պատկերը հին...»	379
72. «Երբեք չե՛ր եղել այսպես ցավազար...»	380
73. «Աստղերն են քնքուշ խաղում...»	381
74. Ցուլակին («Դու կամենում ես ճոր երգեր լսել...»)	382
75. «Էքսպրոմտ («Ամպերի նրման թող սահեն-գեան...»)	383
76. «Դու շրջապես դեռ, որքան անմիտ են...»	384
77. «Իմ հոգին, որպես թափառիկ մի շուն...»	385
78. «Նորից իմ ճամփան գնում է հեռուն, հեռուն է տանում...»	386
79. «Այս գիշեր իմ սրտում, այս գիշեր...»	387
80. «Դրեք սիրտըս դարավոր...»	388

81.	«Հիմա երկրում իմ բարձրիկ...»	389
82.	«Կըգա կրկին մայիս մի նոր...»	390
83.	Նամակ («Գուր մոռացել եք այն «հանաքները»...»)	391
84.	«Ակսոս չէ՞, Մարգո, այս երեկոն...»	392
85.	Յորդորական տրիօլետ... («Օ՞, մի լինիր դու խստասիրտ «նոքա...»)	393
86.	«Եվ հիշեցի ես հորդ անձրեկի տակ...»	394
87.	«Երգն այս անգոր ու անգարդ...»	395
88.	«Հոգնեցի գրքերից անհամար...»	396
89.	«Այս հին ու նոր գրքերի վրա կորացած...»	397
90.	«Այնպես պարզ ու խնդագին,— օ՞ խնդություն իմ սրտի...»	398
91.	«Ի՞նչ մնաց ինձ — ոսկյա մի ցանց, ուրիշ ոչինչ...»	399
92.	«Զեմ հավատում ճիշերին ձեր ցնծագին...»	400
93—94.	«Ռաֆայել Զարգարյանի ալբոմում»	401
	«Մի՞ տրտնջա ցավիդ համար — սիրո առատ աղբյուր է նա...»	401
	«Արածներդ համար երբեք չես ասելու այն ու ասես...»	401
95.	«Այստեղ միշտ քեֆ ու հանդես է...»	402
96.	«Թումանյանի պալատում...»	403
97.	«Թումանյանի հրգեքում...»	404
98.	«Վալերիի Բրյուսովին» («Ես դեռ պատանի սիրեցի քո խիստ...»)	405
99.	«Ավետիք Իսահակյանին» («Ծեղքելով կապույտ անապատն անձուն...»)	406
100.	«Քե՛զ եմ երգում, կարմիր, արյունաբորբ...»	407
101.	«Հարյավ հավետ, հարյավ հոգին իմ որբ...»	408
102.	«Եկավ երկաթ քայլով...»	409
103.	«Մ՛լ, գեմոկրատիա...»	410
104.	«Ջարգեցե՛ք անդով, անգութ, անխնա...»	411
105.	«Մշտունայն այս հոգեքում...»	412
106.	«Մանկան Շահումյանին» («Կանցնեն դարեր, դարեր երկար ու անթիվ...»)	413
107.	«Մեր թշնամին բերում է «տանկեր»...»	414
108.	«Ինչո՞ւ ես ջահել չըմեռա...»	415
109.	«Սուսանային» («Գար ինձ հանկարծ հեռագիր...»)	416
110.	«Ոչ ծաղրածու զվարճաբեր, ոչ խոսքերի վարժ վարպետ...»	417
111.	«Թեթև էր արվեստն իմ՝ խնդում...»	418
112.	«Մի հին տրամուխուն անսփոփ ու խոր...»	419
113.	«Որքան դեռ տրտունջ, քանի տրամուխուն...»	420
114.	«Նղի՞ր ինձ քույր... Թող որ հոգիս...»	421
115.	«Լինեի չորան սարերում հեռու...»	422
116.	«Հովիվներն այնտեղ կրակ են արել...»	423
117.	«Հովիվներն ազատ հեռու սարերում...»	424
118.	«Գու հնչիր — քո սրտի գարունն է...»	425
119.	«Օ՞, կրգան օրեր ավելի տրտում...»	426
120.	«Երբ կը՛հոգնեմ, տարեք ինձ ծրկիրն իմ հեռու...»	427
121.	«Գինով եմ, գինով եմ ես էլ...»	428

ՍԵՎԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.	«Կարկուտը եկավ, արտերս տարավ...»	431
2.	«Սարեր ու ձորեր կանաչ են հագել...»	432
3.	Աղոթք («Սիրո բարոզիչ, այսօր ես նորից...»)	433
4.	Աշուն («Գուրական է ժպտում սուկը զարդերով...»)	434
5.	Անուրջներում («Վերջալույսի սովերներում խուսափուկ...»)	435
6.	«Արևը սուզվեց անդունդները...»	436
7.	Գիալուզ («Ա՛խ, ամեն ինչ ունի տխուր մի սահման...»)	437
8.	«Ես լսում եմ՝ դեռ հնչում է անվերջ...»	438
9.	Օ՞, մի՛ նայիր... («Ինձ մի՛ նայիր, օ՞, մի՛ նայիր ինձ այդպես...»)	439
10.	«Գու հոգուս քույրն ես...»	440
11.	«Ոսկի ավազ լինեի...»	441
12.	«Հեռավոր աստղերի ոսկեղեն կրակներ...»	442
13.	«Իմ հիվանդ մուսա, այն օրից, երբ դու...»	443
14.	«Նվիրական վայրերի մոտ...»	444
15.	«Որպես մանկության օրերում լսած...»	445
16.	«Մեր ավտոն արագ...»	446
17.	«Անհանգիստ է հոգիս ու տրտում...»	447
18.	«Մայրս ուներ ձեռներ բարակ...»	448
19.	«Ես շեմ մոռանում կարոտով մի հաշտ...»	449
20.	«Վարդերս հիմա կարմիր...»	450
21.	«Սևերով, սևերով կըստանեմ...»	451
22.	«Լուսավորել եմ կարմիր մոմերով...»	452
23.	«Կարդում եմ ահա նամակդ ինձ գրած...»	453
24.	«Ես դիտեմ մի աշխարհ, մի աշխարհ հոգեթով...»	454
25.	«Հիշո՞ւմ ես արդյոք այն պարզ երեկոն...»	455
26.	«Ուրախ օրերի, ճահանջ օրերի...»	456

ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐ

ՄԹՆԵԱՎԻ ԱՆՈՒՐՋՆԵՐ

2.	Երգ («Երբ կըհոգնեմ, կըզազպես դու կյանքից...»)	459
13.	Stanges («Ինձ թաղեք, երբ կարմիր վերջալույսն է մարում...»)	459
36.	«Իմ սիրտը հավետ կարոտն է տանջում...»	460
41.	Բ. Բ.-ին («Անուշ անուրջով պաճուճիր հոգիս...»)	460
42.	Չարտասանված խոսքեր («Չարտասանված տխուր խոսքեր...»)	461
58.	Անյան սոնետներից («Արդյոք նորից երազներն են թափառում...»)	461
62.	Սոնետ («Ինձ կանչեցին քո մազերը ալեծածան...»)	462

ՎԵՐԱԴԱՐՁ

1. «Ես լուռ կըսպասեմ այն անկող ժամին...» 462

ՈՍԿԵ ՇՂԹԱ

- 27. Սոնետ («Տեսնո՞ւմ ես, Մարգո, ինչպես արագ...») 463
- 45. «Ձեմ տա անունըդ երբեք...» , , , , 463
- 46. «Սիրտըս ջահել է նորից...» , , , , 464
- 48. «Այսօր գալու է Մարգոն իմ...» , , , , 464
- 49. «Որպես մաղամ Բովարին...» , , , , 464
- 50. «Մի հին երգ — ծանոթ ու տրտում...» , , , , 464
- 53. «Որքան աղոտի արեգակն իմ սառն...» , , , , 465
- 58. (1). «Մշուշներն այս ծանր ու թանձր բոլորած...» 465
- 58. (2). «Մշուշներն են ծանր ու թանձր բոլորած...» , , , , 465
- 71. «Սի՛րտ իմ, քո երգը — աղոթք է միշտ...» , , , , 466

ԿԱՏՎԻ ԳՐԱԽՏ

4. «Այնպես բարակ են Ձեր մատները, Տիկին...» , , , , 467

ԱՅԼ ԲԱՆԱՍԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- 1. «Հևու լիռներում արծաթ կարկաշուն...» 468
- 23. «Հիմա դու մեծ ես, շքեղ ու ճոխ...» 469
- 120 (1). «Երբ ես մեռնեմ՝ տարեք...» , , , , 469
- 120 (2). «Երբ կըհոգնեմ — տարեք ինձ հեռու մեր Գանձան...» , 470

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՑԱՆԿԵՐ

- Մանրագրություններ , , , , , 473
- Բանաստեղծությունների այբբենական ցանկ , 489

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆ

Բանաստեղծություններ

Իրականացրել է ժողովածու

ВААН ТЕРЬЯН

Стихотворения

Полное собрание

(На армянском языке)

Издательство «Советакан грох»

Ереван, 1985

Հրատ. խմբագիր՝ Ռ. Մ. Մուրադյան
 Նկարիչ՝ Հ. Կ. Մնացականյան
 Գեղ. խմբագիր՝ Գ. Խ. Գյուլամիրյան
 Տեխ. խմբագիր՝ Ս. Մ. Սիմոնյան
 Վերատպող սրբագրիչ՝ Վ. Գ. Ազատյան

ИВ 4844

Հանձնված է շարվածքի 16.10.84 թ.: Ստորագրված է տպագրության
11.03.85 թ.: Ֆորմատ՝ 84×108¹/₃₂: Թուղթ՝ տպագր. № 1: Տառատե-
սակ՝ «Գրքի սովորական»: Տպագրություն՝ բարձր, 26,88 պայմ. տպ.
մամ., 27,13 պայմ. ներկ. թերթ., 13,65 հրատ. մամ. +5 ներդ.: Տպա-
քանակ՝ 50000: Պատվեր՝ 2699: Գինը՝ 1 ո. 50 կոպ.:

«Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան-9, Տերյան 91:

Издательство «Советакан грох», Ереван-9, ул. Теряна, 91.

ՀՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պն-
տական կոմիտեի Հակոբ Մեղապարտի անվան պոլիգրաֆկոմբինատ, Երևան-9,
Տերյան 91:

Полиграфкомбинат им. Акопа Мегаларта Госкомитета по делам изда-
тельств, полиграфии и книжной торговли Арм. ССР, Ереван-9, ул. Те-
ряна, 91.